

TARTU ÜLIKOOL
Bioloogia-geograafiateaduskond
Geograafia instituut
Geoinformaatika ja kartograafia õppetool

Kristel Joonasson

JÄTKUSUUTLIKKUSE MÕISTEST JA JÄTKUSUUTLIKKUSE HINDAMISE
PROTSESSIST EESTI JA SAKSAMAA LINNALISTE OMAVALITSUSTE NÄITEL

Magistritöö inimgeograafias

Juhendaja: Prof. Tõnu Oja

Tartu 2006

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. Jätkusuutlikkuse mõistest ja sotsiaalse kapitali rollist sellel teel	6
1.1. Jätkusuutliku arengu mõiste ja sellega kaasnev probleematika.....	6
1.2. Sotsiaalne kapital kui jätkusuutliku INIMühiskonna alustala	14
1.2.1. Sotsiaalse kapitali mõiste kujunemisloost	15
1.2.2. Sotsiaalse kapitali mõiste olemus: erinevad lähenemised ja sotsiaalse kapitali tüübid16	
1.2.3. Mis on ühist sotsiaalse kapitalil ja jätkusuutliku INIMühiskonna ülesehitamisel?.....	21
1.3. Õiguslikud alused jätkusuutliku arengu indikaatorite väljatöötamiseks kohalikul tasandil27	
2. Jätkusuutliku arengu hindamise protsess	33
2.1. Jätkusuutliku arengu indikaatorid.....	33
2.2. Nõuded indikaatoritele ja nende süsteemidele	36
2.3. Indikaatorite liigitus ja funktsioonid.....	40
2.4. Indikaatorite süstematiseerimise võimalused	45
2.4.1. Bosseli orientiiridiagramm.....	46
2.4.2. Prescott-Alleni baromeeter.....	54
2.4.3. Integreeritud jätkusuutlikkuse kolmnurk	58
2.4.4. Teised võimalused indikaatorite süstematiseerimiseks ja näitlikustamiseks.....	59
3. Uurimus: Jätkusuutliku arengu protsess Eesti ja Saksamaa linnalistes omavalitsustes ..	64
3.1. Analüüsi põhimõtted.....	64
3.2. Jätkusuutliku arengu protsess Saksamaa linnalistes kohalikes omavalitsustes	67
3.2.1. Jätkusuutlikkuse mõiste	68
3.2.2. Agendaprotsessi ulatus ja areng.....	69
3.2.3. Jätkusuutlikkuse hindamine	74
3.2.4. Peamised probleemid agendaprotsessi algatamisel ja ellurakendamisel	76
3.3. Jätkusuutliku arengu protsess Eesti linnalistes kohalikes omavalitsustes	77
3.3.1. Jätkusuutlikkuse mõiste	78
3.3.2. Agendaprotsessi ulatus ja areng.....	79
3.3.3. Jätkusuutlikkuse hindamine	82
3.3.4. Peamised probleemid agendaprotsessi algatamisel ja ellurakendamisel	85
3.4. Uurimuse järeldused ning ettepanekud.....	86
KOKKUVÕTE	90
TÄNUAVALDUSED.....	94
KASUTATUD KIRJANDUS.....	95
LISA 1. Eesti linnalistes omavalitsustes enim kasutusel olevad indikaatorid.....	105
LISA 2. Potentsiaalsed indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes	110

LISA 3. Kõige ebaolulisemaks peetud indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes valdkondade kaupa.....	115
LISA 4. Saksamaa linnaametnike hulgas läbi viidud intervjuude küsimused.....	119
LISA 5. Põlva linnavalitsuses läbi viidud intervjuu küsimused.....	120
LISA 6. Küsimustik Saksamaa linnalistele omavalitsustele	124
LISA 7. Küsimustik Eesti linnalistele omavalitsustele	142
SUMMARY.....	194

SISSEJUHATUS

Kiired muutused maailma looduskeskkonna seisundi halvenemise suunas on tõstatanud küsimuse senise üha suureneva tarbijajätkuskonna vajaduste rahuldamise võimalikkusest. Üles on kerkinud jätkusuutliku arengu temaatika, mille põhiprobleemiks on, kuidas kõikide ressursside (loodus-, inim-, finants-, aja- ja inforessursside) kasutamisel säilitada tasakaal vajaduste ja võimaluste vahel, et tagada elamiskõlbulik elukeskkond ka tulevastele põlvkondadele.

Linnastumise tase kiireneb tänapäeval igal pool maailmas. Linnad on peamised majandus- ja teaduselu generaatorid pakkudes võimalusi töötamiseks, õppimiseks, ajaveetmiseks, samuti tervishoiu, sotsiaalteenuste ning kultuuriliste huvidega seotud vajaduste rahuldamiseks. Samas on linnad ka suurimad looduslike ressursside tarbijad ning jäätmete tekitajad, tiheasustusega linnades võimenduvad reeglina ühiskonna sotsiaalprobleemid. Euroopa linnad seisavad tänapäeval silmitsi kahekordse väljakutsega: esiteks, hoida linnu järjest teravneva konkurentsi ja globaliseeruva majanduse tingimustes esirinnas. Teiseks, samal ajal tuleb tegeleda selliste linnadele omaste kumulatiivse iseloomuga probleemidega nagu kuritegevus, sotsiaalne tõrjutus, vaesus, kehvad elutingimused jne.

Jätkusuutliku arengu temaatika tunnistati 1990ndatel aastatel enamikes arenenud riikides ja paljudes Ida-Euroopa ning sellega samal arengutasemel olevates riikides XXI sajandi prioriteediks, mis peaks aitama kaasa eelpooltoodud probleemide lahendamisele. Kahjuks on tänaseks see teema muutunud ebapopulaarseks ning paljude silmis iganenuks, seda nii Eestis kui mujal maailmas.

Käesoleva **magistritöö** üheks **eesmärgiks** on läbi jätkusuutlikkuse ja selle hindamisega seotud problemaatika käsitlemise, tuginedes erialasele kirjandusele ja empiirilisel kogutud andmetele, tuua välja kitsaskohad senini domineerivas arusaamas jätkusuutlikkusest. Teiseks magistritöö eesmärgiks on tuginedes töö esimeses peatükis kujundatud jätkusuutlikkuse kontseptsioonile pakkuda Eesti omavalitsustele välja sobivaim metodoloogia jätkusuutlikkuse hindamiseks ning potentsiaalsed indikaatorid agendaprotsessi edukuse hindamiseks.

Antud eesmärkide saavutamise seisukohalt on esiteks oluline välja tuua kontekst, milles omavalitsuste tasandil jätkusuutliku arengu edendamine ning hindamine toimub ehk jätkusuutliku arengu mõiste problemaatika ning nii rahvusvahelisel kui ka riiklikul tasandil kehtivad õiguslikud alused ja neis sisalduvad põhimõtted jätkusuutliku arengu indikaatorite väljatöötamiseks kohalikul tasandil. Sotsiaalse kapitali mõiste sissetoomisega põhjendatakse, miks käesoleva magistritöö autorit ei rahulda seni levinud arusaam jätkusuutlikkusest ja selle saavutamise meetoditest. Neid teemasid käsitletakse magistritöö esimeses peatükis.

Samuti on oluline anda ülevaade seni välja töötatud jätkusuutliku arengu indikaatorite süsteemidest, nende ülesehituse loogikast, neile esitatavatest kriteeriumidest jne. Otsitakse vastust küsimusele, millistest põhimõtetest lähtuvalt võiks olla üles ehitatud hindamissüsteem, mis arvestaks erinevate jätkusuutlikkuse aspektidega, samas võimaldaks tõlgendada trende koos nende võimalike põhjuste väljatoomisega, arvestaks konkreetse omavalitsuse iseärasusi, kuid samas võimaldaks võrrelda ka arenguid omavalitsuste vahel? Läbi jätkusuutliku arengu hindamise erinevate aspektide tuuakse välja indikaatorite süsteemi väljatöötamise positiivne mõju kogukonna jätkusuutlikule arenguteele suunamisel. Antud eesmärgi saavutamisele keskendub magistritöö teine peatükk.

Kolmandas peatükis selgitatakse Eesti ja Saksamaa linnalistes omavalitsustes läbi viidud küsitluse ning intervjuude põhjal välja, mida mõistavad sakslased ja mida eestlased termini

„jätkusuutlik areng” all, kaugel ollakse agendaprotsessiga ning mida nähakse peamiste takistustena jätkusuutliku kogukonna ülesehitamisel. Kolmanda peatüki viimane alapeatükk toob uurimuse tulemustele ning magistritöö esimeses peatükis kujundatud jätkusuutlikkuse teoreetilisele mudelile tuginedes välja väljakutsed ja mõned ettepanekud ühiskonnakorralduse, k.a. omavalitsuste arengu, jätkusuutlikumaks muutmisel.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks ei ole pakkuda (ja see poleks ka reaalne) nõ valmis lahendusi, ideaalset raamistikku indikaatorite väljatöötamiseks ning jätkusuutlikkuse hindamiseks, vaid pigem tehnilist alusmaterjali, nii metodoloogia kui ka praktiliste näpunäidete vormis, mille põhjal oleks kergem edasi minna oma kogukonna jätkusuutlikkuse defineerimisel, selle hindamisel, indikaatorite väljatöötamisel ja jätkusuutlikkuse põhimõtete ellurakendamisel. Metodoloogia hõlmab jätkusuutlikkuse teoreetilist mudelit ja indikaatorite süsteemi ülesehitamise põhimõtteid (magistritöö 1. ja 2. peatükk) ning magistritöö 3. empiiriline osa toob välja senised kogemused kohaliku agendaprotsessi algatamisel ja edasiarendamisel, seda eelkõige Saksamaa omavalitsuste näitel, ning vastavalt küsitluse tulemustele potentsiaalsed indikaatorid Eesti omavalitsuste jätkusuutlikkuse hindamiseks.

1. Jätkusuutlikkuse mõistest ja sotsiaalse kapitali rollist sellel teel

„Sustainable development is a term that everyone likes, but nobody is sure of what it means.” (Daly 1996: 1)

1.1. Jätkusuutliku arengu mõiste ja sellega kaasnev problemaatika

Nagu paljudel teistel ühiskonda puudutavatel aspektidel on jätkusuutlikkusel väga pikk minevik kuid lühike ajalugu. Jätkusuutliku arengu idee kerkis esmalt üles 1970ndatel aastatel seoses keskkonnakaitsega: rõhku hakati panema loodusressursside ratsionaalsemale kasutamisele ning keskkonnareostuse vähendamisele eesmärgiga tagada elu võimalikkus ka järeltulevatele põlvkondadele. 1980ndatel alustati jätkusuutliku arengu idee integreerimist sotsiaal- ja majandusvaldkonda. Laiema üldsuse ning poliitikute tähelepanu ja heakskiidu võitis idee siiski alles peale tema taastatvustamist 1992. aastal Rio de Janeiros toimunud ÜRO Keskkonnakaitse ja Arengukonverentsil (*United Nations Conference on the Environment and Development - UNCED*).

Oluline osa 1992. aasta juunis Rio de Janeiros toimunud ÜRO Keskkonna- ja Arengukonverentsi ettevalmistamisel oli ÜRO Keskkonna ja Arengu Maailmakomisjonil (*The World Commission on Environment and Development*), mis loodi 1983. aastal. Komisjoni juhtis Norra peaminister Gro Harlem Brundtland, kelle nime järgi sai see ka tuntuks kui Brundtlandi komisjon. Komisjoni töö lõpparuandes “Meie ühine tulevik” (1987) on esmakordselt püütud formuleerida jätkusuutliku arengu kontseptsiooni: “Jätkusuutlik arengutee aitab rahuldada käesoleva põlvkonna vajadusi, ohustamata sealjuures tulevaste põlvkondade võimalusi oma vajadusi rahuldada. /---/ Arengu peaesmärk on rahuldada inimeste vajadusi ja püüdlusi.” (Brundtland 1987: 43)

Kuid kas praegusel inimkonnal on kohustused tulevaste, veel sündimata inimpõlvde vastu? Mikael Stenmark (1997) põhjendab kohustuste olemaolu järgmise näite põhjal: rongis on ohtlikke, näiteks radioaktiivseid aineid sisaldav halvasti pakitud pakk ja selle olemasolust teavad ainult mõned üksikud asjasse pühendatud inimesed. Kas need isikud käituvad eetilisel teiste reisijate suhtes, teades, et õnnetuse korral võivad nad kõik reisijad surma saata? Enamik inimesi mõistaks sellised teiste inimeludega riskijad hukka, sest nende eetiliste tõekspidamiste järgi ei tohi kaaskodanikud oma tegudega ohustada teiste inimeste elusid.

Tänapäeva inimühiskond on selle rongi need reisijad, kes kannavad endaga kaasas nende endi loodud “ohtlikku pakki.” Pakk sisaldab endas näiteks ohtlikke, looduses aeglaselt lagunevaid radioaktiivseid jäätmekähte, kasvavast CO₂ atmosfääri paikamisest tingitud kliima soojenemist jne, mis pikemas perspektiivis võib põhjustada inimkonna elukeskkonna kvaliteedi langust, mis omakorda võib viia inimkonnale traagiliste tagajärgedeni. Tulevased generatsioonid, rongi peatustest pealetulevad uued reisijad, ei ole veel selle “saadetise” olemasolust teadlikud.

Kuidas me saame teada, milline peaks olema see loodus- ja elukeskkond, mille me peaksime tulevastele põlvkondadele jätma? Bryan Norton (1997) arvab, et antud küsimusele vastuse leidmisel võiks lähtuda John Rawls'i teoses “*A Theory of Justice*” (1971) välja toodud teadmatuseloo (veil of ignorance) printsiibist. Sellest tulenevalt peaksime ette kujutama situatsiooni, kus meil tuleb langetada otsustus õiglase ühiskonna suhtes, teadmata, kes me seal ühiskonnas oleme või saame olema, kuna ning kus me seal elame. Kirjeldatud hüpoteetilises olukorras on kõrvale

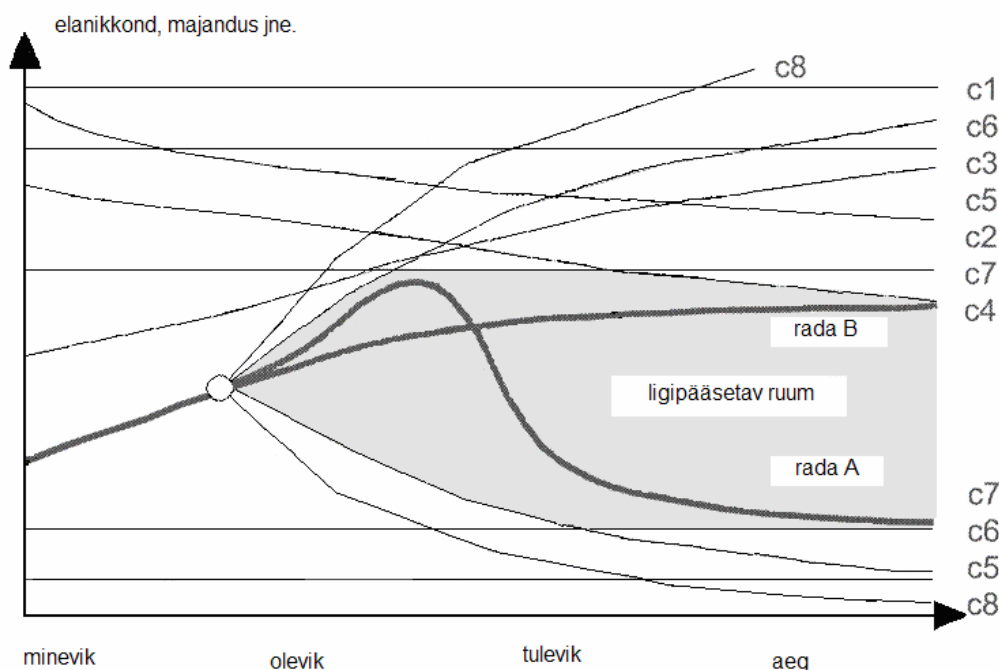
jäetud kõik inimese teadmised tema sotsiaalsest positsioonist, soost, majanduslikust staatusest, geograafilisest asukohast jne. Laiendades teadmatuse loori printsiipi lõigu alguses tõstatatud küsimusele, tuleks tänapäeva ühiskonnal langetada otsuseid generatsioonidevahelise teadmatuse loori (*veil of intergenerational ignorance*) printsiibi kohaselt: me peaksime looma sellise ühiskonna, kus me sooviksime elada teadmata generatsiooni, milles me elame.

Tulevastele põlvkondadele elamisväärse keskkonna säilitamine ongi see alus, millele kogu jätkusuutlikkuse alane diskussioon ja erinevad lähenemised üles on ehitatud. Kuna jätkusuutliku arengu idee on kasvanud välja looduskeskkonna kaitsest, siis põhirõhk on senini jäänud säilitamisele (nt Brundtlandi definitsioonist tulenevalt võimaluste säilitamisele vajaduste rahuldamiseks). Ka Eesti seadusandluses on kasutusel ingliskeelse termini „*sustainable development*” otsetõlge säästev areng. Samas on hakanud järjest enam kasutust leidma termin jätkusuutlik areng, mis sobib paremini saksakeelse terminiga „*nachhaltige Entwicklung*”. Kui säästev areng viitab rohkem staatilisusele, siis termin jätkusuutlik areng on orienteeritud dünaamilisusele näidates nii säästvust kui ka arengut (*development*). Ka käesoleva magistritöö autori arvates iseloomustab antud protsessi kõige paremini mõiste jätkusuutlik areng. Jätkusuutliku arengu sünonüümidega kasutatakse veel lisaks tasakaalustatud, harmooniline, alalhoidev, kestev, püsiv areng.

Alates jätkusuutliku arengu ametlikust defineerimisest 1987. aastal nähakse seda kui kolme valdkonda – looduslikku, majanduslikku ja sotsiaalset – puudutavate küsimuste ühendust, kus probleemide lahendamise otsimisel ja väljapakkimisel tuleks arvestada võimalike mõjudega teistele valdkondadele. Need kolm valdkonda on omavahel tihedalt soetud ning omavad mitmeid vastastikmõjusid. N.n tavainimeste seas, kes oma igapäevaelus nende valdkondade sügavamate aspektidega kokku ei puutu, on üsna laialdaselt levinud arvamus, et tavaliselt toimub ühe areng teise arvelt. Tegelikult siin mingit ületamatut vastuolu ei ole. Euroopa Liidu tööhõive ja sotsiaalsajade komisjar Pádraig Flynn on öelnud: “Sotsiaalse kaitse kulutusi ei tuleks näha kui finantskoormust, vaid pigem kui investeeringut inimressurssidesse ning kui kindlustusvormi, mis üha paindlikumaks muutunud tööjõuturu edukaks toimimiseks on hädavajalik. Sotsiaalne kaitse on tootlik tegur, millel on anda oma panus majanduse toimimisele ning majanduskasvule.” (Leppik 1999: 63) Sellest järeldub, et sotsiaalne areng sõltub majanduslikust arengust, kuid samas sõltub majanduslik areng ka sotsiaalsest arengust.

Teine näide: süsinikdioksiidi hulga suuremine Maa atmosfääris ja sellest tingitud võimalikud muutused kliimas on oma olemuselt ökoloogiline probleem. Samas, kliima soojenemisest tingitud pikaajalised keskkonnakahjustused omavad nii majanduslikke kui ka sotsiaalseid tagajärgi: kliimamuutusest tingitud rajuilmad põhjustavad nii majanduslikku kahju kui halvendavad kriisipiirkonnas elavate inimeste elutingimusi. Siinkohal tuleb mängu veel üks faktor: inimeste teadmiste piiratus looduskeskkonnas ja inimühiskonnas toimuvate protsesside põhjustest ja vastastikutest seostest. Näiteks CO₂ mõju osas kliima soojenemisprotsessis ja inimühiskonna süü osas selle koguse suurenemisel atmosfääris eksisteerib siiani erinevaid arvamusi. Antud faktor on üks teguritest, mis piiravad võimalike jätkusuutlike arenguteede valikut. Kuid teadmatust ei õigusta tegevusetust. Võib olla seetõttu paistab teiste lähenemiste seast silma nägemus jätkusuutlikust arengust kui inimühiskonna pidevast arenguprotsessist erinevate looduskeskkonnast ja inimühiskonnast tulenevate limiteerivate faktorite piires. Selle kohaselt ei ole jätkusuutlik areng kirjeldatud healuseisund, kuhu inimkond peaks kunagi

jõudma, vaid pidev õppimis- ja otsimisprotsess.¹ Hästi annab sellest ülevaate Hartmut Bosseli (1999: 3) koostatud joonis:

Joonis 1. Areng on piiratud mitmete tingimuste poolt jättes jätkusuutlikuks arenguks ainult limiteeritud ligipääsetava ruumi.

Seega on lõplik teoreetiliselt võimalike jätkusuutlike arengute arv piiratud, jättes teatud valikuvõimalusi piiravate tingimuste vahele jääva ligipääsetava ruumi piires (*accessibility space*). Sellest tulenebki, et jätkusuutlik areng on dünaamiline protsess, kus annab teha ja tulebki teha valikud sõltuvalt olemasolevast kontekstist. „Ühiskonnad ja neid ümbritsevad keskkonnad muutuvad, tehnoloogiad ja kultuurid muutuvad, väärtushinnangud ja pürgimused muutuvad ning jätkusuutlik ühiskond peab selliseid muutusi lubama ja säilitama, s.t peab olema lubatud pidev, elu- ja teojuuline areng /---/” (Bossel 1999: 4). Vastavalt Bosselile on kitsendavateks teguriteks jätkusuutliku arengu puhul:

c1) Loodusseadused, loogikaseadused;

c2) Füüsiline looduskeskkond ja selle piirangud – inimühiskond hõlmab endas, on sõltuv ning on osa globaalsest looduskeskkonnast. Arengut piiravad tingimused: tarvitamiskõlblik ruum (inimese füsioloogiat arvestades), maapinna, jõgede, ookeanide ja atmosfääri jäätmete absorptsiooni võime, taastuvate ja mittetaastuvate ressursside olemasolu, mulla viljakus ja kliima;

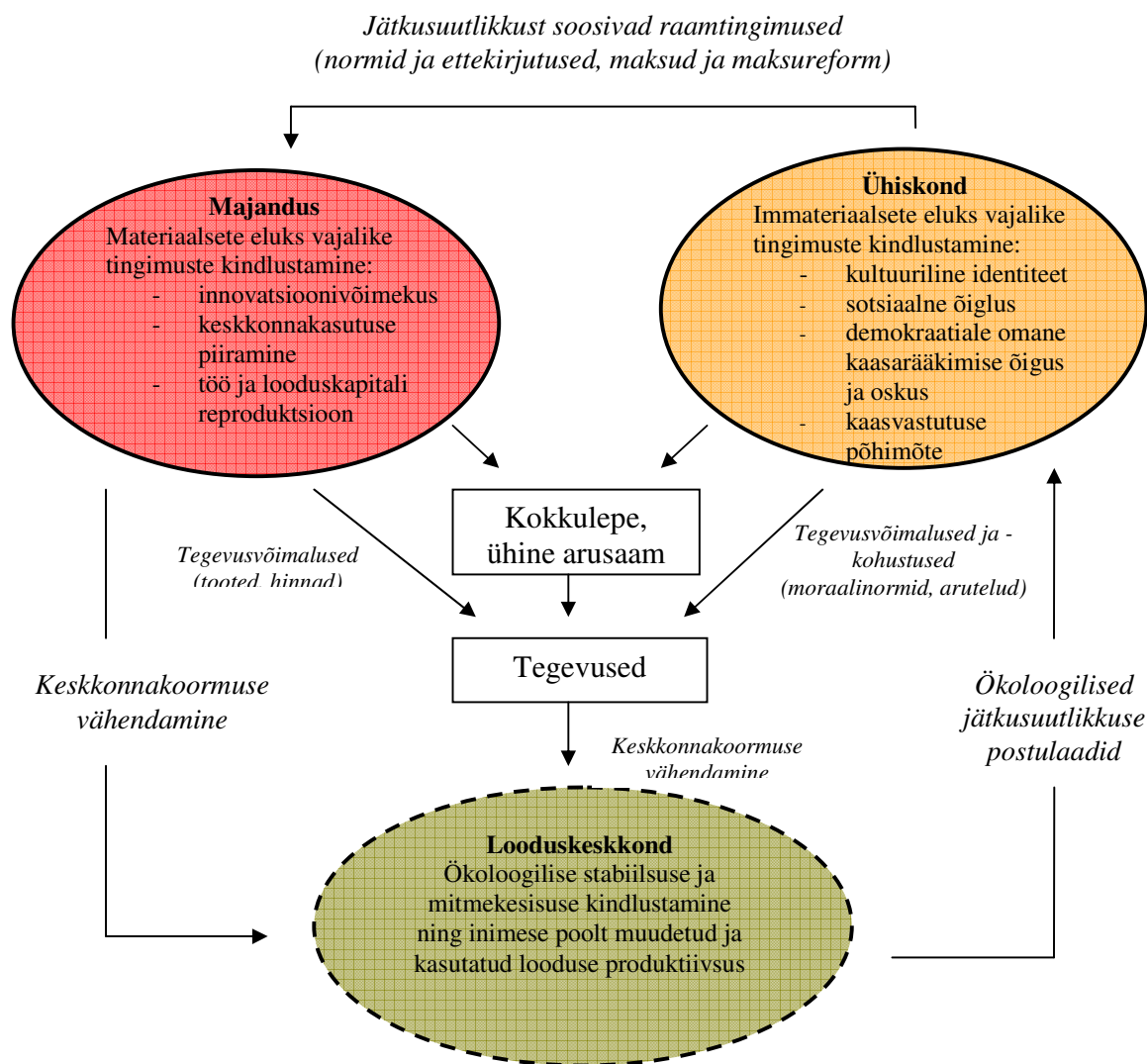
c3) Päikesenergia juurdevool, materiaalse ressursside varud;

¹ Toodud põhimõte on selgelt väljendatud ka 2005. aasta sügisel vastu võetud Eesti riigi arengustrateegias “Säästev Eesti 21” (2005: 3): “Arvestades paratamatult muutuvat keskkonda, ei ole SE21 kavandatud nn valmisproduktina, dokumendina, mis peale vastuvõtmist saab ühemõtteliseks tegevusjuhiseks. SE21 on kavandatud tagasisidestatud ja perioodiliselt iseennast korrigeeriva ühiskondliku protsessina, omamoodi ühiskonna enesejuhtimise mehhanismina.”

- c4) Keskkonna kandevõime;
- c5) Inimfaktor – ühiskonnad, mis on innovatiivsemad, kus on paremini haritud ja välja õpetatud rahvastik ning mis pakuvad mitmekesist ja avatud keskkonda, on ligipääsetav ruum suurem kui teistel, kus neid tingimusi ei ole;
- c6) Inimorganisatsioonid, kultuurid, tehnoloogiad;
- c7) Eetika ja väärtushinnangud;
- c8) Aeg – kõige olulisem on ohu määra suhe vastutoime/reaktsiooni määra – kui ei suudeta reageerida piisavalt kiiresti vastavalt tekkinud ohtudele, siis on jätkusuutlikkus ohus. Tihtipeale võtavad muutused aega, nt rahvastikukasvu piiramine, mulla viljakuse taastamine, uute tehnoloogiate juurutamine jne;
- c9) Evolutsioon – jätkusuutlik areng viitab pidevale evolutsioonile, iseorganiseeruvale ja kohanevale muutusele. Seetõttu on vajalik, et oleks olemas võimalikult palju erinevaid vastutoimeid võimalikele muutustele. See tähendab, et uuenduslike võimaluste olemasolu ning mitmekesisus toetab ning nende mitteolemasolu piirab jätkusuutlikku arengut.

Sarnast lähenemist võib kohta selliste teoreetikute teostes nagu Herman Daly, Joachim Spangenberg, Christiane Busch-Lüty ja sellele annavad tuge jätkusuutlikkusega seonduvate empiiriliste uuringute tulemused, näiteks millised institutsionaalsed struktuurid, planeerimis- ja juhtimisprotsesside ülesehitused on jätkusuutlikuse seisukohalt kõige sobilikumad (vt Schwaab 2001; Kern 2002; Renn 2002; Wiemeyer 2002).

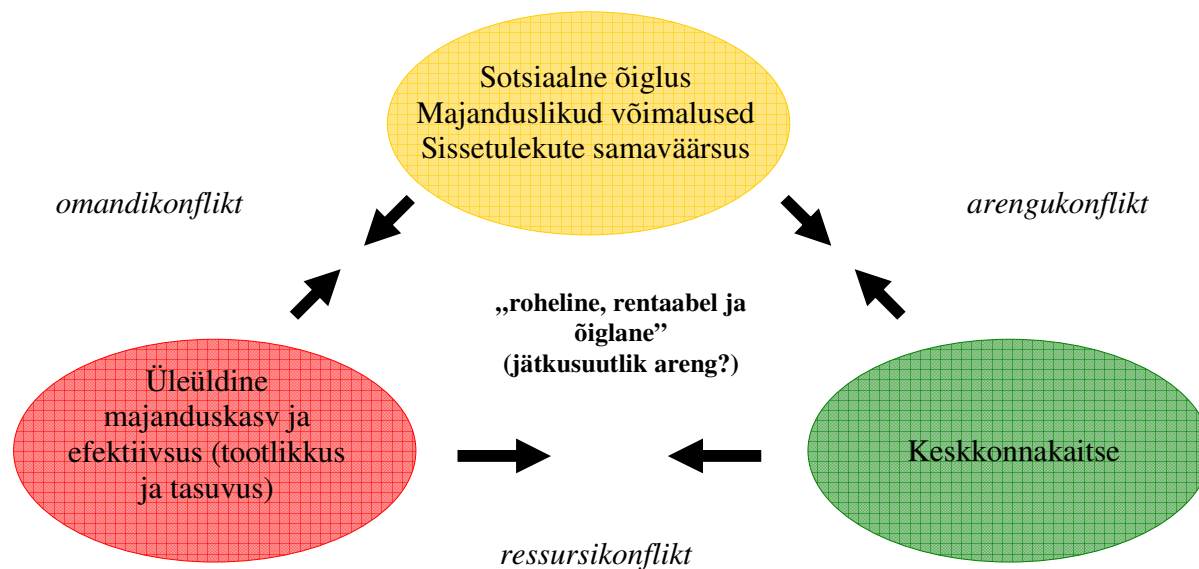
Tihtipeale saab mõne nähtuse olemusest paremini aru seda skemaatiliselt esitades või erinevaid skeeme kõrvutades kui seda defineerides. Skeeme jätkusuutlikkuse mõiste lahtiseletamiseks on mitmeid. Tuntuim jätkusuutliku arengu kujutamise viis on majandusliku, sotsiaalse ja looduskeskkonna valdkonna kujutamine kolme ringina, kus nende kokkupuutel tekivad ühisosa ehk siis kõigi nende kolme valdkonna arengu vajadustega arvestamine tagab jätkusuutlikkuse (vt Bell & Morse 2003). Joonisel 2 on Busch-Lüty edasi arendanud üht Paul Messerli poolt koostatud skeemi, mis toob välja nende kolme valdkonna vahelised ehk siis jätkusuutlikkuse protsessi sisemised toimemehhanismid (Busch-Lüty 1998: 11):

Joonis 2. Jätkusuutlikkus kui ühiskondlik õppimis- ja kujunemisprotsess.

Ideaalis peaksid nende kolme valdkonna arendajad jätkusuutliku arengutee tagamiseks koostööd tegema. Demokraatia üks läbivaid põhimõtteid on, et igal inimesel on õigus oma arvamusele, oma maailmanägemusele seni, kuni see ei ohusta otseselt teiste kodanike elu ja tervist. Sellest lähtuvalt hakkab ideaalne pilt jätkusuutlikkusest ja selle saavutamise võimalikkusest mõranema, sest huvikonfliktide teke on demokraatlikku ühiskonnakorraldusse lause sisse kirjutatud. Need pole ületamatud, kuid ühiskondlike probleemide lahendamisel ei piisa ainult heast koostöö- ja läbirääkimisoskusest. Jätkusuutlikkusega seotud küsimustele vastuste leidmiseks on vajalik ühiste enamuse poolt aktsepteeritud eesmärkide olemaolu ning ühiskondlik, kohalikul tasandil kogukondlik, kokkulepe nende poole püüdlamise vahendite osas. Kõige selle aluseks on

omakorda väärtushinnangute sarnasus.² Ülevaatliku joonise mõtestamiseks lahti jätkusuutlikkusega seotud konflikte on loonud Campbell (1996, cit. Agyeman & Evans 2003: 38):

Joonis 3. Jätkusuutlik areng ja selle konfliktvaldkonnad.

Eksisteerima jäävad need konfliktid kuni inimühikonna eksistentsi lõpuni, kuid jätkusuutlikkuse tagamiseks tuleks leida võimalusi nende intensiivsuse määra vähendamiseks.

Bossel (1998, 1999), samuti Meadows (1998) näevad jätkusuutlikku arengut kui inim- ja loodussüsteemide kaasevolutsiooni protsessi s.t nende süsteemide harmoonilise toimimise juures on areng jätkusuutlik. Meadows tugineb jätkusuutliku arengu indikaatorite raamistiku koostamisel Herman Daly diagrammile, mille viimane joonistas 1970ndate aastate lõpus. Sarnaselt Bosselile põhineb see kolmel kapitali vormil - looduslikul, majanduslikul ja inimkapitalil - millele lisandub on veel heaolu (*well-being*): ülim inimelu eesmärk ning mida iseloomustavad sellised väärtused nagu õnn, harmoonia, eneseteostus, eneseaustus, kogukond, identiteet, valgustatus. Heaolu on soovitud asja enda pärast mitte vahendina kõrgemate eesmärkide saavutamisel.³ (Meadows 1998)

Ehituslikku ja inimkapitali, mis on vajalik vaheeesmärkide saavutamiseks, nimetavad majandusteadlased sisenditeks ignoreerides tihtipeale looduskapitali osatähtsust. Vaheeesmärgid on need, mida valitsus lubab ning mida oodatakse, et majandustegevus pakub inimestele: tarbekaubad, tervis, rikkus, teadmised, vaba aja veetmise võimalused, transport, kommunikatsioon. Kõike seda nimetavad majandusteadlased väljundiks. Tänapäeva arenenud ühiskondade paradoks seisneb asjaolus, et hoolimata rikkalikust elust, kus inimesel on võimalik

² Lähemalt leiavad mõisted nagu osalemine, koostöö ja väärtushinnangud ning nende olulisus jätkusuutliku ühiskonna ülesehitamisel käsitletud käesoleva magistr töö alapeatükis 1.2.

³ Meadows selgitab oma skeemi lille najal, kus juured võimaldavad maapinnast vajalikke toitaineid transportida lehtedesse ja vartesse, mis on nn vahepealsed rikkused ja eesmärgid, kuid õitsema hakkab lill ainult kõige sobivamatel tingimustel.

endale raha eest kõike lubada, tundub elu ikkagi tühi. Meadowsi (1998) arvates ei suudagi vaheesmärgid, mis tänapäeva kapitalistlikus ühiskonnas domineerivad, rahulolu kindlustada, sest inimeste elus jääb puudu kvaliteedist, tunnetest ja nähtustest (nt usaldus), mida ei ole võimalik materiaalselt mõõta. Vaid investeeringud inimkapitali ja sotsiaalsesse kapitali⁴ suudavad avada tee ülima eesmärgi – heaolu – saavutamisele, mida ei ole võimalik saavutada ilma elujõulise ja funktsioneeriva loodusliku, majandusliku ja sotsiaalse süsteemita.

Selle järgi, mida peetakse jätkusuutliku ühiskonna ülesehitamise seisukohalt vajalikuks, võib jätkusuutliku arengu kapitalil põhineva arusaama pooldajaid tinglikult jagada kahte leeri: tugeva ja nõrga jätkusuutlikkuse pooldajad. Mõlemad on seisukohal, et ühiskonna areng on jätkusuutlik, kui kapitali – s.o toodetud kapitali, inimkapitali ning looduskapitali⁵ – poolt loodud rikkus ja heaolu ajas ei kahane. Tugeva jätkusuutlikkuse kontseptsiooni pooldajate (*ecological economists*) kohaselt on ühiskonna areng jätkusuutlik, kui looduskapital (ressursside varud, ökosüsteemid jne) ja inimese poolt toodetud kapital (toodetud kaubad, infrastruktuur jne) on ajas püsivad, s.t ei vähene. Erinevad kapitali vormid on teineteist täiendavad s.t ühe produktiivsus sõltub teise olemasolust (toodetud kapitali suurenemine ei suuda piisavalt hüvitada looduskapitali vähenemist, et säilitada pidev tarbimise voog). Antud kontseptsiooni pooldajate arvates suudetakse ainult looduskapitali ümbertöötlemise efektiivsuse suurendamisega lõpptoodeteks ja -teenusteks säilitada pidev tarbimine. Samas tulevad ümbertöötlemisel mängu termodünaamika esimene ja teine seadus⁶, mis seavad sellisele arengule piirid.

Keskonnaökonomidid (*environmental economists*) pooldavad nõrga jätkusuutlikkuse kontseptsiooni, mille kohaselt on areng jätkusuutlik, kui kogukapitali väärtus (toodetud, inim- ja looduskapitali) ajas ei vähene. Nende peamiseks eelduseks on, et erinevad kapitali vormid on omavahel osaliselt asendatavad.

Kui Brundtlandi komisjoni jätkusuutliku arengu sõnastus rõhub tulevaste põlvkondade vajadustele, mis riigiti ja kultuuriti on väga erinevad, siis uuem tõlgendus jätkusuutlikkusest (tugev ja nõrk jätkusuutlikkus) keskendub eelkõige inimeste valikuvõimaluste säilitamisele ja laiendamisele. Peamine küsimus antud lähenemiste puhul on, et kui kompromissid on lubatud, siis mis eristab jätkusuutlikut arengut meie igapäevaelus ning poliitikas tehtavatest otsustustest? Sellele annab hea vastuse Bosseli jätkusuutlikkuse kontseptsioon s.t järeleandmised erinevates valdkondades on lubatud kuni selle piirini, mil ei väljuta ligipäätava ruumi piiridest. Antud ruumi piiride määratlemine, tulenevalt näiteks kõikuvatest eetilistest piiridest ja sotsiaalse ning majandusliku ruumi arengutest (nt tehnoloogia areng, erinevad ühiskondlikud protsessid), on siiski võimalik ainult umbkaudselt.

Jätkusuutlikkuse temaatika ning sellele erinevate lähenemiste problemaatika võtab hästi kokku Günther Bachmann, Saksamaa Rahvusliku Säästva Arengu Nõukogu esimees:

„Sisepoliitilises keskustelus hetkel aktuaalsed teemad – hariduspoliitika, tööturg, sotsiaalreformid – seonduvad jätkusuutlikkusega antud diskursuse tagapõhja arvestades hea juhul ääremärkuse olulisuse tasandil. Ühest küljest on see mõistetav, teisest küljest vaadatuna vale. Mõistetav on see

⁴ Sotsiaalse kapitali mõistet ja tähtsust jätkusuutliku arengutee tagamisel käsitleb lähemalt käesoleva magistritöö alapeatükk 1.2.

⁵ Kapital tähendab antud kontekstis nii ressursside varu kui ka kvaliteeti, näiteks: rahvastiku oskused, tervis ja teadmised ning õhu ja teiste loodusvarade kvaliteet.

⁶ Termodünaamika esimene seaduse kohaselt energia ega materia/aine erinevate töötusprotsesside juures ei kao, kuid termodünaamika teise seaduse kohaselt ehk entroopia seaduse järgi muundub/teiseneb see ümbertöötlemisel üha vähem produktiivsemateks vormideks. Seega lõppkokkuvõttes lõpetab nii energia kui ka materia oma ringkäigu looduskeskkonda reostava jäätmena. Sellest tulenevalt on ainuvõimalik reostuse vähendamise viis sisendite vähendamine erinevatesse tootmisprotsessidesse (Spangenberg 1995; Baumgärtner *et al.* 2003).

siis, kui jätkusuutlikkuse peamist pädevusvaldkonda ainult looduskeskkonnaga seotud probleemides nähakse. Vale on see siis, kui ei osata näha või ignoreeritakse asjaolu, et nende teemadega on seotud kodanikuühiskonna mõtte-, vaidlus- ja legitimatsiooniprotsessid, mis ulatuvad üle „pädevusvaldkonna looduskeskkond“ ning panustavad nii perekonna-, sotsiaal-, hariduspoliitikasse ja linna planeerimisprotsessidesse kui omavad seoseid globaliseerumisdebatini ning innovatsiooni- ja teaduspoliitikaga.“

(Politik und Zeitgeschichte, 2002)

Jätkusuutlikkust võib vaadelda kui keskkonna-, sotsiaal- ja majanduspoliitika vahelist poliitilist vaidlustemat, sest eelkõige on siin mängus miljardid kroonid ja eurod, mis vastavalt ühiskonna vajadustele või/ja valitseva erakonna või erakondade prioriteetidele (sõltuvalt sellest, millised huvid esiplaanile seatakse) investeringute näol nendesse valdkondadesse ära jagatud peavad saama. Jätkusuutlikkus on mõiste, mille tähendus on tugevalt väärtushinnagutest sõltuv. Aitamaks seda laialivalguvat pilti jätkusuutlikkusest konkretiseerida on Kopfmüller (vt tabel 1) kirja pannud põhimõtted, nn „Mis- reeglid“, mida tuleks jätkusuutliku inimühiskonna arengu tagamiseks järgida (Kopfmüller *et al.* 2001: 172):

Tabel 1. „Mis- reeglid“ järgimiseks jätkusuutliku inimühiskonna ülesehitamisel.

Eesmärgid Reeglid	1. Inimeksistenti jätkuvuse kindlustamine	2. Ühiskonna arenguks vajaliku produktiivse potentsiaali säilitamine	3. Arengu- ja tegutsemisvõimaluste säilitamine
	1.1. Inimese tervise kaitse	2.1. Taastuvate ressursside jätkusuutlik kasutamine	3.1. Võrdsete võimaluste olemasolu nii hariduses, tööga seotult kui informatsiooni kättesaadavuses
	1.2. Peamiste eksistentsiaalsete vajaduste rahuldamise võimalused	2.2. Mittetaastuvate ressursside jätkusuutlik kasutamine	3.2. Ühiskonda puudutavatest otsustusprotsessidest osavõtmine
	1.3. Iseendaga toimetuleku kindlustamine	2.3. Looduskeskkonna kui „reostuse kraanikausi“ jätkusuutlik kasutamine	3.3. Kultuuripärandi ja kultuurilise mitmekesisuse säilitamine
	1.4. Looduskeskkonna ressursside kasutamise võimaluste õiglane jaotus	2.4. Õigustamatute tehnoloogiliste riskide võtmise vältimine	3.4. Looduse kultuurilise funktsiooni säilitamine
	1.5. Ekstreemsete äärmuste tasakaalustamine sissetuleku ja varandusliku seisundi osas	2.5. Füüsilise ja inimkapitali ning teadmiste jätkusuutlik arendamine	3.5. Sotsiaalse kapitali säilitamine

Jätkusuutliku arengu kontseptsioon on ametlikult defineeritud ainult rahvusvahelisel tasandil. Riiklikul, regionaalsel ja kohalikul tasandil sõltub jätkusuutliku arengu definitsiooni tõlgendus eelkõige sotsiaalsest, kultuurilisest, poliitilisest, institutsionaalsest, majanduslikust ja geograafilisest kontekstist ning inimeste endi maailmavaatest ja elukogemusest. Mõned tahavad säästa (ressursse, looduskeskkonda), teised arendada (majanduskasvuga seonduva materiaalse heaolu kindlustamiseks). Lahendus peitub tõenäoliselt kuskil vahepeal. Üks sellistest võimalikest lahendustest, teadmuspõhise ühiskonna loomine, on ära toodud 2005. aastal vastu võetud

arengustrateegias „Säästev Eesti 21”, kuid enne kui hinnata selle stsenaariumi võimalikkust, tuleks esmalt anda ülevaade sotsiaalse kapitali mõistest ja selle olulisusest jätkusuutliku ühiskonna ülesehitamisel.

1.2. Sotsiaalne kapital kui jätkusuutliku INIMühiskonna alustala

Elu üks põhitõdesid on, et inimühiskonna arenguks on vajalik kapitali olemaolu. Traditsiooniliselt tähendab see füüsilist kapitali, mida on otseselt võimalik mõõta rahavoogudena. Viimastel aastakümnetel, globaliseeruva maailma ja vaba turu kontekstis, on järjest enam hakatud rõhku panema inimkapitali, eelkõige hariduse ja oskuste⁷, arendamisele, kuna üha teravneva ülemaailmse majandusliku konkurentsi tingimustes on oskused, teadmised ja innovatsioonivõimelisus see kapital, milles nähakse riigi majandusarengu mootorit. Tänapäeval on populaarne mõtlemisviis, mille kohaselt ühe regiooni edukus on määratletud majanduslike ressursside kättesaadavuse ning ettevõtlike ja tarkade inimeste olemasoluga (Terk & Raagmaa 2004). Viimase 10-15 aasta jooksul on finants- ja inimkapitali, füüsilise ja looduskapitali kõrval hakatud rääkima lisaks sotsiaalsest, halduse kontekstis institutsionaalsest kapitalist, mida võib vaadelda kui sotsiaalse kapitali üht osa. Uuringud on näidanud, et füüsilise kapitali osatähtsus võrrelduna ühiskonna kogukapitali hulgaga on 15-36 % (Hjerppe 2000). Loogiline järeldus sellest on ning seda kinnitavad viimase aastakümne empiirilised andmed, et sotsiaalne kapital koos inimkapitaliga on olulise tähtsusega ühiskonna jätkusuutliku arengu, k.a. pikaajalise majandusarengu saavutamisel (antud teematikat puudutavat artikleid ja viiteid võib leida Maailmapanga kodulehekülgelt). Sotsiaalset kapitali nähakse kui kodanikuühiskonna⁸ nurgakivi, mis panustab poliitika efektiivsuse tõusu ja demokraatia printsiipide elluviimisse (nt kodanike kaasamine oma kogukonna arengusuundade kindlaksmääramisse ja otsusetegemisprotsessi).

Käesolev alapeatükk keskendub sotsiaalse kapitali mõiste avamisele ning selle rolli väljatoomisele inimühiskonna jätkusuutliku arengutee saavutamisel. Jätkusuutliku arengu peamiseks ja läbivaks printsiibiks on seni olnud, et inimeste (materiaalsete) vajaduste rahuldamisel tuleb arvestada looduskeskkonna taluvusvõimega, et tagada elu- ja arenguvõimalused tulevastele põlvkondadele. See on küll õige, kuid teatud määral puudulik lähenemine. Paralleelne eesmärk peaks olema sotsiaalse kapitali taseme säilitamine ja võimaluse korral tõstmine, sest need kaks eesmärki on omavahel seoses: usaldamatusest ja ebakindlusest tingitud inimestevaheliste ebakõlade ja konfliktide (nii üksikisiku kui ka riikide tasandil) vähendamine loob aluse ühiste väärtuste tekkeks ning seeläbi postmaterialistlike eesmärkide nagu heaolu selle laiemas mõttes, k.a. tasakaalustatud (elu)keskkonna arengu saavutamiseks.

Uuringud sotsiaalse kapitali valdkonnas on alles alguses. Seega tuleks järgnevat informatsiooni võtta kui argumentide kogumit, mida toetavad siiani läbiviidud uuringute empiirilised hinnangud ja aruanded.

---

⁷ Eelkõige, kuna inimkapitali üks komponente on ka tervis, mis võrrelduna haridusliku poolega on nii Eestis kui ka teistes siirderiikides varju jäänud.

⁸ Inimeste omaalgatuslik koostöö oma huvide järgimiseks ning avalike asjade arutamises ja otsustamises osalemiseks, samuti seda koostööd võimaldavad ühendused, võrgustikud, institutsioonid (Laius 2006).

1.2.1. Sotsiaalse kapitali mõiste kujunemisloost

Koos kasvava rahvusvahelise aruteluga sotsiaalse sidususe⁹ ja sotsiaalse kaasatuse¹⁰ teemal, mida nähakse kui poliitilise stabiilsuse ja majanduskasvu tagamise põhielemente demokraatlikes riikides, on termin „sotsiaalne kapital” kui üks jätkusuutliku arengu aspekte püüdnud järjest enam poliitikute ja teadlaste tähelepanu. Inimkapitali (haridus, hea tervis) investeerimist koos sotsiaalse kapitali (suhted, võrgustikud, sotsiaalsed normid) olemasoluga peetakse ülalmainitud valdkondade arengu seisukohalt otsustavaks. Tabelis 2 on välja toodud erinevused inim- ja sotsiaalse kapitali vahel (Field *et al.* 2002: 250):

Tabel 2. Inim- ja sotsiaalse kapitali omavaheline suhe.

	Inimkapital	Sotsiaalne kapital
Fookus	Üksikisik	Suhted
Mõõdikud	kestus kvalifikatsioon	kuuluvus organisatsioonidesse/ osalemine usalduse tasemed
Väljundid	otsesed: sissetulek, produktiivsus kaudsed: tervis, kodanikuinitsiatiiv	sotsiaalne sidusus majanduslik edu rohkem sotsiaalset kapitali
Mudel	Lineaarne	interaktiivne/tsirkulaarne
Olulisus poliitika seisukohalt ¹¹	Väljaõpe, kättesaadavus ja (investeeringute) rentaablus	Kodanikuõigused, kompetentsi kasvatamine, volituste delegeerimine madalamatele tasanditele

Sotsiaalsed võrgustikud põhinevad vastastikustel suhetel ja usaldusel. Viiteid nende olulisusele võime leida juba selliste mõtlejate nagu Alexis de Tocqueville, Durkheimi ja John Stuart Milli teostest, aga laiema tähelepanu osaliseks sai mõiste “sotsiaalne kapital” James S. Colemani ja Robert D. Putnami tööde kaudu 1990ndate aastate alguses. Alates sellest ajast on avaldatud sadu artikleid ja raamatuid, mis puudutavad sotsiaalse kapitali kujunemis- ja toimimismehhanisme ning selle mõjusid erinevatele ühiskonna valdkondadele (majanduskasvule, halduse efektiivsusele, kodanike initsiatiivi tõstmisele jne). 2002. aastal koostas Maailmapank eraldi internetilehekülje, kust võib leida erialast kirjandust alates sotsiaalse kapitali mõistet puudutavatest artiklitest kuni selle mõõtmisproblemaatikani välja.

Sotsiaalne kapital on multidimensionaalne ja väga abstraktne nähtus (täpsemalt sellest alljärgnevas peatükis). Sotsiaalsele kapitalile on väga raske anda arvulisi väärtusi, reeglina ebapiisava ja raskesti kättesaadava informatsiooni tõttu. Samuti põhinevad erinevad uuringud erinevatel kontseptuaalsetel ja metodoloogilistel alustel, millest tulenevad erinevad ja üksteisega mittevõrreldavad järeldused. Sellele vaatamata on teadlased üksmeel, et sotsiaalne kapital on

⁹ “Iseloomustab olukorda, kus peamised sotsiaalse tegevuse sfäärid –era- ja avalik sektor ning kodanikuühiskond - toimivad efektiivselt ja koostöö nende vahel sujub hästi” (The National Economic and Social Forum Report 2003: 140)

¹⁰ “Iseloomustab olukorda, kus kõigile kodanikele ja nende rühmitustele on tagatud ligipääs inimväärikusega kaasnevate, poliitiliste-, sotsiaalsete- ja kultuuriliste vajaduste rahuldamiseks ning otsusetegemisprotsessides osalemiseks” (ibid: 140).

¹¹ “Kuigi seonduvalt inimkapitali kõrge tasemega kaasneb ühiskonnale ka sotsiaalne kasu, õigustatakse poliitikaringkondades üldiselt investeringuid konkreetsesse oskustesse klausliga, et need omaksid mõõdetavaid tulemusi sissetuleku või kasumlikkuse vormis” (Field *et al.* 2002: 251).

oluline loomaks konteksti, kus jätkusuutlik ühiskondlik areng (majanduslik, poliitiline ja sotsiaalne) aset võiks leida. Või nagu Collier (1998: i) mainib: “Sotsiaalne kapital on liim, mis hoiab ühiskondi koos ja milleta ei saaks olla ei majanduskasvu ega heaolu.”

1.2.2. Sotsiaalse kapitali mõiste olemus: erinevad lähenemised ja sotsiaalse kapitali tüübid

Üldiselt mõistetakse sotsiaalse kapitali all ühiskonnas eksisteerivat suhete võrgustikku koos jagatud normide ja väärtustega, mis mõjutavad inimeste koostöövõimet grupisiseselt ja gruppide vahel (OECD 2006). Andmaks ülevaadet sotsiaalse kapitali mõistest, keskendutakse järgnevalt erinevatele lähenemistele sotsiaalse kapitali defineerimisel ning erinevatele sotsiaalse kapitali tüüpidele.

Kõige tuntumad definitsioonid, mis on olnud aluseks edasiste analüüside teostamisel ja lähenemiste väljatöötamisel sotsiaalse kapitali valdkonnas, on kirja pannud James S. Coleman ja Robert D. Putnam. Oma töös “*Social capital in the creation of human capital*” defineerib Coleman sotsiaalset kapitali järgmiselt (1988: 98): “[sotsiaalne kapital] on defineeritud läbi selle funktsiooni /---/ Nagu teisedki kapitali vormid on sotsiaalne kapital tootlik, tehes võimalikuks teatud eesmärkide saavutamise, mis antud kapitali puudumisel poleks võimalik.” Coleman näeb sotsiaalset kapitali kui antud ühiskonna normide, väärtuste ja võrgustike poolt toetatud protsessi väljundit. „Nendeks väljunditeks võivad olla võime teha efektiivselt ja tõhusalt koostööd, aga nad võivad võtta ka käega katsutavate füüsiliste produktide kuju” (Newton 1999: 8). Näiteks talgud, naabrivalve või kultuurimaja rajamine ühiste ressursidega. Toodud lähenemise puhul on sotsiaalne kapital vahendiks „asjade äratagemisel” (Coleman 1990). Nii sotsiaalse kui majandusliku individuaalse rahulolu saavutamine on võimalik ainult läbi ligipääsu sotsiaalsete suhete võrgustikule ning selle võrgustiku võimaluste ärakasutamise. Sarnane lähenemine sotsiaalsele kapitalile on ka prantsuse sotsioloogil Pierre Bourdieu¹, kes käsitleb sotsiaalset kapitali võrgustiku kui ressursi kapitalina (Field 2003).

Teine ja kitsam lähenemine sotsiaalsele kapitalile käesolevas akadeemilises kirjanduses põhineb politoloog Robert Putnami teooriale sotsiaalse kapitali ja õitsva tsiviilühiskonna vastastikmõjudest. Putnami lähenemine on tuntud samuti kui ühiskondlik lähenemine sotsiaalsele kapitalile. Putnam keskendub sotsiaalsele kapitalile grupi tasandil – mitteformaalsetele ja formaalsetele organisatsioonide võrgustikele. Sotsiaalse kapitali analüüsil grupi tasandil on peamiseks küsimuseks sotsiaalse kapitali säilitamise ja arendamise võimalused selleks, et tugevdada kodanikuühiskonda. Maailmapank (2005) on defineerinud seda järgmiselt: „Kitsas lähenemine sotsiaalsele kapitalile käsitleb seda kui horisontaalsete ühenduste kogumit inimeste vahel, mis koosneb sotsiaalsetest võrgustikest ja nendega seotud normidest, mis avaldavad mõju ühiskonna produktiivsusele ja heaolule.” Putnami lähenemine sisaldab endas kolme komponenti: 1) moraalseid kohustusi ja norme, mis toetavad ühistegevust; 2) sotsiaalseid väärtusi (eriti usaldust) ja 3) sotsiaalseid võrgustikke (eriti vabatahtlikke organisatsioone). Antud lähenemise puhul nähakse aktiivset osalemist vabatahtlikes organisatsioonides, mis paljude teoretikute (nt Tocqueville, Putnam) arvates omab positiivset mõju kodanike poliitilisele aktiivsusele, kui peamist indikaatorit sotsiaalse kapitali taseme mõõtmiseks ühiskonnas. Kui Colemani lähenemine rõhutab eelkõige majanduslikku efektiivsust, siis Putnami lähenemise pooldajad näevad sotsiaalse kapitali olulisust kodanikuühiskonna ülesehitamisel.

Ühine joon nii Putnami kui ka Colemani lähenemises on, et usaldus on sotsiaalse kapitali põhialus (Coleman 1990, Putnam 1993), milleta ei oleks võimalik sotsiaalsete võrgustike loomine ja ühistegevuse positiivsete kõrvalsaaduste produtseerimine. Nagu Kenneth Newton

(1999) välja toob, on sotsiaalsel kapitalil kolm dimensiooni, millele võib üles ehitada erinevaid teoreetilisi lähenemisi:

- Abstraktne (üldistatud) usaldus - sotsiaalne kapital ühiskonnas eksisteerivate normide ja väärtuste näol, mis eksisteerivad ühiskonna gruppides, aga laienevad üle konkreetsete gruppide piiride kogu ühiskonnale (nii indiviididele kui ka institutsioonidele): südametunnistuse hääl (*habits of the heart*);
- sotsiaalne kapital kui võrgustikud: informaalsed grupid ja formaalsed organisatsioonid;
- sotsiaalne kapital kui tulemus asjade äratagemise näol.

Newton (1999: 6) on seisukohal, et tervikliku pildi saamiseks tuleb arvesse võtta kõiki kolme dimensiooni, sest “sotsiaalsed võrgustikud, formaalsed või mitteformaalsed, on üles ehitatud retsiprooksusnormidele¹² ja usaldusele” ning need võrgustikud aitavad kaasa soovitud eesmärkide saavutamisele. Seega võime tõmmata mõttelise joone usaldusest eesmärkide saavutamiseni (kas siis individuaalsete või ühiskondlike), kus usaldus domineerivate väärtushinnangute ja normide vormis loob koostööks vajaliku sotsiaalse kapitali.

Tulenevalt kahest eelpooltoodud lähenemisest sotsiaalsele kapitalile, eksisteerib kaks erinevat lähenemist selle taseme mõõtmiseks ühiskonnas. Kui sotsioloogid pooldavad indiviidide sotsiaalsetesse võrgustikesse kuuluvuse määra arvutamist, siis Putnami pooldajate ja politoloogide jaoks on oluline usalduse ja vabatahtlikesse organisatsioonidesse kuuluvuse määra vahelise suhte määratlemine. Empiirilised uuringud on andnud erinevaid tulemusi sõltuvalt sellest, mida mõistetakse „usalduse” all (nt kas usaldus ainult institutsioonide või ka kaaskodanike suhtes) ja millised sotsiaalsed võrgustikud on arvesse võetud. Mõlemat lähenemist on arvestanud Pille Pruulmann-Vengerfeldti Eesti ühiskonna sotsiaalse kapitali taseme määratlemisel. Tema seisukohtadega võib põhjalikumalt tutvuda 2004. aastal avaldatud Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna poolt välja antud kogumikus „Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest”, mis tugineb 01.12.2002-06.01.2003 läbi viidud üle-eestilise uuringu tulemustele. Sotsiaalse kapitali koondindeks on antud autori puhul saadud sotsiaalse võrgustikukapitali ja sotsiaalse osaluskapitali indeksi summeerimisel. Sotsiaalse võrgustikukapitali indeks koosneb (Pruulmann-Vengerfeldt 2004: 222):

- võrgustikulise kuuluvuse indeksist (milliste gruppide kohta kasutavad inimesed sõna „meie”);
- isiklike kontaktide indeksist (isiklike kontaktide – sõbrad ja sugulised või töö- ja ärisõbrad – olemasolu välisriikides);
- nõu küsimisest (kui sageli pöörduvad kaaslased, tuttavad, pere liikmed isiku poole nõu ja arvamuse küsimiseks).

Sotsiaalse osaluskapitali indeksi moodustavad:

- usalduse komponent (kas enamikku inimestest võib usaldada või mitte);

---

¹² Retciprooksuse printsiip põhineb arusaamisel, et kui sa teed kellelegi teene, siis sa eeldad, et see inimene aitab sind, kui sul on abi vaja. Samas tunneb inimene kohustust seda teha. Kõige tähtsam aspekt on üldistatud retsiprooksuse puhul, et “indiviidid ei tee üksteisele heategusid seetõttu, et nad loodavad hüvitist saada kohe ja otseselt nende poolt, kes nende abist kasu said” (Newton 1999: 4). Selleks on tulevikku silmas pidades vajalik teatud optimismi olemasolu ja kontrolli ning stabiilsuse tunnetus, et vähendada riski taset ja ebakindlust, mis on seotud eelpooltoodud kontseptsiooniga. Usaldus, eriti üldistatud usaldus, on selle kõige olulisemaks allikaks (Uslaner 2003).

- organisatsioonides osalemise indeks (erinevate vabatahtlike organisatsioonide liikmeks olek, v.a. poliitilised organisatsioonid);
- valimiste ja poliitilise osaluse indeks, mis jaotub omakorda poliitilise osaluse (kuulumine erakonda, osalemine rahvakogunemistel, allkirjade kogumisel jne) ja valimisosaluse indeksiks (osalemine korralistel Riigikogu või kohaliku omavalitsuse valimistel)
- usalduslikkuse indeks (usaldus peamiste riigi institutsioonide suhtes).

Noppeid uuringu tulemustest on järgnevalt välja toodud paralleelselt sotsiaalse kapitali mõiste erinevate lähenemiste selgitamisega.

Tartu Ülikooli uurimus hõlmas eelkõige sotsiaalteadlaste ja politoloogide vaatenurka sotsiaalsele kapitalile. Uue aastatuhande alguses on mitmed rahvusvahelised majandusorganisatsioonid (Maailmapank, OECD) hakanud pöörama tähelepanu sotsiaalse kapitali kontseptsiooni majanduslikule aspektile: mil määral mõjutab sotsiaalne kapital regiooni või riigi majandusarengut? OECD LEED (*Local Employment and Economic Development*) programmi juht Dina Ionescu (2003) näeb sotsiaalset kapitali kui peamist klastripõhise majanduse koostisosa. Ionescu sõnul väljenduvad sotsiaalse kapitali konkreetsete positiivsed efektid klastris paiknevatele ettevõtetele alanenud tehingukuludes, bürokraatlike protsesside ja informatsioonikulude vähenemises, paranenud usaldusel põhineval tegevuste koordineerituses, teadmiste levikule kaasaaitamises ning ettevõtlike inimeste ja seeläbi ettevõtete arvu tõusus. Klastrid on tema arvates määrava tähtsusega regiooni majandusedu saavutamisel, kuid siirderiikides takistavad nende moodustumist mitmed tegurid:

- 1) Õiguslikud tingimused ja eksisteeriv finantsraamistik väikese ja keskmise suurusega ettevõtetele;
- 2) Varasema tööstuspoliitika pärand;
- 3) Ettevõtjalikkuse vaimu (*entrepreneurial spirit*) puudumine;
- 4) Vähene usaldus institutsioonide vastu ettevõtjate poolt;
- 5) Vähene mitteformaalsete võrgustike arv ettevõtjate hulgas.

Tuues konkreetseid näiteid sotsiaalse kapitaliga haakuvatest probleemidest klastrite arendamisel, toodi Sloveenia puhul välja koostöökultuuri puudumist, samuti vähest arusaamist koostöö vajalikkusest ning üldist usalduse madalat taset ühiskonnas. Poolas valmistab lisaks eelpooltoodule probleeme kartus ideede varguse ees ning Ungaris väga nõrgad sidemed ettevõtete vahel (eriti suurte kompaniide ning väikese ja keskmise suurusega ettevõtete vahel). Siirderiikides on puudu nii sotsiaalsest kapitalist väärtushinnangute mõttes kui ka võrgustiku- ja osaluskapitalist. Vähese koostöö tõttu ei „liigu” teadmised ja oskused väärtusahelas edasi, mis omakorda on takistuseks jätkusuutliku majanduskasvu tagamisel.

Siirderiikide majandusest rääkides ei saa mööda minna negatiivse sotsiaalse kapitali mõistest. Maailmapank on probleemi väljendanud järgnevalt: “Sotsiaalsel kapitalil on üks oluline varjukülge: kogukonnad, grupid ja võrgustikud, mis on isoleeritud, kihelkondlikud või töötavad ühiskonna ühistele huvidele vastu (nt narkokartellid, korruptsioon ja sellega seotud väljapressimised) võivad isegi majanduslikku ja sotsiaalset arengut pidurdada” (Maailmapank 2005). Empiirilised uuringud toetavad toodud väidet (nt Dowley & Silver 2003; Uslander 2003; Badescu 2003). Siirderiikides näitab negatiivse sotsiaalse kapitali taset olemasolevate võrgustike suletus (Ionescu 2003) ning äri- ja poliitiliste huvid teie põimumine, mis vähendab haldustegevuse läbipaistvust. Sellised suletud kildkondlikud grupid on need ühiskonna osad, mis võivad toota mittesotsiaalset kapitali produtseerides usaldust grupi sees, aga umbusaldust

ülejäanud ühiskonna suhtes (Newton 1999; Putnam 1995; Ostrom 1990). Sellest tulenevalt on lisaks kvantiteedile oluline sotsiaalse kapitali kvaliteet.

Uslaneri (2003) kohaselt, tuginedes empiirilistele andmetele, suurendab taoline negatiivne usaldus sissetulekute erinevusi ühiskonna siseselt soodustades tihedamat kommunikatsiooni sarnase sissetulekunivooga inimeste vahel¹³. Seda peetakse üheks peamiseks sotsiaalse kapitali taseme languse põhjuseks (eriti post-kommunistlikes riikides) ja samuti nähakse selles peamist takistust majanduskasvule ja kodanikuühiskonna arengule (Uslaner & Badescu 2003; Costa & Kahn 2001; La Porta *et al.* 1997; Knack & Keefer 1997; Parts 2003; Kaasa 2003). Analüüsidest Eesti ühiskonna sotsiaalset võrgustikukapitali jõudis Pruulmann-Vengerfeldt oma metoodikale tuginedes eeltoodud seisukohti toetavale järeldusele: „Võrgustikukapitali hulk on erinevates sissetulekurühmades erinev – kõrgema sissetulekuga inimestel on üldiselt rohkem võrgustikukapitali” Veel leiti, et võrgustikukapitali kõrge tase on iseloomulik noorematele ja kõrgema haridusega eesti keelt rääkivatele kodanikele. Positiivne seos sotsiaalse kapitali ja sissetuleku taseme vahel tuli samuti välja siis, kui sotsiaalse kapitali taseme mõõtmisel arvestati nii võrgustiku- kui ka osaluskapitali omamisega: „/--/ alates 4000 kroonist pereliikme kohta on keskmisest kõrgemat sotsiaalset kapitali oluliselt sagedamini kui väiksema sissetulekuga rühmades.” Statistiline seos sotsiaalse kapitali ja majandusliku kapitali vahel antud uuringu kohaselt on 0,25, mis näitab statistiliselt olulise seose olemaolu. (Pruulmann-Vengerfeldt 2004: 227 - 229)

Usalduse ja sotsiaalse kapitali olemasolu ei ole hädavajalik mitte ainult majandustegevuse efektiivsemaks muutmiseks, vaid need mõjutavad ja on mõjutatud ühiskonnas toimuvatest sotsiaaldemograafilistest muutustest, mis omakorda avaldavad mõju majanduskasvule. Näiteks Costa ja Kahn (2001) viisid läbi uuringu, kus nad otsisid võimalikke põhjusi, miks on sotsiaalse kapitali tase USA-s langenud, analüüsidest andmeid aastastest 1952-1998. Tulenus oli, et “kasvav kogukonna heterogeensus, eriti sissetulekute erinevus ja naiste tööjõus osalemise määra tõus on peamised selgitused sotsiaalse kapitali taseme langusele” (Costa & Kahn 2001: 2). Kodudes leiduva sotsiaalse kapitali kahanemine oli eelkõige põhjustatud naiste tööturul osalemise määra tõusust (40 % prognoositud kahanemisest) ja see tendents teeb laste sotsialiseerumise veelgi raskemaks. Putnam ja Goss (2002) rõhutavad samuti sotsiaaldemograafiliste muutuste rolli tänapäeva arenenud riikide ühiskondades sotsiaalse kapitali mõjutana. Nende arvates „kogukondades, kus inividid otsustavad või on sunnitud suunama oma ressursid teistesse kohtadesse – näiteks palju energiat nõudvale töökohale – sotsiaalne kapital tõenäoliselt kannatab” (Putnam & Goss 2002: 18).

Sotsiaalne kapital on hädavajalik erinevate ühiskonna gruppide koostöö tihendamiseks kogukonna, regiooni ja riigi tasandil tagamaks jätkusuutlikku arengut. Maailmapank on rõhutanud sotsiaalse kapitali ühendavat rolli järgnevalt: “ilma ühiskonda “ühendavate” suheteta, mis ületavad erinevate sotsiaalsete veelahkmete piire (nt religion, etnilisus, sotsiaalmajanduslik status), võivad horisontaalsed sidemed [tihe usaldus] muutuda kitsaste omahuvide tagaajamise aluseks ja aktiivselt takistada ligipääsu informatsioonile ja materiaalsele ressurssidele, mis muidu oleksid kogukonnale suureks abiks (nt vihjed vabade töökohtade kohta, ligipääs krediidile)” (Maailmapank 2005). Ebavõrdsuse vähendamiseks on vajalik ühiskonnagruppe liitva sotsiaalse kapitali olemasolu. Näiteks „kohalikud liidrid ja moderaatorid [nt mittetulundusühingutest], kes võimaldavad lihtsustada vaeste kogukondade ja välise arenguabi (kaasa arvatud valitsusprogrammid – Krishna 2002) vahelisi sidemeid, kujutavad endast olulist

---

¹³ Näiteks vaestel inimestel, kes kommunikeeruvad ainult omavahel, omades seeläbi küll hulgaliselt tihedat usaldust, on raske välja tulla oma sotsiaalmajanduslikust olukorrast, kui ühendav ja liitev sotsiaalne kapital on kesine või puudub üldse.

liitva sotsiaalse kapitali allikat” (Grootaert *et al.* 2004: 4). Parts (2003) viitab, et “liitvate sidemete” puudumine viib lõppkokkuvõttes võimu kadumise (*powerlessness*) ja sotsiaalse tõrjutuseni, mis on väga levinud iseloomulikud tunnused vaesuses elevate inimeste olukorra kirjeldamisel ja peamised takistused ressurssidele ning teadmistele ligipääsu saavutamisel. Tekib nn surnud ring: need, kes omavad sotsiaalse kapitali teatud kriitilist taset, saavad seda suurendada, neil aga, kes jäävad alla nimetatud kriitilise piiri, kahaneb sotsiaalne kapital pidevalt. Siin tuleb mängu riigi ümberjagav funtsioon ning kohustus luua võrreldav (mitte võrdne) stardipositsioon kõigile kodanikele.

Liitvast sotsiaalsest kapitalist rääkides tuleks tähelepanu pöörata veel ühele sotsiaalse kapitali liigile – institutsionaalsele (*governmental*) sotsiaalsele kapitalile, mis eksisteerib makrotasandil. Võrrelduna teiste sotsiaalse kapitali tüüpidega on selle eksistentsi ja olulisuse üle vähem arutletud, aga viimastel aastatel on see järjest enam populaarsust võitmas (Grootaert *et al.* 2004; Rothstein & Stolle 2002; Karstedt 2004; Uslaner & Badescu, 2003; Parts 2003; Meier 2002; Levi 1998; Hall 1999). Sotsiaalne kapital mikrotasandil, mida on samuti nimetatud demokraatia tarkvaraks (*software*) (Constable 1999), vastab Putnami lähenemisele sotsiaalsest kapitalist. Institutsionaalne sotsiaalne kapital, nn demokraatia riistvara (*hardware*), eksisteerib makrotasandil ja kehastub avaliku sektori institutsioonide tegevuses: „õigusriigi printsiip, lepingute täideviimine, korruptsiooni puudumine, läbipaistvus otsustetegemisel, efektiivne haldussüsteem, usaldatav õigussüsteem – lühidalt, riigi võimekus ja usaldusväärus” (Meier 2002, cit. Parts 2003: 9). Mitte ainult “*hardware*”, vaid ka valitsuse poliitika võib olla põhjuseks usalduse mõjutamisel kodanike hulgas, nt valitsuse poliitikad mis vähendavad sissetulekute erinevusi ja avavad turge (Uslaner, Badescu 2003). Newton (1999) toob ühe näite negatiivsest valitsuspoliitikast: turumajandus (kui vabaduse etalon) võib tema arvates olla põhjuseks, miks inimesed on nii enesekesksed ja omakasupüüdlikud, sest antud mõistest on välja jäetud võrdsuse (*equality*) ja retsiprookuse/vendluse (*reciprocity/fraternity*) põhimõtted. Usalduse ja sotsiaalse kapitali genereerimiseks on samas teatud määral vajalik kõigi nende komponentide ehk kriitilise massi olemasolu (*ibid.*).

Eeltoodu põhjal on võimalik esile tuua kaks järeldust. Esiteks, mitte ainult institutsionaalse sotsiaalse kapitali hulk (olemasolu), vaid samuti seda loovate institutsioonide kvaliteet (valitsustegevus ja poliitika), kaasa arvatud klientide (indiviidide) ja pakkujate (valitsusasutused) vaheliste sotsiaalsete suhete iseloom ja ulatus (Grootaert *et al.* 2004) moodustavad kokku liitva sotsiaalse kapitali ning see on vajalik üldistatud usalduse loomiseks. Teiseks, ühendava ja liitva sotsiaalse kapitali olemasolu ja kvaliteet koos institutsionaalse sotsiaalse kapitaliga (mida Kenneth Newton nimetab hõredaks usalduseks) on hädavajalikud kasvava ebavõrdsuse vähendamiseks vaeste ja rikaste vahel nii siireriikides kui ka Lääneriikides (vt ka viimane Saksamaa vaesuraport aastast 2005).

Kenneth Newtoni (1999) kolmandat sotsiaalse kapitali dimensiooni – abstraktset (üldistatud) usaldust – võib vaadelda kui teiste sotsiaalse kapitali liikide aluspõhja. Newton nimetab seda südametunnistuse hääleks (“*habits of the heart*”): “kodanike väärtuste ja suhtumiste kogum, mis on seotud peamiselt usalduse, retsiprookuse ja koostööoskusega” (1999: 4). Toodud lähenemise puhul on üldistatud usaldusele aluseks üldistatud retsiprooksus: inimesed osutavad üksteisele teeneid ootuses, et ka teised abistavad neid kui vaja. Newtoni kohaselt on kaks peamist üldistatud usalduse allikat haridus¹⁴ ja massimeedia, mis modernses ühiskonnas näib rõhutavat

---

¹⁴ Eriti kõrgharidus panustab sotsiaalse kapitali tekkesse, sest “need inimesed mõistavad teistest paremini selliseid abstraktseid ideid nagu kodanikuõigused, universalism, võrdsus ja ühine huvi, koostööga kaasnevaid eeliseid ning raskestimärgatavaid delikaatseid aspekte, millega tuleks arvestada rahumeelsel konfliktilahenduse otsimisel” (Newton 1999: 18). Pruuilmann-Vengerfeldt (2004: 228) toob oma uuringus välja, et „/---/ kõrgharidusega inimestel

edu, rikkuse, füüsilise ilu, rassi ja soo olulisust, mis kõik kindlasti ei panusta üldistatud usalduse tekkesse (ibid.: 19). Üldistatud usaldus vastandub Uslaneri ja Badescu (2003) käsitluses “partikulaarsele usaldusele” (*particularized trust*) – usaldusele endasuguste vastu (*trust in one’s own kind*). Nad on arvamusel, et viimane domineerib siirderiikides üldistatud usalduse üle.

Uslaneri (2003) kohaselt põhineb üldistatud usaldus lisaks üldistatud retsiprooksusele optimismi ja kontrolli tunnetamisel – kõigil neil kolmel elemendil, mida post-kommunistlikes riikides napib. Optimismi ja kontrolli olemus seisneb selles, et “tulevik saab olema parem kui minevik ja usul, et me suudame kontrollida end ümbritsevat keskkonda, et seda paremaks teha” (Uslaner 2003: 84). Endistes kommunistlikes riikides eksisteerib retsiprooksus “teenete majanduse” (“*the economy of favours*”) tasemel: kui sa aitad mind, siis ma aitan sind (Uslaner & Badescu 2003). See on kogemusel põhinev usaldus, mitte üldistatud usaldus. Sellisele alusele on aga väga raske üles ehitada toimivat demokraatiat ja kodanikuühiskonda selle otseses ja alguses (idealistikus) tähenduses. Kõrgem kontrollitunnetuse puudumise tase on tegelikult noorte demokraatiate algusaastatesse sisseprogrammeeritud, mis tulenevad kiiretest muudatustest makrotasandil (pidevad reformid kõigis avaliku sektori valdkondades) ja mikrotasandil (pidevad mured selle üle, mida järgnev päev toob, nt töökoha säilimine, korteri ostmiseks võetud laenu tagasimaksmine).¹⁵ On arusaadav, et noor riik ei suuda algusaastail tagada oma kodanikele soovitud kindlustunnet, olles hõivatud uute struktuuride ülesehitamisega, kuid mingil hetkel tuleb hakata tegelema ka ühiskonda killustavate sotsiaalsete probleemidega, kasvõi seetõttu, et need ei hakkaks pidurdama riigi majanduskasvu (kui selline põhjendus aktsepteeritavam on). Tuginedes Euroopa väärtushinnagute uuringu empiirilistele andmetele on post-kommunistlikes riikides trend kontrollitunnetuse vähenemisele (Saar 2001).

Marju Lauristin (2004) on rõhutanud, et lisaks varanduslikule olukorrale mõjutavad indiviidi otsust enda ühiskondlikul astmestikul positsioneerimisel ning sotsiaalse kapitali taset individuaalsed ressursid, väärtused ja elulaad. Individuaalne ressurss (tervis, psühholoogiline valmisolek muutusteks, õppimisvõime, üldine optimistlik või pessimistlik häälestus) mõjutab meie võimet “kohaneda uue institutsionaalse elukorraldusega, sobituda ühiskondlike normidega ning võtta osa avalikust elust ning suhtlusest lähieümbruses” (Lauristin 2004: 275). Need, mida Lauristin nimetab individuaalseteks toimetulekuressurssideks (vanus, tervis, riskivalmidus ja ettevõtlikkus, mis on mõjutatud sotsiaalsest optimismist, suhtlemisaktiivsusest) on Eestis läbi viidud uuringu kohaselt aluseks sotsiaalse edukuse saavutamisel. Nende ressursside omamine on Lauristini arvates eriti oluline siirdeühiskonnas, mille “riskid [on] seotud /---/ sotsiaalse keskkonna ebastabiilsuse ja nn siirdetrauma taluvusega” (ibid.). Uurimuse põhjal võib välja tuua ühe muret tekitava paradoksaalse tendentsi: sotsiaalse kapitali kõrgem tase näib olevat seotud kiire ja liikuva tarbijaliku elustiiliga.

1.2.3. Mis on ühist sotsiaalse kapitalil ja jätkusuutliku INIMühiskonna ülesehitamisel?

Esmalt tuleks leida vastus küsimusele, miks Lääneriikide demokraatia ja sotsiaalse kapitali mudel ei tööta endistes kommunistlikes riikides? Ajalugu loob sotsiaalse kapitali kujunemiseks vajaliku konteksti (kultuur, väärtused) ning kogemused (nii indiviidide kui ka institutsioonide) kujundavad seda edasi. Erinevate ajalooliste kontekstide ja sellest tuleneva kultuurilise pärandi

---

on üldiselt kõrgem sotsiaalne kapital. Kõrge sotsiaalne kapital on kõrgharidusega inimestest 36%-l ja vähema kui keskharidusega inimestest 11%-l.”

¹⁵ Sarnases situatsioonis nagu Eesti peale nõukogude ikke alt vabanemist leidis end ka Saksamaa peale natsirežiimi kokkuvarisemist. Kiirete ja ühiskonda tervikuna haaravate radikaalsete muutuste tagajärjel domineerisid individualistlikud huvid ja seda eelkõige seonduvalt majandusliku ellujäämise ja eduga (Offe & Fuchs 2002).

tõttu on levinud endistes Ida- ja Kesk-Euroopa kommunistlikes riikides ning Lääne-Euroopas erinevad normid ja väärtused. Peale vabaks saamist oli endistes post-kommunistlikes riikides peamine eesmärk lääneriikidele järelejõudmine, seda eriti majanduslikus mõttes. Kommunistliku režiimi ajal oli normiks “pealesurutud võrdsus”, kus kõik oli enam-vähem võrdselt vaesed. Seetõttu on loogiline järeldada, et liberaalse turumajanduse tingimustes majanduslik ebavõrdsus suureneb¹⁶. Kuid ebavõrdsus on muutunud suuremaks kui osati arvata, sest puudus on lääne demokraatiatele omasest sotsiaalsest solidaarsusest (täpsemalt selle aluseks olevast kindlustundest ja usaldusest) ning seda nii ühiskonnas kui ka poliitikas.

Ajalugu on näidanud, et traumad, kriisid, diskrimineerimine ja sotsiaalse ebavõrdsuse ekstreemsed vormid on väga olulised mõjufaktorid usalduse kujunemisel ja seda nii individuaalsel kui ühiskondlikul tasemel tervikuna (Knack & Keefer 1997; Zak & Knack 2001; Alesina & La Ferrara 2000; Volken-Reinert 2002). Enamikes siirderiikides oli kapitalismi algusfaas seotud brutaalsete, agressiivsete ja ohjeldamatute tegutsemisviisidega, mis viisid nepotismi, korrupsiooni ja kriminaalteede vohamiseni (Volken-Reinert 2002: 58). Vanad väärtushinnagud ja normid olid kadunud ja uusi otsiti/otsitakse veel. Ebakindluse ja orientatsioonikao tingimustes levis ühiskonnas anoomia, olukord, kus oli lõhutud sotsiaalsete suhete stabiilsus ning kõik see viis inimeste usaldusraadiuse kahanemiseni (ibid.) ja tiheda usalduse domineerimiseni teiste usalduse liikide üle. Individuaalsel tasandil tõusid kõigis siirderiikides üleminekuperioodil enesetapu- ja tahtlike tapmiste arv¹⁷, narko- ja alkoholisõltuvus (ibid.: 59-61). Soomes läbi viidud uuringud näitasid, et sotsiaalse kapitali tasemel on tugevad seosed inimese füüsilise ja vaimse tervisega (Putnam & Goss 2002).

Miks Lääneriikide demokraatia ja sotsiaalse kapitali mudel ei tööta endistes kommunistlikes riikides? Levinud sotsiaalse kapitali teooriad põhinevad demokraatia teorial ning nn “vanade” lääne demokraatiade kogemustel. “Uute” demokraatiade esilekerkimisega endistes post-kommunistlikes riikides on kolmele antud teooria nurgakivile – demokraatlikud režiimid stimuleerivad osavõttu avalikust elust, demokraatlikud režiimid tekitavad ja kasvatavad usaldust üksteise suhtes, kodanike kaasamine viib usalduse kasvuni ühiskonnas (Uslaner & Badescu 2003) – esitatud väljakutse. Demokraatia post-kommunistlikes riikides ei näi investeerivat ei usalduse genereerimisse, efektiivsetesse omavahel koostööd tegevatesse sotsiaalsetesse võrgustikesse ega ühishinnangute loomisse – aspektidesse, milledes nähakse sotsiaalse kapitali väljendust.

Lääneriikides on demokraatia arengul pikk ajalugu ja inimestel on olnud aega muutustega kohanemiseks. “Uutes” demokraatias, kus kommunistliku režiimi ajal olid tavakodanike elud tihedalt riigiga seotud, leidsid inimesed end äkitselt olukorras, kus “sul tuleb ise oma eksistentsi eest võidelda”, sest riik oli liiga hõivatud institutsionaalsete reformidega saavutamaks soovitud majanduskasvu, et küündida elatustasemelt Lääneriikide standardi ligedale. Sotsiaalse sektori arendamine jäi tahaplaanile ning ühiskondlikult paikapandud väärtushinnangute puudumise kaoses ellujäämiseks, enda huvide eest võitlemisel vahendeid ei valitud. Nüüd seisavad mitmed post-kommunistlike riikide valitsused dilemma ees: Kas jätkata poliitikatega, mis soodustavad ja kiirendavad majanduskasvu, mis tõenäoliselt ilma seda toetava sotsiaalse kapitaliga ei oleks pikaajaliselt jätkusuutlikud või võimalik aeglasem majanduskasv rakendades poliitika, mis soodustavad võrdsuse ja võrdsete võimaluste teket (siia kuuluvad eelkõige sotsiaal- ja

---

¹⁶ Euroopa väärtushinnangute uuringus post-kommunistlike riikide kodanike poolt kõige enam valitud vastus küsimusele “Miks leidub Teie riigis puudust kannatavaid inimesi?” oli, et see on vältimatu tänapäeva ühiskonna arenguga kaasnev tendents (Saar 2001).

¹⁷ Selle määra tõusu osas ületas Eesti näiteks isegi Venemaa (vastavalt 80% ja 57%). Lätis oli see 75%, samas kui Leedus „ainult” 25%. Poolas jäi see määr stabiilseks. (Volken-Reinert 2002: 59-60)

hariduspoliitika). Antud dilemma on sügavalt väärtushinnaguid puudutava iseloomuga ja seetõttu sõltub vastus antud probleemile eelkõige ühiskonna arenguid suunava ja selle finantse käsutava eliidi „südametunnistuse häälest“.

Radikaalsed muutused ühiskonnakorralduses 1990ndatel aastatel ning elu liberaalse turumajanduse tingimustes on aidanud kaasa sotsiaalse kapitali õõnestamisele ja kodanikes usalduse tunnetuse, koostööentusiasmi vähendamisele. Soodustanud on see konkurentsi (olelusvõitlus) ja ettevõtlikkuse vaimu (teiste väärtuste hulgas individualismi ja utilitaarsust). Konkurents ja ettevõtlikkus on ühiskondliku arengu seisukohalt olulised, kuid kui need hakkavad teiste, neid tasakaalustavate väärtushinnangute üle domineerima, siis on tulemuseks partikulaarse tiheda usalduse poolest rikkad ühiskonnad, kus napib ühendavat ja liitvat sotsiaalset kapitali. Ükski neist tendentsidest ei soosi hästi funktsioneeriva kodanikuühiskonna teket või jätkusuutlikku majanduskasvu.

24. juulil 2001. a võeti Eesti Vabariigi Valitsuse poolt vastu otsus riikliku säästva arengu strateegia koostamise osas. Otsuse täideviimiseks koostatud hankelepingus Nr 2-11-13/146 esitatud lähteülesande kohaselt on 2005. aasta 14. septembril Riigikogu poolt heakskiidetud *Säästev Eesti 21* „Eesti riigi ja ühiskonna arendamise strateegia aastani 2030, sihiga ühendada globaalsest konkurentsist tulenevad edukusenõuded säästva arengu põhimõtete ja Eesti traditsiooniliste väärtuste säilitamisega“ (Säästev Eesti 21 2005: 4). Tegu on tervikkäsitlusega, mis „ei süüvi ühegi kitsama eluala spetsiifilistesse probleemidesse, vaid määratleb Eesti kui terviku liikumise suhteliselt üldistel skaaladel, nagu: individualism-solidaarsus, mobiilsuspüsivus, avatus-suletus, innovaatilisus-traditionaalsus jne.“ (ibid.) Arengustrateegias on ära toodud neli võimalikku stsenaariumi, mille kohaselt Eesti areng järgnevatel aastakümnetel jooksul võiks toimuda: jätkustsenaarium, konservatiivne arengutee, sotsiaalne partnerlus ja Eesti kui teadmusühiskond. Viimane neist on kolme esimese sünteesstsenaarium. Eesti kui teadmusühiskonna lähenemise on põimitud teiste stsenaariumide positiivsemad küljed: arengut edasiviiv konkurents, alalhoidlik lähenemine looduse ja kultuuriliste iseärasuste säilitamisele ning sotsiaalse sidususe ja kaasatuse põhimõte. Samas pole antud stsenaarium ainult nende põhimõtete nõ kompot. Selle käimapanevaks, sünergiaefekti tekitavaks jõuks ja selle jõu katalüsaatoriks on teadmised - Eesti riigi jätkusuutlikkuse võtit nähakse laiapõhjalise teadmusühiskonna kujundamises s.t teaduspõhiseks peab muutuma nii riigivalitsemine kui erinevate ühiskonna valdkondade arendamine.

Peamise takistusena antud stsenaariumi käivitumisel näevad selle koostajad Eesti kultuuriruumi (domineerivate väärtuste ja hoiakute näol), kus „toimuv on kõige paremaks toeks (või ka takistuseks) teiste eesmärkide saavutamisel“ (ibid.: 30), mittevalmisolekut muudatusteks, mida teaduspõhine ühiskonnakorraldus eeldaks. Strateegia kohaselt saab „liikumine teadmusühiskonna suunas toimuda vaid nn vedava eliidi¹⁸ olemasolul.“ Samas tõdetakse, et „/--/ teadmusühiskonna intellektuaalse ja sotsiaalse aluse kujundamine ei ole võimalik tänases külmutatud haridus- ja T&A kulutuste olukorras. Kui orientatsioon teadmusühiskonnale ei leia selget väljendust riigieelarves, siis seda orientatsiooni ei saa kujuneda.“ (ibid.: 63 - 64) Lisaks puudub riigi tasandil pikaajaline selge tulevikuvision majanduse konkurentsivõimelisuse suurendamiseks: „Ehkki Euroopa Liidu *Lissaboni strateegia* ja *Teadmistepõhine Eesti* on olnud majanduse konkurentsivõime teema poliitilisse fookusesse tõstmisel äärmiselt olulised strateegilised dokumendid, puuduvad Eestis täna mehhanismid, mis tagaksid Eesti majanduse tegeliku liikumise suurema teadmistemahukuse suunas“ (Tiits, Kattel, Kalvet 2005: 92). Moodustub surnud ring: selleks, et kujuneks kandev eliit, oleks vaja investeringuid inimkapitali

¹⁸ Eliidi all mõistetakse siin mitte hetkel Eesti ühiskonnas domineerivat poliitikute ja ärieliiti, vaid teadlasi ja intellektuaale, kes aitaks kaasa ühise visiooni loomisele ja selle täideviimisele.

ja T&A tegevusse (nii hariduse kui harituse tõstmiseks). Otsuse nendesse valdkondadesse finantsressursside eraldamise suurendamiseks peavad vastu võtma riigijuhid, kelle väärtushinnagud ja hoiakud hetkel seda ei soosi. Seetõttu ei ole võimalik strateegias mainitud eliidi kujunemine.

Naiivne oleks loota, et teadmusühiskonna loomiseks vajalik paradigmapuhetus saaks alguse eliidist, kes selle laiema massidesse viiks. Selleks on vajalik, et ka tavakodanike seas eksisteeriks nn kriitiline mass, kes oleks uue maailmavaate vastuvõtuks valmis. See kriitiline mass võib kujuneda pikemaajalise evolutsiooni käigus või teise võimalusena, ühiskonnal tervikuna tuleb läbida teine kriis peale iseseisvumist, kuid see seieb maailmanägemuse mitte ühiskonnakorralduse vahetuses, et tekiks vajadus uusi sihte seada. Strateegia Säästev Eesti 21 kohaselt ollakse Eestis sotsiaalse sidususe osas kriitilise piiri lähedal. Eesti ühiskonnakorralduse jätkusuutlikkuse võimalikkuse üle arutledes oleme jõudnud ringiga tagasi sotsiaalse kapitali teooria kandva ideeni: efektiivsema ja heaolu edendava ühiskonnakorralduse loomisel on aluseks inimeste väärtushinnangud ja hoiakud ning nendele tuginev käitumine, seda ka suhetes looduskeskkonnaga.

Muutuste toimumiseks on vaja impulssi. Selleks võib olla sündmus indiviidi isiklikus elus, kuid suunamuutuseks ühiskondlikus arengus on vajalik sellise pöörde olemasolu, mis puudutaks nõ kriitilist massi kodanikke või institutsioone. Huvitava näite ühiskondlikus mõttes suure pöörde ajendist võib tuua Inglismaa ülikoolide näitel. 1980ndatel Inglismaal avalikus sektoris jõuliselt reforme läbi viinud peaminister Margaret Thatcher kärpis kõvasti riigilt ülikoolidele suunatavaid finantsressursse (nt Warwicku ülikoolil 1/3 võrra (Hagen 2006a)). Selle tulemusel olid ülikoolid sunnitud oma tegevuse jätkamiseks ning õppekvaliteedi säilitamiseks leidma muid ülikooli tegevuse rahastamise võimalusi. Tulemuseks oli nn ettevõtlik ülikool (*entrepreneurial university*). Üheks selle väljundiks oli tehnoloogiasirde üksuse (*technology transfer office*) loomine, mille ülesandeks on teadlastele nende uurimistööde tulemuste kommersialiseerimise võimaluste tutvustamine, ülikooli juurde spin-off ettevõtete loomisele kaasaaitamine, abi kaasfinantseerimise leidmisel kas prototüübi väljatöötamiseks või juba tootmisprotsessi käivitamiseks jne. Kasutades ära ülikoolis leiduvat inimpotentsiaali (teadurid, õppejõud, magistri- ja doktoriõppe tudengid) ning kaasates erasektori juhtimisspetsialiste (nii ettevõtte juhtimise, äri- ja finantsplaneerimise kui ka turunduse valdkonnast) hakati aktiivselt tegelema teadustulemuste kommersialiseerimisega ning vastavalt turu vajadustele uute tehnoloogiate väljatöötamise koordineerimisega. Lisaks hakati aktiivselt tegelema välistudengitele ülikooli atraktiivseks muutmisega (uued kaasaegsed loengukursused, infrastruktuuri uuendused), loodi teaduspark, kus spin-off ettevõtted saaksid tegutseda ning konverentsikeskus ja kunstimuuseum.

Alates 2000. aastast on Warwicki ülikooli juurde loodud 30 spin-off ettevõtet (u 6 ettevõtet aastas), mille kogukäive ulatub peaaegu £7 miljonini (Prakash 2006). Warwicki ülikooli tehnoloogiasirde üksus (ja selle tegevust toetavad üksused nagu *Mercia Institute of Enterprise* ning *Warwick Ventures*, mis kuuluvad ülikooli alla, kuid omavad suurt iseseisvust oma finantsidega ümberkäimisel ning tegevuste kujundamisel) on kahe aastakümnega aidanud kaasa ülikooli finantseerimisbaasi mitmekordistumisele: kui 1989/90 moodustas riigipoolne finantseerimine umbes pool ülikooli sissetulekust, siis 2003/2004 moodustas ülikooli enda tegevusest tulenev sissetulek juba rohkem kui 2/3 ülikooli finantseerimisbaasist ning lähiaastate prognoos on, et see suureneb veelgi. (Hagen 2006b)

Oluline on rõhutada, et teadustulemuste kommersialiseerimine ei ole eesmärk omaette, vaid kvaliteetset õpet ja teadustegevust toetav. Lisaks ülikooli missiooni teenimisele, on eelpoolnimetatud üksuste eesmärgiks regiooni majanduslikule ja kultuurilisele arengule kaasaaitamine: võrrelduna 1980ndate aastate perifeeria mainega on Warwicki ülikool aidanud

tõsta West Midlandsi regiooni Inglismaa ühe kiiremini arenevate regioonide hulka. Sellele on aidanud kaasa ülikooli ja omavalitsuse koostöö nii ettevõtluse kui teiste sektorite arendamisel.

Eelkirjeldatud juhtum on hea näide selle kohta, kui oluline on ühendava ja liitva sotsiaalse kapitali olemasolu regiooni majandusedule ja seeläbi inimeste heaolu tõstmisele. Tehnoloogiasirde osakond ning seda toetavad üksused toimivad vahendajatena erinevate sotsiaalsete gruppide - teadlaste, ettevõtjate, riskikapitalistide ja äriinglite – ühendamisel. Liitva sotsiaalse kapitali mõõtme annab omavalitsuse osalus regiooni ettevõtluse toetamisel. Koostöö eelduseks on teatud kriitilise massi sotsiaalse kapitali olemasolu, mille pinnalt on võimalik seda veelgi kasvatada.

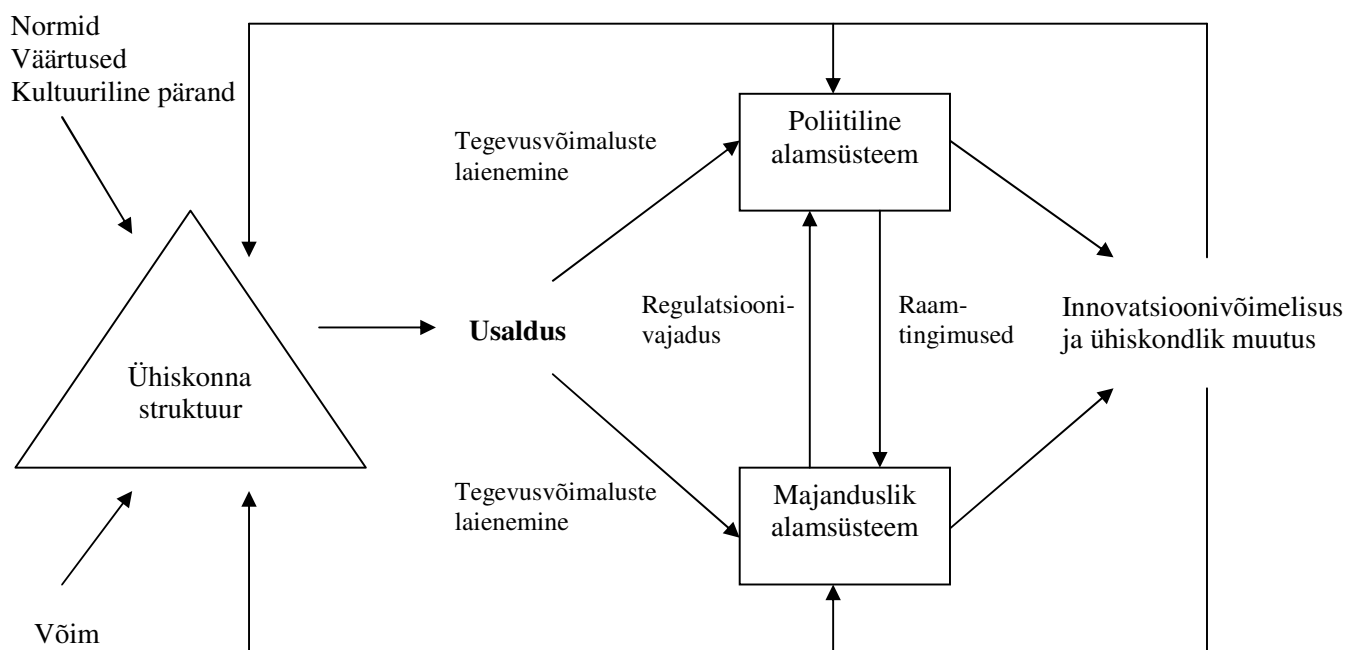
Samas on Warwicki ülikooli juhtum hea näide sellest, kui raske on juba välja kujunenud suhtumisi, väärtushinnaguid muuta. Umbes 1500 Warwicki ülikooli teadlasest on teadustulemuste kommertsialiseerimise tegevusega seotud u 50 (3%) (Hagen 2006b). Erinevate kultuuride ja väärtuste kokkupõrge teeb koostöö arendamise keeruliseks. Kui vaadelda ühe spin-offi loomisega seotud institutsioone, siis saab välja tuua järgmised institutsioone iseloomustavad jooned (Prakash 2006): (1) ülikoolid: konservatiivsed ja mitteäriilised; (2) akadeemikud: ettevõtjalikud (*entrepreneurial*), mis puudutab uurimisgruppide loomist ja mitteäriilised; (3) pangad, paljud riskikapitalistid: konservatiivsed ja ärile suunitletud; (4) parimad väikeettevõtted: ettevõtjalikud ja ärile suunitletud.

Tudengite ja teadlaste hulgas ettevõtjalikkuse vaimu kasvatamine on võetud Warwicki ülikoolis eraldi eesmärgiks ja sellega tegeleb *Mercia Institute of Enterprise*. Ettevõtjalikkuse vaimu ei saa õpetada, kuid seda saab suurendada muutes mõtlemis- ja õpetamisviise (Hagen 2006b). Oluline on mõista, et nii nagu tehnoloogiline innovatsioon on pikaajaline ja ressursimahukas (nii inimese kui finantskapitali mõttes) protsess, on seda ka sotsiaalne innovatsioon¹⁹. *Warwick Ventures* direktori Ederyn Williamsi ettekandest 27.02.-03.03.2006 Tallinnas toimunud teadmiste ja tehnoloogiasirde koolitusel jäi kõlama sõnum usaldusest kui koostöö alusest, mille tulemiks võib olla samm edasi tehnoloogilises või sotsiaalses innovatsiooniprotsessis.

Joonisel 4 on näha, et ka Volken-Reinert (2002: 46) toetab väärtushinnangute ja normide seost ühiskonnakorralduse jätkusuutlikkusega ning innovatsioonivõimelisusega:

---

¹⁹ Ühiskondliku või sotsiaalse innovatsiooni olulisusele majanduskasvu saavutamiseks ja selle võimalikele seostele teiste ühiskondlike nähtustega on hakatud Eestis tähelepanu pöörama just viimastel aastatel seoses teadmusühiskonna kontseptsiooni tõstatamisega. Ühtset laialt aktsepteeritud definitsiooni seni veel antud terminile ei ole. Sotsiaalset innovatsiooni saab iseloomustada kui teatud eesmärkide saavutamiseks kasutatavat uut probleemide lahendamise viisi, mis erineb traditsioonilisest praktikast (Schienstock *et al.* 2001) ning kaasnev muutus puudutab tavaliselt paljusid inimesi ja muudab nende igapäevaelu käitumismustrit (Mumford *et al.* 2003).

Joonis 4. Kultuuriline ressurss usaldus kui võtmefaktor innovatsioonivõimekusele ja ühiskondlikele muutustele.

Ideaalis peaks tehnoloogiline innovatsioon toimuma paralleelselt poliitilise innovatsiooniga (või siis sellele kohe järgnema), et produktiivne potentsiaal end täielikult avada saaks. “Siinkohal mängib otsustavat rolli kultuuriline ressurss usaldus: usaldus aitab kaasa mitte ainult turgude innovatsioonile [nt koostöö efektiivsus], vaid ka poliitilisele ja ühiskondlikule innovatsioonile.” (ibid.: 46) Tänapäeval võib tihti kohata joonisel 4 toodud skeemi käsitlust kahe eraldiseisva osana s.t esimene osa – väärtustesüsteem ja ühiskonnas ekisteeriv usalduse tase ning teine osa - poliitika ja majandussektori koostegevuse vajadus innovatsioonivõimekuse suurendamisel. Tähelepanuta jääb aspekt, kuidas on nende kahe valdkonna areng omavahel seotud.

Volken-Reinerti skeemist on välja jäänud ruumi piirav ja mõjutav faktor (vt ka Bosseli jätkusuutlikkuse protsessi teooriat alapeatükis 1.1.). Sotsiaalsed, poliitilised ja majanduslikud protsessid leiavad aset ajas ja ruumis, kus ruumi ühe osana käsitleb käesoleva magistr töö autor looduskeskkonda: selle ressursse ja selles toimuvaid protsesse. Ühest küljest on inimtegevus ja looduskeskkond omavahel tihedalt seotud. Olenevalt kultuurist omistatakse loodusele erinevaid funktsioone: kapitalistlikus maailmavaates nähakse selles ressursiallikat, traditsioonilistes kultuurides (indiaanikultuur, taarausulised jne) jumala(te) mängumaad, kes suunavad inimeste saatusi. Gaia-usulised omistavad planeedile Maa (k.a. loodusele) hinge, kes looduskatastroofide kaudu maksab inimkonnale tagasi selle jultunud tegude eest looduse ümberkujundamisel. Teisest küljest on loodus ja selle protsessid inimesest lahus s.t kui sotsiaalsed, majanduslikud, poliitilised protsessid saavad toimuda ainult tänu inimeste omavahelistele suhetele, siis looduslike protsesside toimumiseks inimalust pole vaja.

Aja jooksul muutub nii ruum (evolutsioon looduses) kui ka inimühiskonna ülesehitus (evolutsioon ühiskonnas), kus mõlemad mõjutavad vastastikku üksteise arengut. Inimesed taastoodavad oma tegevusega ruumi, kus kehtivad lisaks inimühiskonna seadustele ja normidele

loodusseadused. Oht peitub selles, et kui inimesed ei suuda ruumis kehtivate loodusseadustega kooskõlas tegutseda ehk ületavad keskkonna kandevõime, hakkavad nad endi eksisteerimiseks vajalikku ruumi lõhkuma. Sotsiaalne kapital väärtushinnagute vormis see, mis seob inimtegevuse looduskeskkonnaga ning läbi mille on võimalik tasakaalu poole püüdlamine. Evolutsiooniprotsess toimub nii inimühiskonnas kui looduses, kuid erinevus seisneb selles, et loodus on võimeline eksisteerima ilma inimeseta, kuid inimene ilma looduseta mitte.

1.3. Õiguslikud alused jätkusuutliku arengu indikaatorite väljatöötamiseks kohalikul tasandil

Selles, kui võrd ja mis tingimustel seadusandlus ja õigusaktid aitavad kaasa jätkusuutliku ühiskonna ülesehitamisele, on erinevaid arvamusi. Skaala erinevatest otstest võib leida arvamusi, mille kohaselt ühest küljest „õigusteadus ja seadusandlus ei saa olla radikaalse paradigmvahetuse eelratsutajaks, sest õigus peab vastama olemasolevatele struktuuridele või „normaalsetele probleemidele lahenduse otsimise viisidele”” (Kuhn 1973, cit. Brand 2002: 149), samas kui vastaspool väidab, et „ilma õiguslike raamtingimusteta liigutab poliitilis-administratiivne süsteem end sama vähe jätkusuutlikkuse poole kui ühiskondlik süsteem” (Brand 2002: 158; Burg 1997). Õigust võib vaadelda kui riigi või rahvusvaheliste organisatsioonide poolt kehtestatud reeglite kogumit (piirangud) ning õiglust, kui inimestevaheliste suhete tulemit (ühine arusaam, moraal). Tuginedes eelmises alapeatükis toodud argumentidele pooldab käesoleva magistritöö autor arvamust, et jätkusuutliku arengutee saavutamiseks on vaja nii otsuste langetamisel aluseks olevaid väärtushinnanguid kui ka moraalnorme peegeldavaid õigusakte, otsuseid ja tegevuskavasid.²⁰

Õigusliku aluse nii omavalitsuste kui ka riikide jätkusuutlikule arenguteele asumiseks annab 1992.a. Rio de Janeiro vastu võetud jätkusuutliku arengutee valiku alusdokument Agenda 21 – ulatuslik ülemaailmne tegevuskava aastani 2030, mille eesmärgiks on saavutada 21. sajandil keskkonnasõbralikum sotsiaalne ja majanduslik areng. Agenda 21 7. peatükk on pühendatud jätkusuutliku inimasustuse saavutamisele. Alapeatüki 7.4. kohaselt on üldine eesmärk tõsta inimasustuste sotsiaalset, majanduslikku ja looduskeskkonnaalast kvaliteeti ja parandada inimeste elu- ning töökeskkonda, seda eriti linnas ja maal elavate vaesemate inimeste osas. Peamised teemad, mida antud Agenda 21 peatükis käsitletakse, on:

- 1) kõigile inimväärsete elutingimuste tagamine;
- 2) inimasustuste juhtimise täiustamine;
- 3) säästlike maakasutusviiside edendamine;
- 4) keskkonna infrastruktuuri integreeritud nägemuse edendamine: vee-, kanalisatsiooni-, reoveemajandus;
- 5) inimasustustes jätkusuutliku energiakasutuse ning transpordisüsteemide edendamine;
- 6) nn kriisipiirkondades inimasustuse planeerimise ja efektiivsema juhtimise edendamine;
- 7) looduskeskkonda säästva tööstustegevuse edendamine;

---

²⁰ Näiteks investeringud teadus- ja arendustegevusse ning haridusse aitaksid Eestis kaasa teadmuspõhise jätkusuutliku ühiskonna loomise. Piiratud ressursside tingimustes tuleb seada prioriteete ning seetõttu on selle otsustuse aluseks on vaja, et riigijuhid väärtustaksid antud investeerigut enam kui näiteks investeerigut Eesti kaitsevõime tugevdamisse. Toodud näite eesmärk on näidata valikute langetamise mõõdapääsmatust. Ühe või teise valiku õigus jääb igäihe endi otsustada.

8) inimressursi arengu ja kompetentsi edendamine jätkusuutlike inimasustuste loomiseks.

Agenda 21 4. seksioonis „Rakendamise abivahendid” on lisaks finantsressursside ja - mehhanismide, keskkonnasõbralike tehnoloogiate, teaduse ja teadlaste potentsiaali jt meetmete ärakasutamisele jätkusuutliku kogukonna loomisel rõhutatud jätkusuutliku arengu hindamise tähtsust. Jätkusuutliku arengu indikaatorite väljatöötamise seisukohalt on kõige olulisem Agenda 21 40. peatükk, kus kutsutakse üles kasutama indikaatoreid, nende poolt pakutavaid võimalusi otsuste tegemisel kõigil valitsemise tasanditel.

Otseselt linnade jätkusuutliku arengu problemaatikaga on seotud Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) inimasustuse konverentsid Habitat I ja II. Habitat I toimus 1976. aastal Kanadas Vancouveris jätkuna 1972. aastal aset leidnud Stockholmi konverentsile, kus põhiteemaks olid rahvusvahelised keskkonnaprobleemid. Habitat II leidis aset 1996. aastal Istanbulis ning see oli jätkuks 1992.a Rio konverentsile tegeledes juba konkreetsemalt linnade jätkusuutliku arenguga.²¹ Peateemadeks olid, kuidas oleks võimalik kindlustada üha kasvavale linnade elanikkonnale inimväärset elutingimused ning kuidas oleks võimalik luua jätkusuutlikud inimasutused linnastuvas maailmas. Istanbuli konverentsi tulemusena võeti vastu Istanbuli deklaratsioon ning Habitat Agenda. Istanbuli 15. peatükilises deklaratsioonis on ära toodud osalenud riikide esindajate poolt kokku lepitud seitse peamist prioriteeti Habitat Agendas. Need probleemvaldkonnad, millega esmajärjekorras tegeleda tuleks, on (a) ebajätkusuutlikud tarbimis- ja tootmismudelid, seda eriti just industrialiseeritud riikides; (b) ebajätkusuutlikud rahvastikumuutused; (c) kodutus; (d) töötus; (e) eluliselt vajaliku infrastruktuuri ja teenuste puudus; (f) kasvav turvatunde puudumine ja vägivald; (g) suurenenud haavatavus katastroofide suhtes. (*United Nations Human Settlement Programme* 1996a) Lisaks nimetatud probleemidele rõhutati negatiivsete trendidena veel suurenevat vaesust, sotsiaalse tõrjutuse kasvu, perekonna kui ühiskonda moodustava baasüksuse ebastabiilsuse suurenemist, ebaadekvaatsete planeerimisotsuste kasvu ning keskkonnaseisundi halvenemist.

Habitat Agendas endas on määratletud jätkusuutliku inimasustamise eesmärgid, nende saavutamise aluseks olevad printsiibid ning deklaratsioonile alla kirjatunud riikide võetud kohustused (*United Nations Human Settlement Programme* 1996b). Peamine printsiip, mida konverentsil esile tõsteti, oli võimaldamine (*enablement*), mis hõlmab endas kolme alaprinsiipi: avalikkuse kaasamine, jätkusuutlikkus ja võrdsus (viimatimainitud alaprinsiipi viiakse ellu läbi kõigile hariduse kättesaadavuse kindlustamise). Võimaldamine tähendab keskvalitsuse rolli muutmist ainsa vastutaja rollist efektiivsete partnerlussidemete loojaks kohalike ja regionaalsete omavalitsuste, ettevõtlussektori, meedia, mittetulundusühingute ja teiste organisatsioonide vahel (Elander & Lindskog 2000: 42). Vastutuse delegeerimisega madalamale valitsemise tasemele ehk subsidiaarsusprintsipi rakendamisega kaasneb mitmeid ohte, mis võivad osutada takistuseks jätkusuutliku kogukonna loomisel - probleeme tekitab ülesannete delegeerimine keskvalitsuse tasandilt omavalitsustele ilma nende elluviimiseks piisavate ressursside eraldamiseta. Istanbulis toimunud konverentsil hoiatas üks vanemametnik subsidiaarsuse printsibiiga liiga kaugele minemast. Tema arvamus oli, et kuigi kohalikud omavalitsused ja teised jätkusuutliku arengu protsessiga seotud huvigrupid on olulised, lasub põhimõtteline vastutus jätkusuutliku arengu printsiipide rakendamise eest keskvalitsusel (Mehra & Jørgensen 1997: 36).

Riikide valitsuste ning rahvusvaheliste organisatsioonide roll jätkusuutliku arengu suunamisel kasvab tulenevalt globaliseerumisprotsessist ning majanduslikest ja sotsiaalsetest väljakutsetest, millega arenenud riigid üle maailma silmitsi seisavad: majanduskasvu aeglustumine, kliimamuutused ja naftahinna tõus, sisserände suurenemine arenguriikidest, rahvastiku

---

²¹ Järgmine konverents toimub 19.-23. juunil 2006.a Vancouveris.

vananemine ja sellega kaasnevad sotsiaalmajanduslikud pinged, konkurentsi teravnemine jne. Lisaks tuleb keskvalitsusel luua võimalused ja soodne pinnas kohalikul ja individuaalsel tasandil jätkusuutliku arengu põhimõtete järgimiseks muutmaks elu- ja tootmisviise jätkusuutlikumaks. Vahenditeks sel teel on riigi halduspoliitika (nt maksusüsteemi reguleerimine) ning riigivalitsejate endi eeskuju solidaarsuse, empaatiavõime ja moraalsuse ülesnäitamise näol (lähemalt käsitleti nende väärtuste olulisust jätkusuutliku ühiskonna ülesehitamisel alapeatükis 1.2.).

Habitat Agendas on jätkusuutliku arengu mõõtmise ning indikaatorite kasutuselevõtu olulisus ära toodud kahes peatükis: kolmandas peatükis, kus on välja toodud kohustused ja neljandas, kus on kirja pandud globaalne tegevusplaan jätkusuutliku arengu saavutamiseks. Kolmanda peatüki seitsmendas alapeatükis „Progressi hindamine” on öeldud: „Me pühendume Habitat Agenda järgimisele ja rakendamisele kui meie riigi tegevusplaanile ning teostame kontrolli edusammude üle antud eesmärgi suunas. Kvantitatiivsed ja kvalitatiivsed indikaatorid riiklikul ja kohaliku omavalitsuse tasandil, mis on disagegeeritud, et peegeldada meie ühiskondade mitmekesisust, on planeerimisel olulise tähtsusega, teostades kontrolli ja hinnates progressi kõigile inimväärse elukoha kindlustamisel ning jätkusuutliku inimasustuse loomisel.” Antud tsitaadis väärivad esiletõstmist kaks aspekti, mida rõhutavad alljärgnevalt käsitletud leidvad Euroopa Liidu linnade jätkusuutlikkust käsitlevad dokumendid. Esiteks, jätkusuutliku hindamise aluseks võivad olla kvalitatiivsed indikaatorid ning teiseks, tulenevalt erinevast majanduslikust, kultuurilisest, sotsiaalsest, poliitilisest jne kontekstist on indikaatorid ja nende süsteemid erinevates ühiskondades (riigis, omavalitsustes) erinevad.

Habitat Agenda neljanda peatüki kuuendas alapeatükis, mis keskendub erinevate ühiskonna institutsioonide rollile Habitat Agenda rakendamisel, on rõhutatud omavalitsuste rolli informatsiooni kogumisel ja analüüsimisel. Siin on välja toodud põhimõte, mille kohaselt peaksid omavalitsuste ja regioonide nn võtmeindikaatorid võimaldama jätkusuutlikkuse hindamist riiklikul tasandil. Indikaatorid ise peaksid katma Habitat Agenda nn võtmevaldkondi, mis said käesolevas magistritöös eespool välja toodud.

Lisaks on rahvusvahelisel tasandil linnade jätkusuutlikule arengule õiguslikeks alusteks veel 1994. a Taanis vastu võetud Ålborgi Harta, 1996. a Portugalis vastu võetud Lissaboni tegevuskava, 2000. a Hannoveris vastu võetud Hannoveri Üleskutse ning aastal 2004 kirja pandud Ålborgi Kohustused (*Ålborg Commitments*). Loetletud dokumendid on Agenda 21 täpsustavad ja annavad Euroopa kohalikele omavalitsustele juhiseid ja suuniseid jätkusuutliku arengutee saavutamiseks ning jätkusuutliku arengu põhimõtete elluviimiseks.

Ålborgi Harta on poliitiline kokkulepe jätkusuutlikkuse edendamiseks, kus esmakordselt sätestati vajadus edusammude seire ning aruandlussüsteemide ja protseduuride rakendamiseks kohalikul tasandil. Kui Ålborgi Harta on orienteeritud looduskeskkonna seisundi seirele ning inimtegevuse poolt looduskeskkonnale põhjustatud mõjude hindamisele, siis Lissaboni tegevuskavas jätkusuutlikkuse edendamiseks planeeritavate vahendite alapeatükis on selgelt esile toodud, et lisaks erinevatele ökoloogilistele aruandluse süsteemidele (keskkonna eelarvestamise süsteemid, EMAS jne) tuleks kasutusele võtta keskkonnamõjude hindamise meetod (EIA) ja strateegiline keskkonna hindamise süsteem (SEA) ning laiendada nende kasutusala sotsiaalsete, tervisega seotud ja majanduslike mõjude hindamiseks (punkt 8). Lissaboni tegevuskava toetab otseselt indikaatorite kasutuselevõttu aitamaks kaasa eesmärkide saavutamisele.

Jätkusuutliku arengu indikaatorite rakendamise seisukohalt on Hannoveri üleskutse olulisemaiks osaks lisa, kus tuuakse välja võimalused, barjäärid ja väljakutsed kohalike omavalitsuste jätkusuutliku arengu teele asumiseks. Üleskutses on rõhutatud Agenda 21 ja Habitat Agenda

põhimõtete rakendamisele kaasaaitamist. Arvestades Eesti Euroopa Liidu liikme staatust on huvipakkuv mainida, et Hannoveri üleskutse kutsub Euroopa Liitu üles jagama subsiidiume ja grante, eriti struktuurfondide toetusi, kohalikele ja regionaalsetele omavalitsustele ainult tingimusel, et täidetud on jätkusuutlikkuse kriteerium (punkt D.2).

2004. aasta juunis Ålborgis kõiki kümmet kirja pandud kohustust tuleks CEMRi (*Council of European Municipalities and Regions*) peasekretäri Jeremy Smithi (2004, cit. Pedersen) sõnul võtta kui „vahendeid aitamaks kohalikel omavalitsustel püstitada praktilistele tegevustele selgeid kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid eesmärke rakendamaks ellu Ålborgi Hartas ära toodud linnade jätkusuutlikkuse põhimõtteid.” Siinkohal on indikaatorid kasulikud vahendid aitamaks kaasa eesmärkide formuleerimisele ja hindamiseks püstitatud eesmärkide saavutamise edukust. Prioriteetsed teemad, millega tegelemise kohustuse antud deklaratsiooniga ühinenud linnad endale on võtnud, on järgmised:

- 1) Valitsemine – kohalikud omavalitsused töötavad suurendada kodanike osalust ja koostööd kõigi omavalitsuse haldusaladega toetades neid nende eesmärkides muuta elukeskkonda jätkusuutlikumaks;
- 2) Linna juhtimine - kohalikud omavalitsused töötavad formuleerida ja rakendada linna jätkusuutlikkust toetavaid juhtimissüsteeme ning hinnata olemasolevaid jätkusuutlikkuse seisukohalt;
- 3) Loodusvarad - kohalikud omavalitsused töötavad loodusvaradega säästlikult ümber käia;
- 4) Vastutustundlik tarbimine – edendada jätkusuutlikke tarbimisharjumusi;
- 5) Planeerimine ja projekteerimine – linnaplaneerimine on otsustava tähtsusega lahendamaks sotsiaalseid, majanduslikke ja terviseprobleeme;
- 6) Parem mobiilsus – edendada looduskeskkonda säästvat ning efektiivselt toimivat transporti;
- 7) Kohalikud meetmed tervise parandamiseks – kohalikud omavalitsused on kohustatud kaitsma oma kodanike tervist;
- 8) Jätkusuutlik kohalik majandustegevus – allkirjutanud on pühendunud dünaamilise kohaliku majanduskeskkonna loomisele, mis edendab tööhõivet kahjustamata samas looduskeskkonda;
- 9) Sotsiaalne võrdõiguslikkus ja õiglus – kaasamise ja üksteise toetamise printsiipidel põhineva kogukonna kindlustamine;
- 10) Lokaalsuselt globaalsusele – allkirjutanud on pühendunud tegutsema selle nimel, et aidata kaasa jätkusuutlikkuse edendamisele ka väljaspool Euroopa Liidu piire.

Võrrelduna eelmiste jätkusuutlike linnade kampaania deklaratsioonidega on nende kohustuste suunitlust arvesse võttes märgatav, et avalik diskussioon jätkusuutlikkuse üle on suundumas sotsiaalprobleemide lahendamise vajalikkuse rõhutamise poole (saanud alguse looduskeskkonna säästmise vajalikkusest on viimasel aastakümnel domineerinud majanduslik lähenemine jätkusuutlikkusele, nt loodusressursside eelarvestamissüsteemide loomine finantsvoogude juhtimise näitel, loodusvarade efektiivsema kasutamise eesmärgil uute tehnoloogiate arendamine). Jeremy Smith (2004, cit. Pedersen) väidab konverentsi pressiteates: „Jätkusuutlik areng ei puudutata ainult majanduslikku kasvu ja keskkonda. See hõlmab lisaks palju teisi valdkondi nagu haridus või sotsiaalne kaasatus.”

Kui Ålborgi harta, Lissaboni tegevuskava, Hannoveri Üleskutse ja kohustused Ålborgi harta põhimõtete elluviimiseks on täitmiseks kohustuslikud vaid nendega ühinenud omavalitsustele, siis Euroopa Liidu *acquis communautaire* ja Euroopa kohalike omavalitsuste harta, kus samuti

sisalduvad jätkusuutliku arengu põhimõtted, on kohustuslikuks täitmiseks kõigile Euroopa Liiduga ühinenud riikide kohalikele omavalitsustele.

Jätkusuutliku arengu prioriteetsus on sätestatud Euroopa Liidu V (*“Towards Sustainability: the European Community Programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development”*, 1993-2000) ja VI (*“Environment 2010: Our future, our choice”*, 2001–2010) keskkonna tegevuskavas ning Amsterdam'i lepingus. Riiklikul tasandil jätkusuutliku arengu hindamise alase tegevuse aluseks on aastal 2000 Euroopa Nõukogu poolt Lissabonis vastu võetud Lissaboni strateegia, milles püstitatud eesmärged saavutamise suunas tehtud edusamme hinnatakse igal kevadel toimuvatel Euroopa Nõukogu koosistumistel. Lissaboni strateegia oli tõukejõuks 2001. aastal vastu võetud Euroopa jätkusuutliku arengu strateegia (*A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development*) koostamisele.

Esimene ametlik EL-i väljaanne, kus käsitleti võrreldava informatsiooni ning ühtsete indikaatorite väljatöötamise vajadust, oli Euroopa Komisjoni dokument *„Towards an Urban Agenda in the European Union (COM(97)197)*. Selle tulemusena lepitakse kokku, et vajalik on välja töötada ühtne indikaatorite süsteem Euroopa linnade elukvaliteedi hindamiseks. Vajadust selle järele rõhutati uuesti 1998. aastal vastu võetud dokumendis *„Sustainable Urban development in the European Union: a Framework for Action”*, kus on välja toodud vajadus arendada võrreldavat informatsiooni linnakeskkonna tingimuste kohta. Antud tegevussuund rõhutab kohalike Agenda 21-te raames kohalike indikaatorite väljatöötamise vajadust ning geograafiliste infosüsteemide (GIS) kasutuselevõttu arengu hindamisel. Vajadusest Euroopa linnade statistiliste andmete järele (k.a. milliseid vahendeid kasutatakse erinevates riikides ja linnades arengu hindamiseks) valmis aastal 2000 *Urban Audit*. Selle väljatöötamise eest vastutas Regionaalpoliitika direktoraat (*the Directorate General for Regional Policy*) koostöös EUROSTAT-ga. Uuringu üks tulemusi oli, et erinevate linnade näitajaid on omavahel raske võrrelda, kuna lõpptulemust mõjutasid nii indikaatori definitsioon kui andmete kogumise viisid.

EL-i keskkonna direktoraat töötas samal ajal välja Euroopa Ühtseid Indikaatoreid (*European Common Indicators*) omavalitsuste jätkusuutlikkuse hindamiseks, mille lõpptulemus kümne võtmeindikaatori vormis toodi avalikkuse ette jätkusuutlike linnade kampaania Hannoveri konverentsil 2000. aastal. Lisaks Hannoveri Üleskutse ratifitseerimisele oli võimalik sellel konverentsil ühineda antud indikaatorite linna juhtimisprotsessidesse integreerimise kampaaniaga.

Jätkusuutliku arengu alusdokumendi Agenda 21 allkirjutamisega võttis Eesti endale kohustuse töötada välja oma riigi arengustrateegiad, mis kogusummas peaksid tagama inimkonnale elamiskõlbliku elukeskkonna võimalikult pikaks ajaks. Arengustrateegia „Säästev Eesti 21” (SE21) vastuvõtmisega 2005. a. sügisel on astutud juba suur samm sellel teel, kuid see on alles esimene samm ja Eesti riigi arengu jätkusuutlikkuse teele pööramiseks on veel pikk tee minna.

Kohalikud omavalitsused saaksid sellele protsessile toeks olla toetudes arengustrateegias toodud põhimõtetele, kujundades omavalitsuse otsustus- ja planeerimisprotsessid teadmuspõhiseks, kaasates neisse nii konkreetsete erialade professionaalne (nii haridus- ja teadus, kui majandus- ja sotsiaalvaldkonnast) kui ka kolmanda sektori ja kodanikeühenduste esindajaid. Teadmüühiskonna keske mehhanismina näeb strateegia SE21 hästitoimivat tagasisidesüsteemi kõikidel otsustustasanditel (SE21 2005: 63): „Ilma adekvaatse pildita ühiskonnas (ja selle erinevates sektorites) toimuvast on teadmüühiskond illusioon ning selline süsteem tuleb enamikes valdkondades alles luua. Igati tuleb toetada uuenduslike lähenemiste ja meetodite väljatöötamist arenguanalüüsi läbiviimisel, mille abil (muutuvat ja keerustuvat) tegelikkust

adekvaatselt peegeldada.” See lõik näitab indikaatorisüsteemi kui ühe võimaliku meetodi arengu hindamiseks väljatöötamise vajalikkust jätkusuutliku ühiskonnakorralduse poole liikumisel.

Omavalitsuste tasandil avab võimaluse arengu jätkusuutlikkuse tagamiseks kohaliku omavalitsuse korralduse seadus, mille § 3 järgi kõiki kohaliku elu küsimusi otsustavad kohalikud omavalitsused iseseisvalt ja lõplikult s.t isekorraldusõigus valla/linna arengu suunamisel. Isekorraldusõigus hõlmab erinevate hindamisprotseduuride ja –süsteemide rakendamist omavalitsuse tegevuse jälgimiseks ning suunamiseks.

Lisaks strateegiale SE21 toetavad Eestis jätkusuutliku arengu alast tegevust veel EV Põhiseadus, Säästva arengu seadus, Säästva arengu seaduse täiendamise ja muutmise seadus. Kui lähtuda põhimõttest, et seadused jt õigusaktid on kirja pandud ühiskonnakorralduse parema reguleerimise nimel, siis peaks jätkusuutliku arengu aluseks olema kõik kehtivad seadusandlikud aktid. Samas, kui vaadelda õiguses sisalduvaid norme kui ühiskonna (või ühiskonna domineerivate gruppide) väärtushinnagute peegeldust, mis ei pruugi alati jätkusuutlikud olla, siis nende elluviijail on soovitatav (seaduse piirides) tugineda nii enda kui ekspertteadmiste sünteesile ning oma südametunnistusele ja kainele mõistusele.

Ühiskond koosneb üksikindiviididest, erinevate maailmapiltidega inimestest, kelle väärtushinnangute roll on jätkusuutliku ühiskonna loomisel kesksel kohal. Väärtushinnangute ja inimese käitumise suunamisel on omakorda oluline roll kohalikel omavalitsustel.²² Kõigis eelpooltoodud dokumentides on rõhutatud kohalike omavalitsuste tähtsust jätkusuutliku arengutee saavutamisel.²³ Kohalike omavalitsuste roll on tähtis eelkõige seetõttu, et enamiku probleemide juured ja samas ka lahendused peituvad kohalikul tasandil. Kohalikul omavalitsusel on olemas parim ülevaade majandus-, sotsiaal- ja looduskeskkonna seisundist, olemasolevatest planeeringutest ja tuleviku planeerimiskavatsustest. Olles lähim valitsustasand inimestele, on kohalikul omavalitsusel parimad võimalused elanikele jätkusuutliku arengu põhimõtete tutvustamiseks ja nende propageerimiseks, samuti kõigi kohaliku elu mõjutavate asjaosaliste otsustusprotsessi kaasamiseks.

---

²² Eriti elutähtsaks võib kujuneda Eestis kohalike omavalitsuste roll jätkusuutlikkuse tagamisel siis, kui peaks käivituma arengustrateegias SE21 ära toodud võimalik jätkustsenaarium, mille turukeskse ühiskonnakäsitluse kõrval on üheks olulisemaks tunnuseks „soov jagada riigi ja ühiskonna toimimiseks vajalikud funktsioonid EL institutsioonide ja kohaliku omavalitsuse vahel (Eesti riik on efektiivseks toimimiseks lihtsalt liiga väike).” (SE 21 2005: 32).

²³ Euroopa keskkonnavolinik Margot Wallströmi tödes 2004.a. Ålborgis konverentsi avades (cit. Pedersen): „Euroopa Komisjon ei ole üles näidanud aktiivsust Kohaliku Agenda 21 protsessi algatamisel. Ainult tänu teile ja teie tööle kohalikul tasandil on võimalik selles valdkonnas arenguid ette näidata. Euroopa Komisjon ei saa teha muud, kui abistada teid selles elutähtsas küsimuses; tõelised lahendused on teie endi kätes.”

2. Jätkusuutliku arengu hindamise protsess

Globaliseeruv ja üha keerulisemaks muutuv maailmas on vajadus informatsiooni järele tõusmas, et paremini mõista sotsiaalsete, majanduslike ja ökoloogiliste tendentside vastastikmõjusid. Indikaatorite eesmärgiks ongi erinevatest vastastikmõjudest läbipõimunud reaalsuse arusaadavamaks muutmise, et saadud informatsioonile tuginedes üles ehitada jätkusuutlikumat inimühiskonda.

2.1. Jätkusuutliku arengu indikaatorid

Kõik inimesed kasutavad, kas teadlikult või alateadlikult, oma igapäevaelus indikaatoreid (lad. *indicare*) meid ümbritsevate keeruliste süsteemide tõlgendamiseks. Näiteks termomeetri näit, põllumees hindab võimalikku viljasaaki tulenevalt ilmastikuoludest, punane tuli auto armatuurlaual, naeratus kui sõbralikkuse ja kasvav töötuse määr kui sotsiaalsete probleemide väljendus. Reeglina ei nimeta me neid mitte indikaatoriteks, vaid märkideks, signaalideks, enneteks, näitajateks, sümptomiteks, hoiatustuledeks, instrumentideks jne (Meadows 1998: 1).²⁴ Semiootilises mõistes ongi indikaator märk, mis tähistab midagi kellegi jaoks mõnes suhtes või mahus. Indikaatorid on seega korrastatud ja mõtestatud informatsiooni kogumid, mille põhjal me planeerimine oma tegevusi ning langetame otsustusi.

Indikaatorit on defineeritud kui midagi, mis aitab mõista, kus ollakse, kuhu suundutakse ning kui kaugel ollakse sellest, kuhu jõuda soovitakse (Hart 1995); “statistikakogum, mis on mingi otseselt mittemõõdetava nähtuse esindaja või metafoor” (Cobb & Rixford 1998); reaalsuse empiiriline mudel (Hammond *et al.* 1995, Moldan & Billharz 1997); „süsteemi funktsionaalse tunnuse või omaduse (kvaliteet, iseloomustav tunnus, eripära) kirjeldus, kus indikaatori algandmeteks on kas otsesed mõõtmised või kogemuslikul, nt uuringute läbiviimise teel saadad andmed (reeglina kvalitatiivsed)” (Bell & Morse 2003: 16). Indikaator keskendub reeglina väikesele, kontrollitavale, reaalsele (materიაalselt või rahas mõõdetavale) ja mõjuvale süsteemi osale, andes seeläbi ülevaate üldpildist (Norris *et al.* 1997, vt ka Bossel 1998). Seega võib kokkuvõtlikult öelda, et indikaatorid, mille koostamiseks vajalik informatsioon saadakse kas otseste füüsiliste vaatluste või empiiriliste andmete kogumise teel, väljendavad ning teevad kergemini mõistetavaks meid ümbritsevate nähtuste omavahelised abstraktsed suhted.

Indikaatorid on siiski ainult osalised reaalsuse peegeldajad, sest nad põhinevad ebatäpsetel ja ebatäiuslikel mudelitel²⁵, mis inimesed on loonud ümbritsevast maailmast arusaamiseks. Seega on indikaatorid abstraktsioonide abstraktsioonid ehk abstraktsioonid nendest mudelitest, süsteemidest ja oletuste kogumist, kuidas maailm toimib, mis on tähtis ja mida tuleks mõõta (Meadows 1998). Erineva maailmavaatega inimesed näevad erinevaid indikaatoreid olulisena sõltuvalt sellest, mille mõõtmisel on nende jaoks väärtus ja millised eesmärgid näivad nende jaoks saavutatavad. Näiteks loodusteadlased näevad maailma materia või energia voogudena, majandusteadlased aga rahavoogudena - erinevate väärtushinnangutega inimesed kasutavad erinevaid mõõteühikuid. Maailmavaate mõjul tunnistatakse ainult seda, mis sobib nõ mudelisse (nt majandusteadlase jaoks tähendab sisemajanduse koguprodukti tõus majanduskasvu,

²⁴ Indikaator ei ole pruugi olla väljendatud arvulisel kujul, vaid hoopis näiteks mingi sümbolina, värvina jne.

²⁵ Meadows (1998) jaotab need mudelid vaimseteks ja formaalseteks. Vaimsed mudelid on moodustunud inimese arusaamadest maailma kohta, mis omakorda põhinevad tema enda kogemusel, haridustasemel, kultuurilistel arusaamadest ning isiksusel ehk siis sotsiaalsel kapitalil. Formaalsed mudelid on kas kirja pandud või muul moel avalikuks tehtud, nt kaardid.

sotsiaalteadlane näeb, et SKP tõus ei ole tõstnud madalama elatustasemega inimgruppide materiaalselt heaolu).

Kõik indikaatorid on läbipõimitud neid koostanud inimeste subjektiivsete maailmapiltidega. Samas on üheks enim välja toodud hea indikaatori kriteeriumiks tema objektiivsus, teaduslik ning analüütiline tugevus. Objektiivseid indikaatoreid tajutakse erinevate instrumentide poolt (nt termomeetrid), nad on kontrollitavad ning numbriliselt väljendatavad. Subjektiivsed indikaatorid on indiviidide poolt tunnetatud aistingud, mida tihtipeale pole kerge objektiivselt põhjendada ning reeglina pole need numbriliselt väljendatavad. Objektiivsed indikaatorid mõõdavad reeglina kvantiteeti, subjektiivsed indikaatorid kvaliteeti. „Teaduslik maailmavaade on ainult üks võimalus maailma näha ja see on väga kasulik, aga mitte piisavalt laiahaardeline, et seda teisi välistades monopoolselt kasutada” (Meadows 1998: 9). Näiteks olenemata kultuurist hinnatakse iga pool maailmas selliseid kvalitatiivseid väärtusi nagu vabadus, lootus, armastus ja empaatiavõime kaasinimeste suhtes, ka ilu, milleta inimväärsel elu oleks võimatu ette kujutada. „Kui me lähtuksime oma otsuste tegemisel ainult kvantitatiivsetest indikaatoritest ja mitte kvalitatiivsetest, siis me sünnitaksime maailma, kus on olulised ainult kvantiteedid (kogused, mahud jne) ilma kvaliteedita” (ibid.: 10). Bell ja Morse (2001) on välja toonud veel probleemi, et kui kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete indikaatorite tulemused peaksid konflikti sattuma, siis reeglina usaldab inimene oma nn kõhutunnet (näiteks liikluse tihedus hommikuse tippunni ajal või ühistranspordi korraldus - kas see häirib teda või ei, kas tema arvates on midagi valesti tehtud). See ei tähenda, et kvantitatiivne näitaja oleks vale.

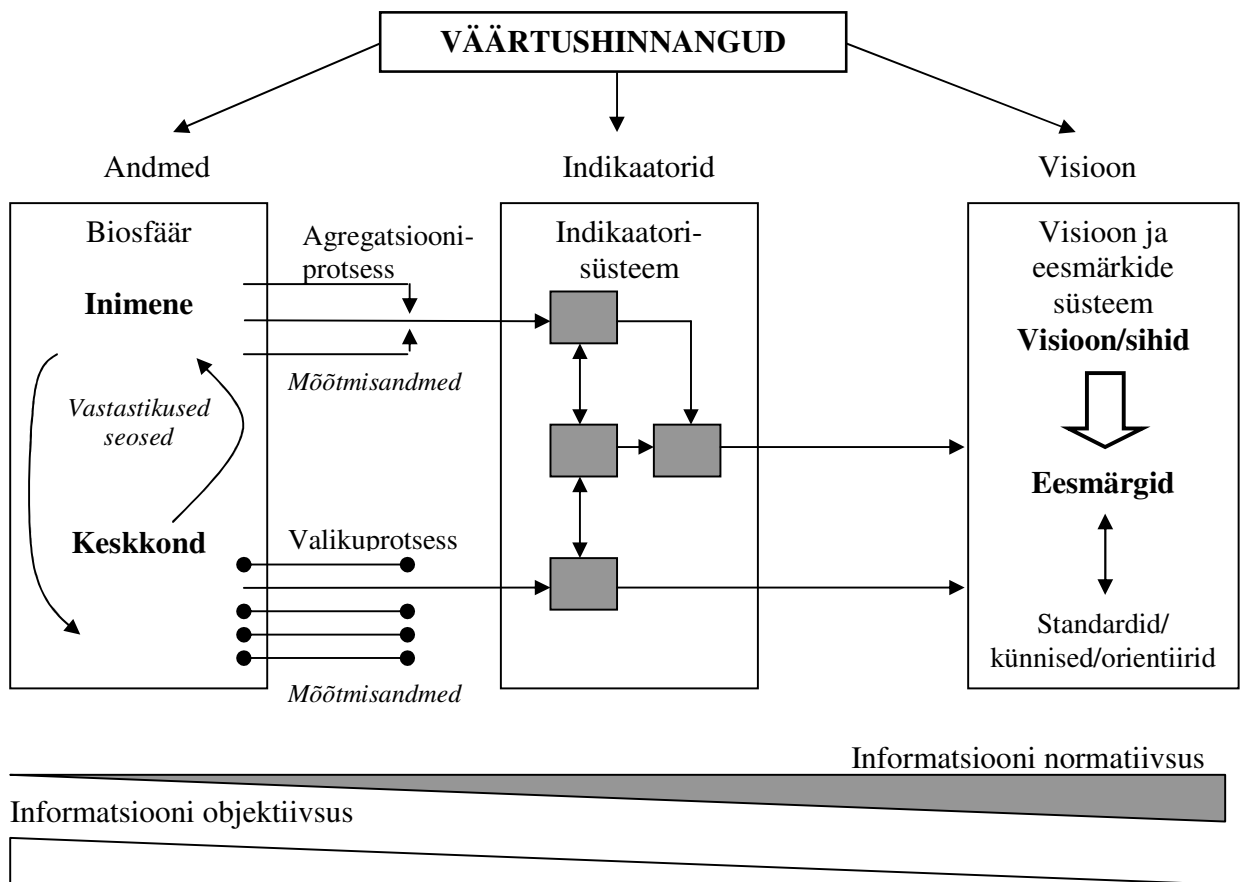
Indikaatorid tulenevad väärtushinnangutest („me mõõdame seda, millest me hoolime”) ja nad loovad väärtushinnanguid („me hoolime sellest, mida me mõõdame”²⁶) (Meadows 1998: 2). Tulenevalt asjaolust, et mõned väärtused on asukoha- ja kultuurispetsiifilised, on seda ka indikaatorid. Samas eksisteerib väärtusi, mis on iseloomulikud kogu inimkonnale: rahu, turvatunne, sotsiaalne kuuluvus, perekond jne. Reeglina me üritame mõõta seda, mida me väärtustame, kuid kokkuvõttes hakkame me väärtustama seda, mida me mõõdame. Sellel on nii head, kui ka halvad küljed. Positiivseks saab pidada, et seeläbi on võimalik suunata inimeste käitumist (nt looduskeskkonda säästvamad tegutsemisviisid²⁷, tervislikumad eluviisid). Indikaatorid muutuvad seeläbi vahenditeks muutuste läbiviimisel, õppimisel. Samas, kui indikaatorid on kehvasti valitud, ebatäpselt mõõdetud, kallutatud, võib see põhjustada kas ülevõi alareageerimist ning muutusi, mis võivad olla kas liiga tugevad või nõrgad, et viia süsteem soovitud seisundisse (ibid.). Eriti ohtlikud on indikaatorid siis, kui neid kasutatakse manipuleerimisvahenditena ehk nad võivad muutuda propagandavahenditeks.

Indikaatoreid välja töötades tuleb kindlasti silmas pidada, et see ei muutuks nõraks iseeneses s.t indikaatorid jäävad alati vahenditeks eesmärkide saavutamisel. Indikaatorid näitavad eesmärgi saavutamise võimalust (kaugel sellest ollakse) ning selle saavutamise tulemuslikkust ainult juhul, kui eksisteerib visioon, milleni soovitakse jõuda ja eesmärgid selle saavutamiseks on selgelt defineeritud. Kui eesmärgid on hajuvad, siis pole võimalik paika panna konkreetseid tegevusi ning välja töötada vastavaid indikaatoreid. Ülevaate indikaatorisüsteemi suhtest andmesüsteemi ja normatiivsesse maailmakäsitluse annab joonis 5:

---

²⁶ Näiteks ei hoolinud keegi enne kõrgest kolesteroolitasemest, kui arstid hakkasid seda regulaarselt mõõtma või ei muretsetud C-hepatiidi vastu vaktsineerimise pärast, enne kui avastati, et selle läbipõdemine suurendab maokasvajasse haigestuse riski.

²⁷ Hollandi kodumajapidamistes paigutati elektriarvestid mitte keldritesse vaid üldnähtavale kohale, nt kööki, mistõttu elektrikulu langes märgatavalt.

Joonis 5. Nii visiooni püstitus kui ka andmete ja indikaatorite valik on mõjutatud neid kirja pannud inimeste väärtushinnangutest (aluseks Birkmann *et al.* 1999: 20, autori poolt täiendatud).

Indikaator näitab tehtud edusamme või tagasiminekuid alati millegi suhtes. Selleks võib olla kas mingi konkreetne eesmärk (*target*) või siht (*goal*), standard või norm, künnis (*threshold*) või orientiir (*benchmark*) (Hodge *et al.* 1999; Moldan & Billharz 1997). Konkreetse eesmärgi puhul on määratletud kindel väärtus või väärtuste kogum, mida soovitakse saavutada. Need on enamasti kasutusel otsusetegemise protsessis, kus tuleb kindlalt piiritleda selle muutuse suurus, mida tahetakse saavutada ning ajaperiood, mille jooksul soovitakse selleni jõuda. Edusammud nende eesmärkide saavutamiseks peaksid olema mõõdetavad ja jälgitavad. Visioonile aluseks olevad üldisemad eesmärgid ehk sihid on reeglina kvalitatiivse iseloomuga viidates pigem üldistele suundumustele kui konkreetsele olukorrale või eesmärgile (nt vaesuse vähendamine, looduskeskkonna kvaliteedi tõstmine jne). Sihid, olles abstraktse iseloomuga, ei ole kvantitatiivselt mõõdetavad. Nad muutuvad funktsioneerivaks seoses nende põhjal välja arendatavate konkreetsete eesmärkidega, mida on võimalik otseselt hinnata. Sihtide seadmine on demokraatlikes ühiskondades jäetud poliitike ja kodanike ühisülesandeks. Standardid on võrdlusmehhanismid, mis kergendavad hindamist kinnitades põhitingimuste kogumi, mis on võrdluse aluseks. Standardid omavad teatud kõrgendatud staatust, kui need on seadusandlikus korras kinnitatud. Reeglina on sel juhul paika pandud esitatavad miinimum- ja maksimumnõuded (nt piimatööstusele esitatavad euronõuded). Olemas on ka mitteformaalsed standardid, mis on leidnud tunnustust ühiskonnas endas (nt ökomärgid, mis viitavad toote

keskkonnasõbralikkusele). Standarditele lähedase tähendusega on orientiirid, mis võivad olla täiesti suvaliselt valitud väärtused skaalal, mis on aluseks teiste organisatsioonide ja kogukondade tegevuse hindamisel (nt üle 9% tööpuudus näitab, et midagi on sotsiaal-majanduslikus mõttes antud regioonis halvasti). Igal indikaatoril on oma künnis, kuid selle määratlemine võib osutada raskeks eelkõige piiratud teadmiste tõttu, seda eriti looduses toimuvate protsesside mõistmisel. Näiteks, kust läheb keskkonna taluvusvõime piir? Milline tähtsus on elu jätkumisel bioloogilisel mitmekesisusel ja kust läheb piir, kus liikide arvukuse kahanemine võib osutada pöördumatuks protsessiks?

Teadmised ja väärtused olles jätkusuutlikusse protsessi aluseks on samas ka kõige suuremateks konfliktide tekitajateks sellel teel. Tuginedes Bechmannile ja Grunwaldile (2002: 127-128) võib välja tuua neli valdkonda, kus tekib enim pingeid:

- 1) pikas perspektiivis mõtlemine ja sihtide seadmine tulenevalt jätkusuutlikkuse postulaadist vs ebakindlus teadmiste ja nende tõlgendamise osas;
- 2) jätkusuutlikkuse visiooni pikaajalise perspektiivi nõue vs poliitilised otsustusvõimalused ja – vajadused lühiajalises perspektiivis;
- 3) teadmised vs väärtused (kas domineerivad emotsioonid, ihad ja huvid või ratsionaalne mõtlemine);
- 4) teadmised vs teod (teadmiste olemasolu ei taga veel nende soovitude kohast käitumist, vt eelmist punkti).

Teadus- ja arendustegevus saab palju ära teha teadmatuse vähendamiseks ja sellega seonduvalt jätkusuutliku arengutee valikuvõimaluste suurendamiseks, kuid ilma ühiskonna enamuse poolt aktsepteeritud ja jätkusuutlikkuse seisukohast oluliste väärtushinnangute toetuseta ning konkreetsete investeeringuteta (nii tegevuskavade kui nende teostamiseks eraldatavate ressursside näol) ei ole jätkusuutliku ühiskonna loomine võimalik.

2.2. Nõuded indikaatoritele ja nende süsteemidele

Indikaatorite valikul indikaatorisüsteemidesse tuleks arvestada teatud nõudmistega, mis tulenevad nii nende kasutamise eesmärkidest kui nende väljatöötamise protsessist. Näiteks informatsiooni arusaadavus on esmaseks aluseks planeerimisel ning otsustusprotsessis osalemisel (nt kodanike kaasamiseks otsustusprotsessi). Erinevate autorite ning institutsioonide poolt on välja toodud mitmeid ideaalse indikaatori kriteeriume (Meadows 1998; Bell & Morse 2003; Moldan *et al.* 1997; Pastille projekti lõppraport 2002; Innes & Booher 2000; *Local Quality of Life Counts* 2000; Kopfmüller *et al.* 2001; Gehrlein 2004). Tabelis 3 on eelnimetatud autorite ja organisatsioonide aruannete põhjal välja toodud erialases kirjanduses enim levinud kriteeriumid jätkusuutliku arengu indikaatoritele:

Tabel 3. Nõudmised jätkusuutliku arengu indikaatoritele.

Nõudmised teaduslikule aluspõhjale	<ul style="list-style-type: none"> • Representatiivsus, adekvaatus ja tasakaalustatus arvestades hetkel teadaolevaid ökoloogilisi, majanduslikke, sotsiaalseid ja institutsionaal-poliitilisi omavahelisi seoseid ja probleeme • Läbipaistvus • Tulemuste reprodutseerimise võimalus - statistiliselt kontrollitavad ning kergesti uuestiesitatavad • Deagregatsiooni võimalikkus
------------------------------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> • Tagasiulatuvalt indikaatori valiku aluseks olnud kriteeriumide kindlastegemise võimalikkus • Andmete kvaliteet, läbipaistvus võimalike andmetest tulenevat ebatäpsuste osas
Funktsioonist tulenevad nõudmised	<ul style="list-style-type: none"> • Mõõdetavus, kvantifitseeritavus • Tundlikkus ja usalduslikkus ajas – tundlikkus ajas tähendab seda, et kui mõõtmine toimub iga konkreetse ajavahemiku tagant, siis suudetakse saada iga vastava perioodi kohta vastavad andmed (andmete kättesaadavuse problemaatika²⁸). Usalduslikkus ajas tähendab, et erinevatel ajahetkedel saadud andmed peaksid olema omavahel võrreldavad. Selleks on vajalik, et indikaatorid ja indikaatorisüsteemid oleksid koostatud ühtse metoodika alusel; • Aitama kaasa ühiskondlike trendide tuvastamisele (siinkohal on tervikpildist ülevaate saamiseks oluline kvalitatiivsete indikaatorite kaasamine) • Varajase hoiatuse funktsioon • Ühildatavus ja statistiline võrreldavus (nii rahvusvahelisel tasandil kui omavalitsuste vahel) • Tundlikkus ökoloogiliste, majanduslike, sotsiaalsete ja institutsionaal-poliitiliste vastastikmõjude suhtes • Tegevusele suunatus – Mida me võime antud indikaatoriga peale hakata? Kas indikaator aitab näidata, mida konkreetselt tuleks ette võtta? See võib varieeruda. Näiteks kuritegevus on keeruline teema ja seetõttu vajalikud tegevused võivad ulatuda nulltoleransist noorte vaba aja veetmise võimaluste pakkumiseni. Sel moel toimivad indikaatorid kui konservikarbi avajad – avades tee probleemi olemuseni, kuid mitte pakkudes välja vastuseid.²⁹
Kasutamise eesmärgist ja sihtgrupist tulenevad nõudmised	<ul style="list-style-type: none"> • Informatsiooni tiheduse tase sõltuvalt adressaadist • Poliitiline juhitavus, eesmärkide püstitamisele orienteeritus • Olulisus planeerimisprotsessile ja halduspoliitikatele • Arusaadavus poliitikutele ja avalikkusele (seotud indikaatorite ja nende süsteemide ülesehituse keerukusega. Lähtuma peaks sellest, millisele sihtgrupile on nad mõeldud: avalikkus, poliitikud, ametnikud, eksperdid, teadlased) • Seotus jätkusuutliku arengu visiooniga • Seotus eesmärkide olulisusega - Kas indikaator puudutab nähtust, mis peaks olema või on oluline? Kui on rohkem olulisi kohalikke probleeme, kui need, mis hetkel on indikaatoritega kaetud, siis tuleks neist kõige aktuaalsemad seada mõõtmise ja administreerimise prioriteetideks. • Seotus konkreetse geograafilise ruumiga • Seotus kohalike probleemide ja tegutsemisvõimalustega • Ühiskondlik minimaalne konsensus indikaatori vajalikkuse osas vastastikuste seoste ja konteksti selgitamiseks • Tõlgendamise lihtsus – Mõned indikaatorid on raskesti interpreteeritavad. Näiteks viimased andmed näitavad, et jalakäijate ja jalgratturitega seotud liiklusõnnetuste arv on vähenenud. Kas see tähendab, et teed on muutumas ohutumaks või on jalakäijate ja jalgratturite arv vähenenud kartuses enda turvalisuse pärast?
Praktikast tulenevad nõudmised	<ul style="list-style-type: none"> • Andmete kättesaadavus - Kas andmed on kättesaadavad? Mõned andmed on kohe riulilt võtta, mõned tuleb kokku koguda. Andmed, mida on raske kätte saada, ei tohi olla põhjuseks indikaatori ignoreerimisel. • Andmete regulaarse aktualiseerimise võimalus

²⁸ Indikaatorite puhul on üheks suureks probleemiks andmete kättesaadavus ja olemasolu. Näiteks CO₂ emissioon – leidub ka mittekommerstlikku energiat, mis ei liigu läbi turukanalite, mistõttu näitaja alahindab tegelikku CO₂ emissiooni.

²⁹ Siinkohal on olulised indikaatorite süsteemid. Kui tegu on hästi koostatud, võimalikke vastastikmõjusid arvestava süsteemiga, siis on võimalik (kuigi mitte alati) tõmmata põhjuslikke seoseid erinevate nähtuste vahel. Reeglina on sellised süsteemid keerulised ning nendest saadava informatsiooni töötlemine ressursimahukas.

	<ul style="list-style-type: none"> • Kuluefektiivsus (õigustatud andmete kogumise kulud) – Milline ressursside tase (nt aeg ja raha) on vajalik andmete kogumiseks ja töötlemiseks? Uuringud võivad olla vägagi ressursikulukad.
--	---

Mõned neist nõudmistest on üksteisega vastuolus. Tegelik elu on näidanud, et üks tihedamaid vastuolusid tekib teaduslike nõuete ja indikaatori kasutaja poolt esitatavate nõuete osas. Nimelt osutuvad teaduslikud nägemused tihti liiga keerulisteks. Indikaator ei pruugi olla ideaalne, kuid osutub siiski valituks näiteks teemavaldkonna ja selle arengut näitava indikaatori prioriteetsuse tõttu kogukonna jaoks ehk antud kontekstis kasutatakse kõige sobivaimaid indikaatoreid (k.a. mis eesmärgil kasutatakse, kes kasutab, millises geograafilises ja sotsiaalmajanduslikus ruumis jne). Näiteks Gehrleini ja Krug'i (2001) poolt Saksamaa omavalitsustes läbi viidud küsitlustulemuste alusel oli neli kõige olulisemat indikaatorite väljavaliku kriteeriumi andmete kättesaadavus, adekvaatne omavalitsuse olukorra peegeldus, ajaperioodil toimunud muutuste selgitamise võime ning selle üldine arusaadavus.

Mingi nähtuse või olukorra adekvaatseks kirjeldamiseks ei piisa reeglina ühest või paarist indikaatorist toomaks esile kõiki olulisi aspekte ja/või vastastikuseid seosed. Seetõttu on levinud indikaatorite koondamine indikaatorsüsteemidesse. Indikaatorsüsteemi koostamine on „indikaatorite süstematiseerimine ja ühendamine tuginedes konkreetsele kontseptuaalsele lähenemisele” (BMU 2000, lisa III: 4ff). Jätksuutliku arengu indikaatorsüsteemid kujunevad läbi üksikute indikaatorite süstematiseerimise ja ühendamise tuginedes jätksuutliku arengu visioonile s.t et jätksuutliku arengu indikaatorid ei eksisteeri *per se*, vaid muutuvad selleks kui nad ühendatud ühisesse kontseptuaalsesse raamistikku (Gehrlein 2004).

Jätksuutliku arengu indikaatorite süsteemidele esitatavad nõuded võtavad hästi kokku Rahvusvahelise Säästva Arengu Instituudi (*International Institute for Sustainable Development*) poolt välja töötatud nn Bellagio printsiibid ehk juhised edusammude praktiliseks hindamiseks jätksuutlikuma arengu suunas (Hardi & Zdan 1997: 2-4):

Visioon - jätksuutliku arengu protsessi hindamisel peaks juhinduma selgest jätksuutliku arengu visioonist ning seda visiooni täpsustavatest eesmärkidest;

Holistiline nägemus - jätksuutliku arengu protsessi hindamine peaks:

- Sisaldama ülevaadet nii terviksüsteemist kui ka selle osadest;
- Arvestama sotsiaalsete, ökoloogiliste ja majanduslike alamsüsteemide heaolu, nii nende seisundit kui seisundi muutuse määra ning suunda, samuti neid moodustavate komponentide ning komponentide vaheliste vastasmõjude muutuse määra ning suunda;
- Arvestama nii inimtegevuse positiivseid kui ka negatiivseid tagajärgi sellisel moel, et need peegeldaksid nii inim- kui ka ökoloogiliste süsteemide kulusid ja tulusid, seda nii rahalises kui mitterahalises väärtuses.

Jätksuutliku arengu põhielementide käsitlus - jätksuutliku arengu protsessi hindamine peaks:

- Võtma arvesse õiglust ja ebavõrdsust nii konkreetse ühiskonna liikmete kui ka tänapäeva ja tulevaste põlvkondade vahel, tundes huvi selliste teemade vastu nagu ressursside kasutus, ületarbimine ja vaesus, inimõigused ja ligipääs teenustele;
- Võtma arvesse ökoloogilisi tingimusi, millest sõltub elu jätkumine (planeedil Maa);
- Võtma arvesse majanduslikku arengut ning turuväliseid tegevusi, mis panustavad inimeste ja sotsiaalsesse heaolusse.

Piisav tegevusulatus - jätksuutliku arengu protsessi hindamine peaks:

- Kinnitama ajahorisondi, mis oleks piisavalt pikk hõlmamaks nii inim- kui ka ökosüsteemi ajaskaalasisi vastates seeläbi nii käesolevale lühiajaliste otsuste tegemise vajadusele kui tulevaste põlvkondade vajadustele;
- Uurimise alla võetav ruumiline dimensioon peaks olema piisav arvestamiseks mitte ainult kohalikke vaid ka pikkade vahemaade taha ulatuvaid mõjusid inimestele ja ökosüsteemidele;

- Tuginedes ajaloolistele ja käesolevat olukorda kirjeldavatele tingimustele prognoosima tulevasi tingimusi: kuhu me tahaksime minna, kuhu meil oleks võimalik minna.

Praktiline fookus - jätkusuutliku arengu protsessi hindamine peaks põhinema:

- Üksikasjalikul kategooriate kogumil või korrastatud raamistikul, mis ühendab visiooni ning eesmärged indikaatorite ja hindamiskriteeriumidega;
- Piiratud arvul analüüsi jaoks olulistel põhiteemadel;
- Piiratud arvul indikaatoritel või indikaatorite kombinatsioonidel pakkumaks selget edumärki;
- Kui võimalik siis standardiseeritud mõõtmisel võimaldades seeläbi võrdlusi;
- Võrdlema indikaatori väärtusi eesmärkide, etalonväärtustega, kehtestatud piiridega, künnistega või muutuste suundadega.

Avatus - jätkusuutliku arengu protsessi hindamine peaks:

- Tegema kasutatud meetodid ja andmed kõigile kättesaadavaks;
- Tegema selgeks ja ühemõtteliselt arusaadavaks kõik andmetes sisalduvad hinnangud, oletused ja ebamäärasused ning tõlgendused.

Efekttiivne kommunikatsioon - jätkusuutliku arengu protsessi hindamine peaks:

- Olema kujundatud lähtuvalt sihtgrupi vajadustest;
- Tulenema indikaatoritest ja teistest vahenditest, mis on innustavad ja mis haaraksid kaasa otsusetegijaid;
- Algselt olema eesmärgiks struktuuri lihtsus ning kasutama arusaadavat ja lihtsat keelekasutust.

Laialdane osavõtt - jätkusuutliku arengu protsessi hindamine peaks:

- Saavutama laiapõhjalise esindatavuse peamiste nn rohujuurtetasandi gruppide, ekspertide ja sotsiaalsete gruppide osas, k.a. noored, naised ja rahvuskultuuri kandjad [nt indiaanlased, setud] kindlustamaks erinevate ja muutuvate väärtuste tunnustamist;
- Tagama otsusetegijate osavõtu kindlustamaks püsiva ühenduse ametlikult kinnitatud poliitika ning sellest tulenevate tegevuste vahel.

Jätkuv hindamine - jätkusuutliku arengu protsessi hindamine peaks:

- Välja arendama kompetentsi korduvateks mõõtmisteks tuvastamaks trende;
- Olema korduv, kohanduv, tundlik ja reageerimisvõimeline muutuste ja ebamäärasuste suhtes, sest süsteemid [nii ühikondlikud kui ökoloogilised] on kompleksed ja pidevas muutumises;
- Kohandama eesmärged, raamistikke ja indikaatoreid niipea, kui on tekkinud uued arusaamad ja teadmised;
- Edendama ühise õppimise põhimõtte arengut ja tagasisidet otsusetegijatele.

Institutsionaalne pädevus - jätkusuutliku arengu protsessi hindamine peaks olema tagatud:

- Selgelt määrates vastutuse ja pakkudes jätkuvat toetust otsusetegemise protsessis;
- Pakkudes institutsionaalset kompetentsi andmete kogumiseks, säilitamiseks ja dokumenteerimiseks;
- Toetades kohalikku hindamispädevuse arengut.

Bellagio printsiibid on jätkusuutliku arengu põhimõtteid koondavad üldprintsiibid, mida võib jätkusuutliku arengu indikaatorite süsteemide väljatöötamiseks aluseks võtta nii riiklikul, regionaalsel kui ka kohalikul tasandil. Enne indikaatorisüsteemi koostamise juurde asumist tuleks selgeks teha ja konsensus leida (Heiland *et al.* 2003: 16):

- 1) Jätkusuutliku arengu ja jätkusuutlikkuse mõistes;
- 2) Indikaatori mõistes (kvantitatiivsed ja/või kvalitatiivsed indikaatorid, objektiivsed ja/või subjektiivsed indikaatorid, seisundi ja/või protsessiindikaatorid jne.);
- 3) Indikaatorisüsteemi eesmärkides ja sihtgrupis (nt suunitlus avalikkusele, poliitilise tulemuslikkuse kontrolli instrument, vahend omavalitsuse haldustegevuse taseme edendamiseks, nõustamisvahend poliitikutele);

- 4) Indikaatorisüsteemi praktilises kasutuselevõtus (omab praktilist tähendust kohalikul või regionaalsel tasandil läbi selle kasutuselevõtu vs kontseptuaalne lähenemine jätkusuutlikkusele ja jätkusuutliku kogukonna ülesehitamisele (rohkem visioon)).

2.3. Indikaatorite liigitus ja funktsioonid

Tulenevalt maailmavaatest ja väärtushinnangutest võib erialase kirjanduse alusel jätkusuutliku arengu temaatikaga tegelevad sihtrühmad lähtudes nende tegevusvaldkondadest jagada nelja kategooriasse (Roseland 2001): kujundajad, praktikud, visionäärid, aktivistid. Kujundajad (arhitektid, planeerijad, konsultandid ja teised teemaga seotud eksperdid) tegelevad peamiselt jätkusuutliku planeerimise küsimustega (linnastumise, linnade laialivalgumisega esile kerkivad probleemid) pannes rõhku kompaktsel linnastruktuuri arendamisele (rohkem arendajad, kui säästjad). Praktikud (poliitikud, kohaliku omavalitsuse ametnikud, elanikud ja ühiskondlikud organisatsioonid) pööravad rohkem tähelepanu jätkusuutliku linnaarengu küsimustele kohaliku Agenda 21 tasandil. Visionäärid (põllumehed, majandusteadlased, arhitektid, planeerimisteoreetikud, tehnoloogid) defineerivad kogukondi läbi konkreetse teema, näiteks sotsiaalne õiglus või läbi ruumi (nt omavalitsused). Nad kasutavad teistest enam terminit „kogukond” ja sellega kaasnevat partnerluse põhimõtet. Nende peamine eesmärk on loodusressursside säästmine nende efektiivsema kasutuselevõtu kaudu. Aktivistid (kirjanikud, ühiskonna aktivistid, bioregionalistid, sotsiaalökoloogid ja teised keskkonnakaitsega seotud isikud) on kõige „rohelisema” suunitlusega ning nende terminoloogilises sõnavaras võib sagedasti kohata väljendeid „Rohelised linnad”, „Öko-linnad”, „Öko-kogukonnad”.

Euroopa kontekstis jookseb kõige tugevam piir kujundajate ja teiste kategooriate vahel. „Paljude nn ökolinnade ja roheliste linnade peamine mure on, kuidas muuta linna „riistvara” efektiivsemaks, atraktiivsemaks ja keskkonnasõbralikumaks” (Mehra & Jørgensen 1997: 46). Kujundajate mõtteviisi domineerimist väljendab näiteks 2004.a. 11. veebruaril Euroopa Komisjoni poolt vastu võetud dokument „*Towards a Thematic Strategy on the Urban Environment*”, kus keskendutakse neljale prioriteetsele teemale: linna keskkonnajuhtimine (-juhtimissüsteemid), linna transport, säästlikud ehitusviisid ja jätkusuutlikud linna mudelid.

Jätkusuutliku arengu hindamisega tegelevad peamiselt praktikud ja aktivistid, kelle nägemuse põhjal võib eristada kahte linnaarengu tüüpi: jätkusuutlikud linnad (*sustainable cities*) ja jätkusuutlikud kogukonnad (*sustainable communities*). Jätkusuutlikud kogukonnad keskenduvad rohkem avalikkuse osalemisele otsustusprotsessis ning suunitluskese lasub inimesel. Reeglina on jätkusuutliku kogukonna arengu suunajateks Agenda 21 alusel välja töötatud kohalikus Agenda 21-s sisalduvad põhimõtted.

Lähtuvalt eelnevast on võimalik jaotada jätkusuutliku arengu indikaatorite süsteeme jätkusuutliku linnaarengu indikaatoreid sisaldavaks ja jätkusuutliku kogukonna indikaatoreid sisaldavaks. Jätkusuutliku linnaarengu indikaatoreid puudutavate süsteemide suunitlus on tehniline s.t käsitletakse hea jätkusuutliku arengu indikaatori tunnuseid, indikaatorite optimaalset arvu³⁰, rõhutatakse indikaatorisüsteemide ülesehituse ja selle sihtgruppide erinevust tulenevalt indikaatorite väljatöötamise eesmärkidest ning nende integreerimise olulisust poliitiliste otsuste tegemise protsessi (Pastille Project Final Report 2002; Bell & Morse 2003; Bossel 1999). Jätkusuutliku kogukonna indikaatorite süsteemid keskenduvad elukvaliteedile, alates looduskeskkonna kvaliteedi (nt bioloogiline mitmekesisus), sotsiaalsete suhete kvaliteedi

---

³⁰ Erinevate autorite puhul kõigub see 20 ja 40 vahel. Lähtuda tuleks põhimõttest, et indikaatoreid peaks olema nii vähe kui võimalik, aga mitte vähem kui vajalik.

(perekonna, sõprade, erinevate sotsiaalsete gruppide ja institutsioonide vahel) kuni esteetiliste väärtuste (nt looduse ilu) väärtustamiseni. Rõhutatakse globaalset vastutust ja kohustusi tulevaste põlvkondade ees. (Sustainable Measures; mitmed USA linnade indikaatorid, nt Seattle, Tartu Agenda 21). Peamised erinevused jätkusuutliku linnaarengu indikaatorite ning jätkusuutliku kogukonna indikaatorite vahel tulenevad sellest, kes on need indikaatorite süsteemid loonud ja mille jaoks: kui jätkusuutliku kogukonna indikaatorid omavad rohkem kaudset mõju poliitikale, siis jätkusuutliku linnaarengu indikaatorid võivad olla otseselt välja töötatud poliitika mõjutamiseks (vt tabel 4):

Tabel 4. Erinevad lähenemised kohaliku jätkusuutliku arengu indikaatoritele ja nende süsteemidele (Bell & Morse 2003: 53)

Iseloomustav tunnus	Jätkusuutliku linnaarengu indikaatorid	Jätkusuutliku kogukonna indikaatorid
Avalikkuse osavõtt	piiratud	laiaulatuslik
Kes kogub andmeid/statistikat	eksperdid	kogukond/üldsus
Informatsiooni suund	Laiaulatuslik poliitikute ja otsusetegijate ringi sees; rohkem piiratud teiste gruppide suhtes	Läbi meedia või teiste kanalite
Kasutusala	Otseselt seotud halduspoliitikate elluviimisega	Mõeldud inimeste tagantõhutamiseks, et nad teeksid muutusi oma igapäevaelus
Vastukaja/tagasiside	poliitikud ja otsusetegijad	avalikkus

Igäühel neist agentidest on oma roll jätkusuutliku ühiskonna ülesehitamisel. Jätkusuutlik areng on dünaamiline protsess ja indikaatorite väljatöötamise käigus, kus leiavad väljundi erinevad väärtushinnangud, toimub pidev jätkusuutliku arengu definitsiooni ümberformuleerimine.

Erinevatele kriteeriumidele tuginedes, näiteks kvantitatiivsed vs kvalitatiivsed, põhjuslike seoste rõhutamine, ajalisele struktuurile (staatiliselt vs dünaamilised indikaatorid) või agregeerituse tasemele tuginedes (nt inimarengu indeks vs lugemisoskuse tase) on võimalik indikaatoreid jaotada mitmetesse erinevatesse gruppidesse. Näiteks majandusteadlaste poolt on kasutusele võetud majandus- ja finantssüsteemis käibel olevad indikaatorid laiendades neid loodus- ning sotsiaalvaldkonda.

Alljärgnevalt on ära toodud mõned võimalused indikaatorite liigitamisel. Nende võimaluste teadmine on olulise tähtsusega indikaatorsüsteemide valikul ja ülesehitamisel. Lisaks tuleks silmas pidada, esiteks, kellele on need indikaatorid (või nende süsteem) mõeldud, kes neid kasutama hakkab (poliitikud, halduspoliitilisi otsuseid vastu võtavad ametnikud, teadlased, avalikkus) ning teiseks, mis on nende kasutamise eesmärk – kas ainult protsessi jälgimine või lisaks tulemuslikkuse hindamine, teabe pakkumine mingi konkreetse valdkonna või sektori kohta või süsteemi kohta tervikuna, avalikkuse/inimeste käitumise suunamine või taustaandmete kogumine määramaks kindlaks konteksti, kus areng toimuda võiks.

Paralleele on võimalik tõmmata Innes'i ja Booher'i (2000) ning Green Mountain Institute for Environmental Democracy (2000) poolt välja pakunud indikaatorite liigituse vahel. Nemad jaotavad indikaatorid kolmeks: süsteemi indikaatorid, poliitika ja programmi indikaatorid ning tegevuse või kiire tagasiside indikaatorid.³¹

³¹ Nende kahe indikaatoritele lähenemise viisi erinevus seisneb indikaatorite nimetuses, mitte nende iseloomus. Kui Green Mountain Institute for Environmental Democracy nimetab kolmandat liiki indikaatoreid tegevuse või

Süsteemi indikaatorid on näitajate kogum kogukonna kui terviku tegevuse kohta. Nende eesmärgiks on peegeldada peamisi antud regiooni või omavalitsuse kodanike väärtusi, kujundada raamistik avalikkuse ja poliitikute vaheliseks diskussiooniks regiooni arengusuundade määratlemisel, kirjeldada regiooni üldist olukorda³², peegeldada pikaajalises plaanis toimuvaid muutusi regiooni seisundis ning ette näha võimalikke kriise (nt kui elanike arv on hakanud kahanema). Süsteemi indikaator ei pea olema kõrgelt agregeeritud näitaja (nt elukvaliteedi mõõtmise indeksi abil, mis koosneb eluaseme, majandus, looduskeskkonna jt näitajatest, mille mõõtühikud tihtipeale isegi ei kattu). Alternatiivseks indikaatoriks võib olla näiteks jäätmete kogumaht, mis informeerib meid nii ressursside tarbimismahust kui ka tarbijate käitumisharjumustest ja suhtumisest jätkusuutlikkusesse. Regioon, kus peamiseks probleemiks on majanduslik mahajäämus, võib valida antud kogukonna elujõulisust näitavaks indikaatoriks kui palju uusi ettevõtteid ja töökohti rajatakse aastas. Süsteemi indikaatorid on nõ juhtindikaatorid, mis tulenevad konkreetse regiooni kontekstist ja keskenduvad soovitatavalt probleemseimatele valdkondadele. Nende valdkondade liikumine paremuse suunas peaks näitama antud regiooni jätkusuutlikkust. Erinevalt järgnevatel kahest indikaatorite grupist, on süsteemi indikaatorite väljatöötamise puhul otsustava tähtsusega kõigi ühiskonnagruppide osavõtt (ametnikud, poliitikud, eksperdid ja teadlased, ettevõtjad, mittetulundusühingud jt kodanikeühendused) ning arengute suhtes konsensus saavutamine, eriti nende osapoolte vahel, kes kõige enam regiooni arengut mõjutavad. Süsteemi indikaatoreid ei tohiks kasutada lihtsustatud moel s.t ainult nendele tuginedes ei tohiks teha kaugeleulatuvaid järeldusi, sest nad näitavad vaid olukorra muutusi, mitte selle põhjusi. Otsuse langetamisel süsteemi indikaatorite kasutuselevõtu kasuks tuleb silmas pidada, et nende erinevate ühiskonna gruppide kaasamise teel väljatöötamise ja poliitikatega integreerimise protsess ning esimeste muutuste märkamine võtab aega vähemalt 5-10 aastat (Green Mountain Institute for Environmental Democracy).

Programmi või poliitika indikaatorid (konkreetsed eesmärgid, standardid, orientiirid, künnised) on näitajad, mis kajastavad konkreetsete poliitikate, programmide ja/või kogukonna strateegiate üksikute alamsüsteemide tulemusi ja edukust, võimaldades seeläbi omavalitsusel, ettevõtetel või mõnel teisel institutsioonil kohandada strateegiat ning järjestada ümber prioriteete vastavalt muutunud oludele. Näiteks suitsetamise vähenemine teismeliste seas seoses iga-aastaste suitsetamisvastase kampaaniatega koolides. Erinevalt süsteemi indikaatoritest võimaldavad programmi indikaatorid tegevuse eest vastutavatel isikutel analüüsida strateegia õnnestumise või ebaõnnestumise põhjusi. Antud indikaatoritest saadav info annab omavalitsuse juhtkonnale võimaluse näha konkreetseid probleeme, millele koos omavalitsuse ametnikega tuleks lahendus leida. Üheks ohuks programmi indikaatorite kasutamisel on liigse enesekindluse esilekerkimine. Tark ja kogenud ametnik või poliitik arvestab sellega, et indikaatorid ei ole lõplikud tegevuse tulemuslikkuse hindajad, vaid ainult informatsioonikild aitamaks lahti mõtestada pidevalt muutuvat reaalsust, mis on läbi põimitud erinevate omavahel seotud tegevuste vastastikustest mõjudest. Erinevalt süsteemi indikaatoritest, mille arv võiks olla piiratud (u 5, maksimaalselt 10), võib programmi indikaatoreid arv ulatuda mitmete kümneteni. Jätkusuutliku arengu teoreetikute arvates peaks see tulenevalt informatsiooni ülekülluse ohust jääma siiski 20 – 40 vahele. Erinevalt süsteemi indikaatoritest nõuab programmi indikaatorite väljatöötamine konsensus saavutamist ainult nende sihtrühmade vahel, kes neid kasutama hakkavad. Siinkohal tuleb arvestada asjaoluga, et kuigi osapoolte arv indikaatorite väljatöötamisel on väiksem, ei tohi seda kindlasti jätta väljastpoolt palgatud konsultandi ning mõnede üksikute töötajate hooleks.

---

protsessi (*action*) indikaatoriteks, siis Innes ja Booher kasutavad terminit kiire tagasiside (*rapid feedback*) indikaatorid.

³² Viimastel aastatel on selleks otstarbeks mõeldud indikaatoreid hakatud nimetama ka elukvaliteedi (*quality of life*) indikaatoriteks.

Kõigi nn huvitatud osapoolte osavõtt programmi indikaatorite väljatöötamisest on äärmiselt oluline, sest antud protsessi tulemus pole mitte ainult indikaatorite süsteemi rajamine, vaid osalemise läbi õpitakse, elatakse teemasse sisse ning laotakse aluspõhi sellele, et indikaatorid leiaksid realselt rakendust tegevuste hindamisel ja suunamisel. Programmi indikaatorite väljatöötamise eesmärk on eelkõige kindlustada, et vahendid, mis on valitud eesmärkide saavutamiseks, on vajalikud ja piisavad ning et nad on ajakohased, kasulikud ja olulised nende otsuste tegemisel ja probleemide lahendamisel, millega strateegiate täideviijad võivad kokku puutuda. Indikaatori väärtust tõstab omakorda asjaolu kui ta on proaktiivne mitte reaktiivne ehk kui ta on mingit tendentsi ennetav jättes võimaluse negatiivsete tagajärgede ärahoidmiseks või vähendamiseks.

Tegevuse (action), kiire tagasiside (rapid feedback) indikaatorid – näitajad, mis informeerivad üksikisikuid nende igapäevaotsuste tegemisel nii tööil kui vabal ajal. Nt tunnetades, et autoliiklus on tihenunud ja hommikuti on ummikud, võib valida kas teise marsruudi, transpordiliigi (nt jalgratas) või alustada varem liikumist. Selle tulemusena levib liiklus kogu süsteemis ühtlasemalt, kasutades olemasolevat tänavavõrku efektiivsemalt. Väheneb õhureostus ja inimesed säästavad aega muude vajalike tegevuste otstarbeks. Hollandis viidi läbi eksperiment, kus majapidamiste elektri- ja soojavee mõõturid tõsteti keldrist ümber esikusse, kus need on pidevalt silme all. Selle tulemusena vähenes elektrikulu poole võrra. Kiire tagasiside poolt on tuntuks saanud mitmed koolides nõ konkursi korras läbiviidavad kampaaniad, nt suitsetamisvastane kampaania, rahvusvahelisel tasandil programmi GLOBE projektid. Kasvatuslikust seisukohast on need kasulikud, sest seeläbi suureneb nendes projektides sisalduvate väärtuste omaksvõtt ning võimalus, et need laienevad teistele perekonnaliikmetele. Samuti on omavalitsuse ametnikel võimalik oma tegevuses nende indikaatorite näitajatele tugineda. Näiteks hädaabinumbriks tehtud kõnede alusel on võimalik kaardistada peamised kuritegevuse ja tulekahjude toimumise piirkonnad. Ettevõtjatel võimaldavad kaupade kiipkoodid kiirelt reageerida nõudluse muutumisele. Kõige positiivsem külg antud indikaatorite puhul on, et nende väljatöötamise ning rakendamise kulud on minimaalsed ning spontaanne reageering ümbritseva keskkonna muutustele ei nõua lisaregulatsioone.

Kui eelmine indikaatorite liigitus lähtus indikaatorite spetsiifilisuse astmest, siis järgmine jaotus lähtub indikaatorite funktsioonidest:

- Kirjeldavad (*descriptive indicators*) vs tegevusindikaatorid (*performance indicators, Erfolgsindikatoren*). Kirjeldavad indikaatorid annavad ülevaate hetkeolukorrast. Võrreldakse käesolevat olukorda mingi kindla eelnevalt fikseeritud suurusega. Näiteks keskkonnajuhtimissüsteeme rakendavate omavalitsuste arv võrreldes kogu omavalitsuste arvuga. Tegevusindikaatorid hindavad tulemuslikkust võrreldes mingi eelnevalt kindlaks määratud standardiga, künnisega või eesmärgiga.
- Proaktiivsed vs reaktiivsed indikaatorid. Proaktiivsed indikaatorid on jätkusuutlikkuse seisukohalt olulisemad, sest nende abil on võimalik ette ennustada ühiskonnas toimuvad muutusi, mis omakorda võimaldab negatiivseid muutusi kas ära hoida või muutuste mõju vähendada.³³ Reaktiivsed indikaatorid kirjeldavad juba tekkinud olukorda.

---

³³ Iga elujõuline ja jätkusuutlik süsteem peab olema võimeline kohanema ümbritseva keskkonna muutustega. Aja pikkus, mis jääb ennustatavale muutusele reageerimiseks on oluline, mõnikord isegi kriitilise tähtsusega. 1995. aastal arendas hollandi Groningeni ülikooli teadlane Wouter Biesiot tuumatehnoloogia alusel välja indikaatori, mis näitab palju jääb aega muutustele reageerimiseks: efektiivseks vastureaktsiooniks peab olema piisavalt aega (*response time*), kuid see aeg ei tohi ületada järelemõtlemiseks antud aega (*respite time*). Seega väljendab Biesiot'i indikaator muutuse määra suhet vastureaktsiooni. Antud põhimõttel loodud indikaatorid aitavad süsteemi kontrolli

Kokkuvõtlikult on jätkusuutliku arengu indikaatorite ja nende süsteemide funktsioonid ära toodud tabelis 5:

Tabel 5. Jätkusuutliku arengu indikaatorite ja nende süsteemide funktsioonid (autori koostatud tuginedes Heiland *et al.* 2003; Gehrlein 2004; Hardi & Barg 1997)

Funktsioon	Kirjeldus
Olukorra kirjeldus ja tagasiside aruandluse näol	Aktuaalse olukorra kirjeldus ja diagnoos. Situatsioonikirjeldus ilma sellele hinnangu andmiseta.
Proгноosimine ja võimalike tulevaste probleemide tuvastamine	Tulevaste trendide hindamine ja algusfaasis olevate võimalike probleemvaldkondade kohta informatsiooni kogumine, ohustavate kriisikollete varajane tuvastamine
Tegevusvajaduste fokuseerimine ja määratlemine	Huvide ühendamine relevantsete teemadega. Analüüsi abistavad vahendid võimaldades fokuseerida tähelepanu kõige olulisematele teemadele, aidates seeläbi kaasa ressursside efektiivsemale jaotusele.
Kommunikatsioon ja teadlikkuse edendamine	Kontsentreeritud informatsiooni jaotus spetsiifilistele sihtgruppidele. Keeruliste teemade üle kommunikatsiooni lihtsustamine, läbipaistvuse suurendamine. Diskussiooni algatamine (nt avalikkuses jätkusuutliku arengu temaatika üle). Aluseks efektiivsele kommunikatsioonile ja arutelule.
Integratsioonifunktsioon	Koostöö edendamine kohaliku omavalitsuse erinevate valdkondade esindajate vahel. Ideaalina, toimib ühenduslüli erinevate jätkusuutliku arengu komponentide vahel, peegeldades dünaamilisuse olulisust keerulises süsteemis paremini kui seda teeksid aruanded iga selle komponendi kohta eraldi.
Poliitiline juhtimine ja haldusjuhtimine	Tegevusele orienteeritud informatsiooni ettevalmistamine, mis on aluseks valdkondlikule planeerimisele ja poliitiliste otsustusprotsesside hindamisele - suunavad planeerimisvahenditena otsusetegemise protsessi aidates teha valikut erinevate alternatiivsete poliitikate vahel.
Tulemuslikkuse ja teostuse kontroll	Eesmärkide süsteemi ja selle elluviimise tulemuste hindamine mõõtmaks eesmärkide saavutamise taset.
Jätkusuutliku arengu eesmärkide formuleerimine ja täpsustamine	Eesmärkide püstitamine tuginedes indikaatorite poolt tuvastatud probleemvaldkondade olulisusele ning üldiste eesmärkide spetsifitseerimine ja kvantifitseerimine.
Ebakindluse vähendamine	Kui on lihtsad ja konkreetset, siis vähendavad ebakindlust ehk aitavad luua arusaadavat pilti meid ümbritsevast keeruliste suhetega põimitud maailmast. Aitavad identifitseerida lünki andmetes ja luua raamistikku andmete kogumiseks.
Parima tegevuspraktika tuvastamine ja konkurents	Võrdlus teiste piirkondadega, nt regioonide või riikidega tuvastamiseks iseenda arengupotentsiaali.

Indikaatoreid ja neist saadavat informatsiooni on võimalik kasutada otsuste tegemisel organisatsioonis, k.a. omavalitsustes nii positiivselt kui ka negatiivselt (Adnan & Hassan 2001: 4-5):

---

all hoida, sest kui süsteem muutub kiiremini kui selle muutustele reageerida jõutakse, siis ollakse tulevate ohtude eest kaitsetud.

- 1) Instrumentaalne kasutus – on olemas otsene side indikaatorite ja otsuste vahel (kasutatakse nõrge tegevusindikaatoritena);
- 2) Kontseptuaalne tähendus – tekib siis, kui indikaatorid muudavad isiku arusaamist probleemist või olukorrast;
- 3) Taktikaline kasutus – kui indikaatoreid või nende kogumise protsessi kasutatakse viivitamise taktikana või tegevuse asendusena;
- 4) Sümbolne kasutus – indikaatorite kogumise protsess tagamaks rituaalset kinnitust, et otsusetegijad suhtuvad probleemi tõsiselt ehk indikaatoreid kasutatakse kui mõne teise reaalsuse märke või sümboleid;
- 5) Poliitiline kasutus – indikaatorite olemusest või informatsiooni jagamisest saab vahend mõne juba eelnevalt kindlaks määratud poliitika toetamiseks. Indikaatorite abil üritatakse teisi veenda mõne probleemi olemusest või selle lahendamise võimalustest.

Oluline on meeles pidada, et indikaatorite väljatöötamine ei tähenda nende iseeneslikku rakendumist. Pragmatilisest seisukohast vaadatuna on indikaatorite rakendamise teooriaga tegelevate autorite üks enim rõhutatud aspekte, et indikaatorid peavad olema otsusetegijate ja nende elluvijate poolt aktsepteeritud ning integreeritud linnavalitsemise protsessi, vastasel korral on vähe lootust, et nad mõjutaksid halduspoliitilist protsessi. Kui algselt oldi arvamusel, et indikaatoreid saab otseselt kasutada poliitika ja inimeste käitumise juhtimisel, piisab ainult nende väljatöötamisest, siis tänapäeval hakkab järjest rohkem levima arusaam, et indikaatorite väljatöötamine on ühise õppimise ja väärtuste jagamise protsess, kus konkreetsete indikaatorid on ainult kaassaadusteks (vt ka Bell & Morse 2003; Innes & Booher 2000). See protsess, sellest saadud kogemused aitavad hiljem indikaatoreid ellu rakendada. Seetõttu saab indikaatorite aktsepteeritust poliitikute ja ametnike poolt kõige paremini tagada nende kaasahaaramisega indikaatorite väljatöötamise protsessi.

2.4. Indikaatorite süstematiseerimise võimalused

Suure hulga süstematiseerimata indikaatorite puhul on oht saada seostamata informatsiooni poolt üleküllastatuks, mille tulemusena pole nendest kasu. Indikaatorite kaudu edasi antava informatsiooni kergemini mõistetakse tegemiseks ning vastastikuste seoste väljaselgitamiseks on erinevad rahvusvahelised organisatsioonid, riigid ja omavalitsused on välja arendanud mitmeid mudeleid ning välja töötatud erinevaid raamistikke. Ühtset ülemaailmselt aktsepteeritud indikaatorite süsteemi jätkusuutliku arengu alase olukorra mõõtmiseks pole ja ei saagi olla, sest valik, milliseid indikaatoreid kasutada, sõltub eelkõige regioonist ja kontekstist. Indikaatoreid peab kajastama ja tõlgendama sobivas kontekstis. Arvesse tuleb võtta regiooni erinevaid ökoloogilisi, geograafilisi, kultuurilisi, sotsiaalseid, majanduslikke ja institutsioonilisi tunnuseid. Näiteks energiakasutus inimese kohta varieerub oluliselt olenevalt sellest, mis kliimavöötmes elatakse.

Indikaatorite süsteemide puhul on oluline, et see pakuks analüütilist konteksti jätkusuutliku arengu indikaatorite formuleerimiseks, kasutamiseks ja näitlikustamiseks. Thomas van Wijngaarden'i (2001) kohaselt on efektiivsel raamistikul kaks eesmärki: esiteks, see aitab prioriteerida indikaatorite valikut ning teiseks võimaldab kindlaks teha indikaatorid, mis võivad tulevikus oluliseks osutada.

Enamus indikaatorite süsteeme on loodud kasutamiseks kas regionaalsel või siis üldriiklikul tasandil. Samas ei välista see nende kohandamist või/ja integreerimist mõne teise süsteemiga

kohalikule tasandile vastavaks. Reaalne maailm seab siin reeglina kaks peamist piirangut: esiteks, andmete kättesaadavus ja teiseks, ressursikulu (nii ajakulu kui inim- ja finantsressurss süsteemi koostamisel, saadava informatsiooni tõlgendamisel kui selle täiustamisel vastavalt muutnud ümbritseva keskkonna tingimustele).

Indikaatorite süstematiseerimisel tuleks alustada indikaatorite valiku ja süsteemi ülesehituse põhimõtete paikapanemisest. Aluseks võib võtta nt eelpool väljatoodud Bellagio printsiibid või PICABUE raamistiku - akronüüm, mille töötas välja Mitchell koos kaastöötajatega 1995. aastal jätkusuutliku arengu indikaatorite modelleerimiseks linnalistes omavalitsustes. Seejärel saab edasi liikuda süsteemi või mudeli täiustamise suunas. Arvestades sobivust kohaliku omavalitsuste konteksti leiavad järgnevalt lähemat käsitlust Hartmut Bosseli indikaatorite valiku, süstematiseerimise ja esitluse meetod (üks vähesed, mis hõlmab endas nii kvantitatiivset kui kvalitatiivset dimensiooni jätkusuutlikkuse hindamisel), Prescott-Alleni baromeeter ja jätkusuutlikkuse integreeritud kolmnurk kui meetodid jätkusuutlikkuse hindamiseks, aidates kaasa arengutest visuaalse ja ülevaatliku pildi saamisele ning kommunikatsiooni lihtsustamisele ja arusaadavuse tõstmisele.

2.4.1. Bosseli orientiiridiagramm

Bosseli arvates tuleb indikaatorite väljatöötamiseks eelnevalt kindlaks määrata olulised inimühiskonna arengut mõjutavad sektorid ja alamsüsteemid. Bossel (1999) toob välja kuus alasektorit ning iga sektori võimalused jätkusuutliku arengu protsessi panustamisel:

1) Isiklik areng – tsiviil- ja inimõigused, õigus ja erapooletus, isiklik vabadus, eneseteostus ja enesemääratluse õigus, tervis, õigus saada tööd, sotsiaalne kaasatus ning osalemine, soo- ja klassipõhised rollid, materiaalne elatustase, kvalifikatsioon, spetsialiseerumine, täiskasvanuharidus, perekonna- ja eluplaneerimine, vaba aeg ja rekreatsioon, kunstid. Individuaalne potentsiaal kirjeldab kompetentse indiviidi tegevuse võimalikku panust arengusse. See potentsiaal on nii traditsioonide ja kultuuri kui ka sotsiaalmajanduslike tingimuste akumulatsiooni tulemus.

2) Sotsiaalne süsteem³⁴ – rahvastiku areng, etniline koosseis, sissetuleku jaotumine ja klassistruktuurid, sotsiaalsed grupid ja organisatsioonid, sotsiaalne turvalisus, meditsiin ja hoolekanne, kõrge ea väljavaated. Sotsiaalne potentsiaal osutab millelegi vähem käegakatsutavale: oskus ja võime osaleda sotsiaalses elus ning kasutada seda kogu süsteemi toimimise edendamiseks. See on seotud tugevalt kultuurilise kontekstiga, mis tingib sotsiaalse sidususe ja sotsiaalsete suhete taseme (nt individualism vs kollektivism). Antud süsteem hõlmab endas selliseid aspekte nagu ausus, usaldus, kompetentsus ja efektiivsus.

3) Valitsussüsteem – valitsemine ja riigihaldus, riigi rahandus- ja maksupoliitika, demokraatia ja osalemine poliitilises elus, konfliktilahendusvõime (riigi siseselt ja rahvusvahelisel tasandil), inimõiguste poliitika, rahvastiku ja immigratsioonipoliitika, õigussüsteem, kuritegevuse kontroll, rahvusvahelise abi poliitika, investeringud tehnoloogilisse innovatsiooni. Organisatoorne potentsiaal, mis ilmneb valitsuse teadmistes, oskustes ning tegevusstandardites, riigihalduses,

---

³⁴ Tuginedes Bosseli süsteemide iseloomustusele võib öelda, et kui esimene süsteem – isiklik areng – hõlmab endas inimkapitali, siis teine ja kolmas süsteem viitavad sotsiaalse kapitali tasemele ja kvaliteedile ühiskonnas.

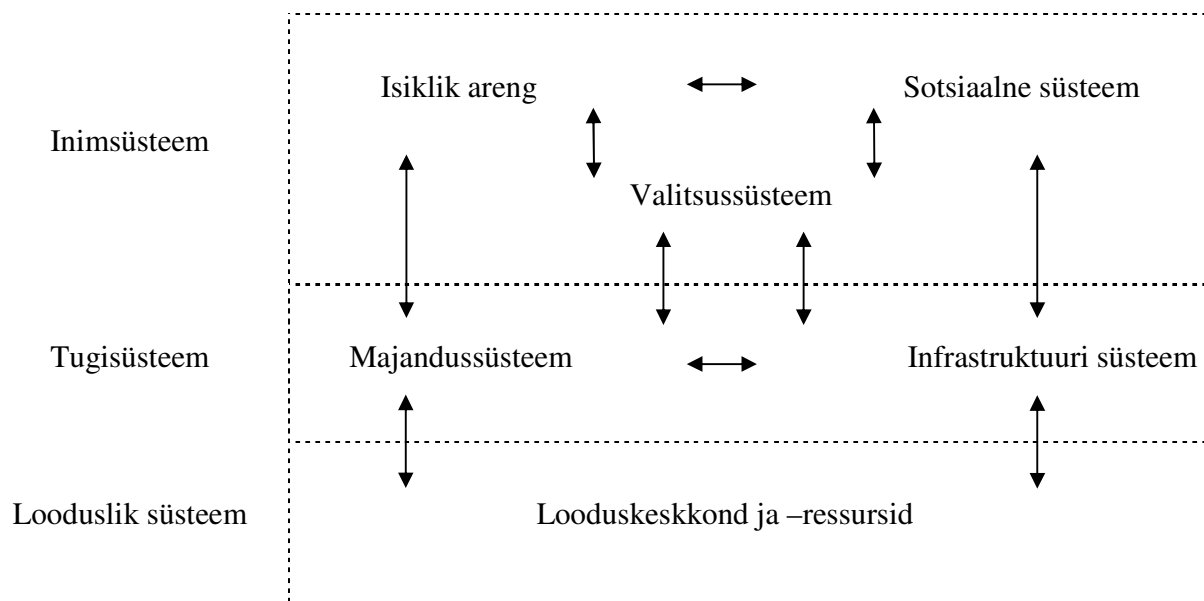
äritegevuses ja –juhtimises, mis on eluliselt vajalik efektiivseks ressursikasutuseks (looduslikud ja inimressursid) kogu süsteemi toimimise seisukohalt.³⁵

4) Infrastruktuur – inimasustused ja linnad, transport ja selle jaotus, tarnesüsteemid (energia, vesi, toit, kaubad, teenused), prügimajandus, tervishoiuteenused, kommunikatsioon ja meedia, võimalused hariduse saamiseks ja erialaseks väljaõppeks, teadus, teadusuuringud ja areng. Infrastruktuur tähistab ehituslikku kapitali, nt linnad, teed, veetorustike süsteemid, koolid, ülikoolid. See on sotsiaalse ja majandusliku tegevuse hädavajalik alustala.

5) Majandussüsteem – tootmine ja tarbimine, rahandus, kaubandustegevus ja äri, tööjõud ja tööhõive, kasum, turg, regioonidevaheline äritegevus. Majandussüsteemi tootmispotentsiaal sisaldab endas vahendeid majandustegevuseks (inimkapital, tootmiskapital (nt seadmed), turustamine ja marketing).

6) Looduskeskkond ja –ressursid – looduskeskkond, atmosfäär ja hüdrofäär, maavarad, ökosüsteemid, taastuvate ja mittetaastuvate ressursside kasutus, taastuvate ressursside taasteke, jäätmete neeldumine, materjalide taaskasutamine, õhureostus, degradeerumine, keskkonna kandevõime. Looduslik potentsiaal esindab taastuvate ja mittetaastuvate loodusressursside, energia ja biosüsteemide varu, kaasa arvatud jäätmete neeldumise ja taastuvate ressursside regenereerimise võimet.

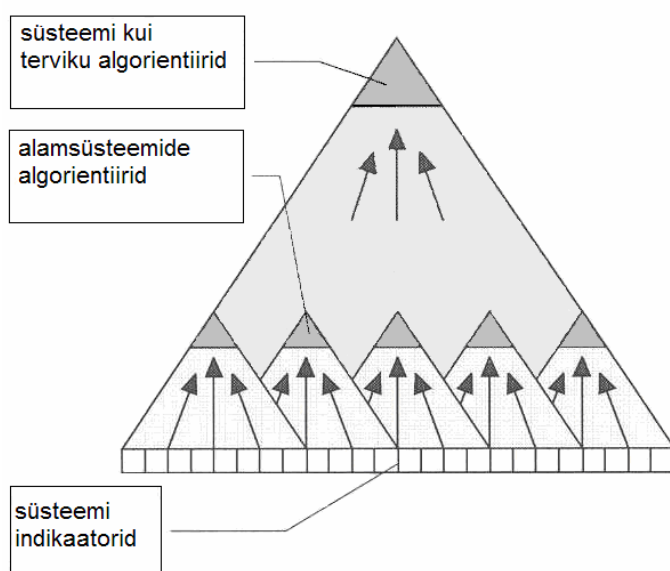
Nende sektorite omavahelised seosed on välja toodud joonisel 6 (Bossel 1999: 18):

Joonis 6. Inimühiskonna arengu seisukohalt kuus kõige tähtsamat sektorsüsteemi, mida on võimalik agregeerida kolmeks alamsüsteemiks: looduslik süsteem, tugisüsteem ja inimsüsteem.

³⁵ Siinkohal saab tõmmata paralleeli Robert Putnami järeltõlkes Itaalia omavalitsustes läbiviidud uuringust, mille kohaselt haldustegevuse efektiivsus omavalitsuses on tugevalt seotud antud piirkonna sotsiaalse kapitali tasemega ning sellega seonduvalt ühiskonna võimega tulla toime muutustega (Putnam *et al.* 1993).

Efektiivse raamistiku loomine on esimene samm keerulisema süsteemi ülesehitamisel. Järgmisena tuleb paika panna indikaatorite valiku alused. Bosseli arvates on olulised kahte liiki indikaatorid: ühed, mis pakuvad informatsiooni süsteemi elujõulisuse kohta ning teised, mis annavad informatsiooni, milline on ühe süsteemi panus teiste süsteemide tegevusse mis esimesest sõltuvad. Erinevad alamsüsteemid moodustavad omavahel keerulise dünaamilise süsteemi ning selleks, et aru saada terviksüsteemi liikumisest, tuleb Bosseli arvates leida kõigepealt indikaatorid alamsüsteemide jaoks (Joonis 7, Bossel 1999:11):

Joonis 7. Terviksüsteemi ja alamsüsteemide omavahelised seosed.

Seega on oluline saada informatsiooni (1) süsteemi enda olukorra ja sellest tulenevalt tema elujõulisuse kohta ja (2) süsteemi olukorra kohta võrreldes individuaalsete ja ühiskondlike eesmärkidega (ibid.: 11).

Selleks, et mõista Bosseli indikaatorite süsteemi ülesehitust, tuleks teada tema nn süsteemiteooriat. Selle kohaselt iga süsteem koosneb elementidest, mida ühendab neile iseloomulik struktuur. Süsteemi ümbritseb keskkond, milles süsteemi elemendid tegutsevad tulenevalt mingist süsteemile iseloomulikust põhjusest. Süsteemi piir on läbitav keskkonnast tulenevatele sisenditele ja väljunditele, mis on vahenditeks süsteemi ja selle keskkonna vahelisele suhtlusele. Süsteeme on nii lihtsamaid (nt selektiivsed süsteemid - organismid, mis reageerivad valgusele või soojusele) kui keerulisemaid (nt sotsiaalsed süsteemid). Indikaatorite süsteemide ülesanne on lihtsustada arusaamist keeruliste ja komplekssete süsteemide toimimisest. Süsteemid on Bosseli kohaselt kompleksed, kui nende sisemine struktuur hõlmab mitmeid kvalitatiivselt erinevaid protsesse, alamsüsteeme, vastastikuseid seoseid ja mõjusid.³⁶ Nii alamsüsteemide kui süsteemi elujõulisuse seisukohalt on oluline, et alamsüsteemide funktsioonid ja koostoimimine oleks efektiivne. Komplekssete süsteemide evolutsiooni käigus on nii inimühiskonnas (sotsiaalsed, poliitilised ja tehnoloogilised süsteemid) kui ka looduskeskkonnas (ökosüsteemid) välja arenenud kaks peamist printsiipi: hierarhia ja subsidiaarsus. Hierarhiliste organisatsioonide puhul on igal alamsüsteemil autonoomia teatud

³⁶ Näiteks linnad - tänapäeval poliitika tegemisel unustatakse tihtipeale ära, et linnad kui süsteemid toimivad teatud keskkonnas ning et selle keskkonna osaks on ka linna ümbritsev regioon.

funktsioonide teostamiseks ning vastutus teatud valdkondade eest, mis on olulised terviksüsteemi elujõulisuse seisukohalt (näide hierarhiast: perekond on osa kogukonnast, mis on osa omavalitsusest, mis omakorda on osa riigist). Subsidiaarsus tähendab, et igale alamsüsteemile antakse vahendid ja koos sellega vastutus nõ enda majas korra hoidmiseks. Tegelikus elus on kõik süsteemid omavahel seotud ja seetõttu sõltub terviksüsteemi elujõulisus ja jätkusuutlikkus iga alamsüsteemi elujõulisusest.³⁷ Seetõttu tuleks esmalt määratleda terviksüsteemi elujõulisuse tagamiseks kõige olulisemad alamsüsteemid ning seejärel leida neid iseloomustavad indikaatorid, mis peaksid pakkuma vajalikku informatsiooni alamsüsteemi elujõulisuse kohta. Need oleksid nn seisundiindikaatorid. Terviksüsteemi elujõulisuse hindamiseks on vaja lisaks teada, mil määral panustab alamsüsteem terviksüsteemi ning selleks on kõige sobivamad alamsüsteemi muutuse määra kajastavad indikaatorid. Indikaatorite hulga piiramiseks peab Bossel kõige olulisemateks Biesiotti indikaatoreid, mis näitavad kui palju aega on süsteemil seda ohustavale muutusele reageerimiseks. Sellest võib järeldada, et keskenduda tuleks süsteemi elujõulisuse seisukohalt problemaatilistele indikaatoritele. Indikaator võib olla kas kvantitatiivne või kvalitatiivne, sest Bosseli järgi tõlgendatakse kokkuvõttes konkreetsed arvud subjektiivseks arvamusteks, määratledes, kas ja kui võrd indikaator panustab süsteemi elujõulisusesse või eesmärgi saavutamisse.

Süsteem saab eksisteerida ja areneda ainult seda toetavas keskkonnas ning seetõttu on vajalik, et süsteemi struktuur ja funktsioonid oleksid kohandunud ümbritseva keskkonnaga ehk keskkonna teatud omadused peaksid peegelduma süsteemi struktuuris ja funktsioonides. Näiteks kala ja tema liikumisviis on kohandunud vedela aine dünaamika seadustega veekeskkonnas ning ühiskonna seadusandlik süsteem peegeldab konkreetset sotsiaalset keskkonda, kus see on välja arendatud. Kuna süsteemi seisund on paljuski ette määratud süsteemi keskkonna iseloomulikest omadustest, peaksid indikaatorid hõlmama süsteemi ja selle keskkonna vahelisi suhteid.

Erinevaid keskkondi ja süsteeme on palju. Kui eeldada, et kõigil keskkondadel on ühised peamised üldised omadused, peaksid need omadused peegelduma kõikide keskkondade poolt kujundatud süsteemide peamistes vajadustes ja käitumises. Lähtuvalt sellest väitest on üles ehitatud Bosseli indikaatorite valiku ja süstematiseerimise põhimõtte. Teades üheltpoolt keskkonna peamisi omadusi ning teiselt poolt süsteemi huve ja vajadusi, on neid edukalt ühildades võimalik süsteemi edukas toimimine.

Millised on need keskkondade peamised omadused ning süsteemide peamised huvid ja vajadused, mis on süsteemi elujõulisuse seisukohalt vajalikud rahuldada? Bosseli kohaselt on keskkondade peamisteks omadusteks (Bossel 1998: 76):

- 1) *Normaalne keskkonnaseisund* - tegelik normaalne keskkonnaseisund, mis võib teatud piirides varieeruda;
- 2) *Ressursside piiratus* – informatsiooni, energia ja materjali ressursid, mis on vajalikud süsteemi ellujäämiseks ja toimimiseks, ei ole otseselt kättesaadavad sel ajahetkel ja kohas, kus neid vajatakse;
- 3) *Mitmekesisus* – keskkonnas kerkib pidevalt või perioodiliselt esile erinevate keskkonna muutujate poolt põhjustatud mitmeid kvalitatiivselt erinevaid protsesse ja arenguid;
- 4) *Ebastabiilsus* – normaalne keskkonnaseisund kõigub ebaregulaarsel moel ning need kõikumised võivad mõnikord põhjustada keskkonnaseisundi tugevat väljaviimist selle normaalsest seisundist;

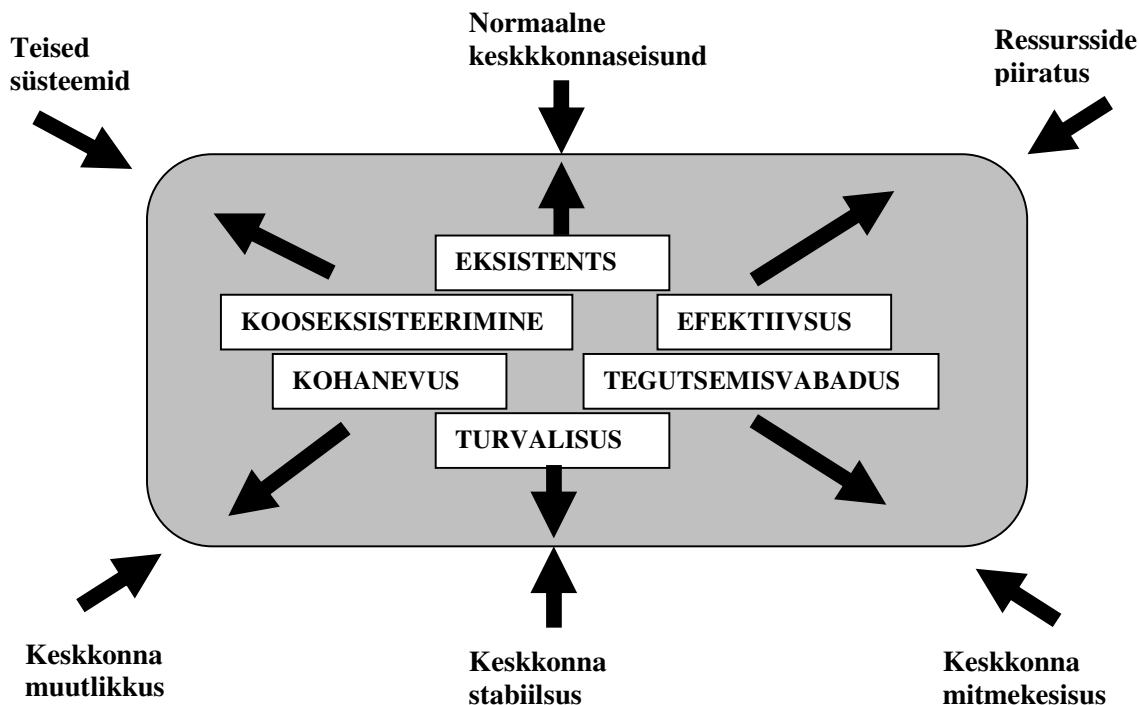
³⁷ Elujõulisuse alla mõistab Bossel „võimet elada ja areneda, võimet ajada juuri ja kasvada” (Bossel 1999: 24).

5) *Muutlikkus* – aja jooksul normaalne keskkonnaseisund võib järk-järgult või äkitselt muutuda jäädavalt hoopis teiseks normaalseks keskkonna seisundiks;

6) *Teised süsteemid* – teiste süsteemide käitumine põhjustab muutusi vaadeldavas süsteemis

Süsteemi keskkonna omadustest tulenevad süsteemi põhivajadused, et keskkonnaga kohaneda. Bossel nimetab neid süsteemi põhivajadusi algorientaatorideks (*basic orientors*), mis väljendavad huve, väärtusi või eesmärke ning märgivad inimeste või süsteemi teatud olulisi huvivaldkondi. Reeglina pole võimalik neid otseselt mõõta, nt turvalisus, kuid nende täitmist on võimalik hinnata töötades välja sobilikud indikaatorid. Erinevatel alamsüsteemidel võivad olla samad algorientaatorid, kuid erinevad vastavad indikaatorid. Näiteks turvalisus – isikuvastaste kuritegude määr, narkomaania leviku ja kasvu määr jne.

Bossel (1998) on näitlikult kirjeldanud keskkonnast tulenevate süsteemi põhivajaduste tekkimist järgmiselt: keskkonna füüsilised tingimused nõuavad tähelepanu *eksistentsi* säilitamisele (nt inimesed peaksid olema kohanenud neid ümbritsevate sotsiaalsete, majanduslike ja ökosüsteemidega), põhjustades organismide poolt nende keskkondade vältimise, kus nad ei suuda elada. Ressursside piiratus sunnib inimesi arendama välja vahendeid ressursside *efektiivsemaks ja tõhusamaks* kasutamiseks. Keskkondade mitmekesisus tekitab vajaduse *tegutsemisvabaduse* järele, võimaldades inimestel ja inimühiskondadel valikuliselt ja neile sobivalt kohaneda keskkonna muutustega. Etteaimamatu ebastabiilsus tekitab vajaduse *turvalisuse* järele, nt ilmastikuolude varieeruvus põhjustab inimestel vajaduse peavarju järele. Võimalikust keskkonnaseisundi muutusest, mis osaliselt on süsteemide (koos)evolutsiooni tulemus, on tingitud vajadus *kohanemisevõime* järele, mis võimaldab organismidel, ökosüsteemidel ja inimühiskondadel hakkama saada muutuva keskkonna-seisundiga muutes oma struktuuri ja protsesse. Teiste süsteemide olemasolu ja käitumine samas keskkonnas tingib vajaduse *kooseksisteerimisoskuse* järele. Piltlikult kujutab eelpooltoodud joonis 8 (Bossel 1999: 27):

Joonis 8. Süsteemi ja seda ümbritseva keskkonna omavahelised seosed.

Tulenevalt sellest, et inimesed on sugu jätkavad, tundeid omavad ja väljendavad ning eneseteadlikud (teadvusega) olendid lisanduvad inimeste ja inimühiskondade puhul keskkonna poolt tingitud süsteemi põhivajadustele kolm põhivajadust - sigimine, *psühholoogilised vajadused* ja eetika – mis on heaolu saavutamisel sama tähtsad kui kuus eelnevalt välja toodud vajadust. Erinevus seisneb selles, et need vajadused ei ole tingitud süsteemi keskkonna poolt.

Bossel rõhutab, et alorientiirid ei ole omavahel asendatavad (Bossel 1998, 1999) ning vähemalt miinimumtase peab olema kõigi vajaduste puhul rahuldatud. Isegi ühe orientiiri defitsiit võib ohustada terviksüsteemi pikaajalist elujõulisust. Olemas on ka orientiiri rahuldamise ülemised piirid. Erinevused inimeste ning inimrühmade käitumises tulenevadki Bosseli arvates sellest, millele rõhutakse peale miinimumnõuete täitmist (vabadusele, turvalisusele, efektiivsusele jne).

Indikaatorite süsteemi väljatöötamisel tuleks alustada kahest küsimusest (Bossel 1999: 59):

- 1) Millised süsteemid y_i või keskkonna faktorid e_i panustavad süsteemi x elujõulisusesse?
- 2) Millised süsteemi x alorientiirid on mõjutatud süsteemi y_i poolt?

Selline lähenemine võimaldab kindlaks teha peamised süsteemid, mis on terviksüsteemi elujõulisuse seisukohalt olulised ning seejärel need alamsüsteemid, mis on vajaliku peamiste süsteemide toimimiseks. Tabelis 6 on tuginedes Bosseli lähenemisele toodud näide, kuidas indikaatorid võiksid aidata kaasa süsteemi toimise hindamisele:

Tabel 6. Näidisindikaatorid omavalitsuse jätkusuutliku arengu hindamiseks.

Algorientiid ja alamsüsteem	Alamsüsteemi tegevus	Panus terviksüsteemi toimimisse
<i>Eksistents</i> Inimsüsteem Tugisüsteem Looduslik süsteem	<i>Kas süsteem on võimeline eksisteerima ja kohanema seda ümbritseva keskkonnaga?</i> <ul style="list-style-type: none"> • Vaesuses elavate laste arv • Täiskohaga töötavate inimeste arv kogu elanikkonnast • Tehnoloogia uuendamise määr võrreldes selle amortisatsiooniga • Ühiskanaliseerimise ja reovee käitlusesse ühendatud majapidamiste arv 	<i>Kas alamsüsteem panustab oma osa terviksüsteemi eksistentsi ja toimimisse?</i> <ul style="list-style-type: none"> • Madala sündimiskohaga imikute arv • Eluea pikkuse muutuse määr; kodutute hulk elanikkonnast • Keskmise ja väikese suurusega ettevõtete arvu kasv aastas või suhe antud regiooni suurettevõtete arvu • Bioloogiline mitmekesisus
<i>Efektiivsus/tõhusus</i> Inimsüsteem Tugisüsteem Looduslik süsteem	<i>Kas see on efektiivne ja tõhus?</i> <ul style="list-style-type: none"> • Tervishoiukulutused • Kulutused sotsiaalteenustele võrreldes omavalitsuse kogueelarvega • Veetarbimine elaniku kohta • Energiakasutamise produktiivsus • Põhjavee reostatuse määr teatud pindalal 	<i>Kas see panustab terviksüsteemi efektiivsusesse ja teovõimelisusesse?</i> <ul style="list-style-type: none"> • Isikliku sissetuleku jaotus • Alla vaesuspiiri elava elanikkonna osakaal • Töö hulk (nt tundides), mis on vajalik põhivajaduste rahuldamiseks • Energia tootmiseks kasutatavate taastuvate ressursside määr kogutarbimisest

<p><i>Tegutsemisvabadus</i></p> <p>Inimsüsteem</p> <p>Tugisüsteem</p> <p>Looduslik süsteem</p>	<p><i>Kas süsteemil on piisavalt vabadust (nt ressursse), et reageerida vastavalt vajadustele?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Kõrgkooli lõpetajate arv • Linna mono- või polüfunktsionaalsus (näitab valikuvabadust töökoha valikul) • 15-24 aastaste töötuse tase • Taastuva ja mittetaastuva energia kasutamise suhe kohalikes katlamajades 	<p><i>Kas see panustab terviksüsteemi tegutsemisvabadusse?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Isikliku elamispinna omandamise võimaluse määr • Põhikoolist väljalangenud õpilaste suhe kogu õpilaste arvu; hääletusosalus kohalikel valimistel • Palgatöö tundide arv nädalas, mis kulub peamiste eksistentsiaalsete vajaduste rahuldamiseks (toit, eluase jne) • Elanikkonna osakaal, kes sõltuvad kohaliku piirkonna ressursside olemasolust (nt põlevkivikaevandus Ida-Virumaal)
<p><i>Turvalisus</i></p> <p>Inimsüsteem</p> <p>Tugisüsteem</p> <p>Looduslik süsteem</p>	<p><i>Kas see on turvaline, ohutu ja stabiilne?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Tööhõive kontsentratsioon; teatud linna piirkondade nõ getostumise tase; • sotsiaalabiskeemide efektiivsus • Elanikkonna osakaal, kes kasutab ühistransporti • Maapinna erosioon • Veekogude eutrofeerumise määr 	<p><i>Kas see panustab terviksüsteemi turvalisusesse, ohutusse ja stabiilsusesse?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Noorte kuritegevuse tase • Narkootikumide kasutamisest põhjustatud kuritegevuse osakaal • Traumapunkti külastus otseselt selleks mitte vajalikel põhjustel • Elanike säästmise määr s.t kuivõrd on võimalik igapäevaste väljaminekute kõrvalt säästa • Reostuse ennetamine ja taastuvate ressursside kasutus • Investeringud keskkonnasõbralikesse tehnoloogiatesse
<p><i>Kohanevus</i></p> <p>Inimsüsteem</p> <p>Tugisüsteem</p> <p>Looduslik süsteem</p>	<p><i>Kas see on võimeline kohanema uute väljakutsetega?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Täiskasvanute kirjaoskus • Täiend- ja elukestva õppe programmides osaleva elanikkonna määr • Keskmine ajaperiood kui töötu leiab uuesti tööd • Õhu/vee kvaliteet 	<p><i>Kas see panustab terviksüsteemi paindlikkusesse ja kohanemisevõimesse?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Noorte osalus ühiskondlikus töös • Töökohtade teke nn uutel erialadel (nt IT, biotehnoloogia, materjaliteadused) • Tööjõu nõudluse ja pakkumise vastavus antud piirkonnas • Bioloogiline mitmekesisus
<p><i>Kooseksisteerimine</i></p> <p>Inimsüsteem</p> <p>Tugisüsteem</p>	<p><i>Kas see on ühtesobiv teiste seda mõjutavate alamsüsteemidega?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Venelaste integratsiooni tase (nt Narvas) • Linna infrastruktuuri planeerimine vastavalt jätkusuutliku arengu põhimõtetele 	<p><i>Kas see panustab terviksüsteemi ja teiste alamsüsteemide kokkusobivusse?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Tegutsevate mittetulundusühingute arv sotsiaalvaldkonnas • Ettevõtete osakaal, mis kasutavad erinevaid keskkonnajuhtimis- või keskkonna aruandluse süsteeme

Looduslik süsteem	<ul style="list-style-type: none"> Nt Pärnus ranna ja vee puhtus 	<ul style="list-style-type: none"> Jäätmeteke ühe inimese kohta kg/aastas
<i>Psühholoogilised vajadused</i>	<i>Kas see on ühtesobiv psühholoogiliste vajadustega ja kultuuriga?</i>	<i>Kas see panustab inimeste heaolusse?</i>
Inimsüsteem	<ul style="list-style-type: none"> Kohtuvõimu erapooletus Alkoholi- või narkoprobleemidega inimeste osakaal elanikkonnast 	<ul style="list-style-type: none"> Heanaaberlikud suhted Enesetappude määr
Tugisüsteem	<ul style="list-style-type: none"> Jalakäijatesõbralikud/ jalgrattasõbralikud teed ja tänavad Oluliste teenuste (nt pood, lasteaed, kool) lähedus elukohale 	<ul style="list-style-type: none"> Tunnetatud elukvaliteet Inimeste poliitikat võõrandumise määr
Looduslik süsteem	<ul style="list-style-type: none"> Nn rekreatiivsete alade olemasolu linnades või selle lähiümbruses 	<ul style="list-style-type: none"> Ööbima jäänud turistide osakaal

Et indikaatorite arv ei kujuneks liiga suureks ning ei tekiks informatsiooni ülekülluse efekti, soovib Bossel kasutada kõige nõ probleemsemat indikaatorit iga alamsüsteemi aspekti iseloomustamiseks, mille vastav madal või kõrge näitaja kujutab suurimat ohtu süsteemi elujõulisusele. Lisaks indikaatorite määratlemisele peaks eraldi iga indikaatori valikut põhjendama ning välja tooma seosed teiste valitud indikaatoritega.

Bosseli süsteemi jätkusuutlikkuse hindamine põhineb nn resultatiivsusskaalal (*performance scale*), millel kaalutud indikaatorid moodustavad süsteemi põhivajaduste põhjal orientiirdiagrammi (*orientor star*). Resultatiivsusskaala on jaotatud viide ossa kasutades hindeid:

A = 4.0: väga hea; B = 3.0: hea; C = 2.0: rahuldav; D = 1.0: puudulik; F = 0.0: läbikukkunud. Hindamise täpsustamiseks on võimalik kasutada plusse ja miinuseid (+, lisada 0,3; -, lahutada 0,3). Seejärel paigutatakse hinded vastavalt hinnatud indikaatoritele tabelisse (vt tabelit 7), agregeerides nende väärtused keskmiseks süsteemi põhivajadust iseloomustavaks väärtuseks.

Tabel 7. Näide tänapäeva globaalühiskonna valitud arengutee jätkusuutlikkuse iseloomustamiseks Bosseli raamatust *Earth at a Crossroads* (1998).

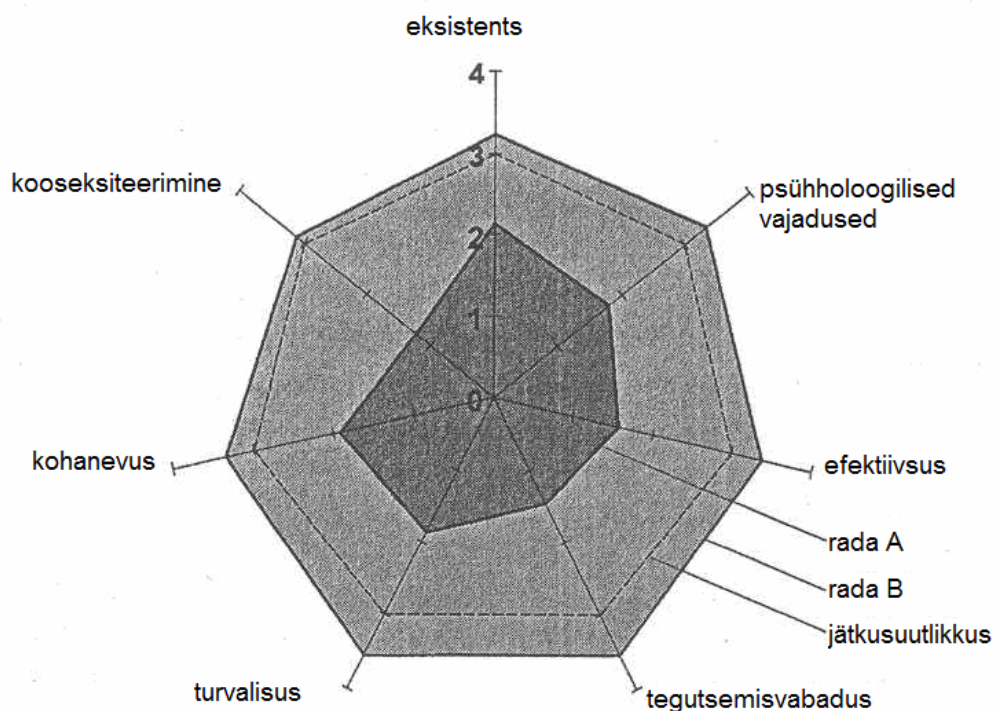
Basic orientor	keskmine	Inimsüsteem		Tugisüsteem		Looduslik süsteem	
		AS*	TS	AS	TS	AS	TS
<i>Eksistents</i>	2,13	C-	D	B	B-	C-	B-
<i>Efektiivus/tõhusus</i>	1,57	C-	D	C	C	C-	D
<i>Tegutsemisvabadus</i>	1,45	D	C-	D	C+	C-	D
<i>Turvalisus</i>	1,85	C+	C-	C-	C-	C-	C
<i>Kohanevus</i>	1,92	B-	C-	B-	B-	D	D-
<i>Kooseksisteerimine</i>	1,23	C-	C	F	D	C-	D
<i>Psühholoogilised vajadused</i>	1,80	D	C-	C	B-	C-	C-

* AS märgib alamsüsteemi ja TS terviksüsteemi

Agregerimise läbi kaob osa informatsioonist, kuid sealäbi on võimalik tulemused asetada seitsme teljega orientiirdiagrammi, mis peaks iseloomustama süsteemi jätkusuutlikkust

võrrelduna referentsväärtustega ehk kriteeriumidega, mis peaksid kindlasti olema täidetud jätkusuutlikkuse tagamiseks.

Keskliste väärtuse arvutamise järel on võimalik saadud tulemused asetada põhivajaduste rahuldamise tasemete näitlikustamiseks orientiiridiagrammi (Joonis 9, Bossel 1998: 256):

Joonis 9. Orientiiride rahuldamise taseme hindamine. Rada A on mittejätkusuutlik.

Bosseli kasutatav resultatiivsusskaala võimaldab selle kasutajatel ja poliitikutel agregeerida erinevaid indikaatoreid ning võrrelda alamsüsteemide ja terviksüsteemi elujõulisust ning seeläbi jätkusuutlikkust teiste süsteemidega (nt omavalitsused) ilma et peaks teostama keerukaid matemaatilisi rehkendusi, mille eelduseks on täpsed kvantitatiivsed andmed. Ressursside piiratuse tõttu on omavalitsuste andmebaas tihti ebapiisav, nende täpsus kaheldav, erinevad meetodid kogumisel teevad raskeks võrreldavuse ning mõnikord ei olegi ühiskonnale omast nähtust võimalik otseselt mõõta ja abiks tuleb võtta kvalitatiivsed indikaatorid (nt sotsiaalse sidususe tase), mida on võimalik resultatiivsusskaalal hinnata.

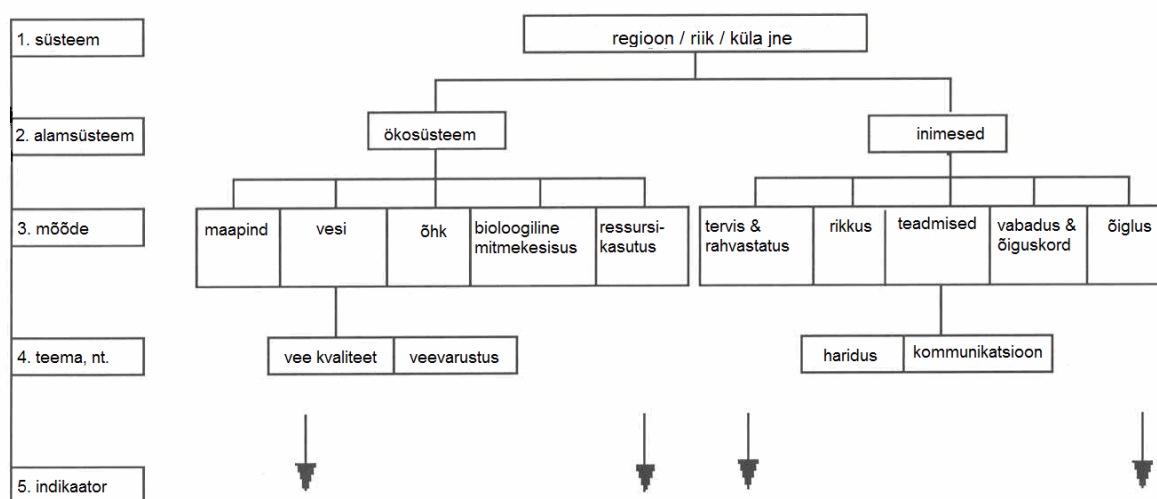
2.4.2. Prescott-Alleni baromeeter

Tuntuimaks jätkusuutliku arengu baromeetriks on Robert Prescott-Allen'i poolt 1997. aastal välja arendatud meetod, mis lähtub eeldusest, et inimkonna ja ökosüsteemi heaolu on võrdselt olulised. Lisaks kiirele ja arusaadavale ülevaatele süsteemide arengutasemest, võimaldab see hinnata, kui kaugel ollakse püstitatud jätkusuutlikkuse eesmärgist, samuti muutuse suunda ja määra ning on aluseks erinevate ühiskondade jätkusuutlikkuse taseme võrdlemisel.

Prescott-Allen'i baromeeter põhineb agregeeritud jätkusuutliku arengu indikaatoril ehk heaolu indeksil (*Wellbeing Index*), mis moodustub inimühiskonna heaolu indeksist (*Human Wellbeing Index (HWI)*) ja ökosüsteemi heaolu indeksist (*Ecosystem Wellbeing Index (EWI)*). Lisaks heaolu

indeksile kasutatakse jätkusuutlikkuse hindamisel antud baromeetris heaolu/stressi indeksit (*Wellbeing/Stress Index (WSI)*), mis näitab, kui suurt kahju põhjustab ühiskond keskkonnale konkreetse arengutaseme juures (inimühiskonna heaolu suhe looduskeskkonnale põhjustatud koormuse tekkesse). Kõik need neli indeksit kooskäsitletuna annavad ülevaate ühiskonna jätkusuutlikkusest. Baromeeter on kasutatav erinevatel valitsemise tasanditel kohalikust kui rahvusvahelise tasandini, kuigi algselt loodi see kasutamiseks riiklikul tasandil.

Nii inimühiskonna kui ökosüsteemi heaolu indeks koosneb indikaatoritest, mis on koondatud kategooriatesse. Inimühiskonna heaolu indeksisse kuuluvad kategooriad tervis ja rahvastik, rikkus (mõeldud on sissetulekust, toidu, vee ja sanitaaringimustega kindlustatusest tingitud elatustaset), haridus ja kultuur, ühiskond (demokraatlikule ühiskonnale iseloomulike omaduste olemasolu ning sotsiaalsed pahed, näiteks kuritegevuse tase) ning õiglus (sissetulekute jaotumine ühiskonna grupiti ning sooline võrdõiguslikkus). Ökosüsteemi heaolu indeks koosneb maa (kohalike ökosüsteemide elujõulisuse kindlustamine), vee, õhu, liigirikkuse ja ressursikasutuse (energiakasutus ning põllumajandus-, kalandus- ja puidutööstussektori ressursivajadus) indikaatoritest (Joonis 10, Prescott-Allen 1997: 13):

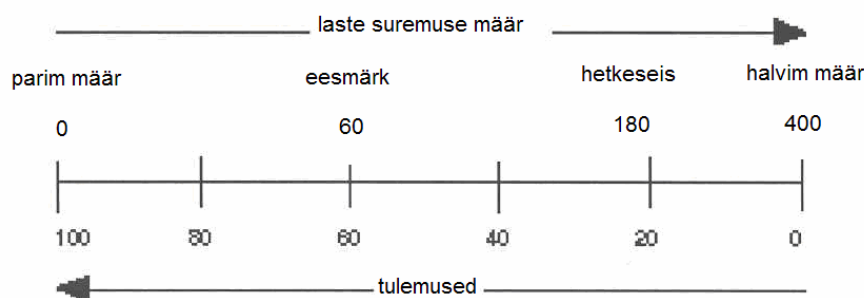
Joonis 10. Ühiskonna heaolu indikaatorite hierarhia.

Vältimaks võimalikku agregeerimisel tekkivat ohtu, et ühe kategooria head näitajad peidavad kokkuvõttes teise kategooria puudujäägid, ei arvestata inimühiskonna heaolu indeksi koostamisel õigluse kategooria indikaatoreid juhul, kui need ohustavad varju jätta kehvad elutingimused ehk tõstavad inimühiskonna heaolu indeksit. Samamoodi ei arvestata ökosüsteemi heaolu indeksi arvutamisel ressursikasutuse kategooria indikaatoreid, kui need ohustavad varjata kehva keskkonnaseisundit ehk tõstavad ökosüsteemi heaolu indeksit.

Iga indikaatorit hinnatakse resultatiivsuse skaalal, mis oma olemuselt on intervallskaala, võimaldades seeläbi vältida agregeerimisel tekkivat erinevate mõõtmisühikute problemaatikat.

Baromeetri resultatiivsuse skaala on jaotatud viide ossa (halb 0-20, rahuldav 21-40, keskmine 41-60, hea 61-80, väga hea 81-100). Erinevalt Bosseli resultatiivsuskalaalast on see kontrollitav s.t selle kasutaja saab määratleda skaala algus- ja lõpppunkti ning täpsed sektori suurused, mis on sobivad konkreetse teema või probleemi käsitlemisel konkreetsetes kontekstis. Näiteks, kui heaks sissetulekuks peetakse 10 000 krooni ning halvaks 3000 krooni, siis need võivad olla skaala algus- ja lõpppunktideks. Kui skaala algab nullist ja määratletud on ainult lõpppunkt, siis võivad tulemused olla kummalised kui mitte absurdsed. Näiteks võib 160 imiku surm 1000 elussünni kohta osutada veel päris heaks näitajaks. Tuleks kasutada kas osaliselt kontrollitud või täielikult kontrollitud skaalat, millede puhul on hea ning väga hea hinnanguga sektorid reeglina võrreldes teistega väiksemad (nt tööpuudus) või suuremad (nt GDP). Väiksemad on sektorid siis, kui hea või väga hea hinnangu saavutamiseks on vajalik väga kõrge edukuse tase ehk mida edukam on tegevus, seda raskem on sellel alal veel paremaid tulemusi saavutada.

Skaala jaotus erinevateks sektoriteks tõstatab koheselt üles hindamise subjektiivsuse küsimuse. Prescott-Allen väidab, et „see hoopis stimuleerib selgelt sätestama jätkusuutliku arengu tingimusi, millised on need olulised probleemid, mida tuleks hinnata ja millised indikaatorid on piisavalt representatiivsed nende mõõtmiseks, panustades seeläbi selgelt formuleeritud poliitiliste eesmärkide püstitamise ning jätkusuutliku arengu kontseptsiooni määratlemisse” (cit. Farsari & Prastacos 2002: 10). Skaalade sektorite seadmist kergendab, kui eelnevalt on kindlaks tehtud, milline on hetkeseis ning milline oleks eesmärk (Joonis 11, Prescott-Allen 1997: 16):

Joonis 11. Näide skaala sektoriteks jaotamisest tulenevalt indikaatorist ja konkreetsest eesmärgist.

Resultatiivsuskala vahemikud tuleks valida vastavalt kontekstile (nt 160 imiku surm 1000 elussünni kohta võib mõnes Aafrika arenguriigis tõesti hea näitaja olla, kuid mitte Euroopas), võttes samas arvesse nende võimalikku võrreldavust, nt siseriiklikul tasandil.

Kui skaalal on ära määratud ainult algus- ja lõpppunkt ehk skaala ei ole kontrollitud (skaala algab nullist), siis toimub indikaatori väärtuse hindamine lähtuvalt skaalast järgmiste standardvalemite järgi (Prescott-Allen 1997: 22):

1) Kui parim on maksimumväärtus ja halvim miinimumväärtus:

$$([\text{tegelik miinus maksimum}] / [\text{maksimum miinus miinimum}]) \times 100$$

2) Kui parim on miinimumväärtus ja halvim maksimumväärtus:

$$([\text{tegelik miinus miinimum}] / [\text{maksimum miinus miinimum}]) \text{ lahutatud } 1\text{-st} \times 100$$

Kui skaala on kontrollitud, siis arvutatakse sama meetodi alusel iga sektori jaoks eraldi väärtus, lisades saadud väärtusele skaala alguspunkti väärtuse. Näiteks kui see oleks 20:

$$64.8 \text{ (tegelik)} - 45 \text{ (miinimum)} = 19.8$$

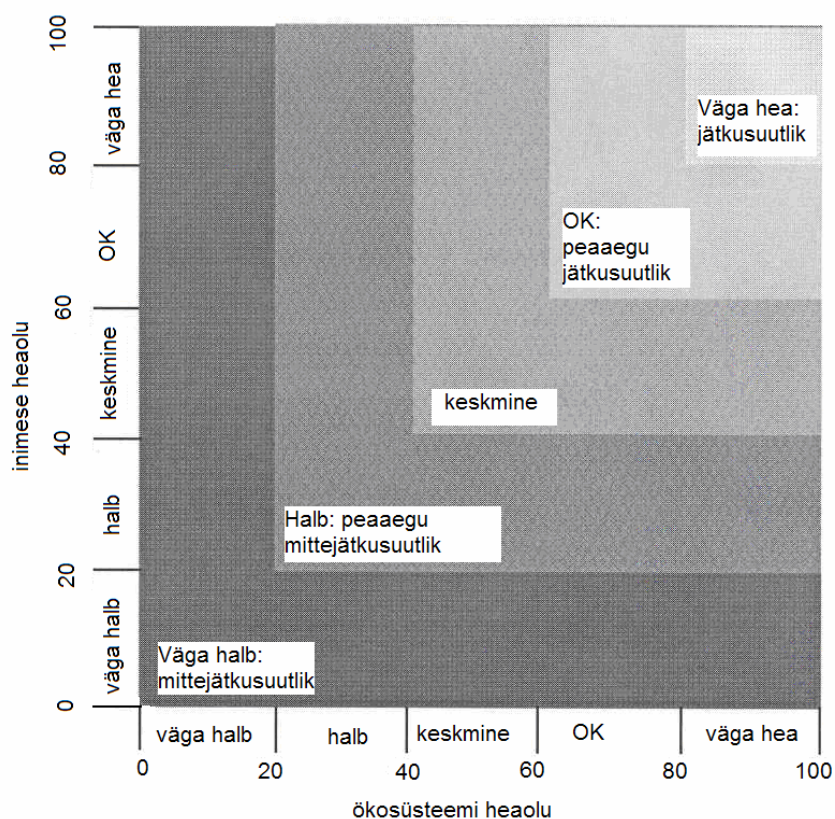
$$85 \text{ (maksimum)} - 45 \text{ (miinimum)} = 40$$

$$19.8 \div 40 = 0.495$$

$$0.495 \times 80 = 39.6$$

$$39.6 + 20 = 59.6 = 60$$

Kui indikaatorid on lähtuvalt skaalast hinnatud, siis agregeeritakse need vastavalt inimühiskonna või ökosüsteemi heaolu indeksiks ning paigutatakse jätkusuutlikkuse baromeetrile (Joonis 12, Prescott-Allen 1997: 7):

Joonis 12. Jätkusuutlikkuse baromeeter.

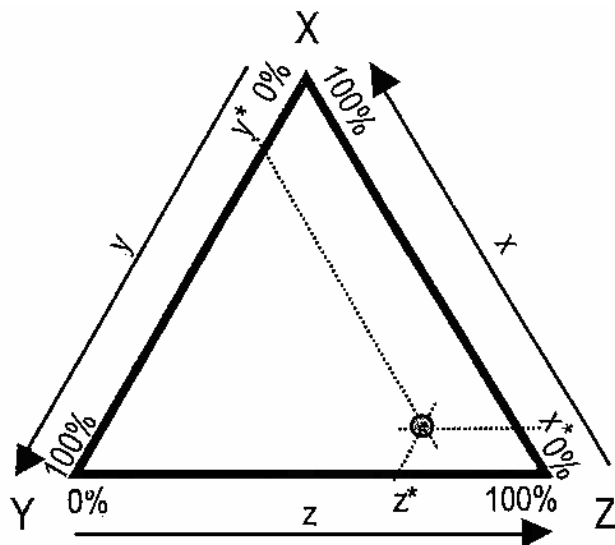
Jätkusuutlikkuse baromeetril on kaks telge: inimühiskonna heaolu ja ökosüsteemi heaolu - sotsiaalmajanduslikke ja looduskeskkonna probleeme eraldi viidates seeläbi asjaolule, et ökosüsteemi heaolu ja inimühiskonna heaolu ei ole omavahel asendatavad, vaid mõlemad on jätkusuutliku arengu eeltingimusteks.

Spangenbergi (2002), samuti Farsari ja Prastacose (2002) arvates on Prescott-Alleni baromeetri negatiivseks küljeks asjaolu, et see näitab vahemaad püstitatud eesmärgist, kuid ei too selgust vastastikutest seostest, arengu kiirenemise või tagasilöökide põhjustest, mis on vajalikud poliitikute ja otsetegijate jaoks, sest indekseid pole võimalik neid moodustavateks indikaatoriteks lahti võtta.

Kohalikul tasandil rakendamisel, kus andmete kogumise ja töötlemise võimalused on piiratud, on baromeetri positiivseks küljeks, et kuna „heaolu indeksid hõlmavad suurt hulka indikaatoreid, on tulemused statistiliselt tugevad, andes ulatusliku ja mitmekülgse pildi olukorrast, mis ei ole niivõrd mõjutatud andmete puudumisest või üksikute indikaatorite ebatäpsusest” (Hales ja Prescott-Allen 2002: 15). Baromeetri kasutamise kasuks kohalikul tasandil räägib veel asjaolu, et indikaatorite hindamiskaalal paigutamiseega kaasnev arutelu jätkusuutliku arengu kriteeriumide üle võimaldab rakendada nõ osalusdemokraatiat, seda nii ametnike ringis kui ka avalikkust kaasates.

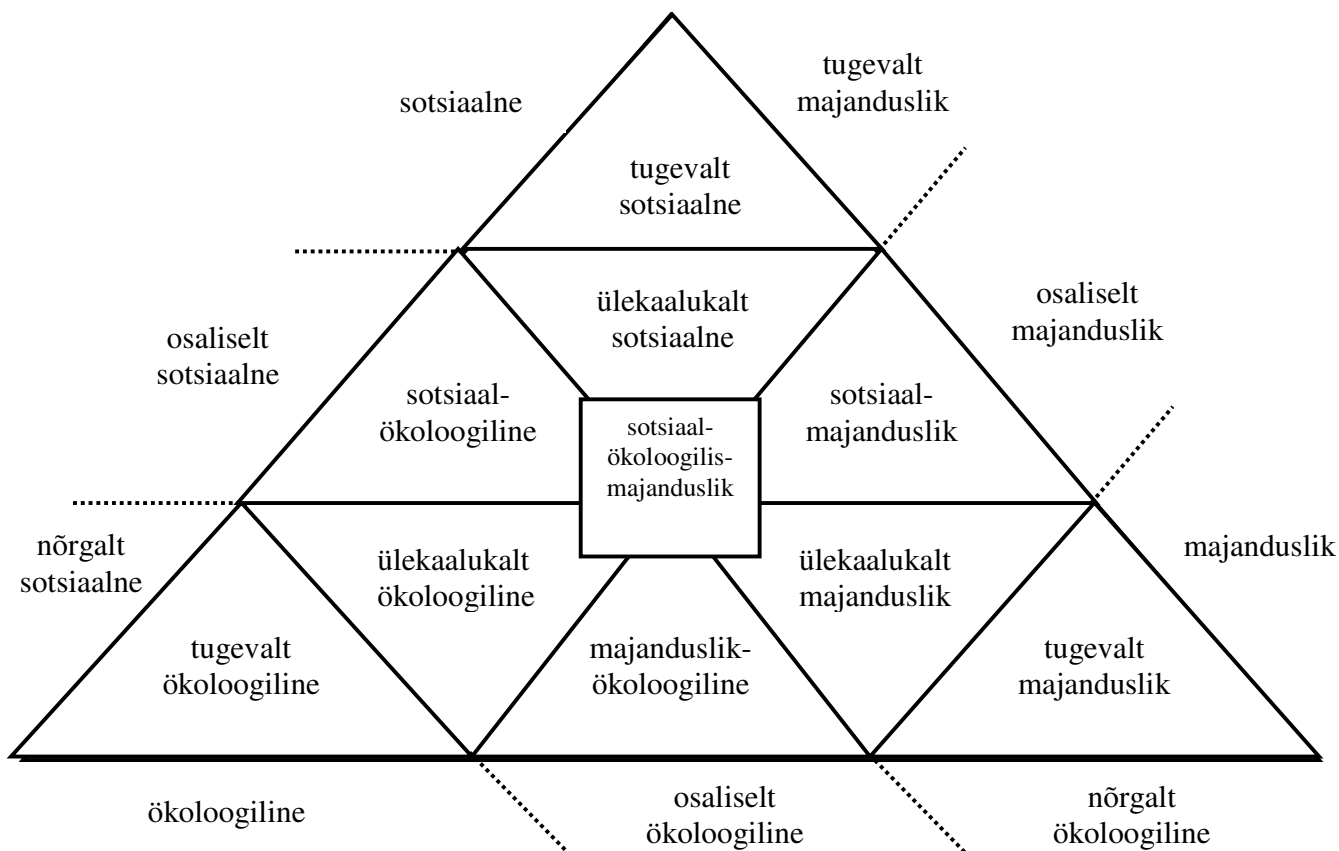
2.4.3. Integreeritud jätkusuutlikkuse kolmnurk

Michael Hauffi ja Alexandro Kleine (2005) arvates peaks terviksüsteemi jätkusuutlikkuse hindamiseks kolm sfääri – sotsiaalne, majanduslik ja keskkondlik - jagama valdkondadeks. Edu või ebaedu hindamiseks jätkusuutlikkuse seisukohalt tuleks iga valdkonna kohta välja töötada indikaatorid. Kui kõik süsteemi komponendid (valdkonnad) liiguvad paremuse (seatud eesmärkide) poole, liigub ühiskond või kogukond jätkusuutlikkuse suunas. Valdkondade jaotamise meetodika on välja toodud joonisel 13 (Hauff & Kleine 2005: 13):

Joonis 13. Kongsentratsiooni kolmnurk (*das Konzentrations-Dreieck*).

Antud meetodikast lähtudes ning tuginedes traditsioonilisele jätkusuutlikkuse kolmnurgale on joonisel 14 kujutatud integreeritud jätkusuutlikkuse kolmnurk (ibid.: 14):

Joonis 14. Integreeritud jätkusuutlikkuse kolmnurga valdkonnad.

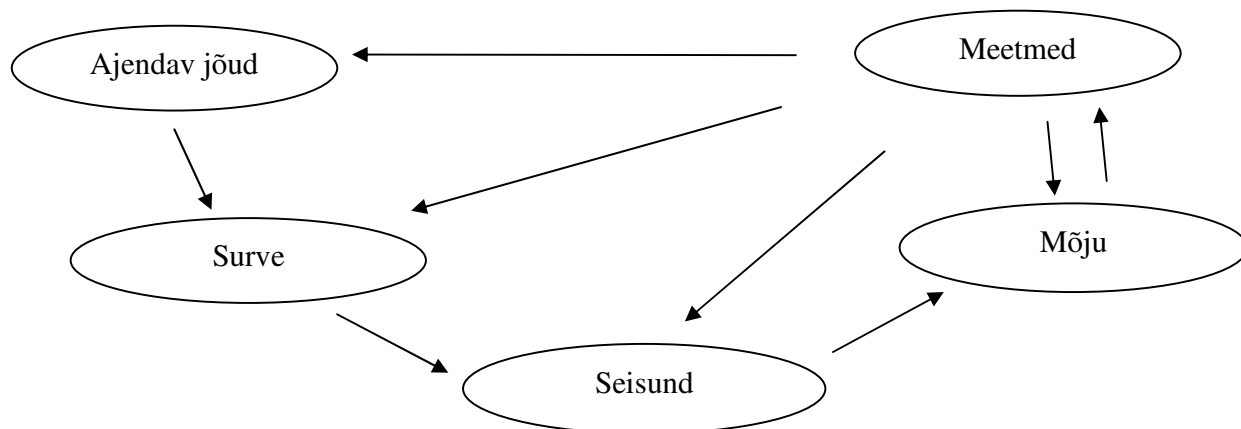
Näiteks, kui konkreetne küsimus puudutab ligikaudu 10 % ulatuses keskkonda, 30 % ulatuses ühiskonda ja 60 % ulatuses majandusvaldkonda kuulub see tugevalt majanduslike probleemide hulka. Toodud valdkondade arengute vahel tasakaalu säilitamise ja konfliktide lahendamise oskus näitab ühiskonna arengutaset.

Terviksüsteemi jätkusuutlikkuse alase olukorra visualiseerimiseks on võimalik valdkonnad märkida vastavalt saadud tulemustele näiteks punase, kollase või rohelise värviga või kujutada nooltega →, ↘, ↗ trende võrrelduna varasema perioodiga.

2.4.4. Teised võimalused indikaatorite süstematiseerimiseks ja näitlikustamiseks

Kapitalidel põhinevaid mudeleid on võimalik edasi arendada integreerides neid näiteks nn korrelatsioonimudelitega, millest tuntuim on OECD poolt 1993. aastal avaldatud keskkonnaprobleemide kaardistamiseks välja arendatud PSR (*pressure – state – response* ehk surve – seisund – vastutoime) mudel. PSR mudelit on täiendatud mõju (*impact*) indikaatoritega, mis näitavad seisundi muutusest tulenevaid efekte. Näide sotsiaalvaldkonnast: tihe liiklus kiirteel (surve) -> kõrge müratase ning õhusaaste kasv kiirtee lähistel (seisund) -> kõrgest müratasemest tingitud terviserikked (mõju) -> müratõkete ehitamine kiirtee äärde või võimaluse korral elukoha

vahetus (vastutoime). Majanduslike suundumuste keskkonnale avaldatava mõju paremaks väljatoomiseks on välja arendatud DPSIR mudel (joonis 15), mis pole laialdast kasutust leidnud. Antud mudelis tähistab D ehk ajendav jõud (*driving force*) erinevate sektorite (nt transport, tööstus, turism, energia) peamisi suundi, mis avaldavad mõju inimtegevusele (P), mis omakorda avaldavad mõju keskkonnaseisundile (S), keskkonnaseisundi muutumisest tingitud mõjud (nt põllumajandusliku toodangu kahanemine) (I) tingivad omakorda ühiskonna poolt meetmete kasutuselevõtu (nt uute keskkonnasõbralike tehnoloogiate kasutuselevõtt) (R):

Joonis 15. DPSIR mudel (Morosini *et al.* 2002: 58).

Erinevalt surve indikaatoritest võtavad ajendava jõu indikaatorid arvesse reaalsest elust tulenevat fakti, et mõju jätkusuutliku arengu seisukohast võib olla nii positiivne kui ka negatiivne. Sellest tulenevalt loodi PSR mudelile toetudes DSR mudel, mille põhjal avaldas Eurostat 2001. aastal Euroopa regiooni konteksti arvestava indikaatorite kogumi, millesse kuulus 63 näitajat. Lähtuvalt Eurostati indikaatorite süstematiseerimise meetodist on koostatud Eesti riikliku tasandi jätkusuutliku arengu näitajate kogumikud. Esimene kogumik ilmus 2002. aastal, seejärel 2004. ja 2006. aastal.

PRS mudel ja selle erinevad teisendused sobivad rohkem nõ *ad hoc* kehtestamiseks, sest kõrgetasemelise süsteemi loomine nõuab tugevat analüüsivõimet, rohkelt teadmisi erinevatest valdkondadest ning tugeva süsteemse mõtlemise oskust, et mudelis ei tekiks põhimõttelisi vigu.

Eesti indikaatorid on paigutatud veel omakorda Euroopa Komisjoni Ühendatud Uurimiskeskuse ja Maailma Säästva Arengu Instituudi (*EU Joint Research Center, IISD Consultative Group on Sustainable Development*) poolt loodud nn näidiklauda mudelisse (graafiline kasutajaliides informatsiooni visualiseerimiseks), mis võimaldab visualiseerida informatsiooni ning teha kindlaks seoseid ja seoste süsteemse korrelatsioonide abil (Oras & Känkinen 2004). Jesinghausi arvates (cit. Spangenberg 2002: 296) on näidikulaud liiga keeruline poliitika formuleerimiseks, olles vajalik rohkem ekspertidele ja poliitika rakendajatele. Selle kasutamise eelduseks on hulga täpsete andmete olemasolu. Tihtipeale pole kohalikul tasandil piisavalt andmeid keerukama süsteemi loomiseks või tulenevalt linna ja seda ümbritseva regiooni vaheliste protsesside tihedast läbipõimumisest on neid väga raske hankida.

Üks levinumaid informatsiooni süstematiseerimise viise on selle agregeerimine. Tulenevalt informatsiooni kasutamise eesmärgist, on see kas rohkem või vähem agregeeritud.

Agregerimine on vajalik süsteemi ülekoormamise vältimiseks kõrgematel tasanditel. See lihtsustab keerulistest fenomenidest arusaamist ning võimaldab hinnata süsteemi üldist olukorda. Agregerimisel läheb igal tasandil osa informatsioonist kaduma. Ideaalselt peaks ainult kõige olulisem informatsioon kanduma edasi kõrgematele tasanditele, aga see, milline informatsioon on oluline, muutub nii aja jooksul kui sõltub erinevatest informatsiooni kasutamise eesmärkidest (Meadows 1998: 22-23). Agregerimise üks peamisi ohte on, et parema tulemuse saamiseks võidakse näitajatega manipuleerida, valides ainult neid, mis teenivad kellegi ette kindlaks määratud huve. Seetõttu peaks olema võimalik indeksit erinevateks seda moodustavateks indikaatoriteks lahti võtta, et kõigil oleks võimalik neid hinnata ja tõlgendada. Samuti võimaldab see näha indeksis toimunud muutuste põhjusi. Näiteks, majandusarengu indikaatorid näitavad arengu tõusuteed, samas kui sotsiaalse turvalisuse või keskkonna indikaatorid näitavad languse tendentsi. Kui indeks hõlmab kõiki neid indikaatoreid, peaks tekkima küsimus, miks indeksi väärtus on madal, kui majandusvaldkonnal nii hästi läheb? P. A. Viktor on välja öelnud mõtte, et agregeeritud indikaatorid on kasulikud ainult siis, kui usutakse, et toodetud kapital, inim- ja looduskapital on omavahel suures osas asendatavad (vt arutelu nõrga ja tugeva jätkusuutlikkuse teemal ptk. 1.1.). Kui kapitalide asendatavusel on piirid, siis tuleks igäüht neist omaette indikaatori abil väljendada. (Bergh & Verbruggen 1999: 64) Ainult ühe indeksi või indikaatori kasutamist süsteemi olukorra kirjeldamiseks tuleks hoolega kaaluda.

Kõige rohkem on indikaatorite süstematiseerimise meetodeid välja töötatud keskkonna dimensioonist lähtuvalt hindamaks inimtegevuse mõju looduskeskkonnale. Ühed tuntumad nendest on ökoloogiline jalajälg (*Ecological Footprint*), mille loojateks on Wackernagel ja Rees, ning Hollandi keskkonnateadlaste poolt loodud keskkonnaruumi kontseptsioon. Ökoloogiline jalajälg väljendab hüpoteetilist maa-ala, mis on vajalik inimeste tegevuste toetamiseks ehk see näitab, milline on inimtegevuse surve ja keskkonna kandevõime vaheline suhe. Ökoloogiline jalajälg hindab inimtegevuse survet ainult bioloogiliselt tootlikule maa-alale. Ökoloogilist jalajälge on teoreetiliselt võimalik arvutada nii üksikisikule, linnale, regioonile, riigile kui ka maailmale üldiselt. Maa-ala väiksemaks muutudes muutub keerulisemaks andmete kättesaadavus ja suureneb mudeli üldistuse aste. Ökoloogiline jalajälg on hea vahend majandus- ja looduskeskkonna vahelise suhte selgitamiseks, antud teema avalikkuse ette toomiseks, kuid linna tasandil kasutamisel tuleks arvestada, et selle põhjal ei ole võimalik teha kaugeleulatuvaid järeldusi ning samuti pole seda võimalik aluseks võtta sektoripoliitikate kujundamisel (eelkõige liigse üldistatuse ja lihtsustatuse taseme tõttu).

Keskkonnaruumi kontseptsiooni pakkusid algselt välja Hollandi keskkonnakaitsjad (Hans Opschoor jt) tulenevalt vajadusest piirata arenenud maade tarbimise taset. Selle eesmärk oli välja arvutada, kui võrd peaks ressurside kasutust piirama, et oleks tagatud pikaajaline piisavate ressurside olemasolu ja nende nappus ei muutuks takistuseks majanduslikul arengul. Antud kontseptsioon, nagu ökoloogiline jalajälgki, on kõige sobivam kasutamiseks eelkõige riiklikul ja regionaalsel tasandil.

Kohaliku omavalitsuse tasandilt vaadatuna pakuvad rohkem huvi materjalivoogudel põhinevad aruandluse süsteemid, mis on majandussektorist üle võetud analüütilised vahendid näitlikustamiseks kui suur on materjali kogus, mis liigub läbi majandussüsteemi kas toote, ettevõtte, sektori tasandil või kohalikul, regionaalsel, riiklikul või rahvusvahelisel tasandil. Nende eesmärk on „kvantifitseerida majanduslike tegevuste efektiivsus määratledes ära materjali hulga, mis on vajalik ühe ühiku teenuse või toote loomiseks; pöörata tähelepanu võrdsuse küsimustele, näiteks kui palju materjali ja energiat kelle poolt kasutatakse, kuidas see jaguneb sihtgruppide vahel; kirjeldada materjali ja energia päritolu ning liikumist globaalse mudeli põhjal” (Spangenberg 2002: 300). Antud süsteemid on võetud kasutusele vältimaks keskkonna

ressurssidele rahalise väärtuse omistamist, mis alati osutuks subjektiivseks. Kohalikul tasandil keskkonna aruandluse süsteemi kasutuselevõtu vajalikkust on rõhutatud käesoleva magistritöö alapeatükis 1.3. tutvustatud kohaliku omavalitsuse jätkusuutliku arengutee valiku dokumentides. Kui Ålborgi Hartas otsiti veel võimalusi kaasaja nõuetele vastava keskkonnaeelarvesüsteemi loomiseks, siis Lissaboni tegevuskava 8. punktis on otseselt välja toodud keskkonnaeelarvesüsteemi kui vahendi tähtsus jätkusuutliku arengutee saavutamisel. Keskkonnaeelarvesüsteemid aitavad kaasa jätkusuutlikule arengule (ICLEI 2006): (1) suurendades avalikkuse teadlikkust omavalitsuse keskkonnavalasest olukorrast; (2) tõstes kohaliku kogukonna omaniku ja vastutustunnet loodusliku ning inimkäte poolt loodud keskkonna ees; (3) keskkonna ressursside tarbimine on regulaarselt hoolikalt planeeritud ning kohalikul tasemel kontrollitud; (4) kohalikud otsusetegijad on sunnitud püstitama keskkonnavalased eesmärgid ning prioriteedid.³⁸

Infotehnoloogia arenguga seonduvalt on peale tulemas uus põlvkond indikaatorite süstematiseerimise ja süsteemide modelleerimise viise. Üks tuntumaid arvutitarkvaral põhinevad kartograafilisi süsteeme ning visualiseerimise vahendeid on GIS (*geographical information system*), mis leiab tänapäeval paljudes omavalitsustes aktiivset kasutust. Stsenariumi koostamise mudelid Atlas NW, FutureQUEST, PoleStar ja nn mängumudel SimCity õpetavad süsteemset lähenemist meie elukeskkonnale ning on head vahendid avalikkuse harimiseks jätkusuutliku arengu temaatikaga seonduvatel teemadel. Linnalistele omavalitsustele on Euroopa Komisjoni 6. Raamprogrammi alt finantseeritud projekti STATUS (*Sustainability Tools and Targets for the Urban Thematic Strategy*)³⁹ raames välja töötamisel on-line programm, mille eesmärgiks on üle Euroopa kohalikul tasandil oluliste eesmärkide väljatöötamine, millega oma arengut võrreldes saaksid linnad hinnata edusamme jätkusuutlikkuse alal. Valides kohalikust kontekstist tulenevad olulised eesmärgid ning sisestades nende saavutamise seisukohalt olulised algandmed, koostab programm tagasiside raporti.

Erinevate indikaatorite süsteemide väljatöötamisel ja hindamis- ning eelarvestamissüsteemide kasutamiselevõtmisel tuleks jääda reaalsuse piiridesse s.t väiksematel omavalitsustel, kus ressursid on piiratud (eelkõige finants- ja inimressursid) ja andmete kättesaadavus raskendatud, on keerulised süsteemid liiga ressursikulukad ning vahel ei õigusta enda olemasolu (tulemusi ja informatsiooni on võimalik saada lihtsamate vahenditega).

Lähtuvalt käesolevas alapeatükis välja toodud indikaatorite süstematiseerimise meetoditest peab käesoleva magistritöö autor Eesti linnaliste kohalike omavalitsustele kõige sobivamaks Hartmut Bosseli indikaatorite valiku ja süstematiseerimise meetodit ja selle modifikatsioone (nt Bosseli meetodi puhul võib erinevaid kapitali süsteeme olla kas rohkem või vähem, indikaatoreid kapitalide süsteemide põhivajaduste täitmise iseloomustamiseks võib olla rohkem kui üks iga põhivajaduse jaoks) või Bosseli meetodi edasiarendusi integreerituna Prescott-Allen'i baromeetriga. Põhjuseid, miks võiks Bosseli meetod olla aluseks Eesti linnaliste omavalitsuste indikaatorsüsteemide väljaarendamisel, on kolm:

- 1) Suurem osa Eesti omavalitsustest on väiksed piiratud finants- ja inimressurssidega üksused, mille andmebaasid on väiksemahulised, tihtipeale süstematiseerimata, mõnikord ebatäpsed ning erinevate meetodikate rakendamisel andmete kogumisel teiste üksustega mitte võrreldavad;

³⁸ Põhjalikumad ülevaadet keskkonnaeelarvesüsteemi põhimõttest, eelarve koostamise protsessist ning elluviimisest võib lugeda aadressil <http://www.iclei-europe.org/>, 02.04.2006.

³⁹ Aktuaalne info projekti kohta internetiaadressil <http://www.sustainable-cities.org.uk/status/>, 07.05.2006.

- 2) Lähtuvalt Bosseli teoriast tingivad ümbritseva keskkonna omadused suuresti süsteemi vajadused ja käitumise. Erinevad regioonid toimivad erinevates sotsiaalmajanduslikes ja loodulike tingimuste kontekstides, mistõttu võivad probleemid, millega sarnase suurusega linnades silmitsi seistakse, olla regiooniti erinevad. Kui võimalikult väheste indikaatoritega soovitakse anda adekvaatset pilti linna hetkeolukorrast ja suundumistest, tuleks keskenduda problemaatilistele teemadele, mistõttu omavalitsusüksused ei pruugi olla omavahel võrreldavad. Tulenevalt Bosseli teoriast on kõikidel ühiskonna ja ökoloogilistel süsteemidel põhivajadused, mis nende ja terviksüsteemi jätkusuutlikkuse seisukohast tuleks võimalikult kõrgel tasemel rahuldada. Nende põhivajaduste rahuldamise tase saaks olla aluseks omavalitsusüksuste võrdlemisel.
- 3) Bosseli meetod kuulub järjest enam pooldajaid võitvasse nn pehmete süsteemide hulka, mille olulisteks aspektideks on kvalitatiivsete indikaatorite kasutamine jätkusuutlikkuse hindamisel ning indikaatorite väljatöötamisprotsessis kõrge osalustaseme saavutamine (omavalitsuse ametnike ja poliitikute või avalikkuse kaasamise tasandil). Tulemusest veelgi olulisemaks peavad tänapäeva „pehmete süsteemide” pooldajad sellega kaasnevat õppimisprotsessi, jätkusuutliku arengu mõiste määratlemist, teadlikkuse tõstmist jätkusuutliku arengu temaatikast antud kogukonnas ning elanike initsiatiivi ja osaluse tõstmist kohalike probleemide lahendamisel.

Ühtset ülemaailmselt aktsepteeritud indikaatorite süsteemi jätkusuutliku arengu alase olukorra mõõtmiseks pole ja ei saagi olla, sest valik, milliseid indikaatoreid kasutada, sõltub regioonist (geograafilises mõistes, eriti looduskeskkonda puudutavate indikaatorite puhul) ja kontekstist (kultuurilisest, poliitilisest, sotsiaalsest jne). Indikaatorid võiksid olla võrreldavad esmalt regionaalsetel ja riiklikul tasandil, mõned nõ võtmeindikaatorid ka rahvusvahelisel tasandil.

Indikaatorid tulenevad kontekstist ning nende tõlgendamiseks on vaja teada konteksti. Indikaatorid pole ideaalsed vahendid jätkusuutliku arengu mõõtmiseks, kuid nad aitavad hinnata sotsiaalse-, majandusliku- ja loodusliku keskkonna muutumist ning võimaldavad prognoosida, kas eesmärk on saavutatav või mitte. Nad võimaldavad hinnata hetkeseisu võrrelduna seatud eesmärkide ning sihtidega ning prognoosida tulevikutrende ja olusid. Pakkudes varajast hoiatusinfot on indikaatorid abiks erinevate ohtude ärahoidmisel või vähendamisel. Indikaatorid on abiks alternatiivide ja uute võimaluste leidmisel. Samuti võimaldavad indikaatorid võrrelda erinevate regioonide, riikide, linnade ja üksuste andmeid ning aitavad erinevatel ühiskonna tasanditel langetada otsuseid ning koostada tegevuspoliitikaid sarnase informatsiooni alusel. Indikaatorid tulenevad väärtushinnangutest (me mõõdame seda, mida väärtustame) ja nad loovad väärtushinnanguid (me väärtustame seda, mida me mõõdame) (Meadows 1998). Kvaliteetsema maailma poole püüeldes peaksime end ümbritsevat keskkonda rohkem kvaliteedi seisukohalt hindama.

3. Uurimus: Jätkusuutliku arengu protsess Eesti ja Saksamaa linnalistes omavalitsustes

Eesti ja Saksamaa omavalitsustes läbi viidud küsitluste ning intervjuude eesmärgiks oli esiteks, teada saada, mida mõistavad eestlased ja mida sakslased termini „jätkusuutlik areng” all, teiseks, hinnata kui kaugele on jõutud jätkusuutliku arengu põhimõtete rakendamisega Eesti ja Saksamaa linnalistes omavalitsustes ning kolmandaks välja tuua peamised takistused omavalitsuste jätkusuutlikule arenguteele asumiseks. Eesti omavalitsuste puhul uuriti lähemalt, millised võiksid olla need indikaatorid, mis kõige paremini kajastaksid kogukonnakorralduse jätkusuutlikkust.

3.1. Analüüsi põhimõtted

Uurimus koosneb kahest erineva metodoloogiaga osast: kvantitatiivsest ankeetküsitlusest ja kvalitatiivsest analüüsil põhinevast intervjuude uuringust. Nii Eesti kui Saksamaa omavalitsustele koostatud ankeedid sisaldasid etteantud vastusevariantidega küsimuste kõrval avatud vastustega küsimusi. Viimased võimaldavad lisaks olemasolevate hüpoteeside kinnitamisele saada täiesti uut informatsiooni uuritava teema kohta.

Eesti ja Saksamaa omavalitsustele saadetud ankeetküsitluse valimi koostamisel lähtuti erinevatest meetoditest ning nende ülesehitus on samuti erinev. Eesti küsimustik koosneb nõ üld- ja eriosast. Üldosa hõlmab küsimusi jätkusuutlikkuse mõiste ja agendaprotsessi kulu kohta. Eriosa keskendub jätkusuutliku arengu indikaatoritele, kus omavalitsuse ametnikel paluti ära märkida, milliseid loetletud indikaatoritest nad võtaksid või ei võtaks kasutusele, milliseid muudaksid, milliste kohta pole võimalik andmeid saada ning milliseid nad peavad ebaolulisteks (küsimustiku näidis on ära toodud lisa 7). Eesti omavalitsustest olid küsitluse valimisse haaratud kõik Eesti linnalised omavalitsused. 39-st linnast tagastas küsimustiku ankeedi korrektselt täidetuna 11 omavalitsust ning Põlva linnavalitsuses viidi läbi intervjuu (hõlmas ainult küsimustiku üldosas toodud küsimusi). Küsimustikud saadeti keskkonna, planeerimise, majanduse või sotsiaalvaldkonna eest vastutavatele abilinnapeadele ning väiksemate linnade puhul linnapeadele. Tagastatud ankeetidest 4 korral vastas linnapea või abilinnapea, 4 juhul arendusnõunik ning 3 korral keskkonna, planeerimise ja arenguküsimuste eest vastutav spetsialist.

Kirjalike vastuste osakaal moodustas 28,2 % üldkogumist ehk Eesti linnade koguarvust, mis on postitusküsimustike puhul sage tulemus (Clifford & Valentine 2004). Türi ja Mustvee andsid tagasiside, et ei vasta küsimustikule. Kirjalike küsitlusankeetide üks peamisi nõrkusi on madal tagasiside määr ning oht, et need, kes vastavad, ei ole representatiivsed uurimise alla võetud populatsiooni kui terviku seisukohalt (ibid.). Samas on antud juhul tagasiside määr ja valimi esinduslikkus (arvestades erinevatest maakondadest laekunud vastuseid) piisav, et uurimuse tulemusi lugeda üldistatavaks kogu Eestile.

Eesti ankeetküsitluse küsimused on vastavalt valdkondadele jaotatud järgnevasse gruppidesse:

- 1, 2, 45, 46 – jätkusuutlikkuse mõistest;
- 3, 4, 5, 6,7 – agendaprotsessi ja Kohaliku Agenda 21 vajalikkusest;
- 8, 9,10 – avalikkuse osalemise võimalused omavalitsuse arengu suunamisel;
- 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18,19, 20 - kui kaugel agendaprotsessiga ollakse ja kes selles osalevad;

- 15,16 - koostöö teiste linnadega;
- 21, 22, 26, 27 – agendaprotsessi prioriteetsus ja integratsioon omavalitsuse haldustegevusse;
- 23, 24, 25 – agendaprotsessi finantseerimine;
- 28, 29, 30 – omavalitsuse valitsusperioodi pikkuse ja eelarvega seotud problemaatika;
- 31, 32 – peamised takistused Kohaliku Agenda 21 väljatöötamisele ja põhimõtete ellurakendamisele ning peamised probleemid, millega omavalitsused silmitsi seisavad;
- 33, 34 – jätkusuutliku arengu indikaatorite eesmärgid ja valiku alused;
- 35 – võimaliku jätkusuutlikkuse indikaatorid;
- 36 – 44 – informatsioon omavalitsuse ja vastaja kohta.

Saksamaa küsimustiku üldosa on sarnane Eesti küsimustiku üldosaga, kuid lisandunud on indikaatorite valikuga ja eesmärkidega seonduvad küsimused. 2005. aasta 1. septembri seisuga oli Saksamaal kokku 2073 linna (kokku 12 355 omavalitsusüksust). Valimisse haarati linnad, mis olid osa võtnud 2001-2004 aastani toimunud üleriigilisest iga-aastasest kampaaniast „*Zukunftsfähige Kommune*” (jätkusuutlikud kogukonnad), mille eesmärgiks oli hinnata agendaprotsessi edukust Saksamaal. Vahenditeks arengu hindamisel olid antud kampaania raames välja töötatud jätkusuutlikkuse indikaatorid ja kvaliteedikriteeriumid.⁴⁰ Valimi valiku põhjuseks oli asjaolu, et kampaaniast osavõtnud omavalitsused on kampaanias osalemisega näidanud üles huvi jätkusuutlikkuse temaatika suhtes ning tõenäoliselt teinud juba edusamme jätkusuutlikkuse põhimõtte ellurakendamisel (nt töötanud välja Kohaliku Agenda 21, indikaatorite raamistiku või indikaatorid jätkusuutlikkuse hindamiseks) ehk neil on olemas kogemused millest õppida. Kolme kampaaniaaasta raames võttis sellest osa 175 linna ja valda, linnalisi omavalitsusi sealhulgas 96. Küsimustik saadeti neist 92 linna ametnikele. Mõnedes linnades oli loodud Agendabürood omavalitsuse jätkusuutlikkuse temaatikaga tegelemiseks, kuid enamasti oli kohaliku Agenda 21 kontaktisikuks mõni keskkonnaameti (*Umweltamt*) ametnik. Välja jäeti omavalitsused, millede kodulehekülgedelt polnud võimalik leida teavet ei agendaprotsessi ega sellega seotud ametnike kohta. Tõenäoliselt on neis omavalitsustes agendaprotsess peatunud või lõppenud. Täidetud küsitlusankeete saadeti tagasi 22. See moodustab 23,9 % valimist. Esinduslikkust silmas pidades on hea tõdeda, et Saksamaa 16-st liidumaast (millest kolm on miljonilinnad - Bremen, Hamburg, Berliin – kellele küsimustikku ei saadetud) oli vastajate hulgas esindatud 11 liidumaa omavalitsused, kus elanike arv jäi 10 000 – 100 000 elaniku vahele. Iseloomulikuks näitajaks Saksamaa puhul osutus, et kui otsida linnade koduleheküljelt viiteid Kohalikule Agenda 21-le, siis suure tõenäosusega võis neid leida keskkonnaameti koduleheküljelt.

Kui vaadata täidetud küsitlusankeetide laekumist liidumaati, siis suhe endise Lääne ja Ida-Saksamaa omavalitsuste vahel on tasakaalus, kuid vastanud omavalitsuste puhul esineb suure tõenäosusega kõrvalekalle: need, kes ei vasta, erinevad tunduvalt neist, kes vastavad (Clifford & Valentine 2004). Küsitlusankeedile vastasid eelkõige omavalitsused, kellel agendaprotsess on käima läinud ja kellel on tulemusi ette näidata. Vastanud omavalitsuste hulgas on rohkelt neid, mis eelpoolnimetatud kampaania käigus oma alakategorias (omavalitsusüksuse suuruse järgi) esikolmikusse kuulusid. Meeldetuletuskirja väljasaatmisel vastasidki mõned omavalitsused, et agendaprotsessi peatumise või lõppemise tõttu ei näe nad küsimustikule vastamisel mõtet. Suure

⁴⁰ Täpsem info koduleheküljelt http://www.duh.de/index.php?PHPSESSID=&page_id=59.

tõenäosusega on põhjus sama paljudel teistel mittevastanutel. Teise peamise mittevastamise põhjusena viidati suurele töökoormusele, mida töid samuti välja Eesti ametnikud, kui neile tuletati meelde ankeetküsitluse tagastamise soovi. Erinevalt Saksamaast viidati lisaks jätkusuutlikkuse temaatika ebapraktilisusele omavalitsuse haldustegevuse ja elukorralduse kujundamisel.

Saksamaa ankeetküsitluse küsimused on vastavalt valdkondadele jaotatud järgnevasse gruppidesse:

- 1, 38 – jätkusuutlikkuse mõistest;
- 2, 3, 4, 5, 6 – agendaprotsessi ja Kohaliku Agenda 21 vajalikkusest;
- 7, 8, 9 – avalikkuse osalemise võimalused omavalitsuse arengu suunamisel;
- 10 - 18 - kui kaugel agendaprotsessiga ollakse ja kes selles osalevad;
- 19, 20, 24, 25 – agendaprotsessi prioriteetsus ja integratsioon omavalitsuse haldustegevusse;
- 21, 22, 23 – agendaprotsessi finantseerimine;
- 26, 27 – omavalitsuse valitsusperioodi pikkuse ja eelarvega seotud probleematika;
- 28, 29 – peamised takistused Kohaliku Agenda 21 väljatöötamisele ja põhimõtete ellurakendamisele ning peamised probleemid, millega omavalitsused silmitsi seisavad;
- 30, 31 – jätkusuutliku arengu indikaatorite eesmärgid ja valiku alused;
- 32, 33, 34, 35, 36, 37 – informatsioon omavalitsuse ja vastaja kohta.

Nn eriosa Saksamaal laiali saadetud ankeetküsitlusel puudus, kuna Eestist laekunud küsimustike vastuste osakaal näitas, et see osutus liiga mahukaks. Konkreetsete Saksamaal kasutatavate indikaatorite teadasaamine antud magistritöö eesmärgi saavutamise huvides polegi hädavajalik. Oluline oli teada saada, millistele indikaatoritele rõhku pannakse (kvantitatiivsed vs kvalitatiivsed, keskkonna alast olukorda või sotsiaalmajanduslikke trende näitavad indikaatorid jne) ja milliseid süstematiseerimise viise kasutatakse. Kvalitatiivsete uurimismeetodite valdkonda kuuluvate semistruktueeritud intervjuude läbiviimine sobis hästi antud eesmärgi täideviimiseks. Intervjuud toimusid seitsme omavalitsuse agendaprotsessiga seotud ametnikega Baden-Württembergi (BW) ja Baieri (BY) liidumaal 2005. aasta augustis ja septembris. Semistruktueeritud intervjuud kujutavad endast mitteformaalset vestlust, kus küsimustele on võimalik anda avatud vastuseid (mitte ainult ei või ja), kus vastaja saab oma sõnadega küsimuse all olevat nähtust või sündmust kirjelda. Intervjuu kulgu juhib intervjuueerija, kuid küsitavad küsimused ei ole rangelt paika pandud ning võivad varieeruda vastavalt vastaja poolt saadud informatsioonile, selle olulisusele intervjuueerijale ning vastajale (Clifford & Valentine 2004). Intervjuude põhistruktuur on ära toodud lisa 4. Intervjuude valimi koostamisel lähtuti aja- ja finantsressursside piiratusest, kuid esindatud on nii suuremad kui väiksemad omavalitsused: Eichstetten am Kaiserstuhlis (BW) on elanike arv ca 3200, Tübingenis (BW) ca 85 000, Bambergis (BY) ca 71 000, Augsburgis (BY) ca 261 200, Überlingenis (BW) ca 21 000, Friedrichshafenis (BW) ca 58 000 ja Konstanzis ca 80 000 (BW). Eichstetten on ametlikult vald, kuid arvestades selle suurust ning asjaolu, et mitmed Eesti väikelinnad kuuluksid elanike arvu silmas pidades Saksamaa kontekstis valdade hulka, siis hõlmati antud vald valimisse. Kõik need omavalitsused on osalenud kampaanias „*Zukunftsfähige Kommune*” ning neli esimest on tulnud võitjate arvestuses esimese kolme hulka. Sotsiaalmajanduslikust kontekstist lähtudes on need kaks liidumaad sarnased ja võrreldes teiste Saksamaa liidumaadega paremal järjel.

Intervjuutekstid transkribeeriti ning analüüsiti kvalitatiivselt. Välja on toodud laiemad teemakategooriad, mida on analüüsitud erinevatest perspektiividest: millised repertuaarid on kasutusel rääkides jätkusuutliku arengu protsessist; millise tähenduse omistavad kvalitatiivsele hindamisprotsessile ja koostööle erinevad osapooled ning milles nähakse jätkusuutlikkuse protsessi nõrki külgi? Lisaks on analüüsitud seda, millised hoiakud on erinevatest agendaprotsessiga seotud teemadest kõneldes kõige tavalisemad. Intervjuutekstides ilmnevaid tendentse on püütud interpreteerida valdkonna üldiste arengute, ankeetküsitluse tulemuste ja vastajate tunnuskarakteristikute taustal.

3.2. Jätkusuutliku arengu protsess Saksamaa linnalistes kohalikes omavalitsustes

Rio deklaratsiooni allkirjutamisega on Saksamaa võtnud endale maailma ees kohustuse ja vastutuse arendada oma riiki jätkusuutliku arengu põhimõtete kohaselt. Saksamaad peetakse antud valdkonnas üheks edumeelsemaks, kuid seda võib tõdeda ainult sel juhul, kui jätkusuutlikku arengut vaadeldakse kitsalt looduskeskkonna kaitsmise kontekstist. Kas see tuleneb Saksamaa riiklikust poliitikast (alates 1998. aastast 2005. aastani oli võimul roheliste ja sotsiaaldemokraatide koalitsioon) või sakslaste mentaliteedist, kuid enamus agendaprotsessesse ja sellega seotud projekte on keskkonnasuunitlusega. Saksamaa Liidupäeva juures tegutsev ning jätkusuutlikkuse temaatikaga tegelev *Enquete* komisjon viitab oma dokumentides (nt „*Bürgerschaftliches Engagement. Auf dem Weg in eine zukunftsfähige Bürgergesellschaft*“) jätkusuutlikule arengule kui keskkonnapoliitika juhtmõttele.

Võrdluseks ülemaailmseid arenguid vaadates, ICLEI (*International Council for Local Environmental Initiatives*) poolt 2001. aastal läbi viidud uuringu kohaselt ligi 80 % üle maailma käimasolevatest Kohaliku Agenda 21 tegevusest toimub Euroopas (5292 protsessi) ning 40 % nendest keskendub looduskeskkonna kaitsele. Euroopa puhul paistab silma sotsiaalsete teemade (1 %) ja majandusliku arenguga seotud teemade (9 %) vähene rõhuasetus agendades (võrdluseks, Aasia-Atlandi regioonis on vastavad suhtarvud 5 % ja 11 %, Ladina-Ameerikas 7 % ja 26 % ning Põhja-Ameerikas 0 % ja 24 %). (Walker 2002) Viimaste aastate regionaalseid ja globaalseid arenguid silmas pidades sotsiaalsete teemade tähtsus kindlasti tõuseb. Näiteks Saksamaal on seoses sotsiaalmajanduslike reformidega hetkel ühiskonnas kõige tulisem teema töökohtade säilitamine ja loomine, mis jätab varju isegi traditsioonilise keskkonnatemaatika. Ühe intervjuueeritud ametniku sõnul oli 10 aastat tagasi keskkonnatemaatika Saksamaal esikohal, kuid nüüd on see kukkunud 5.-7. kohale.

Saksamaa Liidupäeva otsusega loodi 2001. aasta aprillis Säästva Arengu Nõukogu (*Rat für Nachhaltige Entwicklung*), mille ülesandeks oli kaasaaitamine riikliku jätkusuutliku arengu strateegia loomisele. Viimane, pealkirjaga „*Perspektiven für Deutschland*“ („Saksamaa tulevikuperspektiivid“) võeti vastu vahetult enne Johannesburgis toimunud ÜRO Säästva Arengu Maailmakohtumist (UN-World Summit on Sustainable Development) 2002. aasta aprillis. Kuni 1998. aastani, kui lõppes liidukantsler Helmut Kohli valitsemisaeg ja võimule tuli sotsiaaldemokraatide (SPD - Sozialdemokratische Partei Deutschlands) ning roheliste (Bündnis 90/Die Grünen) koalitsioon, kohalike agendaprotsesside algatamisel märkimisväärset edu ei olnud. 1996. aasta lõpuks oli Saksamaal 50 agenda-initsiatiivi, 1998. lõpuks teatasid juba 600 omavalitsust, et neil on langetatud poliitiline otsus agendaprotsessi käivitamiseks. Nendest 90 % kuulusid endise Lääne-Saksamaa omavalitsuste hulka. (Lafferty *et al.* 1999: 105-106) SPD ja Bündnis 90/Die Grünen valitsemisaasta lõpuks ehk 2001. aasta

lõpuks olid juba 2042 omavalitsusust algatanud agendaprotsessi (Walker 2002: 7)⁴¹, mis moodustab 16,5 % Saksamaa omavalitsustest. 2001-2004. aastani toimunud kampaaniast „*Zukunftsfähige Kommune*“ võtsid kokku osa ainult 175 omavalitsusüksust ehk siis 1,4 % Saksamaa omavalitsustest. Antud kampaaniaga liitumine eeldas, et vastu on võetud poliitiline otsus omavalitsuse arendamiseks jätkusuutlikkuse põhimõtetest lähtudes ning põhimõtteliselt on selgeks vaieldud kogukonna üldised arengusuunad jätkusuutlikkust silmas pidades. Tunnustust leidsid omavalitsused, kes olid jõudnud agendaprotsessis arengu hindamiseni. Ankeetküsitluse tulemusi vaadates olid need omavalitsused Kohaliku Agenda 21 vastu võtnud 1996. või 1998. aastal. Eelpooltoodud statistika viitab sellele, et kuigi agendaprotsess Saksamaal liigub tõusuteed, on selles valdkonnas veel palju teha.

3.2.1. Jätkusuutlikkuse mõiste

Saksamaal on jätkusuutlikkuse mõiste ja problemaatika tugevalt looduskeskkonna ja selle jätkusuutlikkusega seotud. Ülekaalukalt lähtutakse Brundtlandi komisjoni poolt välja käidud jätkusuutliku arengu definitsioonist. Suhtumine on ratsionaalne ja inimkeskne: selleks, et rahuldada tänapäeva inimkonna vajadusi ohustamata sealjuures tulevaste põlvkondade võimalusi oma vajadusi rahuldada, on vajalik, et inimene vastutaks nende tagajärgede eest looduses, mis tema tegevuste tulemusena seal aset leiavad. Umbes 1/3 küsitletutest pooldas ankeetküsitluse esimeses küsimuses teise valikuvariandina välja toodud tasakaalustatud jätkusuutliku arengu definitsiooni, kellest mitmed täpsustasid, et erinevad kapitaliliigid ei ole omavahel asendatavad. Kõik tasakaalustatud lähenemise pooldajad arvasid, et elu on ülim väärtus ning igal loomal, taimel ja kivil on õigus olemasolule ja heolule nagu inimesel. Kõik küsitlusankeedile vastanud nõustusid, et inimene vastutab looduses tema tegevuse tagajärjel toimunud muutuste eest.

Jätkusuutlikkuse mõistet peetakse tihtipeale liiga teoreetiliseks ning abstraktseks, millest tuleneb selle mõiste ebamäärasus ja mittemõistetavus tavakodanikule. Antud arusaam oli samuti läbiv Saksamaal läbi viidud intervjuudes, kus arvati, et mitte rohkem kui 5 % kodanikest teab võib olla antud termini sisu. Jätkusuutlikkuse mõiste üle- ja vales kontekstis kasutamise tulemusena on sellest saanud moesõna, millel puudub sisu. Näiteks poliitikutel seostub see tihtipeale kitsalt pikaajalise majanduskasvuga. Friedrichshafeni linnaametnik tõi välja, et majade jätkusuutliku ehitamise all mõistavad paljud selle teostajad väheste ressursside kasutust kasumi maksimiseerimisega, seeläbi kvaliteedi osas järeleandmisi tehes. Kõik intervjuueeritud tunnistasid, et sisuliselt aspektist lähtudes on jätkusuutlikkuse põhimõtete järgimine inimkonna tuleviku kindlustamise seisukohalt elulise tähtsusega, kuid positiivsema tulemuse saavutamiseks soovivad nad enda kogemusele tuginedes jätkusuutlikkuse mõistet vältida. Pigem tuleks selle põhimõtteid paremini tavakodanikeni tuua. Näiteks Friedrichshafenis viidi ühe ettevõtte poolt läbi jalgratta kasutamise populariseerimise projekt, kus ettevõtte ostis oma töötajatele kasutamiseks nn firmajalgrattad (varustatud numbrimärkide, firma logo ja muude tunnusmärkidega), mida oli võimalik kas lõunapausideks või töölkäimiseks välja rentida. Antud projekti eesmärgiks oli parkimisprobleemi lahendamine, kuna parkimiskohti oli vähe ning lisakohtade eest oleks ettevõtte pidanud linnale suuri summasid maksma. Projekt käivitus hästi ja lisaks sellele, et ettevõtte hoidis raha kokku, mõjus selline töölkäimisviis hästi töötajate tervisele (firma jagas aktiivsematele teenuse kasutajatele tervisestudio kinkekaarte) ning ettevõtte imidžile (keskkonnasõbralikkus). Siinkohal tuleb muidugi mainida antud regiooni kliima (talviti pehme) ja linnapuhastusteenistuse soosivaid mõjufaktoreid.

---

⁴¹ Kui vaadelda Saksamaa ankeetküsitluse tulemusi, siis paljud kohaliku Agenda 21 tegevuskavad on vastu võetud kas 1998. või 2001. aastal.

Augsburgis tõi keskkonnaametnik näitena välja 2005. aasta suvised üleujutused Saksamaa kaguosas, mis põhjustasid suuri majanduslikke kahjusid. Tema arvates on selleks, et inimesed hakkaksid keskkonna, majanduse ja sotsiaalvaldkonna omavahelisi seoseid paremini nägema, vajalik, et inimesed tunneksid end isiklikult puudutatuna ehk inimesed õpivad kõige paremini läbi kogemuste. Seeläbi saab neile jätkusuutlikkuse mõistet paremini mõistetavamaks teha.

Seitsmest neli intervjueritud ametnikku kasutasid jätkusuutlikkuse mõiste defineerimisel fraasi „tegutse lokaalselt, mõtle globaalselt” („*Lokal Handeln, global Denken*”). Praktika selles osas oli ette näidata ainult Friedrichshafenil, mis omab partneromavalitsust Venezuelas. Friedrichshafen toetab sealseid kohalikke põllumehi mahepõllumajandusliku kohvi kasvatamisel rääkides läbi kohalike võimuesindajatega (Venezuelas on probleeme inimõigustega) ning jagades teadmisi põllumajandusest. Igal aastal läheb üks põllumees Saksamaalt sinna ja üks tuleb Venezuelast õppima, kuidas Saksamaal põllumajandustegevus aset leiab. Mahepõllumajanduslikult kasvatatud kohvi ostab nende käest Saksamaal Ravensburgis asuv kohviröstimistehas. Kohvi kasvatamist ei subsideerita. Niipalju kui on kaupa, niipalju saavad põllumehed selle eest tasu. Oluline on kvaliteet ning selle eest makstav õiglane hind⁴². Bodensee regioon, mille ääres Friedrichshafen asub, on tuntud turismiregioonina. Selle ääres asuvad Saksamaa omavalitsused ja Bodensee järvel (Saksamaa üks suurimaid järvi) kruise ning igapäevaseid praamiteenuseid osutavad ettevõtjad on kokku leppinud, et nende omavalitsuste külalistele ja reisijatele pakutakse ainult seda kohvi. Antud kokkuleppe kõige olulisem tingimus on kohvi kvaliteet (mitte hind). Osa teenitud tulust läheb põllumeestele, osa hariduse edendamiseks Venezuela partneromavalitsuses ning mürkide vältimisele põllumajanduses (seeläbi on paranenud kohalike inimeste tervis). Selline koostöövorm on aidanud kaasa saksa turistide arvu kasvule Venezuelas.

Jätkusuutlikkuse mõiste teoreetilise lähenemise võtab hästi kokku Konstanzi Agendabüroo ametniku seletus, kelle arvates pole antud mõiste üldsegi mitte nii ebaselge kui arvatakse. „Jätkusuutlikkuse üldmõiste (*der Überbegriff der Nachhaltigkeit*) tähendab vastutustundlikku ümberkäimist elatusvahenditega (nt loodusressurssidega) nii, et neid jätkuks nii praegusele kui tulevastele põlvkondadele. Jätkusuutlik tegevus (*nachhaltiges Handeln*) peab olema orienteeritud nii majanduslikule suutlikkusele kui ka looduslikule ja sotsiaalsele ühtesobivusele. Erinevad rõhuasetused ja fookuseeringud on need mõjurid, mis põhjustavad antud mõistest erinevad arusaamad” (Intervjuu Martin Wichmanniga, 09.09.2005).

3.2.2. Agendaprotsessi ulatus ja areng

Agendaprotsess kui selline sai Saksamaal hoo sisse 1990ndate aastate lõpus, mida mõjutas suurel määral sotsiaaldemokraatide ja roheliste võimuletulek. Ligi 80 % ankeetküsitlusele vastanud omavalitsustes langeb kohaliku Agenda 21 vastuvõtmine ajavahemikku 1996-2001. Peale 2001. aastat on ainult üksikud lisandunud. Intervjuudest selgus, et just viimasel paaril kolmel aastal on probleemiks agendaprotsessi soikujäämine elanike vähese aktiivsuse tõttu. Kõrvutades seda tendentsi Saksamaa üldise sotsiaalmajandusliku olukorra arengutega, võib sel perioodil märgata sotsiaalmajanduslike probleemide järsku tõusu. Küsitluse tulemustest selgus, et peamiste põhjustena, miks kodanikud ei soovi osaleda omavalitsuse jätkusuutliku arengu kujundamisel, nähakse asjaolu, et igapäevatöö ja tegemised võtavad kogu vaba aja ning tavakodanikud ei näe osalemisel mõtet, kuna omavad juba eelnevalt arvamust, et nende arvamust ja ettepanekuid nagunii ei arvestata. Esimese asjaolu seletuseks võib lugeda raskenenud sotsiaalmajanduslikku olukorda, eelkõige suurimat tööpuudust peale II Maailmasõda, eakate osakaalu suurenemist

⁴² Kui antud regiooni poest võib 500g kohvipaki saada 4,5 -5 EURi eest, siis Venezuelas kasvatatud kohvi hind on 6-7 EURi 500g eest.

ühiskonnas ning radikaalseid sotsiaalreforme (*Hartz IV*), mis vähendavad sotsiaalseid tagatise riigieelarve kokkutõmbamise eesmärgil, kuna Saksamaa riigieelarve puudujääk näitab üha suurenevat kasvutendentsi. Rikaste ja vaeste vahelise lõhe süvenemisele viitasid nii paljud intervjueeritud kui 2005. aastal avaldatud Saksamaa vaesusraport (Bundesministerium für Gesundheit und Soziale Sicherung 2005).

Teise asjaolu põhjused selgusid intervjuude käigus. Need tulenevad makro- ja mikrotasandilt. Makrotasandil on tegemist pettumusega parteipoliitikas (*Politikvertrossenheit*), kus liiga palju räägitakse ja lubatakse, kuid tulemused on enamasti kesised. Peale Ida- ja Lääne-Saksamaa ühinemist kodanikud aktiveerusid, kuid tegevuse resultaadi puudumist nähes, loobusid. Kohalikul tasandil ei suudeta aru saada, et ideest selle teostumiseni on pikk tee, mis vahel võtab aega mitmeid aastaid. Seadusandlusest tulenevad kooskõlastus- ja osapooltevahelised läbirääkimisprotsessid on ajamahukad, kuid kodanikud soovivad tulemusi kiiresti näha. Kui neid nt aasta jooksul märgata ei ole, süüdistatakse omavalitsust ja selle ametnikke kodanike initsiatiivi blokeerimises. Intervjueeritud ametnikud tõid välja tendentsi, et ühiskond liigub üha enam projektipõhise ühiskonna poole, kus pikaajalised tulemused ja kvaliteet taanduvad lühiajalise kasu või kiire tulemuse ees (*Gewinnmaximierung*). Seda on näha nii toodete eluea pikkuse muutuses (olgu selleks auto või maja) kui ka finantseerimispõhimõtetes (pangad annavad laenu kiiresti ja konkreetset tulu pakkuvatele projektidele). Kui teised ainult viitasid individualistlikkuse ja materialistlikkuse suurenemisele ühiskonnas, siis kolm ametnikku ütlesid otse välja, et Saksamaad iseloomustab sotsiaalse kompetentsi langus ning egoismi ja individualismi tõus. Sotsiaalse kompetentsi all mõeldakse mitte ainult inimestevaheliste suhete iseloomu, vaid oskust üksteisele nõ läheneda, juttu üles võtta, oskus vastaspoolt ära kuulata ja mõista (empaatiavõime). Egoism väljendub põhimõttes, mida rohkem seda parem (*je mehr desto besser*). Asju nähakse staatuse sümbolina ning nende kogumist ajendab ühiskondlik surve. Bambergi linnaametniku sõnul võib selle põhjuseks lugeda kiireid muutusi majanduslikus ja ühiskondlikus struktuuris. Usaldamatuse suurenemine avalike teenistujate ja poliitikute suhtes ning individuaalsete väärtuste domineerimine ühiskondlike üle näitab sotsiaalse kapitali languse tendentsi ühiskonnas. Millised on nende arengute tegelikud põhjused, vajab omaette uuringut. Käesolevas töös viidatakse ainult nende võimalikele põhjustele.

Küsitlusest selgus, et enamik agendaprotsesse on algatatud kohaliku omavalitsuse ja üksikindiviidide koostöös. Kahjuks ei ole võimalik täpsustada, kas see isik kuulus ise omavalitsuse ametnike hulka. Kümnel juhul on märgitud ühiskonnagruppide või ühenduste osalus. Intervjuudest selgus, et enamus kohalikke agendaprotsesse on algatatud keskkonnaaktivistide poolt või mõnel üksikul juhul sotsiaalküsimuste lahendamiseks. Reeglina on ettepanek tulnud väljastpoolt linnavalitsust (kodanikelt), kuid peamiselt keskkonnaameti eestvedamisel on jõutud volikogu otsuseni (*Ratsbeschluss*) agendaprotsessi algatamiseks. Liidumaa valitsus osales agendaprotsessi algatamisel kolmel korral. Erasektori organisatsioonide osalust toodi välja ainult ühel korral.

Kohaliku Agenda 21 algatamisel osalesid need grupid, kes vastajate arvates peaksidki osalema antud protsessi algatamisel ehk kohaliku omavalitsuse juhtkond, keskkonnaametnikud ning teema vastu huvi tundvad kodanikud. Avalikkusel on võimalus osaleda omavalitsuse arengu kujundamisel omavalitsuse erinevates töögruppides, infopäevadel, küsitlustel ja omavalitsuse istungitel osalemise kaudu. Rohkem kasutatakse siiski kahte esimest võimalust.

Enamjaolt on erinevad omavalitsuse esindajad (juhtkond, ametnikud, poliitikud) ning kogukonna grupid (keskkonnaorganisatsioonid, tavakodanikud, meedia, ettevõtjad) Kohaliku Agenda 21 temaatika algatamise suhtes neutraalsel või pigem pooldaval seisukohal. Neutraalsus tuleneb tõenäoliselt asjaolust, et seisukohta on raske kujundada teema suhtes, mille kohta puuduvad

teadmised. Selget toetust agendaprotsessile väljendavad eelkõige linna administratiivne ja poliitiline juhtkond, keskkonnaametnikud, samuti keskkonnaorganisatsioonid. Mõningane vastuseis on tuntav poliitiliselt paremal seisvate ametnike ja poliitikute ning kohalike ettevõtjate poolt.

Agendaprotsessi juhtimise on ülekaalukalt enda kätte võtnud omavalitsus. Ühel korral on mainitud mittetulundusühingu (MTÜ) juhtpositsiooni, ühel juhul kodanikeühenduste ning ühel juhul liidumaa valitsuse juhtivat positsiooni. Ligi pooltel juhtudel on MTÜ-d, kodanikeühendused või üksikisikud agendaprotsessi ametlikeks partneriteks. Liidumaa valitsus osaleb partnerina agendaprotsessis 36 %-l küsitlusele vastanud omavalitsustest. Samavõrd toetab liidumaa valitsus antud protsessi rahaliselt, kuid see ei ole seotud partneriks olemisega. 23 % omavalitsusametnike poolt on märgitud partneriks erasektori organisatsioonid. Nende panus on pooltel juhtudel rahaline, pooltel juhtudel *know-how* vormis. Ülekaalukalt toetab agendaprotsessi rahaliselt omavalitsus, kelle toetus puudus ainult kahel korral ning sel juhul omavalitsus ei juhtinud antud protsessi. Omavalitsus on samuti peamine inimkapitali ja *know-how* agendaprotsessi käsutusse andja. Viimast pakuvad lisaks MTÜ-d, kodanikeühendused ja teadus- ja arendusasutused. Intervjuudest ilmnes, et koostöö ülikoolidega on vähene ning huvipuudus tuleneb nii omavalitsuse kui ülikoolide poolt. Meedia roll agendaprotsessis oli küsitluse vastustes vähe esile toodud. Isegi meedia panuse puudumist oli märgitud ainult kolmel korral. Intervjuude põhjal võib selle põhjustena välja tuua järgmised argumendid. Esiteks, koostöö meediaga sujub paremini omavalitsustes, kus puudub selle monopoolne seisund. Teiseks, meedia soovib uudiseid, mis hästi müüvad s.t konflikti olemasolu, tihe seos inimeste igapäevaeluga ning parimal juhul konkreetne seos mõne isiku või isikuterühmaga. Meedia on nn sündmuste jahil, mis võivad kaasneda nt mõne projekti huvipoolte konfliktiga. Seeläbi suureneb inimeste teadlikkus kohalikust Agenda 21-st, kuid jätkusuutlikuse põhimõtted jäävad tahaplaanile. Kõige rohkem märgiti ära agendaprotsessi raames koostöö puudumist teiste omavalitsustega Saksamaal ning välismaal.

Küsimustiku tulemuste ja intervjuude põhjal selgus, et reeglina koordineerib kohaliku Agenda 21 väljatöötamist ja agendaprotsessi kulgu ning omab selle eest vastutust omavalitsuse juhtkonna otsesesse alluvusse loodud Agendabüroo (mõnel pool on sellel kodanikega suhtlemise ja pressibüroo ülesanded), Kohaliku Agenda 21 juhtgrupp (kuhu enamasti on haaratud administratiivse juhtkonna, keskkonna- ja planeerimisameti esindajad) või keskkonnaadministratsioon (kellele see on tehtud lisäülesandeks). Küsimustikele vastanud ametnike ametinimetuste analüüs näitas, et viiel korral vastas Agendabüroo esindaja, viiel linna planeerimise ja arenguga seotud ameti esindaja, seitsmel korral keskkonnaameti ametnik, kellel olid ka agendaprotsessi juhtimise ülesanded, ühes omavalitsuses on agendaprotsessi juhtimiseks tööle võetud projektijuht. Neli omavalitsuse esindajat ei soovinud oma ametinimetust avalikustada.

Kohaliku Agenda 21 väljatöötamisest või agendaprotsessi algatamisest võtsid omavalitsuse siseselt kõige aktiivsemalt osa keskkonnaameti ametnikud (märkisid 77 % vastanud omavalitsustest), kellele järgnesid planeerimis- ja arengumeti töötajad (36 %) ja omavalitsuse administratiivne juhtkond (36 %). Kõige vähem aktiivsemad olid tervishoiu valdkonna esindajad. Juba käimasolevat agendaprotsessi mõjutavad kõige enam poliitiline ja administratiivne juhtkond, nendele järgneb arengu- ja planeerimisameti ning keskkonnaameti mõju. Kodanikeühenduste mõju lugesid tugevaks kaheksa omavalitsust, samas arvasid kaheksa omavalitsuse esindajat, et nende mõju on pigem neutraalne. Kõige nõrgema mõjuga käimasolevale agendaprotsessile on keskkonnaorganisatsioonid ning erasektori ettevõtjad.

Küsitluse tulemustest ja intervjuudest selgus, et koostöö ettevõtjate ja omavalitsuse vahel ning ettevõtjate osalemine nii agendaprotsessis kui ka omavalitsuse arengu kujundamisel on väga tagasihoidlik. Intervjuudes kordusid ettevõtjatega koostöö kirjeldamisel kaks terminit: regionaalne turundus (*Regionalvermarktung*) ja ettevõtete ökosertifitseerimine (*Ökozertifizierung*). Esimene neist tähendab regionaalse tootja-(vahendaja)-tarbija turundusvõrgu loomist, kus kvaliteetsed mahepõllumajanduslikud produktid jõuavad lühikeste teede kaudu tarbija lauale. Turg pole ainult kaubitsemise koht, vaid meelelahutuse ja sotsialiseerumise paik (näiteks täiskasvanutele viiakse läbi veini- ja juustudegusteerimisi, lastele üritusi). Kasu saavad nii kohalikud ettevõtjad kui elanikud (töökohad, tervislik toit). Antud projekt on kõikides omavalitsustes hästi käima läinud. Jätksuutlikkuse põhimõtet silmas pidades on see positiivne näide, kuidas linna ja seda ümbritseva regiooni arengut käsitletakse terviklikult. Ökosertifitseerimise puhul on omavalitsuste eesmärk ettevõtjatele selgeks teha, et lisaks imidži ja konkurentsielise tõstmisele aitab see kätte näidata kohad, kus saaks finantse kokku hoida. Sihtgrupiks on keskmise suurusega ettevõtted, kuna väikestes ettevõtetes ei ole see praktiline ning suured on selle nii siseriiklikus kui ka riikidevahelises konkurentsis püsimiseks juba teinud. Antud projekt on olnud võrrelduna regionaalse turundusega vähemedukas.

Saksamaa omavalitsusametnike arvates koostöö teiste linnadega jätkusuutliku arengu kavandamisel lihtsustab tegevuse alustamist, motiveerib tegevust jätkama, võimaldab kogemuste vahetamist ja ühisfinantseerimist. Kõige negatiivsemaks küljeks koostöö puhul peeti lisandunud töökohustuste teket. Põhjus, miks linnad ei ole eriti agarad partnerlinnade otsimisel ei riigi siseselt ega väljastpoolt võib olla osalise subsidiaarsusprintsipi rakendamise tagajärg, kus keskvalitsuse või liidumaa valitsuse tasandilt delegeeritakse ülesandeid nende teostamiseks ressursse eraldamata, mis viib niigi koormatud ametnike (millele viitasid intervjuud) põhjendatud kartusele agendaprotsessiga kaasnevast lisatööst.

64 % vastanud ametnike arvates on jätkusuutliku arengu protsessi käivitamine avaldanud positiivset mõju avaliku sektori ja avalikkuse vahelise koostöö arendamisele, avalikkusega konsulteerimise protsessi kujunemisele ja juurutamisele ning erinevate huvigruppide vahelisele koostööle. 55 % vastanud ametnike sõnul on omavalitsuse haldussüsteemi siseselt agendaprotsess mõjunud hästi otsuste tegemise protsessile, omavalitsuse tegevuse läbipaistvuse suurenemisele, erinevate sektorite arengukavade väljatöötamisele ja ellurakendamisele ning poliitika kujundamise protsessile.

Jätksuutliku arengu protsessi või Kohaliku Agenda 21 väljatöötamise ja ellurakendamise prioriteetsust kohaliku omavalitsuse süsteemi siseselt peeti 13 omavalitsuse poolt keskmisel tasemel olevaks. 4 omavalitsuse esindajat hindasid selle üsna madala olevat ja 4 väga madala. Ainult Eichstetteni ametnik julges väita, et see on nende omavalitsuses üsna kõrgel tasemel. Analüüsid intervjuude käigus saadud informatsiooni, võib aimata selle põhjusi. Antud omavalitsus paistis teiste seast tugevalt silma väga hea hinnanguga ametnikevahelisele (omavalitsuses töötab 11 ametnikku) ning ametnike, kodanike, kohalike ettevõtjate jt ühiskonnagruppide vahelisele sujuvale koostööle, samuti omavalitsuse pikaajalisele heale sotsiaalmajanduslikule olukorrale (k.a. omavalitsuse heale finantsolukorrale). Tõenäoliselt on antud juhul sotsiaalse kapitali kõrge tase kogukonnas soodustanud agendaprotsessi kõrget väärtustamist, samas tunnistatakse agendaprotsessi positiivseid mõjusid sotsiaalse sidususe suurendamisele erinevate ühiskonna gruppide vahel ning haldustegevuse läbipaistvamaks muutmisele.

45 % küsitlusele vastajate arvates on Kohaliku Agenda 21 või jätkusuutliku arengu põhimõtete integreeritus kohaliku omavalitsuse planeerimisprotsessi ja arengukavadesse nende omavalitsusel heal tasemel (on osaliselt integreeritud), 32 % olid arvamusel, et see on rahuldav

(Kohaliku Agenda 21 väljatöötamine ja jätkusuutliku arengu põhimõtete elluviimine pole seotud linna arengukava(de)ga, toimub eraldi protsessina). Sellise tulemusega on kooskõlas omavalitsuse esindajate hinnang, mille kohaselt kohaliku Agenda 21 protsess reeglina toetab ülelinnalist projekti (nt linna arengukava). Lisaks rõhuti agendaprotsessi positiivsete külgedena selle sobivust kaasamaks kõiki üksusi ja osakondi jätkusuutliku arengu alasesse tegevusse, integreerimaks Kohaliku Agenda 21 põhimõtteid kogu omavalitsuse tegevussüsteemi ja kaasamaks jätkusuutliku kogukonna ülesehitusse avalikkust (tavakodanikud, nende ühendused, ettevõtjad, meedia). Seega on koostöö erinevate ühiskonna gruppide vahel valdkond, mis on nii agendaprotsessi aluseks kui mille kasvu ja levikut agendaprotsess ka ise toetab.

77 % vastanud omavalitsuste esindajatest kinnitas, et agendaprotsessi finantseeritakse täielikult (u 1/3) või osaliselt (u 2/3) omavalitsuse eelarvest. Neist 41 % puhul lisandub projektipõhine finantseerimine. Intervjuudest selgus, et peamiseks töövormiks agendaprotsessis on projektide algatamine koostöös erinevate ühiskonna gruppidega (initsiatiivi oodatakse eelkõige kodanikelt) ning nende läbiviimine. Omavalitsus on abiks finantside leidmisel ning erinevate osapooltega läbirääkimisel. Töö toimub erinevates töögruppides (*Fachforen*), kuhu kuulub omavalitsuse esindaja. Enamikus intervjueeritud omavalitsustes alustati nelja töögrupiga: sotsiaalsed küsimused, turism ja liiklus, (põllu)majandus ning keskkond. Kõige vähem (u paar korda) käis koos majanduse töögrupp, mis huvipuuduse tõttu ruttu laiali läks. Sotsiaalvaldkonnaga tegeleva töögrupi eluiga ei ole reeglina ületanud aastat. Seetõttu on neis valdkondades üle mindud põhimõttele, et kui kellegil on hea idee, siis toetatakse ja abistatakse selle realiseerimisel, aga pidevat tegevust ei toimu. Kolmandaks iseloomulikuks näitajaks agendaprotsessi finantseerimise puhul on asjaolu, et kolmandikus vastanud omavalitsustes tegeleb ametnik agendaprotsessi juhtimisega oma teiste töökohustuste kõrvalt.

Agendaprotsessi edendamiseks on 41 % küsitlusele vastanud omavalitsustest saanud toetust siseriiklikelt organisatsioonidelt. Intervjuudest selgust, et nii rahaliselt kui ka *know-how* vormis (nt kampaaniate läbiviimine) ollakse kõige rohkem abi saanud liidumaade valitsustelt. Kahjuks pole võimalik täpsustada, mida mõeldi siseriiklike organisatsioonide all, kuid intervjuudest saadud informatsioonile tuginedes ongi nendeks suure tõenäosusega liidumaa valitsused. Kõige rohkem märgiti ära, et omavalitsused pole saanud täiendavat toetust (ei rahalises ega *know-how* vormis) agendaprotsessi algatamiseks või edendamiseks ei ÜRO-lt ega EL-ilt, ei Läänemere fondidest (nt Baltic21) ega teistest välismaistest fondidest. Ainult viiel omavalitsusel on plaanis taotleda finantse omavalitsuse arendamiseks Euroopa Liidu struktuurifondidest. Mittetaotlemise põhjuseid enamus vastajaid välja ei toonud. Ühel korral mainiti omavahendite puudumist. Ebapiisavatele finantsressurssidele viitab samuti 41 % vastanud omavalitsustest (seda nii endisel Ida- kui Lääne-Saksamaal), tunnistades, et rahaliste ressursside piiratuse tõttu keskendutakse eelkõige omavalitsusele tsentraalselt (keskvalitsuse poolt) delegeeritud ülesannete täitmisele. Teine grupp omavalitsusi, mida oli võimalik esile tuua, olid omavalitsused, kus iga-aastase omavalitsuse eelarve koostamisel lähtutakse omavalitsusüksuse strateegilises arengukavas ära toodud eesmärkidest. Kolm omavalitsuse ametnikku mõlemas grupis märkisid lisaks, et iga-aastase omavalitsusüksuse eelarve koostamisel lähtutakse hetkel kõige problemaatilisematest jooksvatest küsimustest antud omavalitsuse jaoks.

Saksamaal on omavalitsuse valitsuse ja volikogu valitsusperioodi pikkus erinev nii liidumaati kui liidumaade siseselt. Linnapea valitakse enamasti 6-8 aastaks, volikogu 4-6 aastaks. See selgitab asjaolu, miks valitsusaja kestust ei peetud pikaajaliste eesmärkide elluviimisel takistuseks. Küsimusele, milline oleks sobiv valitsusaja pikkus, jätsid kolm omavalitsust vastamata, kolm nentisid, et seda pole võimalik ajaliselt määratleda, kuna oleneb asjaoludest. Kõige rohkem, 6 omavalitsust arvasid, et 5 aastat oleks sobiv. Ükski vastanutest ei pakkunud

kolme või nelja aastat. Intervjuudest selgus, et 3-4 aastat peetakse stabiilseks tegutsemiseks ja isegi lühemaajaliste eesmärkide elluviimiseks liiga lühikeseks perioodiks.

3.2.3. Jätkusuutlikkuse hindamine

Jätkusuutliku arengu protsessiga on enamus küsitlusele vastanud omavalitsusi jõudnud tegevuste ellurakendamise ning protsessi hindamise faasini. Üksikutes ollakse volikogu otsuse (agendaprotsessi algatamiseks) või strateegia koostamise (*Leitbild*) etapis, samuti on vähesed jõudnud uute tegevuste kavandamiseni lähtuvalt hindamise resultaatidest. Mitte kõigis neis omavalitsustes pole välja töötatud indikaatoritesüsteemi arengu hindamiseks, millest andsid tunnistust küsimusele nr 31 mittevastamine ning läbiviidud intervjuud. Saksamaal eksisteerib hetkel kaks nn baasindikaatorsüsteemi, millest intervjuueeritud Baden-Württembergi ja Baieri liidumaade omavalitsused on oma kogukonna indikaatorite väljatöötamisel lähtunud ning paljud neist otse üle võtnud. Esiteks, 2000. aastal nelja liidumaa ministriumide⁴³ poolt välja töötatud ja Heidelbergi evangeelse tudengiühenduse FEST (*die Forschungsstätte der Evangelischen Studiengemeinschaft e.V. Heidelberg*) põhjal moodustunud töörühma poolt modifitseeritud indikaatoritesüsteem - nn FEST indikaatorid. Esmalt piiritleti neli valdkonda: keskkond, majandus, ühiskond/sotsiaalvaldkond, osalemine. Neist igäühe jaoks määratleti kuus tegevuseesmärki (*Handlungsziele*) koos selle saavutamist hindava indikaatoriga, mille tulemusena moodustub 24-st nn tuumikindikaatorist (*Kernindikatoren*) koosnev süsteem. Igal indikaatoril on kolm seda täpsustavat indikaatorit (*Ergänzungsindikatoren*). Erinevalt tuumikindikaatoritest, mis omavalitsuste omavahelise võrreldavuse eesmärgil peaksid igas omavalitsuses olema samad, on täpsustavate indikaatorite valik vaba ning sõltub konkreetse omavalitsuse iseloomulikest karakteristikutest. Indikaatorite valikul võib silmas pidada FESTi tuumikindikaatorite väljatöötamisel järgitud põhimõtted (Diefenbacher *et al.* 2000):

- 1) Andmete kättesaadavus omavalitsuse statistika raames;
- 2) Vastava tegevuseesmärgi esindatavus;
- 3) Indikaatori üldine arusaadavus;
- 4) Indikaator võimaldab näidata trende aja jooksul.

Küsitluse tulemusel selgus, et kõige olulisemaks peeti indikaatorite valikul andmete kättesaadavust ja indikaatorite arusaadavust ning lihtsust. Lisaks kerkisid teiste vastuste seast esile kriteeriumid nagu võimalus koguda andmeid regulaarselt ilma suuremate lisakuludeta (aeg, finantsid), andmete võrreldavus teiste omavalitsuste või riikliku tasandi indikaatoritega ja indikaatorite läbipaistvus (trendid kergesti tõlgendatavad).

Teiseks baasindikaatorsüsteemiks, millest paljud omavalitsused lähtuvad, on kampaania „*Zukunftsfähige Kommune*” raames viie aasta jooksul (1999-2003) Saksamaa Keskkonnaabi (*Deutsche Umwelthilfe*) ja kampaanias osalenud omavalitsuste koostöö tulemusena välja töötatud 20-st indikaatorist koosnev nn DUH indikaatorite süsteem. See on jaotatud neljaks suuremaks valdkonnaks: heaolu, majanduslik efektiivsus, sotsiaalne õiglus ja keskkonnakvaliteet ning ressursikasutuse tõhusus. FESTi süsteemist eristab seda osalemise valdkonna asendumine

---

⁴³ Baden-Württembergi keskkonna- ja transpordiministeerium (*Ministerium für Umwelt und Verkehr Baden-Württemberg*), Baieri liiduvabariigi arengu- ja keskkonnaministeerium (*Bayerischer Staatsministerium für Landesentwicklung und Umweltfragen*), Hesseni keskkonna-, põllu- ja metsamajanduse ministeerium (*Hessischer Ministerium für Umwelt, Landwirtschaft und Forsten*), Thüringeni põllumajanduse, looduskaitse ja keskkonnaministeerium (*Thüringer Ministerium für Landwirtschaft, Naturschutz und Umwelt*).

heaolu käsitleva valdkonnaga. Antud süsteemi eripära seisneb selles, et indikaatorid on jaotatud pluss- ja miinusindikaatoriteks (näitaja suurenemine märgib vastavalt positiivset või negatiivset arengut konkreetses valdkonnas, nt võimalused haridusele ja noorte kuritegevus), kus iga valdkonna puhul on kummaski grupist esile toodud 1-5 nn tärnindikaatorit (*Sternchenindikatoren*). Kui teistel valdkondadel on tärnindikaatoreid 1-2, siis keskkonna valdkonnal on neid viis. See viitab veelkord jätkusuutliku arengu käsitluse looduskeskkonnaalase lähenemise domineerimisele Saksamaal. Intervjuude põhjal ei saa väita, et see tuleneks ühepoolsest keskkonnaametnike või –aktivistide survest. Agendaprotsessis osalevad keskkonnaametnikud tunnistasid, et omavalitsuse haldusaparaadi siseselt on nad mitmeid kordi pidanud kokku puutama suhtumisega „jälle sina oma agendaga” või „jälle sina oma indikaatoritega”. Seetõttu rõhutasid nad nii ametnikele, poliitikutele kui kodanikele suunatud pideva jätkusuutlikkuse temaatika alase selgitustöö vajalikkust.

Peamiste indikaatorite väljatöötamise ja kasutamise eesmärkidena nähakse küsitluse tulemuste põhjal jätkusuutliku arengu protsessi monitooringut ja teadlikkuse tõstmist jätkusuutliku arengu temaatikast. Nii arvasid vastavalt 64 % ja 86 % küsitlusele vastanutest. Seega on indikaatorite süsteemi sihtrühmaks pigem avalikkus ja poliitikud kui eksperdid ja spetsialistid. Optimaalseks indikaatorite arvuks pakkusid intervjuueeritud ametnikud 20-40, nn tuumikindikaatoreid ei tohiks olla üle 20. Indikaatorite kasutamise ühe suurema probleemina nähti nende vähest läbipaistvust s.t teadmata tagapõhja, kohalikku ja regionaalset sotsiaalmajanduslikku, kultuurilist ning geograafilist olustikku, on väga raske hinnata indikaatori tegelikku tähendust. Erinevad tagapõhjad võivad indikaatorite omavahelise võrreldavuse raskeks teha. Näiteks jalgrattateede pikkuse suhe autoteede kogupikkusesse omavalitsuses. Mägipiirkondades sõidetakse kindlasti vähem jalgrattaga ja seetõttu ei investeerita niivõrd jalgrattateedesse kui autoteedesse. Võrreldavuse problemaatikat rõhutasid intervjuueeritud eriti kvalitatiivsete indikaatorite puhul, mis tuleneb nende subjektiivsest iseloomust - erinevates regioonides domineerivatest erinevatest väärtushinnangutest. Näiteks linna- ja maapiirkondades on heaolu kriteeriumid erinevad. Kvalitatiivsete indikaatorite lisamise suhtes indikaatorite süsteemidesse oldi ettevaatlikul seisukohal. Peamised probleemteemad, mis antud temaatikaga esile kerkisid olid:

- 1) milline on kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete indikaatorite omavaheline suhe – kui on näiteks 20 indikaatorit ja 5 neist on kvalitatiivsed, siis millistel on rohkem kaalu jätkusuutlikkuse hindamise kontekstis?
- 2) kvalitatiivsed indikaatorid võib välja töötada omavalitsuse olukorra hindamiseks, kuid omavalitsuste vahel pole need võrreldavad;
- 3) kvalitatiivsete indikaatorite kohta andmete saamiseks tuleb läbi viia mahukad küsitlused, mis nõuavad aega ja raha. Mitmed omavalitsused olid arvamusel, et nad kasutaksid kvalitatiivseid indikaatoreid juhul, kui ülikoolid või mõned teised teadus-ja arendusasutused vastavasisuliselt uuringuid läbi viiks.

Intervjuude käigus oli märgatav, et kvalitatiivsetest indikaatoritest rääkides jõuti ikka ja jälle tagasi heaolu temaatikani. Teiste välja toodud näidisindikaatorite vajalikkus jätkusuutlikkuse hindamise seisukohast jäi algselt arusaamatuks. Nende seost jätkusuutlikkusega hakati nägema peale sotsiaalse kapitali mõiste käsitlemist. Seejärel nõustusid kõik intervjuueeritud, et teatud tingimusi arvestades võiks mõned neist kasutusele võtta. Seda eelkõige ühiskondlikust tagapõhjast ülevaate saamisel, mis on vajalik kvantitatiivsete indikaatorite tõlgendamisel. Tingimused, mida mainiti, olid esiteks täpsustamine, mida konkreetselt need näitajad mõõtma peaksid ning teiseks, milline on nende seos jätkusuutlikkusega.

Intervjuude üks olulisi sõnumeid oli, et indikaatorite süsteemid ei peagi teineteisega üks üheselt võrreldavad olema, kuid arengute võrreldavus konkreetsetes valdkondades (sotsiaalmajanduslik seisund, keskkonna kvaliteet jne) peaks olema võimalik. Erinevaid indikaatoreid ja indikaatorite süsteeme on välja töötatud juba mitmeid ning millegi originaalsega väljatulemine on raske ja mõttetu. Pigem tuleks vaadata, mida oleks juba olemasolevatest üle võtta.

3.2.4. Peamised probleemid agendaprotsessi algatamisel ja ellurakendamisel

Küsitluse tulemuste põhjal pidasid 59 % vastanutest kõige tugevamateks takistusteks kohaliku Agenda 21 või jätkusuutliku kogukonna arenguplaani väljatöötamisel ning ellurakendamisel finantsressursside vähesust ja vähest poliitilist huvi ning toetust jätkusuutlikule arengule kohalikul tasandil. Lisaks rõhutati avalikkuse huvi vähesust (41 % vastanutest). 27 % vastanutest tõid välja jätkusuutliku arengu rakendamise praktikat toetava maksusüsteemi puudumise problemaatika. Kõik need takistused on ära mainitud 2002. aastal ICLEI algatusel valminud aruandes, mis käsitleb kohaliku Agenda 21 protsesside kulgemist üle maailma (Walker 2002). 23 % olid arvamusel, et koostöö puudumine või ebapiisav koostöö erinevate administratsiooni üksuste vahel ja ebapiisav ühiskondlik konsensus prioriteetide seadmisel takistab tugevalt jätkusuutliku kogukonna ülesehitamist. 18 % nägid vähest finants- jm abi liidumaade ja keskvalitsuse poolt ning vähest poliitilist huvi ja toetust jätkusuutlikule arengule riiklikul tasandil oluliste protsessi pidurdavate asjaoludena. Teisi küsimustikus välja toodud võimalikke takistusi loeti keskmise või nõrga mõjuga olevat. Kõige rohkem toodi välja „protsessi hindamise kriteeriumide raamistiku ja indikaatorite väljatöötamise abimaterjali puudumise” (23 % vastanutest) ning „kvalifitseeritud tööjõu puuduse” (18 % vastanutest) mõju puudumist agendaprotsessile. Mitmed vastajad olid lisanud kodanike motivatsiooni ülevälhoidmise raskuse, seda just pikaajalises perspektiivis.

Intervjueritud ametnikud jaotasid agendaprotsessi algatamise ja ellurakendamise problemaatika omakorda veel siseseks ja väliseks. Agendaprotsessi algatamise siseseks probleemiks peeti omavalitsuse esindajate poliitise tahte ja nõusoleku tahasaamist antud protsessile: ühelt poolt peaksid omavalitsuse ametnikud ja poliitilised kogud kodanikke ja nende ettepanekuid tõsiselt võtma, teiselt poolt peaksid kodanikud mõistma, et lõpuks langetavad otsuseid ikkagi poliitikud. Peamiseks agendaprotsessi algatamise väliseks takistuseks peeti inimeste teadlikkuse vähesust jätkusuutlikkuse problemaatikast ning vähest osavõttu. Nii kodanike kui ametnike seas on laialt levinud ükskõiksus antud temaatika suhtes. Ametnikud näevad agendatöös tihtipeale mittetasustatavat lisatööd. Lahendus eelpooltoodud probleemidele peitub nende arvates kommunikatsioonis – tuleb selgitada erinevate huvipoolte seisukohtade tagapõhja ning jätkusuutlikkuse mõistet ja teisi sellega seotud termineid tuleks edestada sel moel, et nende sisu avalikkuseni jõuaks.

Agendapõhimõtete ja planeeritud tegevuste ellurakendamise sisese probleemina toodi ülekaalukalt välja huvidekonflikti temaatika (*Schnittstellenproblematik*). See väljendub esmalt agendaprotsessis osalevate inimeste erinevate väärtushinnangute vahelises konfliktis. Mida rohkem on inimesi laua ümber, seda rohkem on probleeme. Igauks kaitseb iseenda positsiooni. Halduse siselt eksiteerib pidev pingeseisund erinevate ametkondade vahel, mis mõnikord paisub, mõnikord väheneb. Üks kõige tüüpilisemaid konfliktvaldkondi on turismi/planeerimise ja keskkonnakaitse vahel. Samas tunnistati, et agendaprotsess on aidanud kaasa koostöö suurenemisele ametkondade vahel ja veelgi rohkem ametnike ja kodanike vahel. Ellurakendamise välise probleemina nähti kodanike ja ametnike/poliitikute motivatsiooni ülevälhoidmist. Kui ametnike/poliitikute puhul on probleemiks arusaamise kujundamine, et

agendaprotsess on protsess, mis ei lõpe ühe arengukava vastuvõtmisega või mõne projekti läbiviimisega, siis kodanikele on raske selgeks teha, et muutused võtavad aega. Ühelt poolt on probleemiks, et kuna kodanikud ei malda tulemusi ära oodata, lähevad juba moodustunud töögrupid laiali ning kodanikud süüdistavad ametnikke koostöövaenulikkuses, teiselt poolt, peale 5-7 aastast aktiivset perioodi kurtsid intervjueeritud ametnikud agendaprotsessi nõ mahakäimise üle. Jäänud on vanad aktiivsemad tegijad, uusi peale ei tule. Põhjuseid võib siin olla mitmeid, kuid käesoleva magistritöö autori arvamus on, et üheks neist on tõenäoliselt muutunud sotsiaalmajanduslik olukord Saksamaal võrrelduna 1990ndate aastate lõpuga ehk siis sotsiaalmajanduslike probleemide teravnemine, mistõttu on muutunud prioriteedid inimeste väärtushinnangutes. Samuti küsimustikule vastanud töid välja, et teravamateks omavalitsuse ees seisvateks ja lahendust vajavateks probleemideks nii hetkel kui ka tõenäoliselt viie aasta pärast on omavalitsuse finantsolukorra parandamine, kohaliku majanduse ning sotsiaalse sidususe tugevdamine. Sotsiaalset sidusust mõjutavad eelkõige kolm faktorit: töötuse tase, sisserännanute integratsiooni edukus ning rahvastiku vananemine ja sellega seonduvad muutused infrastruktuuris (nt vanurite linnaosade teke). Seega nähakse ohtu ühiskonna sotsiaalse kapitali tasemele.

Intervjuude käigus selgus kahe üsnagi sarnase termini sisuline vahe. Kodanike kaasamisest rääkides kasutati nii mõistet *Bürgerschaftliche Engagement* kui *Ehrenamtliche Engagement*. Esimene neist tuli Saksamaal käibele kogukonna sotsiaalsete küsimuste temaatika ja selle probleemide lahendamise seoses ning hetkel viitab kodanike aktiveerimisele ükskõik mis teemal ja ükskõik mis põhjusel. *Ehrenamtliche Engagement* mõistet kasutatakse eelkõige agendaprotsessiga seoses.

Kokkuvõtvalt, peamiste takistustena nähakse agendaprotsessis esmalt poliitilise nõusoleku saavutamist, seejärel erinevate huvikonfliktide vahel konsensuse leidmist ning lõpuks nii kodanike kui ametnike motivatsiooni ülevaheldumist. Omavalitsuse finantsressursside nappusele viitasid küsitlusele vastajad. Tõenäoliselt on nii sellel kui üldisel sotsiaalmajanduslikul olukorral seos kolme ülal mainitud takistusega.

3.3. Jätkusuutliku arengu protsess Eesti linnalistes kohalikes omavalitsustes

Jätkusuutliku arengu alusdokumendi Agenda 21 allakirjutamisega võttis Eesti endale kohustuse töötada välja oma riigi arengustrateegiad, mis kogusummas peaksid tagama inimkonnale elamiseks vajaliku keskkonna võimalikult pikaks ajaks. Eesti jätkusuutliku arengu alasele tegevusele loovad aluse põhiseadus ja 1995. aastast kehtiv säästva arengu seadus, mis oma ülesehituselt vägagi looduskeskkonnakeskne. 1997. aastal vastu võetud seadusemuudatuses sõnastati ümber 12 paragrahv, milles sätestati eri majandusharudes ja piirkondades arengukavade koostamise kord. Sellele vaatamata domineerib seaduses tugevalt keskkonnakeskne lähenemine.

1996. aastal loodi säästva arengu komisjon, mida juhib peaminister. Vabariigi Valitsuse korralduse nr 898-k § 3 kohaselt on selle ülesanne teha valitsusele ning riigi- ja kohaliku omavalitsuse asutustele asjakohaseid ettepanekuid majandus-, sotsiaal- ja keskkonnavaldkonna arengute seostamiseks, samuti võib vajadusel teha ettepanekuid asjakohaste õigusaktide väljatöötamiseks ning teemakohaste uuringute korraldamiseks. Antud komisjoni õlule pandi 14. septembril 2005 Riigikogus heaks kiidetud Eesti säästva arengu strateegia "Säästev Eesti 21" valmimise eest vastutamine. See dokument „määratleb Eesti riigi ja ühiskonna arendamise eesmärgid aastani 2030 ning seostab majandus-, sotsiaal- ja keskkonnavaldkonna arengud kooskõlas ülemaailmsete (Agenda 21) ja Euroopa Liidu pikaajalist arengut määratlevate dokumentidega. Strateegia eesmärgiks on arengus ühendada globaalsest konkurentsist tulenevad

edukusenõuded jätkusuutliku arengu põhimõtete ja Eesti traditsiooniliste väärtuste säilitamisega. Üldise arengusuunana määratletakse riigi liikumine teadmuspõhise ühiskonna suunas” (EV Keskkonnaministeerium 2006).

Võrrelduna Saksamaa riikliku jätkusuutliku arengu strateegiaga on see erinevate valdkondade tasakaalustatud lähenemist silmas pidades tunduvalt terviklikum ning lahendus(t)ele orienteeritum. Järjest suurenevat terviklikkuse põhimõtte järgimist on võimalik täheldada kolmes hetkel Eesti linnade poolt vastu võetud kohalikus Agenda 21-s: Kuressaare (1997), kus domineerib ülekaalukalt looduskeskkonna aspekt, Tartu (1998), kus keskkonnaaspekti kõrval on rõhutatud sotsiaalset aspekti ja osalemist otsusetegemisprotsessides ning Pärnu (2004), mille agendas on teiste aspektide kõrval välja toodud majandusliku valdkonna arengu tähtsus jätkusuutlikkust silmas pidades. 1997. aasta lõpus Ülle Vaht'i poolt läbi viidud uuringu kohaselt oli Eestis 108 omavalitsusüksuses (255-st) Agenda 21 loodud või loomisel. See moodustab 42,4 % omavalitsuste koguhulgast. ICLEI poolt 2000. aasta novembrist kuni 2001. aasta detsembrini läbi viidud uuringu kohaselt eksisteeris Eestis 29 agendaprotsessi (Walker 2002: 7). Käesoleva magistritöö raames läbi viidud küsitluse kohaselt on kolmes Eesti linnas kohalik Agenda vastu võetud, Haapsalus on see koostamisel alates 2005. aastast, kahes on see algatamisel ning viis omavalitsust kinnitasid, et neil ei ole plaanis seda lähiajal teha. Kõik omavalitsusametnikud olid nõus, et jätkusuutliku arengu põhimõtetega arvestamine linna arengu kavandamisel on vajalik, kuid eraldi kohaliku Agenda 21 vastuvõtmist ei peetud mõttekaks. Oldi arvamusel, et piisab, kui linna arengukava koostamisel on nende põhimõtetega arvestatud ning neist lähtumise kohustus on ära toodud valdkondlike arengukavade koostamisel ja elluviimisel. Kohaliku Agenda 21 vajalikkust tunnistasid 11-st küsitlusele vastanud ainult 4 omavalitsust. Selline arusaam selgitab ICLEI poolt läbi viidud uuringu tagasihoidlikku tulemust Eesti agendaprotsesse silmas pidades. Eelpooltoodud arusaam oli samuti domineeriv Ülle Vahti (1997) poolt läbi viidud uuringus. Samas 2/3 vastanud Saksamaa omavalitsustest pidas kohaliku Agenda 21 vastuvõtmist vajalikuks. Nii 1997. aastal kui hetkel on nimetatud seisukoha levik tingitud tõenäoliselt kahest asjaolust: esiteks, vähene teadlikkus, mida agendaprotsess endast tegelikult kujutab ja millised võiksid olla sellest saadavad kasud omavalitsuse arengut silmas pidades ning teiseks, sellega seonduvad kohustused ja lisatöö omavalitsuse ametnikele, mida omavalitsuste niigi piiratud personali- ja finantsressursside tingimustes hea meelega ei võeta. Oma roll on riigi üldisel sotsiaalmajanduslikul olukorral: ICLEI kohaselt on kõige vähem kohalikke agendaprotsesse algatatud madala- ja keskmise majandusliku heaolutasemega riikides (Walker 2002).

3.3.1. Jätkusuutlikkuse mõiste

Nii nagu Saksamaal rõhutatakse Eestis agendatemaatikat käsitledes tugevalt looduskeskkonna jätkusuutlikkust.⁴⁴ Kui Saksamaa omavalitsused lähtusid ülekaalukalt Brundtlandi komisjoni definitsioonist jätkusuutlikule arengule, siis Eestis oli populaarne arusaam, mille kohaselt areng on jätkusuutlik, kui heaolu aja jooksul ei kahane ehk kogu kapitali – s.o toodetud kapitali, inimkapitali ning looduskapitali – poolt loodud rikkus ja heaolu ajas ei vähene. Võrdselt jagunesid arvamused kahe lähenemise vahel: ühelt poolt oldi arvamusel, et looduskapital ja inimkapital on teineteist täiendavad, st. ühe produktiivsus sõltub teise olemasolust. Toodetud kapitali suurenemine ei suuda hüvitada looduskapitali vähenemist piisavalt, et säilitada pidev sissetulekute või tarbimise voog. Toodud lähenemisele oponeerisid omavalitsusametnikud, kelle

⁴⁴ Osalenud mitmel rahvusvahelisel (peamised osavõtjad Baltimaadest, samuti Soomest, Rootsist, Venemaalt, Poolast, Saksamaalt) omavalitsuste jätkusuutlikkust käsitleval seminaril, on käesoleva magistritöö autori tähelepanek, et nendel seminaridel keskenduti ülekaalukalt keskkonnateemade lahendamise probleemidele.

arvates areng on jätkusuutlik, kui kogukapitali väärtus ehk rikkus ajas ei vähene. Erinevad kapitali vormid on omavahel osaliselt asendatavad. Kaks omavalitsust, kus kohalik Agenda 21 on vastu võetud, pooldasid tasakaalukeskset lähenemist jätkusuutlikule arengule. Erinevalt Saksamaast ei saa nende puhul välja tuua seost, mille kohaselt nende maailmanägemust iseloomustaks arusaam, et elu on ülim väärtus ning igal loomal, taimel ja kivil on õigus olemasolule ja heaolule nagu inimesel. Sarnaselt Saksamaale nõustusid Eesti küsitlusele vastajad, et inimene vastutab looduses tema tegevuse tagajärjel toimunud muutuste eest ning viis omavalitsuse ametnikku täpsustasid, et loodusel on õigus olla selline nagu ta on.

Terminoloogilisest seisukohast eelistasid küsitlusele vastajad mõistet „jätkusuutlik areng” mõistele „säästev areng”. Viimast pooldasid ainult kolm ametnikku. Omavalitsusametnike seas näib olevat levinud arusaam, mille kohaselt ainult säästmisest tulevastele põlvkondadele ellujäämise võimaluste ja heaolu tagamisel ei piisa. Jätkusuutlikkuse arengu mõiste tõlgendamise ajaloo vältel alates agendaprotsessi algusest 1990ndate esimesel poolel on võimalik Eestis välja tuua kolm etappi: esmalt tõlgendati seda kitsalt looduskeskkonna ja –ressursside säilitamisega seoses, seejärel, 1990ndate lõpul ja 21. sajandi algusaastatel kasutasid eelkõige poliitikud antud terminit pideva majanduskasvu tähistamiseks ning aastatel 2003-2005 on jälgitav, kuidas antud termin leiab üha enam käsitlust sotsiaalvaldkonnas (eelkõige rahvastiku arengu tendentside kirjeldamisega seoses).

3.3.2. Agendaprotsessi ulatus ja areng

Erinevalt Saksamaast pole agendaprotsess Eestis hoogu sisse saanud, kuid selle elujõulisus tundub hetkel Saksamaalgi küsitav olevat. Peapõhjusena näeb käesoleva magistr töö autor siin Eesti ühiskonnas üleminekuajal ja sellele järgneval perioodil toimunud kiireid muudatusi ühiskondlikus struktuuris, kus peamiseks eesmärgiks riiklikul tasandil oli institutsionaalne reform ja majanduskasvu saavutamine ning indiviidi tasandil muutuste keerises isikliku ellujäämise ja heaolu tagamine. Agendaprotsessi juurdumiseks puudus stabiilne ja viljakandev pinnas nii nagu see oli Saksamaal. Sarnaselt Saksamaa omavalitsusametnikele on Eesti ametnikud arvamusel, et kodanike huvi agendaprotsessi vastu on vähene, kuna igapäevatöö ja tegemised võtavad kogu vaba aja. Kui Saksamaa puhul oli teiseks vähese osalemishuvi põhjuseks asjaolu, et tavakodanikud ei näe osalemisel mõtet, kuna omavad juba eelnevalt arvamust, et nende arvamust ja ettepanekuid nagunii ei arvestata, siis Eestis oldi arvamusel, et huvide erinevus on pärssivaks faktoriks. Põhjuseks võib olla empaatiaoskuse puudumine, mis ei lase erinevate huvide vahel konsensust saavutada ning pärsib soovi koostööks ja osalemiseks.

Hetkel on Eesti linnaliste omavalitsuste poolt vastu võetud kolm kohalikku Agenda 21 (Kuressaare 1997.a., Tartu 1998.a., Pärnu 2004.a.). Nendes linnades ollakse agendaprotsessiga ülesannete elluviimise, hindamise ja tagasiside kogumise etapis. Teistes küsitlusele vastanud linnades agendaprotsessi kui sellisega aktiivselt ei tegeleta või ollakse alles ideede ja info kogumise ning arutelude ja prioriteetide seadmise faasis.

Eestis läbi viidud küsitlusest selgus, et neljas omavalitsuses on agendaprotsess algatatud kohaliku omavalitsuse poolt ning kuues omavalitsuse ja ühiskonnagruppide või ühenduste koostöös. Näiteks Pärnus tegi esimesed sammud Eesti Rohelise Liikumise Pärnu grupp, kellega läks kaasa Pärnu Linnavalitsus ja Vana-Pärnu linnaosa kogukond. Kuressaares osales agendaprotsessi algatamisel liikumine “Eluterve Eesti” Saaremaa ja Kuressaare Linna

Kodukaunistamise Komitee. Neli omavalitsust on välja toonud üksikisikute rolli.⁴⁵ Nagu Saksamaalgi toodi erasektori organisatsioonide osalust välja ainult ühel korral. Aktiivse poolena agendaprotsessi algatamisel nähakse küsitlustulemuste põhjal omavalitsuse juhtkonda ja ametnikke, vähem asjast huvitatud kodanikke ja erasektori organisatsioone. Ühe ankeedile vastanud linnaametniku sõnul on uute projektide algatamine omavalitsuse poolt lihtsam. Tema arvates „koolid ja vabatahtlike ühendused VÕIKS OLLA kindlasti arvestamisväärased [partnerid] – hetkel ei julge väita, et nad seda ON.” Samuti Ülle Vahti poolt 1997. aastal läbi viidud uuringu kohaselt nähti protsessi potentsiaalsete algatajatena valdvalt kohalike omavalitsuste juhte. Levinuim avalikkuse osalemise võimalus omavalitsuse arengu kujundamisel on osalemine erinevates töögruppides.

Sarnaselt Saksamaale eristusid teistest ühiskonna gruppidest agendaprotsessile selge poolehoiu poolest linna administratiivne juhtkond, keskkonnaametnikud ja keskkonnaorganisatsioonid. Mõningane toetus on märgatav linnaelanike või nende ühenduste poolt, teatud määral linna poliitilise juhtkonna ja kohaliku meedia poolt. Vastuseisu agendaprotsessile, ja sedagi mõningast, on tunnetanud ainult üks omavalitsuse ametnik (kohalike ettevõtjate või ettevõtjate ühenduste poolt).

Välja arvatud üks erand, kinnitasid kõik küsimustikele vastanud omavalitsusametnikud, et nende omavalitsuses on vastu võetud poliitiline otsus kohaliku omavalitsuse arendamiseks lähtuvalt jätkusuutlikkuse põhimõtetest. Vastanud 11-st omavalitsusest käib agendaprotsess hetkel ametlikult viies, kolmes neist (Kuressaare, Tartu, Pärnu) on vastu võetud kohalik Agenda 21. Sillamäel ja Haapsalus on protsess algusjärgus. Selline olukord on igati kooskõlas küsimustiku 5. küsimusele antud vastustest esile kerkinud arusaamaga, mille kohaselt piisab, kui linna arengukava koostamisel on jätkusuutlikkuse põhimõtetega arvestatud ning valdkondlike arengukavade koostamisel ja elluviimisel on ära toodud neist lähtumise kohustus. Eraldi jätkusuutliku arengu tegevuskava, kohaliku Agenda 21, vastuvõtmist ei peeta vajalikuks. Igati optimistlikud oldi linna arengukava hindamisel jätkusuutlikkuse põhimõtete integreeritust silmas pidades: ainult kaks omavalitsuse ametnikku oli arvamusel, et nende linna arengukava ei vasta küsimustikus toodud jätkusuutliku arengukava kriteeriumidele.

Sarnaselt Saksamaa omavalitsustega nentisid kõik viis eelpoolnimetatud omavalitsuse ametnikku, et agendaprotsessi juhib omavalitsus ning tegevuse finantseerimine käib omavalitsuse eelarvest. Ametlikeks partneriteks on mittetulundusühingud ja kodanikeühendused, Tartus ja Pärnus lisaks teadus- ja haridusasutused. Nad panustavad protsessi andes kasutusse inimkapitali (*know-how*) ning tehes vabatahtlikku tööd ühiskonna hüvanguks. Võrrelduna Saksamaa liidumaade valitsuse rolliga näivad Eesti maavalitsused agendaprotsessis passiivsemad, mis tõenäoliselt on tingitud nii Eesti maavalitsuste erinevatest funktsioonidest võrrelduna Saksamaa liidumaa valitsustega kui ka ressursside mahust ja võimalusest neid jagada. Koostööd agendaprotsessi raames teiste omavalitsustega Eestis märkisid ära kaks omavalitsust ning üks omavalitsus tõi välja UBC (*Union of Baltic Cities*) panuse agendaprotsessi. Koostöö käib peamiselt sõpruslinnade raames. Kohaliku meedia osatähtsuse vabatahtliku töö vormis on välja toonud ainult Tartu.

Omavalitsustes, kus agendaprotsess on ellu kutsutud, juhib kahes neist protsessi spetsiaalselt Kohaliku Agenda 21 väljatöötamiseks ja elluviimiseks loodud juhtgrupp koos omavalitsuse juhtidega, kahes on eesotsas abilinnapea, ühes juhib protsessi planeerimise administratsioon.

---

⁴⁵ Tübingeni intervjuueeritud ametnik tõdes, et nende linna ja regiooni transpordisüsteemi on ülimalt efektiivselt üles ehitatud ja käima pannud üks oma valdkonna entusiast ning teisteski valdkondades on mõne pühendunud isiku kaasamisel märgata kiiret edasiminekut.

Kohaliku Agenda 21 väljatöötamisel ja juba käimasolevas agendaprotsessis löövadki kõige enam kaasa planeerimise ja keskkonnaameti ametnikud, lisaks mõjutab juba käimasolevat protsessi administratiivse juhtkonna tegevus.⁴⁶ Nii oli see ka Saksamaal, kuid erinenevalt Saksamaast hinnatakse tugevaks keskkonnaorganisatsioonide mõju agendaprotsessi kulgemisele. Huvitav on asjaolu, et eestlaste vastuste puhul ei tulnud välja poliitilise juhtkonna roll ei agendaprotsessi algatamisel ega selle ellurakendamisel. Sarnaselt sakslastega on Eestis koostöö ettevõtjate ja omavalitsuse vahel tagasihoidlik. Nii poliitikute vähese huvi kui ka ettevõtjate ja omavalitsuste vahelise vähese koostöö põhjuste avamiseks tuleks läbi viia lisauuringuid.

Sarnaselt sakslastega töid eestlased koostöö puhul teiste linnadega jätkusuutliku arengu kavandamisel esile selle positiivseid külgi nagu tegevuse alustamise lihtsustamine, motivatsioon tegevuse jätkamiseks, kogemuste vahetuse ning ühisfinantseerimise võimalus. Kõik need aspektid olid samuti välja toodud Ülle Vahti 1997. aastal läbi viidud küsitluses. Ainukese negatiivsena küljena näevad eestlased, ja seda enam rõhutatult kui Saksamaa tulemuste puhul, lisatöö tekkimist. Arvestades ametnike koormatust ei nähta lisakohustustes, eriti tasustamata, meeldivat perspektiivi.

Jätkusuutliku arengu protsessi või Kohaliku Agenda 21 väljatöötamise ja ellurakendamise prioriteetsust kohaliku omavalitsuse süsteemi siseselt hinnati nelja vastanu poolt keskmisel tasemel olevaks. Sarnaselt Saksamaa küsitluse tulemustega julges ainult üks ametnik väita, et prioriteetsuse tase on nende omavalitsuses kõrge.

Sarnaselt sakslastega on Eesti ametnikud seisukohal, et jätkusuutliku arengu protsessi käivitamine ning elluviimine on mõjunud hästi otsuste tegemise protsessile, erinevate sektorite arengukavade väljatöötamisele ja ellurakendamisele, poliitika kujundamise protsessile, avalikkusega konsulteerimise protsessi kujunemisele ja juurutamisele ning erinevate huvigruppide vahelisele koostööle.

Kui Saksamaal on 45 % küsitlusele vastajate arvates Kohaliku Agenda 21 või jätkusuutliku arengu põhimõtete integreeritus kohaliku omavalitsuse planeerimisprotsessi ja arengukavadesse nende omavalitsuses heal tasemel (on osaliselt integreeritud), siis Eestis arvas nii 55 % (ehk 6) vastanud omavalitsusametnikest. Neljas omavalitsuses hinnati antud küsimuses olukorda väga heaks (Kohalik Agenda 21 või jätkusuutliku arengu protsessiga seotud põhimõtted ning tegevused on integreeritud kohaliku omavalitsuse igapäevaotsuste tegemisse). See näitab, et eestlased on oma hinnangutes võrrelduna sakslastega optimistlikumad silmas pidades jätkusuutlikkuse põhimõtete integreerituse määra omavalitsuse tegevus- ja otsustusprotsessidesse. Lisaks on eestlased võrrelduna sakslastega optimistlikumad oma omavalitsuse elujärje hindamisel, mida 58 % vastanutest arvas võrreldes teistega parema olevat, 42 % tunnistas selle keskmisel tasemel olevat ning ükski vastanu ei olnud arvamusel, et see oleks võrreldes teistega halvem. Saksamaal seevastu hindasid küsitletud enda omavalitsuse elujärge vastavalt 52 % heal järjel, 33 % keskmisel ja 15 % halval järjel olevaks.

Ühisel seisukohal olid eestlased sakslastega selles osas, et kohaliku Agenda 21 protsess on sobiv kaasamiseks kõiki üksusi ja osakondi jätkusuutliku arengu alasesse tegevusse ning informeerimaks linna poliitilist juhtkonda jätkusuutliku arengu temaatikast ja problemaatikast. Kõik vastanud nõustusid, et kohaliku Agenda 21 protsess toetab ülelinnalist projekti (nt linna arengukava). Avalikkusega koostöö seisukohast nähti agendaprotsessi positiivset külge selle sobivuses integreerimaks Kohalikku Agenda 21 põhimõtteid kogu omavalitsuse tegevussüsteemi ning

---

⁴⁶ Kui vaadata, kes vastasid Eestis laiali saadetud küsimustikule, siis esindatud olid nii planeerimise, keskkonna, linnamajanduse kui ka sotsiaal-, tervishoiu- ja hariduse eest vastutavad abilinnapead.

kaasamaks jätkusuutliku kogukonna ülesehitusse avalikkust (tavakodanikud, nende ühendused, ettevõtjad, meedia).

Agendaprotsessi finantseerimine toimub kolmes omavalitsusest viiest, kus antud protsess hetkel käimas on, omavalitsuse eelarvest. Ühes omavalitsuses lisanduvad projektirahad. Ühes omavalitsuses on see projektipõhine ning omavalitsuse töötaja teeb seda hobi korras ametliku töö kõrvalt. Ühes omavalitsuses on agendatöö jäänud ametniku tasustamata lisaulesandeks. Märkatav on tendents, et nii Eestis kui Saksamaal tuleb suur osa finantsidest omavalitsuse eelarvest, kuid projektipõhise finantseerimise osakaal on tunduvalt madalam. Agendatöö kui ametnikule või ametnikele lisakohustuse õlulepanek on levinud mõlemas riigis.

Võrrelduna Saksamaa nähakse Eestis Euroopa Liidu struktuurifondides (seega projektidel põhineval rahastamises) võimalust suuremate ideede elluviimiseks igapäevaste omavalitsuse ülesannete täitmiseks piiratud finantsressursside tingimustes. Kui Saksamaa vastajatest tunnistasid ainult 23 %, et nende omavalitsusel on kavas taotleda Euroopa Liidu struktuurifondidest kaasfinantseerimist jätkusuutliku kogukonna edendamiseks, siis Eestis kinnitasid seda 92 % vastanutest. Hetkel on realselt Euroopa Liidult selleks otstarbeks toetust saanud kaks omavalitsust, seda nii finantside kui *know-how* näol. Teistest rahvusvahelistest organisatsioonides mainiti ära Baltic21, kelle panus seisnes teadmiste levitamises. Eesti omavalitsusametnikud tunnistasid, et iga-aastase omavalitsuse eelarve koostamisel lähtutakse esmalt omavalitsusüksuse strateegilises arengukavas ära toodud eesmärkidest, kuid lisaks võetakse arvesse hetkel kõige problemaatilisemaid jooksivaid küsimusi antud omavalitsuse jaoks.

Kuni viimaste kohalike omavalitsuste valimiseni 2005. aasta oktoobris oli Eesti omavalitsuste volikogu valitsusperiood erakordselt lühike – kolm aastat. Saksamaal tehtud intervjuudes tunnistasid ametnikud, et kolm aastat ei ole kindlasti piisav stabiilseks omavalitsuse arengu juhtimiseks ning pikemaajaliste eesmärkide saavutamiseks. Eesti ametnikud nentisid, et see on sobiv lühemaajaliste strateegiliste eesmärkide (3-4 aastat) elluviimiseks ja jooksvate küsimuste lahendamiseks, kuid mitte pikaajaliste eesmärkide poole püüdlemiseks. Sobiva valitsusperioodi väljapakumisel läksid arvamused lahku: nelja vastanud arvates võiks see olla neli aastat (nagu see on alates 2005. aasta kohalike omavalitsuse valimistest), kolm ametnikku olid arvamusel, et see võiks olla 5 aastat ja kolm, et 6 aastat. Ühe ametniku arvates võiks see olla isegi 7 aastat.

Kokkuvõttes võib öelda, et Eesti linnalised omavalitsused, samuti nende kodanikud ja kodanikeühendused pole agendaprotsessi algatamisel ja edendamisel eriti aktiivsed. Mõned sellise olukorra võimalikest põhjustest (näiteks omavalitsuste raske finants- ja sellega seotud personalialane olukord) sai juba eelpool välja toodud ning need langevad kokku põhjustega, miks Saksamaa omavalitsustes on agendaprotsess pidurdunud, vahel isegi lõppenud. Teisi võimalikke põhjusi käsitletakse alapeatükis 3.3.4.

3.3.3. Jätkusuutlikkuse hindamine

Peamiste indikaatorite väljatöötamise ja kasutamise eesmärkidena näevad Eesti omavalitsusametnikud kaasaaitamist planeerimisprotsessile (eksperdi tasandil) (75 % vastanutest) ja teadlikkuse tõstmist jätkusuutliku arengu temaatikast (67 % vastanutest). Indikaatorite valiku kõige olulisemate kriteeriumidena nähti andmete kättesaadavust (91 % vastanutest), andmete usaldatavust (64 %), võimalust koguda andmeid regulaarselt ilma suuremate lisakuludeta (aeg, finantsid) (55 %) ja andmete võrreldavust teiste omavalitsuste või riikliku tasandi indikaatoritega (45 %). Indikaatorite eksperditasemele suunitletust näitab seegi,

et erinevalt Saksamaast ei kerkinud teiste seast esile kriteeriume nagu indikaatorite arusaadavus ja lihtsus ning indikaatorite läbipaistvus (trendid kergesti tõlgendatavad).

Eesti omavalitsustele saadetud küsimustikul oli lisaks üldosale nn eriosa, kus küsimustiku täitjatel paluti ära märkida, millised toodud indikaatoritest on nende omavalitsuses kasutusel, millised võiks võtta kasutusele, milliseid muudaks, milliseid nad peavad ebaolulisteks ning milliste kohta tõenäoliselt pole andmed kättesaadavad. Indikaatoreid oli kokku 332, sealhulgas sotsiaalse dimensiooni indikaatoreid 196, majandusliku dimensiooni indikaatoreid 62, keskkondliku dimensiooni indikaatoreid 43 ja institutsionaalse dimensiooni indikaatoreid 31. Käesoleva magistritöö lisades 1 ja 2 on kõigi nimetatud nelja dimensiooni iga alavaldkonna puhul ära toodud kõige populaarsemad indikaatorid, mis on juba kasutusel ja indikaatorid, mida võiks võtta kasutusele ehk potentsiaalsed indikaatorid. Lisas 3 on välja toodud kõige ebapopulaarsemaks osutunud indikaatorid. Indikaatorite arv dimensioonide erinevates alavaldkondades sõltub indikaatoritele antud hinnangutest - kui palju oli antud valdkonnas populaarseid või ebapopulaarseid indikaatoreid ja nende arv pole piiratud (nt igast valdkonnast kaks). Indikaatorite järjestus valdkondades on organiseeritud põhimõttel: ühesuguse punktide arvu korral on ära toodud need võimalikud ja olemasolevad indikaatorid, mida omavalitsused hindasid kõige vähem ebaoluliseks olevat ning millede kohta andmed on enim kättesaadavad.

Küsitluse tulemusi hinnates selgusid järgmised tendentsid. Esiteks, omavalitsused olid ära märkinud need indikaatorid, mis olid kõige enam seotud antud omavalitsuse probleemaatikaga ja iseloomulike näitajatega. Näiteks ujumisvee puhtusega seotud indikaatorid olid olulised Pärnus, Haapsalus, Tallinnas, Kuressaares, samuti on turismivaldkonna arendamisega seotud indikaatorid neis linnades tähtsal kohal. Venelaste jt võõramaalaste osakaal elanikkonnast ning nende integratsioon ja AIDSi levik on probleemiks Tallinnas ja Narvas. Ühistranspordi kättesaadavus ja töölesõiduks kuluv aeg on olulised suuremates linnades. See oodatud tulemus õigustab Bosseli või samal loogikal põhineva indikaatorite süstematiseerimise viisi kasutuselevõttu.

Teiseks, indikaatorid, mis on juba mitmetes omavalitsustes kasutusel, on leidnud poolehoidu teiste omavalitsususte poolt. Indikaatorid, mis said kõige enam punkte nii juba kasutusel olevate indikaatorite kategoorias kui ka potentsiaalsete indikaatorite kategoorias, on järgmised (vt ka lisasid 1 ja 2):

- 1) Kerge vaimse ja/või füüsilise puudega inimeste tööturule kaasatus: eraldi täistööajaga töötavate ja poole kohaga töötavate puudega inimeste arv võrrelduna tööealiste elanike koguarvuga;
- 2) Lastekodudes ja turvakodudes (nii riiklikes kui eraalgatusel loodud) elavate alla 18-aastaste laste arv ning osakaal (%) kõigist alla 18-aastastest antud omavalitsuses;
- 3) Keskmise (kuni 50 töötajat) ja väikese (kuni 10 töötajat) suurusega ettevõtteid omavalitsuses ning selle lähiumbruses (kuni 20 km). Mõõtühik: ettevõtete arvu kasv aastas ja suhe antud regiooni suurettevõtete arvu;
- 4) Ettevõtete Arendamise Sihtasutuselt (EAS) jt riiklikelt fondidelt taotletud ja saadud finantseeringute maht: kogusumma aastas ning saadud summa osakaal (%) võrrelduna omafinantseeringuga;
- 5) Ööbima jäänud turistide osakaal (%) turistide üldarvust;
- 6) Turismisektoris hõivatute arv võrrelduna töötajate üldarvuga (tööhõive sesoonsus);
- 7) Jalgrattateede kogupikkus võrrelduna autoteede kogupikkusega omavalitsuses;

- 8) Jalakäijatesõbralikud tänavad (jalgrattatee ja jalakäijate teeosa eraldatus; märgistuse olemasolu; piisav laius jne);
- 9) Ohtlike jäätmete teke: kg/in kohta ning osakaal (%) kogu prügi hulgast;
- 10) Veetorustikku läbiva vee osakaal (%), mis läheb kaduma lekete tõttu torustikus;
- 11) Vee tarbimine: keskmine veekulu ühe elaniku kohta liitrites päevas ja nädalas;
- 12) Ohustatud liikide arv ning muutused teatud ohustatud liikide populatsiooni suuruses viimaste aastate jooksul;
- 13) Keskmine päikeseliste tundide arv päevas (keskmistatud kogu aasta peale);
- 14) Keskmine vihmaste ilmade arv kuus (keskmistatud kogu aasta peale);
- 15) Kohaliku omavalitsuse tegevuskulude (ametnike palk, sotsiaalkindlustus jne) osakaal (%) võrrelduna kohaliku omavalitsuse kogu eelarvega;

Kolmandaks, kõige ebapopulaarsemaks osutunud indikaatorite puhul mängisid tõenäoliselt rolli kaks kriteeriumi: esiteks, teema olulisus omavalitsuse jaoks (nt vähemuste kaitse ja integratsioon või getostumine, mis on rohkem suurlinnade probleem) ning teiseks, indikaatori spetsiifilisuse aste, potentsiaal kajastada suuremaid ühiskonna arengutrende (indikaatori olulisus) ja indikaatori objektiivsus. Näiteks rekreatsiooni ja vaba aja puhul osutus populaarseimaks potentsiaalseks indikaatoriks „Milline osakaal on järgmistel kategooriatel inimeste igapäevaelus (sissetuleku, soo ja vanuse alusel): a) ellujäämiseks vajalikud tegevused (söömine, magamine, poeskäimine, söögivalmistamine jne) b) õppimine c) palgatöö d) laste kasvatamine e) vaba aeg f) ühiskonna arengu heaks pühendatud aeg”, kus erinevate kategooriate puhul saab välja tuua konkreetse osakaalu võrrelduna teiste kategooriatega. Kuigi indikaatoril „Kas kodanikel on nende arvates piisavalt aega omaette olemiseks ja lõõgastumiseks (sportides, head raamatut lugedes vms)” oli rohkelt pooldajaid (6 vastajat), oli samuti neid, kes märkisid, et seda indikaatorit nad kindlasti kasutusele ei võtaks (4 vastajat). Antud näite puhul esimene indikaator on tunduvalt täpsem ja objektiivsem kui teine, millele antud vastused on tugevalt subjektiivsed (nt mida tähedab piisav?).

Neljandaks, kattuvate potentsiaalsete indikaatorite valik näitab ühiskonnas leiduvaid probleemvaldkondi, mida peetakse hetkel teravaks. Populaarseteks potentsiaalseteks indikaatoriteks osutusid näiteks järgmised sotsiaalmajanduslikku olukorda kajastavad indikaatorid: Alla vaesuspiiri elavate laste osakaal - alla 16-aastaste laste osatähtsus (%), kes elavad leibkondades, mille aastasissetulekud/kuusissetulekud koos siiretega on väiksemad etteantud vaesuspiirist; keskmine ajaperiood kui töötu leiab uuesti tööd; alla 15-aastaste suitsetajate osatähtsus; kolme ja enamalapseliste perekondade osakaal (%) kõigist majapidamistest; transpordikulutuste osakaal (kõigile liikidele) võrrelduna ühe kuu sissetulekutega a) kõigis majapidamistes b) vaestes majapidamistes (viimased 2 tulukvintiili ehk vaesemad 40 % elanikkonnast; jne. Võrrelduna hetkel omavalitsustes kasutusel olevate indikaatoritega antud valdkondades on potentsiaalseteks indikaatoriteks valitud näitajad ühiskonna sotsiaalmajanduslikke kitsaskohti täpsustavad. Koostööd puudutavas valdkonnas saab tõmmata paralleeli küsimustiku üldosa ja küsimustiku eriosa vastuste vahel. Üldosa vastustes jäi kõlama seisukoht, et Eestis on vajaka nii vertikaalsest kui ka horisontaalsest koostööst ehk nii ametnike koostööst erinevate ühiskonna gruppidega kui ka administratsiooniüksuste vahelisest koostööst. Eriosas välja valitud ametnike koostööd erinevate ühiskonna gruppidega puudutavate potentsiaalsete indikaatorite populaarsus (vt lisa 2) näitab veelkord probleemi tõsidust.

Viiendaks, kvantitatiivsed indikaatorid osutusid populaarsemateks kui kvalitatiivsed, mida oligi oodata. Üllatavalt palju märgiti siiski potentsiaalsete indikaatoritena ära kvalitatiivseid indikaatoreid, mille põhjal oleks võimalik hinnata sotsiaalse kapitali taset kogukonnas. Kuna nende indikaatorite kohta andmete saamine eeldab rahvaküsitluse läbiviimist, mis on nii raha kui ajamahukas tegevus, võib mitmetel omavalitsustel nende indikaatorite kasutuselevõtmine jääda ebapiisavate ressursside taha pidama.

Kuuendaks, hetkel on Eesti omavalitsustes kasutusel need indikaatorid, millede kohta andmed on kõige kergemini kättesaadavad ja mis on statistiliselt lihtsalt käsitletavad. Täheldatav on paljude indikaatorite kattumine riiklikul tasandil (Statistikaameti poolt) kogutavate andmetega.

3.3.4. Peamised probleemid agendaprotsessi algatamisel ja ellurakendamisel

Eesti omavalitsusametnikud pidasid kõige olulisemateks takistusteks kohaliku Agenda 21 või jätkusuutliku kogukonna arenguplaani väljatöötamisel ning ellurakendamisel vähest poliitilist huvi ja toetust jätkusuutlikule arengule kohalikul tasandil (märkis ära 64 % vastanutest), finantsressursside vähesust ja vähest finants- jm abi valitsuse poolt (46 %) ja riikliku regulatsiooni puudumist, mis toetaks jätkusuutliku arengu alast tegevust (nt jätkusuutliku arengu põhimõtetel toodetud tooteid) (37 %). Avalikkuse huvi vähesuse problemaatika liigitasid eestlased „tugevalt” (mitte „väga tugevalt”) mõjuvate faktorite hulka ning selleski kategoorias asetus see kolmandale kohale, peale takistusi nagu „vähene poliitiline huvi ja toetus jätkusuutlikule arengule riiklikul tasandil ja koostöö puudumine või ebapiisav koostöö erinevate administratsiooni üksuste vahel” (Eestis arvas nii 73 % vastanutest, Saksamaal 23 %) ning „säätva arengu rakendamise praktikast toetava maksusüsteemi puudumine” (Eestis vastavalt 64 % ja Saksamaal 27 % vastanutest).

Erinevat rõhuasetust avalikkuse huvi problemaatikale seletab asjaolu, et Saksamaal on agendaprotsess pikemat aega käinud kui Eestis ja just nimelt pikemaajalises kodanike motivatsiooni ülevõimaldamiseks nähakse peamist takistust agendaprotsessi jätkumisele. Rõhutamist väärivad faktid, et kui Saksamaal märkisid 23 % vastanutest, et koostöö puudumine või ebapiisav koostöö erinevate administratsiooni üksuste vahel mõjutab tugevalt jätkusuutliku arengu protsessi, siis Eestis oli antud väite pooldajaid koguni 73 %. Lisaks tekitab Eestis probleeme ametnike ja avalikkuse vahelise koostöö nõrkus.

Saksamaa ja Eesti küsitluse tulemuste sarnaseks jooneks oli seisukoht selles osas, kuivõrd takistab agendaprotsessi kulgu ebapiisav ühiskondlik konsensus prioriteetide seadmisel. Saksamaal olid 59 % vastanutest seisukohal, et see takistab väga tugevalt või tugevalt jätkusuutliku kogukonna ülesehitust. Eestis arvas nii 63 % vastanutest. Selline tulemus viitab mõlema riigi ühiskonnas leiduva terava huvidekonflikti olemasolule, mida kinnitasid intervjueritud Saksamaa omavalitsuste ametnikud.

Märkimist väärivad ühe Eesti küsitlusele vastanud ametniku kommentaar, kelle arvates ei ole Agenda 21 „Seaduseandja” poolt piisavalt tähtsustatud. Arvestades lisaks jätkusuutliku arengu alast tegevust toetava riikliku regulatsiooni puudumise rõhutamist vastanute poolt, peavad Eesti ametnikud jätkusuutlikule arenguteele asumiseks vajalikuks inimeste tegevust reguleeriva ja jätkusuutlikke käitumisviise toetava seadusandliku süsteemi loomist Eestis (k.a. maksusüsteemi muutmist). Siinkohal ilmneb õiguslike aluste vajalikkus jätkusuutlikule arenguteele asumiseks (vt ka ptk 1.3.).

Huvitav lähenemise erinevus tuli Eesti ja Saksamaa puhul välja küsimusele: „Millised on Teie omavalitsuses suurimad probleemid ja väljakutsed? Nimetage kolm kõige problemaatilist ja

kiiresti reageerimist vajavat küsimust hetkel ning valdkonnad, mis suure tõenäosusega vajavad teravatutud tähelepanu 5 aasta pärast.” Saksamaa omavalitsused rõhutasid siinkohal ühiskondliku struktuuri muutustest tulenevaid probleeme (riigi üldise sotsiaalmajandusliku olukorra halvenemisest tulenevat finantskriisi omavalitsustes, kohaliku majanduse konkurentsivõimelisust globaliseerivas maailmas, sotsiaalse sidususe problemaatikat üha individualistlikumas ja materiaalsetele väärtustele orienteeritud maailmas). Eesti omavalitsused töid enamasti välja konkreetsed teostust vajavad tegevused nagu jalgrattateede rajamine, teede-tänavate remont, rohealade säilitamine, lasteaiakohtade vähesus jne. Vähemuses olid omavalitsused, mis rõhutasid näiteks rahvastikutrendidest tulenevat sotsiaal- ja tervishoiuteenuste kasvu vajadust, haridusprobleematikat ja omavalitsuste tulubaasi vähenemist. Pikaajalise visiooni puudumist nii riiklikul kui kohalikul tasandil kui üht olulist probleemi jätkusuutlikkuse temaatikas rõhutasid mitmed intervjueritud Saksamaa omavalitsuste ametnikud.

3.4. Uurimuse järeldused ning ettepanekud

Nii Eestis kui Saksamaal mõistetakse eriti seadusandlikul ja keskvalitsuse tasandil jätkusuutlikkuse all peamiselt loodusressursside säästvat ja jätkusuutlikku kasutust. Läbi viidud uurimuste tulemustest selgus, et Saksamaa omavalitsusametnike suhtumine jätkusuutlikkusesse on ratsionaalne ja inimkeskne: selleks, et rahuldada tänapäeva inimkonna vajadusi ohustamata sealjuures tulevaste põlvkondade võimalusi oma vajadusi rahuldada, on vajalik, et inimene vastutaks nende tagajärgede eest looduses, mis tema tegevuste tulemusena seal aset leiavad. Eesti ametnikud leiavad, et areng on jätkusuutlik, kui heaolu aja jooksul ei kahane ehk kogu kapitali – s.o toodetud kapitali, inimkapitali ning looduskapitali – poolt loodud rikkus ja heaolu ajas ei vähene. Erinevalt sakslastest rõhutatakse lisaks loodusressurssidega mõistlikule ümberkäimisele teiste ressursside jätkusuutlikku kasutust.

Saksamaal sai agendaprotsess hoo sisse 1990ndate aastate lõpus. Enamik olemasolevatest kohalikest Agenda 21 on vastu võetud aastatel 1996 – 2001. Hetkel on agendaprotsess soiku jäänud. Peamiseks põhjuseks on sügav sotsiaalmajanduslik kriis ühiskonnas, lisaks pettumus parteipoliitikas üldiselt ja rahulolematuse kohaliku omavalitsuse ametnike tegevusega, mis on viinud kodanike huvi languseni poliitika ja avalikus elus osalemise suhtes.

Eestis pole agendaprotsess hoogu sisse saanudki. Jätkusuutlikkuse põhimõtete integreerimisest omavalitsuse planeerimis- ja otsustusprotsessidesse ollakse huvitatud, kuid eraldi kohaliku Agenda 21 vastuvõtmisest mitte. Kodanike huvi antud temaatika vastu pole kunagi eriti suur olnud. Selle põhjusena saab välja tuua kaks aspekti: igapäevatöö ja –kohustused võtavad kogu vaba aja ning huvidekonfliktid erinevate huvigruppide vahel, mis viitavad empaatiavõime vähesusele ühiskonnas.

Saksamaa küsitluse valimis oli linnad, mis agendaprotsessi silmas pidades peaksid olema ühed edumeelsemad. Samas on vähesed nende hulgast jõudnud jätkusuutlikkuse hindamise protsessini ja mitmetes on protsess seiskunud. Nendes omavalitsustes, kus siiski on jõutud jätkusuutlikkuse hindamiseni, on indikaatorite väljatöötamisel aluseks kaks nn baasindikaatorite süsteemi, millest üks sarnaneb Bosseli lähenemisele. Domineerib kvantitatiivsete indikaatorite kasutamine. Kvalitatiivsete indikaatorite kasutuselevõtu osas oli intervjuudes tuntav skepsis, kuid kui on täpsustatud, mida konkreetselt need näitajad mõõtma peaksid ning milline on nende seos jätkusuutlikkusega, siis seda ei välistatud. Kvalitatiivseid indikaatoreid peeti oluliseks ühiskondlikust tagapõhjast ülevaate saamisel, mis omakorda on vajalik kvantitatiivsete indikaatorite tõlgendamiseks. Juba välja töötatud või võimaliku loodava indikaatorite süsteemi suunitlus peaks ametnike sõnul olema rohkem poliitikutele ja avalikkusele. Oluline sõnum, mis

jäi kõlama ametnikega läbi viidud intervjuudest, oli: indikaatorite süsteemid ei peagi teineteisega üks üheselt võrreldavad olema. Võimalik peaks olema arengute võrreldavus konkreetsetes valdkondades (sotsiaalmajanduslik seisund, keskkonna kvaliteet jne). See viitab jällegi Bosseli indikaatorite süsteemi kasutamise sobivusele praktikas. Ametnike arvates on erinevaid indikaatoreid ja indikaatorite süsteeme välja töötatud juba nii palju, et millegi originaalsega väljatulemine on raske ja mõttetu. Pigem tuleks vaadata, mida oleks juba olemasolevatest üle võtta.

Eestis vastuvõetud kohalikes Agenda 21-s on omavalitsuse arengu jätkusuutlikkuse kriteeriumid välja töötatud kapitalidel põhineva liigituse alusel. Samas selgus küsitluse tulemustest, et Eesti omavalitsustele peaks sobima Bosseli süsteem, kuna indikaatorite valikul lähtuti eelkõige oma omavalitsuse sotsiaalmajanduslikest, geograafilistest, looduslikest jt eripäradest ning probleemide teravusest konkreetsetes valdkondades. Erinevalt Saksamaast näevad küsimustikule vastanud Eesti ametnikud indikaatoreid pigem ekspertide ja spetsialistide abistavate töövahenditena. Kuigi hetkel domineerivad kasutusel olevate indikaatorite hulgas kvantitatiivsed indikaatorid, näitas potentsiaalsete indikaatorite valik, et ollakse avatud arengu kvalitatiivsele hindamisele.

Küsitluse ja intervjuude tulemused kinnitasid arusaama, mille kohaselt, tulenevalt omavalitsuste sotsiaalmajanduslikest, geograafilistest, kultuurilistest jt eripäradest, pole olemas universaalset indikaatorite süsteemi jätkusuutlikkuse hindamiseks. Bosseli meetod ja sellega sarnased indikaatorite süstematiseerimise meetodid (nt Prescott-Alleni baromeeter, alapeatükis 3.2.3. käsitlust leidnud FEST indikaatorite süsteem) annavad võimaluse hinnata omavalitsuse edukust ja jätkusuutlikkust võrrelduna teiste omavalitsustega, tuginedes samas konkreetse omavalitsuse arengu seisukohalt olulistele indikaatoritele. Indikaatorite süsteemi ülesehitusel tuleb kindlasti arvestada, kes on selle sihtgrupp (nt avalikkus või spetsialistid), millest sõltub nii indikaatorite keerukuse aste kui nende hulk. Kvalitatiivsete indikaatorite kasutamine on inimeste heaolu (ja mitte ainult majandusliku) hindamise seisukohalt hädavajalik, kuid seda ei saa teha ainult neile tuginedes. Eesmärgiks on saavutada süsteemi siseselt tasakaal kvantitatiivsete ja kvalitatiivsete indikaatorite vahel, kus kvalitatiivsed indikaatorid annavad kvantitatiivsete indikaatorite tõlgendamiseks vajaliku ülevaate ühiskondlikust (sotsiaalmajanduslikust, ajaloolisest, kultuurilisest) tagapõhjast.

Agendaprotsessi algatamisel ja ellurakendamisel tekitavad Saksamaal probleeme järgmised kitsaskohad:

- poliitilise nõusoleku saavutamine;
- erinevate huvikonfliktide vahel konsensuse leidmine;
- nii kodanike kui ametnike motivatsiooni pikaajaline ülevahoidmine;
- jätkusuutlikkuse mõiste abstraktsus ja ebaselgus.

Eestis märgiti probleemidest kõige enam:

- vähest poliitilist huvi ja toetust agendaprotsessile;
- koostöö puudumist või ebapiisavat koostööd erinevate administratsiooni üksuste ning avaliku sektori institutsioonide vahel;
- ebapiisavat ühiskondlikku konsensust prioriteetide seadmisel;
- kodanike vähest huvi ja taht osaleda agendaprotsessis.

Toodud probleemide loetelus on märgatav, et Saksamaal domineerivad probleemid, mis on omased rohkem agendaprotsessi ellurakendamise etapile ning Eestis ollakse kimpus agendaprotsessi algusetapile omase kriitilise massi huvitatud kodanike haaramisega. Nii küsimustiku üldosas rohkelt ära märkimist leidnud koostööprobleemid erinevate administratsiooni üksuste ning avaliku sektori institutsioonide vahel kui hiljem potentsiaalsete indikaatorite valikul rohkelt poolthääli saanud indikaatorid, mis samuti puudutasid koostööd avaliku sektori institutsioonide, kuid ka era- ja avaliku sektori vahel, viitavad ühiskonnas domineerivate väärtushinnangute ja suhtumiste problemaatikale ning sotsiaalse võrgustikukapitali vähesusele.

Kust võiks otsida nende põhjuste juuri, miks on Saksamaal agendaprotsess viimastel aastatel soiku jäänud ja miks pole see Eestis seni korralikult käivitunud? Kas agendaprotsessi algatamine on üldse vajalik? Saksamaa ja Eesti on kaks erineva ajaloolise tagapõhjaga riiki. Esimene neist kuulub pikaajaliste demokraatlike traditsioonidega riikide gruppi. Eesti kannab veel nimetust siirderiik. Samas ollakse hetkel silmitsi sarnaste probleemidega: käärid sotsiaalmajandusliku ebavõrdsuse osas ühiskonnas, pettumine poliitikas ja poliitikutes, kodanike vähene aktiivsus avalikust elust osavõtmisel (siinkohal ei peeta silmas mitte ainult valimistel käimist, vaid kaasa rääkimist omavalitsuse arengute kujundamisel) jne. Vastust esimesele küsimusele näeb käesoleva magistritöö autor ühiskonna sotsiaalse kapitali tasemes, millele avaldavad mõju nii siseriiklikud muutused (muutused halduspoliitikates, institutsionaalsed ümberkorraldused) kui globaalsed trendid. Saksamaa puhul on tegu traditsioonilise sotsiaalriigiga, mille toimimispõhimõtted ei sobi enam kiiresti muutuva globaalse infoajastu konteksti. Riigi reformimine on vaearikas ja aeganõudev tegevus, eriti kui selles rõhutakse kodanike sotsiaalsete garantiide vähendamisele (*Hartz IV*), mis kõigutavad tugevalt seda stabiilset väljakujunenud heaolu taset, millega ollakse harjunud. Sotsiaalse kapitali mõistes toimus Saksamaal selle vähenemine tulevikuga seotud kindlustunde kadumise tõttu. Kahe erineva ajaloolise ja kultuurilise tagapõhjaga Saksamaa liitumine suurendas ebakõlasid ühiskonnas veelgi. Kõik see kokku on viinud sotsiaalmajanduslike probleemide teravnemiseni ning ühiskondlike lahkkelide suurenemiseni kunagises demokraatliku ühiskonnakorraldusega etalonriigis.

Eesti kui siirderiigi madal sotsiaalse kapitali tase on eelkõige tingitud kiiretest ühiskonnakorralduse muutustest, kus muutunud tingimused tõstsid ausse uued väärtushinnangud ja käitumisnormid. Kohanemine ümbritseva keskkonna muutustega on jätkusuutlikkuse seisukohalt üks olulisemaid faktoreid, kuid see ei tohiks olla reflekteerimata kohanemine s.t valimatu kohanemine kõigi domineerivate trendidega. Et teada, mida väärtustada ja kuidas käituda, peab olemas olema visioon, mille poole püüelda ja eesmärgid, läbi millede saavutamise selle poole liikuda. Eesmärkide saavutamisele hinnangu andmiseks on omakorda vaja indikaatoreid, mis neid kajastaksid.

Visiooni (*Leitbild*) puudumist, nii riiklikul kui omavalitsuse tasandil, tõid Saksamaa ühe väga olulise probleemina välja intervjueritud Baden-Württembergi ja Baierimaa ametnikud. Kuigi Eesti laiem eesmärk on peale NATO-ga ja Euroopa Liiduga ühinemist vähemalt deklaratiivselt teadmusühiskonna loomine saavutamaks Euroopa Liidu vanade liikmesmaadega sarnast elatustaset, näib nii poliitilisel, seadusandlikul kui täidesaatval tasandil puudu olevat konkreetsetest selle visiooni saavutamist toetavatest eesmärkidest ja meetmetest. Ebaselged eesmärgid omakorda ei soosi avalikkuse osalemist.

Euroopa nõu keskmise heaolu taseme poole pürgimisel, mida võib iseloomustada ka kui tarbimisühiskonda, ei tohiks ära unustada looduskeskkonna poolt seatud piire. Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonna poolt läbi viidud uuringus selgus, et Eesti kõrgema

sotsiaalse kapitaliga inimesi iseloomustab suurem tarbijalik käitumine selle negatiivses mõttes. Seega seistakse paradoksi ees: sotsiaalse kapitali kõrgem tase on vajalik ühiskondliku arengu hüvanguks, kuid inimeste (materiaalse) heaolu suurendamine toimub hetkel Eestis looduskeskkonna seisundi kahjustamise arvelt.

Siinkohal jõuame agendaprotsessi vajalikkuse põhjusteni. Eelpool kirjeldatud Bosseli meetod kuulub järjest enam pooldajaid võitvasse nn pehmete süsteemide hulka, mille olulisteks aspektideks on kvalitatiivsete indikaatorite kasutamine jätkusuutlikkuse hindamisel ning indikaatorite väljatöötamisprotsessis kõrge osalustaseme saavutamine (kas omavalitsuse ametnike ja poliitikute või avalikkuse kaasamise tasandil). Tulemusest veelgi olulisemaks peavad tänapäeva „pehmete süsteemide” pooldajad sellega kaasnevat õppimisprotsessi, jätkusuutliku arenguga seotud probleemide teadvustamist, teadlikkuse tõstmist jätkusuutliku arengu temaatikast antud kogukonnas, väärtushinnagute ja koostööoskuse kujundamist (oskus teisi ära kuulata, oskus leida kompromisse jne) ning elanike initsiatiivi ja osaluse tõstmist kohalike probleemide lahendamisel.

Kohaliku Agenda 21 väljatöötamise vastu räägib praktikale tuginev ratsionaalne arusaam, mille kohaselt on tegu veel ühe omavalitsuse või regiooni arengustrateegiaga (mis kas toetab või ei toeta nt linna arengukava), mis jääb peale valimist riitulile või sahtlisse tolmama. Mida rohkem on dokumente, seda raskem on nende vahel koosõla saavutada. Eriti Eesti küsimustikele saadud vastustes domineeris arusaam, et piisab, kui jätkusuutliku arengu põhimõtted on kajastatud arengukavades ning neid on järgitud tegevuste elluviimisel. Siinkohal rõhutaks käesoleva magistritöö autor veelkord Konstanzi linnaametniku jätkusuutlikkuse definitsiooni: Jätkusuutlikkuse üldmõiste tähendab vastutustundlikku ümberkäimist elatusvahenditega (nt loodusressurssidega) nii, et neid jätkuvalt nii praegusele kui tulevastele põlvkondadele. Jätkusuutlik tegevus peab olema orienteeritud nii majanduslikule suutlikkusele kui looduslikule ja sotsiaalsele ühtesobivusele. Erinevad rõhuasetused ja fookusseeringud on need mõjurid, mis põhjustavad antud mõistest erinevad arusaamad.

Eesti ametnike arusaam jätkusuutlikkusest hõlmab eelkõige jätkusuutlikku tegevust, mis on vajalik jätkusuutlikkuse üldmõiste teostumiseks. Tegevuse aluseks on väärtushinnagud, millele tuginedes peaks olema püstitatud visioon, milleni need eesmärgid peaksid viima. Eesti probleemiks on asjaolu, et koostöö puudumise tõttu on igalühel omad eesmärgid, mis pole omavahel koordineeritud ühise eesmärgi, visiooni saavutamiseks. Saksamaa kogemus on näidanud, et agendaprotsessi käivitamine on aidanud kaasa huvikonfliktide vähenemisele nii halduse siseselt kui kodanike ja ametnike vahel. Saksamaa omavalitsuste kogemus näitab samuti, et mitte alati ei vii agendaprotsess Kohaliku Agenda 21 vastuvõtmiseni, kuid antud juhul polegi kõige olulisem tulemus, vaid selle koostamisega kaasnev õppimisprotsess ja sellest saadavad tulud: oskus teha koostööd, oskus leida kompromisse, oskus mõista vastaspoolt ja tema probleeme jne ehk see on protsess, mis aitab kaasa sotsiaalse kapitali tõstmisele ühiskonnas.

KOKKUVÕTE

Jätkusuutliku arengutee saavutamiseks puudub ühtne retsept. See on pidev otsimis- ja õppimisprotsess eesmärgiga säilitada ja laiendada inimeste valikuvõimalusi. Seetõttu pole võimalik öelda, et üks või teine lähenemine jätkusuutlikule arengule või ühiskonnale on vale. Samas ei tohi inimkond heaolu tagamise ja suurendamise protsessis unustada, et pikaajalise inimühiskonna eksistentsi huvides peab areng toimuma looduskeskkonna kandevõime piires.

Lisaks looduskeskkonna ressurssidele, selle seadustele ja loomulikule evolutsioonile seab inimühiskonna arengule piiranguid inimfaktor ise, eelkõige selle kvaliteet. Haritud rahvastikuga innovatiivsetes ühiskondades on rohkem potentsiaali reageerimaks ohtudele ja muutunud oludele ning oskust probleeme ette näha. Tehnoloogilise arengu kõrge tase võimaldab valikuvõimalusi suurendada.

1990ndatel aastatel XXI sajandi prioriteediks tunnistatud jätkusuutlikkuse temaatika on tänapäeval paljude silmis kontseptsioon, millel inimeste heaolu suurendamise seisukohalt on küsitav väärtus. Selle hiilgeaeg populaarsuse mõttes jääb 10-15 aasta taha, kui nn arenenud riikide üldsus pidas keskkonnaprobleeme võrrelduna sotsiaalmajanduslike probleemidega suuremaks ohuks inimühiskonna jätkusuutlikkusele. Põhjuseid, miks jätkusuutlikkuse kontseptsioon on oma jõu minetanud, on mitmeid. Üksikisiku tasandil on nendeks selle väärtikasutamine (populaarne termin, mida võib leida valimislubadustest mõne toote reklaamini välja) ning konkreetsete tulemuste puudumine ja sellest tingitud pettumus, mis osaliselt viitab haldussuutlikkuse tasemele, osaliselt inimeste tegevuse ja ootuste orienteeritusele kiirete tulemuste saavutamiseks.

Mikro- ehk üksikisiku tasandi muutustega on seotud teine, makrotasandil aset leidev protsess: muutunud maailm (evolutsioon inimühiskonnas), mida võrreldes varasemaga iseloomustab üha kiirenev areng, lühiajalisus, konkurentsi tõus, asjade fetišeerimine, hüppeline tehnoloogiline areng, vahemaade vähenemine, massikultuuri levik, sotsiaalmajandusliku ebavõrdsuse kasv jne. Ebastabiilsus on üks olulisemaid märksõnu tänapäeva maailma iseloomustamiseks. See suurendab ebakindlust tuleviku suhtes. Kindlustunne on samas usalduse ja optimismi kõrval sotsiaalse kapitali üks olulisemaid komponente.

Sotsiaalne kapital on aspekt, mis seni jätkusuutlikkusest rääkides kõrvale on jäänud. Jätkusuutliku arengu peamiseks ja läbivaks printsipiiks on seni olnud, et inimeste (materiaalsete) vajaduste rahuldamisel tuleb arvestada looduskeskkonna taluvusvõimega tagamaks elu- ja arenguvõimalused tulevastele põlvkondadele. See on õige, kuid teatud määral puudulik lähenemine. Paralleelne eesmärk peaks olema sotsiaalse kapitali taseme säilitamine ja võimaluse korral tõstmine, sest need kaks eesmärki on omavahel lahutamatu seotud: usaldamatusest ja ebakindlusest tingitud inimestevaheliste ebakõlade ja konfliktide (nii üksikisiku kui riikide tasandil) vähendamine loob aluse ühiste väärtuste tekkele ja koostöö aktiveerimisele erinevate ühiskonna gruppide vahel (nt ettevõtjate ja teadlaste, ametnike ja kodanike) ning seeläbi postmaterialistlike eesmärkide nagu heaolu selle laiemas mõttes, k.a. tasakaalustatud (elu)keskkonna arengu, saavutamisele. Jätkusuutlikku arengut soodustavad stabiilsus (kindlustunne tuleviku suhtes) ja ühiskondlike konfliktide madal tase (usaldus kaasinimeste ja riigivalitsejate suhtes). Ajalugu on näidanud, et tehnoloogilisele innovatsioonile on konfliktid hästi mõjunud, kuid pikaajalist inimühiskonna jätkuvust silmas pidades peaks see olema tasakaalustatud sotsiaalse innovatsiooni ja sotsiaalse kapitali kõrge taseme poolt.

Elamine üleminekuaja ning liberaalse turumajanduse tingimustes on aidanud õõnestada eestlaste sotsiaalse kapitali, inimeste ja erinevate ühiskonna gruppide vahelise usalduse ning koostöövalmiduse taset soodustades individualistlikku ja utilitaarset käitumist. Selle tulemusena iseloomustab ühiskonda kõrge partikulaarse tiheda usalduse tase, puudu on liitvast ja ühendavast sotsiaalsest kapitalist. Antud olukord ei soodusta ei kodanikuühiskonna arengut ega pikaajalist majanduslikku kasvu. Mitmed post-kommunistlike riikide valitsused seisavad valiku ees: kas edendada poliitikaid, mis soodustavad kiiret majanduslikku kasvu, kuid mis ilma seda toetava sotsiaalse kapitalita ei osutu tõenäoliselt pikaajaliseks või eraldatakse rohkem raha valdkondadele, mis soodustavad sotsiaalmajanduslike probleemide leevendamist (nt haridus, tervis), mille tulemusena majanduskasv suure tõenäosusega vähemalt ajutiselt aeglustub.

Ainult raha eraldamisest konkreetsete valdkondade arendamiseks ei piisa. Näiteks ei piisa innovatsiooni edendamiseks ning teadmispõhise ühiskonna loomiseks ainult kasvavatest riigieelarvelistest eraldistest teadus- ja arendustegevusele, sest nii tehnoloogilise kui ka sotsiaalse innovatsiooni protsessi pole võimalik vaadelda lineaarse mudelina. See protsess on läbi põimunud indiviidide, organisatsioonide ja neid ümbritseva keskkonna vastastikustest mõjudest. Nendele suhetele positiivse iseloomu andmisel on oluline roll usaldusel. Demokraatlikku ühiskonnakorraldusse, kus kõigil on õigus oma arvamusele seni kuni see ei ohusta kaaskodanike elu või vara, on huvikonfliktide teke sisse kirjutatud. Need pole ületamatud, kuid ühiskondlike probleemide lahendamisel ei piisa ainult heast koostöö- ja läbirääkimisoskusest. Jätksuutlikkusega seotud küsimustele vastuste leidmiseks on lisaks vajalikud ühised enamuse poolt aktsepteeritud eesmärgid (visioon) ning ühiskondlik, kohalikul tasandil kogukondlik, kokkulepe nende poole püüdlamise vahendite osas. Kõige selle aluseks on omakorda väärtushinnangute sarnasus.

Jätksuutlik areng on iseloomult sisetekkeline protsess, mitte seaduste poolt peale surutud normatiivne käitumine. Riik läbi halduspoliitikate ja seadusandliku võimu (nt maksud, seadused) saab kehtestada ainult raamid jätkusuutlikule arengule. Selle sisetekkelise protsessi käivitavaks jõuks on muutus või muutused, mis mõjutavad kriitilist massi ühiskonnast ja mis võivad avalduda teatud kriisisituatsioonis (majanduskriis, loodusõnnetus jne.) või teise võimalusena leiab selleni jõudmine aset järkjärgulise pikemaajalise kultuuriliste muustuste protsessi käigus.

Looduskeskkonna seatud piiride, samuti innovatsiooni ja tehnoloogia arengu rõhutamise kõrval on jätkusuutlikkuse seisukohalt oluline ühiskonna sotsiaalse kapitali kvaliteet ja tase – efektiivselt toimiv suhete võrgustik. Kõik need kolm aspekti määravad jätkusuutlikkuse seisukohalt ära ligipääsetava ruumi suuruse ning ühiskonna innovatsioonivõimekuse taseme.

Tulenevalt jätkusuutliku arengu mõiste erineva interpreteerimise võimalikkusest ning jätkusuutlike arenguteede valiku mitmekesisusest, on välja töötatud erinevaid indikaatoreid ja indikaatorite süstematiseerimise viise olemaks kindel, et liigutakse õiges suunas. Jätksuutliku arengu indikaatorite süsteemid kujunevad läbi üksikute indikaatorite süstematiseerimise ja ühendamise tuginedes kokkulepitud jätkusuutliku arengu visioonile s.t jätkusuutliku arengu indikaatorid ei eksisteeri *per se*, vaid muutuvad selleks kui nad ühendatud ühisesse kontseptuaalsesse raamistikku.

Ühtset ülemaailmselt aktsepteeritud indikaatorite süsteemi jätkusuutliku arengu alase olukorra mõõtmiseks pole ja ei saagi olla, sest valik, milliseid indikaatoreid kasutada, sõltub regioonist (geograafilises mõistes, eriti looduskeskkonda puudutavate indikaatorite puhul) ja kontekstist (kultuurilisest, poliitilisest, sotsiaalsest jne). Saksamaa omavalitsusametnikega läbi viidud intervjuudest kõlama jäänud oluline sõnum oli, et indikaatorite süsteemid ei peagi teineteisega

üksüheselt võrreldavad olema, kuid arengute võrreldavus konkreetsetes valdkondades (sotsiaalmajanduslik seisund, keskkonna kvaliteet jne) peaks olema võimalik.

Lähtuvalt indikaatorite ja nende süstematiseerimise teooriatest (leidsid kajastust käesoleva magistr töö 2. alapeatükis) ning tuginedes Saksamaal läbi viidud intervjuudele ja Eesti omavalitsusametnike küsitluse tulemustele (välja toodud magistr töö 3. alapeatükis) peab käesoleva magistr töö autor Eesti linnalistele kohalikele omavalitsustele kõige sobivamaks Hartmut Bosseli indikaatorite valiku ja süstematiseerimise meetodit ja selle modifikatsiooni või Bosseli meetodi edasiarendusi integreerituna Prescott-Allen'i baromeetriga. Kolm põhjust, miks Bosseli meetod võiks olla aluseks Eesti linnaliste omavalitsuste indikaatorsüsteemide väljaarendamisel:

- 1) Suurem osa Eesti omavalitsustest on väiksed piiratud finants- ja inimressurssidega üksused, mille andmebaasid on väiksemahulised, tihti peale süstematiseerimata, mõnikord ebatäpsed ning erinevate meetodikate rakendamisel andmete kogumisel teiste üksustega mitte võrreldavad;
- 2) Lähtuvalt Bosseli teoriast tingivad ümbritseva keskkonna omadused suuresti süsteemi vajadused ja käitumise. Erinevad regioonid toimivad erinevates sotsiaalmajanduslikes ja loodulike tingimuste kontekstides, mistõttu võivad probleemid, millega sarnase suurusega linnades silmitsi seistakse, olla regiooniti erinevad. Kui võimalikult väheste indikaatoritega soovitakse anda adekvaatset pilti linna hetkeolukorrast ja suundumistest, tuleks keskenduda problemaatilistele teemadele, mistõttu omavalitsusüksused ei pruugi olla omavahel võrreldavad. Tulenevalt Bosseli teoriast on kõikidel ühiskonna ja ökoloogilistel süsteemidel põhivajadused, mis nende ja tervik süsteemi jätkusuutlikkuse seisukohast tuleks võimalikult kõrgel tasemel rahuldada. Nende põhivajaduste rahuldamise tase saaks olla aluseks omavalitsusüksuste võrdlemisel.
- 3) Bosseli meetod kuulub järjest enam pooldajaid võitvasse nn pehmete süsteemide hulka, mille olulisteks aspektideks on kvalitatiivsete indikaatorite kasutamine jätkusuutlikkuse hindamisel ning indikaatorite väljatöötamisprotsessis kõrge osalustaseme saavutamine (omavalitsuse ametnike ja poliitikute või avalikkuse kaasamise tasandil). Tulemusest veelgi olulisemaks peavad tänapäeva „pehmete süsteemide” pooldajad sellega kaasnevat õppimisprotsessi, jätkusuutliku arengu mõiste määratlemist, teadlikkuse tõstmist jätkusuutliku arengu temaatikast antud kogukonnas ning elanike initsiatiivi ja osaluse tõstmist kohalike probleemide lahendamisel.

Indikaatoreid välja töötades tuleb silmas pidada, et see ei muutuks nõraks iseeneses s.t indikaatorid jäävad alati vahenditeks eesmärkide saavutamisel. Indikaatorid aitavad kaasa visiooni püstitamisele ning võivad olla vahenditeks jätkusuutlikkuse hindamisel ja selle põhimõtete ellurakendamisel, samuti ajendiks jätkusuutlikkuse mõiste defineerimisele nii iseenda kui ühiskonna arengu seisukohalt.

Eesti ja Saksamaa omavalitsuste ametnike seas läbi viidud küsitlused ja intervjuud toetasid nn pehmete süsteemide kasutuselevõttu omavalitsuste arengu hindamisel. Saksamaal on juba mitmel liidumaal kasutusel Bosseli indikaatorite süstematiseerimise meetodile sarnanev FEST indikaatorite süsteem. Eestis läbi viidud küsitluse tulemused näitasid, et väljapakutud indikaatorite seast oma omavalitsusele sobilike indikaatorite valikul lähtuti eelkõige omavalitsuse sotsiaalmajanduslikest, geograafilistest, looduslikest jt eripäradest ning probleemide teravusest konkreetsetes valdkondades. Antud tulemus kinnitab Bosseli indikaatorite süsteemi sobivust praktikas kasutamiseks. Kuigi hetkel on enamjaolt kasutusel kvantitatiivsed indikaatorid, näitas potentsiaalsete indikaatorite valik, et omavalitsused on avatud

arengu kvalitatiivsele hindamisele (enim poolthääli saanud indikaatorid on alavaldkondade kaupa ära toodud lisas 2). Saksamaal läbi viidud intervjuudes oli tuntav teatud skepsis kvalitatiivsete indikaatorite kasutuselevõtu osas, kuid kui on täpsustatud, mida konkreetselt need näitajad mõõtma peaksid ning milline on nende seos jätkusuutlikkusega, seda ei välistatud. Kvalitatiivseid indikaatoreid peeti oluliseks ühiskondlikust tagapõhjast ülevaate saamisel, mis on vajalik kvantitatiivsete indikaatorite tõlgendamiseks.

Peamiste probleemidena kohaliku agendaprotsessi algatamisel nähti Saksamaal poliitilise nõusoleku saavutamist ning erinevate huvide vahel konsensuse leidmist. Pikemaajalisel ellurakendamisel tekitavad lisaks huvikonfliktidele probleeme nii kodanike kui ametnike motivatsiooni pikaajaline ülevaholdmine kui ka jätkusuutlikkuse mõiste abstraktsus ja ebaselgus. Intervjuueritid Saksamaa ametnikud rõhutasid, et jätkusuutlikkuse visiooni elluviimise üks suurimaid takistusi on poliitilisel ja institutsionaalsel tasandil, majandussfääris ja ühiskondlikus tegevuses üha enam kinnistuv lühiajalisuse põhimõte, mis läheb vastuollu jätkusuutlikkuse pikaajalisuse printsiibiga.

Eestis ollakse kimpus agendaprotsessi algusetapile omase kriitilise massi huvitatud kodanike kaasahaaramisega ning poliitilise tahte ja toetuse vähese tasemega. Võrrelduna Saksamaa omavalitsuse esindajatega leidis Eesti ametnike poolt rohkelt äramärkimist koostöö problemaatika: ebapiisav ühiskondlik konsensus prioriteetide seadmisel ning koostöö puudumine või ebapiisav koostöö erinevate avaliku sektori üksuste ja institutsioonide, samuti era- ja avaliku sektori vahel, viitavad ühiskonnas domineerivate väärtushinnangute ja suhtumiste problemaatikale ning sotsiaalse võrgustikukapitali vähesusele.

Tuginedes Saksamaa praktikale võiks kohalikul tasandil toimuv agendaprotsess (k.a. indikaatorsüsteemi loomine arengu hindamiseks) olla see ühendav jõud, mis aitaks kaasa kogukonna visiooni püstitamisele, eesmärkide ja prioriteetide seadmisel ning huvikonfliktide vähendamisele nii halduse siseselt kui kodanike ja ametnike vahel. Saksamaa omavalitsuste kogemus näitab, et mitte alati ei vii agendaprotsess Kohaliku Agenda 21 vastuvõtmiseni, kuid antud juhul polegi see kõige olulisem tulemus, vaid hoopiski agendaprotsessiga kaasnev õppimisprotsess ja sellest saadavad tulud: oskus teha koostööd, oskus leida kompromisse, oskus mõista vastaspoolt ja tema probleeme jne, ehk see on protsess, mis aitab kaasa sotsiaalse kapitali tõstmisele ühiskonnas.

Arvestades tänapäeval maailmas aset leidvaid suundumusi, sõltub inimkonna heaolu paljuski linnade elukvaliteedist ja neis eksisteerivast sotsiaalse sidususe tasemest, sotsiaalse kapitali hulgast ja kvaliteedist, mis omakorda avaldavad mõju regiooni majandusarengule. Linnade halduspoliitilised suunad ja otsused on olulise tähtsusega nende aspektide mõjutamisel, kuid samas ei tohi alahinnata kodanike panust oma elukeskkonna kujundamisel neid planeerimis- ja otsustamisprotsessi kaasates ning kodanikegruppide vaheliseks koostööks võimalusi luues. Parimateks abivahenditeks tulevikku suunatud poliitikate kujundamisel on indikaatorid, mis võimaldavad hinnata nii kujunenud olukorda ning selle põhjusi kui vastuvõetud otsuste võimalikke tagajärgi. Linna ei tohi vaadelda isoleeritult seda ümbritsevast regioonist, seda nii keskkonnamõjude kui ka sotsiaal- ning majandusvaldkonna arengute osas, sest iga alamsüsteem mõjutab terviksüsteemi jätkusuutlikkust: omavalitsus seda ümbritseva regiooni, regioon riigi ja riik näiteks Euroopa regiooni jätkusuutlikkust. Inimühiskonna kestuvuse ning heaolu seisukohast vaadatuna ei kaota jätkusuutlikkuse kontseptsioon kunagi oma aktuaalsust. Ühiskonnad ja neid ümbritsevad keskkonnad muutuvad, tehnoloogiad ja kultuurid muutuvad, väärtushinnangud ja pürgimused muutuvad ning jätkusuutlik ühiskond peab selliseid muutusi lubama ja säilitama Hartmut Bosseli defineeritud nn ligipääsetava ruumi piires, s.t peab olema lubatud pidev, elu- ja teojuuline areng.

TÄNUAVALDUSED

Suurimad tänusõnad kuuluvad töö juhendajale, prof Tõnu Ojale, kelle osava motiveerimisoskusega, konstruktiivse kriitikata ning praktiliste nõuanneteta poleks antud töö käesolevaks ajaks ning antud kvaliteedis valminud. Veel sooviksin tänada oma eelmist ülemust, prof Ain Heinaru, ning praegust ülemust, Andrus Tasa - nende soosiv suhtumine võimaldas lõpetada magistriõpingud töö kõrvalt. Suured tänud *Herbert-Quandt-Stiftung*’ile: Saksamaa Konstanzi ülikooli kõrgetasemeline ja mahukas raamatukogu panustas tugevalt töö kvaliteedi tõstmisse ning Saksamaal oldud aasta aitas kaasa antud ühiskonna mõistmisele, mis magistritöös läbi viidud uuringu tulemuste analüüsi ja järelduste tegemise seisukohalt on äärmiselt oluline. Aitäh kõigile sõpradele, eriti Kristi Lõuk’ile, ning perekonnale moraalse toetuse ning abi eest.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Aalborg Charter. Charter of European Cities & Towns Towards Sustainability.* 1994. Vastu võetud Euroopa Säästliku Arengu Linnade ja Muude Omavalitsusüksuste (ICLEI Europe) konverentsil Aalborgis 27.05.1994 – http://europa.eu.int/comm/environment/urban/pdf/aalborg_charter.pdf (21.05.2001)
- Aalborg Commitments.* 2004. Vastu võetud Euroopa Säästliku Arengu Linnade ja Muude Omavalitsusüksuste (ICLEI Europe) konverentsil Aalborg+10, 9-11 June 2004 – <http://www.aalborgplus10.dk/media/finaldraftaalborgcommitments.pdf> (18.04.2006)
- Adnan, H.; Hasan, M. N. 2001. *Sustainable Development Indicators: Linkage to Policy Processes and Effective Use.* A workshop on Sustainable Development Indicators 17-19 November 2001. National Central University Chung-Li, Taiwan – <http://www.sarcs.org/wwwroot/documents/hezri.pdf> (09.05.2006)
- Agenda 21. United Nations Conference on Environment and Development,* Rio de Janeiro, Brazil, 3-14 June 1992 – <http://www.un.org/esa/sustdev/agenda21text.htm> (15.04.2006)
- Agyeman, J.; Evans, T. 2003. Towards Just Sustainability in Urban Communities: Building Equity Rights with Sustainable Solutions. – *Rethinking Sustainable Development.* J. L. Fernando (ed.). Thousand Oaks: Sage, pp. 35-53
- Alesina, A.; La Ferrara, E. 2000. Participation in Heterogeneous Communities. – *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 115, No. 3, pp. 847-904
- Bachmann, G. 2002. Nachhaltigkeit: Politik mit gesellschaftlicher Perspektive. – *Politik und Zeitgeschichte.* B. 31-32, S. 8-16
- Badescu, G. 2003. Social Trust and Democratization in the Post-communist Societies. – *Social Capital and the Transition to Democracy.* G. Badescu, E. M. Uslaner (eds.). New York: Routledge, pp. 120-139
- Barthelmeß, T. 2005. Intervjuu Überlingeni keskkonnakoordinaatori Till Barthelmeßiga. Überlingen, 29.08
- Baumgärtner, S. *et al.* 2003. Joint Production. – *Internet Encyclopedia of Ecological Economics.* International Society for Ecological Economics (eds.). – <http://www.eco.uni-heidelberg.de/ng-oeoe/research/papers/Baumgaertner%20et%20al%202003%20OEEE.pdf> (16.04.2006)
- Bechmann, G.; Grunwald, A. 2002. Experimentelle Politik and die Rolle der Wissenschaften in der Umsetzung von Nachhaltigkeit. – *Politik der Nachhaltigkeit: Voraussetzungen, Probleme, Chancen – eine kritische Diskussion.* K. - W. Brand (Hrsg.). Berlin: Ed. Sigma, S. 113-130
- Bell, S.; Morse, S. 2003. *Measuring Sustainability: Learning from Doing.* London: Earthscan
- Bell, S.; Morse, S. 2001. Breaking through the Glass Ceiling: who really cares about sustainability indicators? – *Local Environment*, Vol. 6, No. 3, pp. 291-309
- Bergh, JCJM van den; Verbruggen, H. 1999. Spatial sustainability, trade and indicators: an evaluation of the “ecological footprint”. – *Ecological Economics*, Vol. 29, No. 1, pp. 61-72

- Birkmann, J. *et al.* 1999. Indikatoren zur Operationalisierung des Leitbildes nachhaltiger Entwicklung. – *Indikatoren für eine nachhaltige Raumentwicklung: Methoden und Konzepte der Indikatorenforschung*. J. Birkmann, *et al.* (Hrsg.). Dortmund: IRPUD, S. 14-20
- Bliestle, J. 2005. Interview Eichstetten am Kaiserstuhl kohlaku Agenda 21 projektijuhui Janine Bliestle'ga. Eichstetten am Kaiserstuhl, 10.08
- BMU = Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit (Hrsg.). 2000. *Erprobung der CSD-Nachhaltigkeitsindikatoren in Deutschland. Bericht der Bundesregierung*. Berlin: Bundesministerium für Umwelt, Naturschutz und Reaktorsicherheit
- Bossel, H. 1999. *Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications. A Report to the Balaton Group*. Winnipeg: IISD
- Bossel, H. 1998. *Earth at Crossroads. Paths to a Sustainable Future*. Cambridge: Cambridge University Press
- Brundtland, G. H. (ed.). *Our Common Future*. 1987. The World Commission on Environment and Development. Oxford: Oxford University Press
- Bundesministerium für Gesundheit und Soziale Sicherung. (Hrsg.). 2005. *Lebenslagen in Deutschland. Der 2. Armuts- und Reichtumsbericht der Bundesregierung*. Bonn: Bundesministerium für Gesundheit und Soziale Sicherung
- Burg, W. van der 1997. From Ethics to Law. – *Foundations of sustainable development: Ethics, law, culture and the physical limits. A sustainable Baltic region*. L. Rydén (ed.). University of Uppsala: Baltic University Programme, pp. 27-32
- Busch-Lüty, C. 1998. Nachhaltige Entwicklung als Leitbild und gesellschaftlicher Verständigungsprozeß – Herausforderungen eines Paradigmenwechsels für Wissenschaft und Politik. – *Nachhaltige Raumentwicklung: Szenarien und Perspektiven für Berlin-Brandenburg*. Hannover: ARL, S. 4-18
- Bürgerschaftliches Engagement. Auf dem Weg in eine zukunftsfähige Bürgergesellschaft. Bericht der Enquete-Kommission „Zukunft des bürgerschaftlichen Engagements“*. 2002. Bonn: Bundesanzeiger Verlagsgesellschaft
- Clifford, N. J.; Valentine, G. (eds.). 2004. *Key methods in geography*. London: Sage
- Cobb, C. W.; Rixford, C. 1998. *Lessons Learned from the History of Social Indicators*. – <http://www.rprogress.org/newpubs/1998/SocIndHist.pdf> (30.04.2006)
- Coleman, J. 1988. Social Capital in the Creation of Human Capital. – *American Journal of Sociology*, Vol. 94, Supplement, pp. 95-120
- Coleman, J. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge, Mass.: Belknap Press
- Collier, P. 1998. *Social capital and Poverty. The World Bank Social Capital Initiative Working Paper No. 4*. Washington, D.C.: The World Bank
- Constable, P. 1999. India's Democracy In Uncertain Health. – *Washington Post*, April 21, A17, A19
- Costa, D. L.; Kahn, M. E. 2001. *Understanding the Decline in Social Capital, 1952-1998*. National Bureau of Economic Research, Working Paper 8295 – <http://www.nber.org/~confer/2001/si2001/costa.pdf> (09.05.2006)

- Daly, H. E. 1996. *Beyond growth: the economics of sustainable development*. Boston: Beacon Press
- Deutscher Bundestag. (Hrsg.). 1998. *Konzept Nachhaltigkeit: Vom Leitbild zur Umsetzung. Abschlussbericht der Enquete-Kommission „Schutz des Menschen und der Umwelt – Ziele und Rahmbedingungen einer nachhaltig zukunftsverträglichen Entwicklung“ des 13. Deutschen Bundestages*. Bonn: Dt. Bundestag, Referat Öffentlichkeitsarbeit
- Die Bundesregierung Deutschlands. 2002. *Perspektiven für Deutschland: Unsere Strategie für eine Nachhaltige Entwicklung*. – http://www.bundesregierung.de/Anlage587387/pdf_datei.pdf (26.11.2005)
- Diefenbacher, H. et al. (Hrsg.). 2000. *Leitfaden: Indikatoren im Rahmen einer Lokalen Agenda 21*. Heidelberg: Forschungsstätte der Evang. Studiengemeinschaft; <http://www.fest-heidelberg.de/Downloads/Auszug%20aus%20dem%20Leitfaden.pdf> (28.11.2005)
- Dowley, K. M.; Silver, B. D. 2003. Social Capital, Ethnicity and Support for Democracy in the Post-communist States. – *Social Capital and the Transition to Democracy*. G. Badescu, E. M. Uslaner (eds.). New York: Routledge, pp. 95-119
- DUH – Deutsche Umwelthilfe. 2001. *Projekt „Zukunftsfähige Kommune“*. – <http://www.duh.de/zukunftsfkommune.html> (22.10.2004)
- DUH – Deutsche Umwelthilfe. 2003. *Nachhaltigkeitsindikatoren*. – <http://www.duh.de/251.html> (28.11.2005)
- Eesti säästva arengu riiklik strateegia Säastev Eesti 21. – *Riigi Teataja* I 27.09.2005, 50, 396
- Eesti Vabariigi Põhiseadus. – *Riigi Teataja* I 1992, 26, 349
- Elander, I., Lindskog, R. 2000. The Rio Declaration and Subsequent global initiatives. – *Consuming Cities: The Urban Environment in the Global Economy after the Rio Declaration*. N. Low. et al. London: Routledge, pp. 30-53
- Environment 2010: Our future, our choice*. 2001. Euroopa Liidu kuues keskkonna tegevuskava aastateks 2001–2010 – http://europa.eu.int/comm/environment/newprg/pdf/6eapbooklet_en.pdf (18.04.2006)
- Euroopa Liit: Amsterdami leping. Konsolideeritud lepingud*. 1999. Tallinn: Eesti Õigustõlke Keskus
- European Commission. 1997. *Towards an Urban Agenda in the European Union*. COM(97)197, Brussels – http://www.minom-icom.org/molinospdf/Towards_Urban_Agenda.pdf (21.05.2001)
- European Commission. 1998. *Sustainable Urban Development in the European Union: A Framework For Action*. COM(1998)605, Brussels – http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/pdf/caud/caud_en.pdf (21.05.2001)
- European Commission. 2000. *The European Common Indicators*. – http://europa.eu.int/comm/environment/urban/common_indicators.htm (18.04.2006)
- European Commission. 2000. *Urban Audit: Assessing the Quality of Life of Europe's Cities*. – http://europa.eu.int/comm/regional_policy/urban2/urban/audit/src/intro.html (18.04.2006)

- European Commission. 2001. *A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development*. COM(2001)264, Brussels – http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/cnc/2001/com2001_0264en01.pdf (18.04.2006)
- European Parliament. 2000. *Presidency conclusions. Lisbon European Council 23 and 24 March 2000* – http://www.europarl.eu.int/summits/lis1_en.htm (18.04.2006)
- European Commission. 2004. *Towards a Thematic Strategy on the Urban Environment*. COM(2004)60, Brussels – http://europa.eu.int/eur-lex/lex/LexUriServ/site/en/com/2004/com2004_0060en01.pdf (18.04.2006)
- EV Keskkonnaministeerium. *Säästva arengu kodulehekül*g – <http://www.envir.ee/2847> (24.03.2006)
- Farsari, Y.; Prastacos, P. 2002. *Sustainable Development Indicators: An Overview*. International Conference "Citizens, Sustainable Development, Environment", Foundation for Mediterranean Cooperation, Athens, Greece, April 2002 – <http://www.iacm.forth.gr/regional/papers/Asteras-English.pdf> (09.05.2006)
- Field, J. *et al.* 2002. Social Capital and Human Capital Revisited. – *Social Capital. Critical Perspectives*. S. Baron; J. Field, T. Schuller (eds.). Oxford: Oxford University Press, pp. 243-263.
- Field, J. 2003. *Social Capital*. London: Routledge
- Fischer, K. 2005. Intervjuu Bambergi linnavalitsuse Agendabüroo ametniku Karl Fischeriga. Bamberg, 16.08
- Gehrlein, U.; Krug, K. 2001. *Stand und Erfahrungen bei der Erarbeitung und Verwendung von Nachhaltigkeitsindikatoren in Städten, Gemeinden und Landkreisen*. Darmstadt: Zentrum für Interdisziplinäre Technikforschung
- Gehrlein, U. 2004. *Nachhaltigkeitsindikatoren zur Steuerung kommunaler Entwicklung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften
- Green Mountain Institute for Environmental Democracy. 2000. *Measuring Success, Advancing Community Sustainability*. Presentation at a conference in Roanoke, VA, June 3, 2000
- Grootaert, C. *et al.* 2004. *Measuring Social Capital. An Integrated Questionnaire*. World Bank Working Paper No. 18. Washington, D. C.: The World Bank
- Hagen, S. 2006a. *Government Policies on the Science Enterprise Challenge Initiative and Third Stream Funding*. Ettekanne koolitusel „International Training Course on Knowledge and Technology Transfer Practices.” Tallinn, 27.02-03.03.2006
- Hagen, S. 2006b. *Introduction to Warwick University: The Continuing Evolution of the University of Warwick as an Entrepreneurial Research-Led University*. Ettekanne koolitusel „International Training Course on Knowledge and Technology Transfer Practices.” Tallinn, 27.02-03.03.2006
- Hales, D.; Prescott-Allen, R. 2002. Flying Blind: Assessing Progress Toward Sustainability. – *Global Environmental Governance: Options & Opportunities*. D. C. Esty, M. H. Ivanova (eds.). New Haven: Yale School of Forestry & Environmental Studies, pp. 1-22
- Hall, P. 1999. Social Capital in Britain. – *British Journal of Political Science*, Vol. 29, No. 3, pp. 417-464

- Hammond, A. et al. 1995. *Environmental Indicators: A Systematic Approach to Measuring and Reporting on Environmental Policy Performance in the Context of Sustainable Development*. Washington, D.C: World Resources Institute
- Hardi, P.; Zdan, T. (eds.). 1997. *Assessing Sustainable Development: Principles in Practice*. Winnipeg: International Institute for Sustainable Development; <http://www.iisd.org/pdf/bellagio.pdf> (09.05.2006)
- Hardi, P.; Barg, S. 1997. *Measuring sustainable development: Review of current practice*. Ottawa: Industry Canada
- Hart, M. 1995. *Guide to Sustainable Community Indicators*. Ipswich, MA.: Atlantic Center for the Environment
- Hauff, M. v.; Kleine, A. 2005. *Methodischer Ansatz zur Systematisierung von Handlungsfeldern und Indikatoren einer Nachhaltigkeitsstrategie – Das Integrierende Nachhaltigkeits-Dreieck*. Kaiserslautern: Technische Universität
- Heiland, S. et al. 2003. *Indikatoren zur Zielkonkretisierung und Erfolgskontrolle im Rahmen der Lokalen Agenda 21*. Entwurfsfassung Februar 2003 (avaldamata)
- Hjerpe, R. 2000. Social Capital and Economic Growth. – *Proceedings of the Meeting on the Social Dimensions in Sustainable Development*, Vol. 2, pp. 87-105
- Hodge, R. A. et al. 1999. *Seeing Change Through the Lens of Sustainability*. Background Paper for the Workshop „Beyond Delusion: Science and Policy Dialogue on Designing Effective Indicators of Sustainable Development.” The International Institute For Sustainable Development, Costa Rica, 6-9 May 1999 – <http://www.iisd.org/pdf/background.pdf> (09.05.2006)
- ICLEI = International Council of Local Environmental Initiatives – <http://www.iclei-europe.org> (02.04.2006.)
- Inglehart, R. 1999. Trust, Well-being and Democracy. – *Democracy and Trust*. M. E. Warren (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, pp. 89-105
- Innes, J. E.; Booher, D. E. 2000. Indicators for Sustainable Communities: A Strategy Building on Complexity Theory and Distributed Intelligence. – *Planning Theory and Practice*, Vol. 1, No. 2, pp. 173-186
- Ionescu, D. 2003. *Cluster Development in transition countries: a tool for small business support*. CEI workshop on clusters, Hrvatska Kostajnica, Croatia. OECD LEED Programme – <http://www.oecd.org/dataoecd/54/27/17940932.pdf> (04.04.2006)
- Kaasa, A. 2003. *Factors Influencing Income Inequality in Transition Economies*. Tartu: Tartu University Press; <http://www.mtk.ut.ee/febawb18.pdf> (24.02.2006)
- Karstedt, S. 2004. Linking Capital. Institutionelle Dimensionen sozialen Kapitals. – *Soziale Arbeit und Soziales Kapital. Zur Kritik lokaler Gemeinschaftlichkeit*. F. Kessl, H. - U. Otto (Hrsg.). Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, S. 45-62
- Kern, H.-P. 2005. Intervjuu Tübingeni keskkonnaameti ametniku Hans-Peter Kern'iga. Tübingen, 18.08
- Kern, K. 2002. Diffusion nachhaltiger Politikmuster, transnationale Netzwerke und „glokale” Governance. – *Politik der Nachhaltigkeit. Voraussetzungen, Probleme, Chancen – eine kritische Diskussion*. K. - W. Brand (Hrsg.). Berlin: Ed. Sigma, S. 193-210

- Knack, S.; Keefer, P. 1997. Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation. – *Quarterly Journal of Economics*, Vol. 112, No. 4, pp. 1251-1288
- Koch, H.-P. 2005. Intervjuu Augsburgi keskkonnaameti ametniku Hans-Peter Koch'iga. Augsburg, 16.08
- Kohaliku omavalitsuse korralduse seadus. – *Riigi Teataja I* 1993, 37, 558
- Komisjoni moodustamine säästva arengu programmi üksikküsimuste läbitöötamiseks. 2006. Vabariigi Valitsuse 12. novembri 1996. a korraldus nr 898-k. – <https://www.riigiteataja.ee/ert/ert.jsp?link=print&id=767299> (08.05.2006)
- Kopfmüller, J. et al. 2001. *Nachhaltige Entwicklung integrativ betrachtet. Konstitutive Elemente, Regeln, Indikatoren*. Berlin: Ed. Sigma
- Krishna, A. 2002. *Active Social Capital: Tracing the Roots of Development and Democracy*. New York: Columbia University Press
- Kuressaare Agenda 21. 1997. – <http://www.kuressaare.ee/uus/?page=text&kat=266> (31.03.2005)
- Lafferty, W. M. (ed.). 1999. *Implementing LA 21 in Europe: New Initiatives for Sustainable Communities*. Oslo: ProSus
- Laius, A. 2006. *Ühiskondlik Lepe*. Ettekanne SA Domus Dorpatensise seminaril “Eesti riigi õiglus Eesti rahava silmis – usaldusest koostööni”. Tartu, 22.02
- La Porta, R. et al. 1997. Trust in Large Organizations. – *American Economic Review*, Vol. 87, No. 2, pp. 333-338
- Lauristin, M. 2004. Eesti ühiskonna kihistumine. – *Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*. V. Kalmus, et al. (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 251-283, 363-368
- Levi, M. 1998. A State of Trust. – *Trust and Governance*. V. Braithwaite, M. Levi (eds.). New York: Sage, pp. 77-101
- Leppik, L. 1999. Säästev sotsiaalne areng. – *Eesti 21. sajandil. Arengustrateegiad, visioonid, valikud*. A. Oja (koost.). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk. 60-63
- Local Quality of Life Counts: A Handbook for a Menu of Local Indicators of Sustainable Development*. 2000. Great Britain: Department of the Environment, Transport and the Regions; <http://www.sustainable-development.gov.uk/publications/pdf/localqolc.pdf> (02.06.2005)
- Maailmapank. 2005. *Social capital*. – <http://www.worldbank.org/poverty/scapital/> (21.03.2005)
- Meadows, D. 1998. *Indicators and Information Systems for Sustainable Development. A Report to the Balaton Group*. – www.iisd.org/pdf/s_ind_2.pdf (09.05.2006)
- Mehra, M.; Jørgensen, A. - M. 1997. *Towards Sustainable Development for Local Authorities: Approaches, Experiences and Sources*. Copenhagen: European Environment Agency
- Meier, G. M. 2002. Culture, Social Capital, and Management in a Developing Economy. – *Zagreb International Review of Economics and Business*, Vol. 5, No.1, pp. 1-15
- Mitchell, G.; May, A. D.; McDonald A. T. 1995. PICABUE: A methodological framework for the development of indicators of sustainable development. – *International Journal of Sustainable Development and World Ecology*, Vol. 2, No.2, pp. 104-123

- Mitt, E. 2005. Intervjuu Põlva abilinnapea Einar Mitt'iga. Põlva, 12.10.2005.
- Moldan, B. Billharz, S. (eds.). 1997. *Sustainability Indicators. Report of the Project on Indicators of Sustainable Development*. Chichester: Wiley
- Morosini, M. 2002. *Umweltindikatoren. Grundlagen, Methodik, Relevanz*. Bd. 1 Stuttgart: Akademie für Technikfolgenabschätzung in Baden-Württemberg
- Mumford, M. D.; Moertl, P. 2003. Cases of Social Innovation: Lessons From Two Innovations in the 20th Century. – *Creativity Research Journal*, Vol. 15, No. 2-3, pp. 261-266
- Nachhaltige Raumentwicklung: Szenarien und Perspektiven für Berlin-Brandenburg*. 1998. Hannover: ARL
- Newton, K. 1999. Social Capital and Democracy in Modern Europe. – *Social Capital and European Democracy*. J. W. v. Deth et al. (eds.). London: Routledge, pp. 3-24
- Norris, T. et al. 1997. *The Community Indicators Handbook: Measuring Progress Towards Healthy and Sustainable Communities*. San Francisco: Redefining
- Norton, B. 1995. Environmental Problems and Future Generations. – *Earth ethics. Environmental ethics, animal rights, and practical applications*. J. P. Sterba (ed.). Englewood Cliffs, NJ.: Prentice Hall
- OECD = Organisation for Economic Co-operation and Development (ed.). 1993. *OECD Core Set of Indicators for Environmental Performance Review. A Synthesis Report by the Group on the State of the Environment*. Paris: OECD.
- OECD. 2006. *Human and Social Capital, About*. – http://www.oecd.org/about/0,2337,en_2649_34543_1_1_1_1_37425,00.html (04.04.2006)
- Offe, C.; Fuchs, S. 2002. A Decline of Social Capital? The German Case. – *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. R. D. Putnam (ed.). Oxford: Oxford University Press, pp. 189-244
- Oja, A. 2001. *Tasakaal inimõiguste ja inimkohustuste vahel – tänane utoopia, homme paratamatus*. Käsikiri
- Oras, K.; Känkinen, K. 2004. *Säästva arengu näitajad*. Tallinn: Statistikaamet
- Ostrom, E. 1990. *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*. New York: Cambridge University Press
- Parts, E. 2003. *Interrelationships between Human Capital and Social Capital: Implications for Economic Development in Transition Economies*. Tartu: Tartu University Press; <http://www.mtk.ut.ee/doc/febawb24.pdf> (24.02.2004)
- Pastille Consortium. (ed.). 2002. *Indicators into Action: Local Sustainability Indicator Sets in Their Context*. Pastille Project Final Report. European Union, FP5. London: London School of Economics
- Pedersen, J. 2004. *Outcome of the Aalborg+10 conference. Press release*. – <http://www.aalborgplus10.dk/media/gbfriday11june2004.pdf> (25.10.2005)
- Prakash, S. 2006. *Enterprise and Innovation at the University of Warwick*. Ettekanne koolitusel „International Training Course on Knowledge and Technology Transfer Practices.” Tallinn, 27.02-03.03.2006

- Pruulmann-Vengerfeldt, P. 2004. Kultuuriline, sotsiaalne ja majanduslik kapital: Eesti inimeste ressursid erinevates eluvaldkondades. – *Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse Mina. Maailm. Meedia tulemustest*. V. Kalmus, et al. (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk. 217-230, 362
- Putnam, R. D., Leonardi, R., Nanetti, R. Y. 1993. *Making democracy work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press
- Putnam, R. D. 1995. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. – *Journal of Democracy*, Vol. 6, No. 1, pp. 65-78 (e. k.: Üksi keeglisaalis: Ameerika kahanev sotsiaalne kapital. – *Akadeemia*, nr. 5, 2006, lk. 1003-1025)
- Putnam, R. D.; Goss, K. A. 2002. Introduction. – *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. R. D. Putnam (ed.). Oxford: Oxford University Press, pp. 3-20
- Pärnu Agenda 21. 2004. – <http://www.parnu.ee/index.php?id=679> (31.03.2005)
- Rawls, J. 1999. *A Theory of Justice*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press
- Rees, W. E. 2001. Global Change, Ecological Footprints, and Urban Sustainability. – *How green is the city? Sustainability Assessment and the Management of Urban Environments*. D. Devuyt, et al. New York: Columbia University Press, pp. 339-364
- Renn, O. 2002. Nachhaltige Entwicklung – Zur Notwendigkeit von Zieldiskursen. – *Politik der Nachhaltigkeit. Voraussetzungen, Probleme, Chancen – eine kritische Diskussion*. K. - W. Brand (Hrsg.). Berlin: Ed. Sigma, S. 211-225
- Roseland, M. 2001. The Eco-City Approach to Sustainable Development in Urban Areas. – *How green is the city? Sustainability Assessment and the Management of Urban Environments*. D. Devuyt, et al. New York: Columbia University Press, pp. 85-104
- Rothstein, B.; Stolle, D. 2002. *How Political Institutions Create and Destroy Social Capital. An Institutional Theory of Generalized Trust*. – <http://www.mcgill.ca/files/politicalscience/011011RothsteinB.pdf> (09.05.2006)
- Saar, A. 2001. *Muutused väärtushinnagutes aastail 1990-1999. Uuringu aruanne*. www.saarpoll.ee/vaartushinnangud.zip (27.02.2005)
- Schmidt, B. 2005. Intervjuu Friedrichshafeni keskkonna- ja looduskaitse ameti ametniku Bertrand Schmidiga. Friedrichshafen, 02.09
- Schwaab, J. A. 2001. *Nachhaltige Entwicklung in der globalen Ökonomie: zur Vereinbarkeit von Globalisierungsprozessen mit dem Nachhaltigkeitsprinzip sowie zur ordnungspolitischen Überwindung von Institutionenversagen*. Baden-Baden: Nomos Verlag Gesellschaft
- Spangenberg, J. H.; Bonniot, O. 1995. *Indicators: A Compass on the Road Towards Sustainability*. Wuppertal: Wuppertal Institut für Klima, Umwelt, Energie
- Spangenberg, J. A. 2002. Environmental space and the prism of sustainability: frameworks for indicators measuring sustainable development. – *Ecological Indicators*, Vol. 2, No. 3, pp. 295-309
- STATUS = *Sustainability Tools and Targets for the Urban Thematic Strategy*. Euroopa Liidu 6. RP projekti kodulehekülj – <http://www.sustainable-cities.org.uk/status> (24.04.2005)

- Stenmark, M. 1997. On Fairness and Justice. – *Foundations of sustainable development: Ethics, law, culture and the physical limits. A sustainable Baltic region.* L. Rydén (ed.). University of Uppsala: Baltic University Programme, pp. 11-14
- Stolle, D. 1998. Bowling Alone, Bowling Together: The Development of Generalized Trust in Voluntary Associations. – *Political Psychology*, Vol. 19, No. 3, pp. 479-526
- Sustainable Measures.* Jätkusuutliku arengu protsessi hindamise abimaterjale tutvustav ja indikaatorite andmebaasi sisaldav kodulehekülg – <http://www.sustainablemeasures.com> (09.05.2006)
- Säästva arengu seadus. - *Riigi Teataja* I 1995, 31, 384
- Tartu Agenda 21.* 1998. – http://www.tartu.ee/?lang_id=1&menu_id=2&page_id=593 (31.03.2005)
- Terk, E.; Raagmaa, G. 2004. *Ettevõtluse võimalused maakondades.* Tallinn: Äripäeva Kirjastus
- The Hannover Call of European Municipal Leaders at the turn of the 21st Century.* 2000. Vastu võetud kolmandal Euroopa Säästliku Arengu Linnade ja Muude Omavalitsusüksuste (ICLEI Europe) konverentsil Hannoveris 11.02.2000 – http://europa.eu.int/comm/environment/urban/pdf/hancall_en.pdf (21.05.2001)
- The Lisboa Action Plan: from Charter to Action.* 1996. Vastu võetud teisel Euroopa Säästliku Arengu Linnade ja Muude Omavalitsusüksuste (ICLEI Europe) konverentsil Lissabonis 08.10.1996 – <http://www.ceu.cz/edu/ma21/lisbap.htm> (21.05.2001)
- The National Economic and Social Forum. 2003. *The Policy Implications of Social Capital.* – <http://www.nesf.ie/documents/No28SocialCapital.pdf> (24.02.2005)
- Towards Sustainability: the European Community Programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development.* 1993. Euroopa Liidu viies keskkonna tegevuskava aastateks 1993-2000. <http://europa.eu.int/comm/environment/actionpr.htm> (18.04.2006)
- Tiits, M.; Kattel, R.; Kalvet, T. 2005. *Made in Estonia.* Tartu: Balti Uuringute Instituut
- Umweltbundesamt. 1997. *Nachhaltiges Deutschland: Wege zu einer dauerhaft umweltgerechten Entwicklung.* Berlin: Schmidt
- United Nations Human Settlements Programme. 1996a. *Istanbul Declaration on Human Settlements.* – <http://www.unhabitat.org/declarations/ist-dec.htm> (18.04.2006)
- United Nations Human Settlement Programme. 1996b. *The Habitat Agenda.* – http://www.unhabitat.org/declarations/habitat_agenda.asp (18.04.2006)
- Uslaner, E. M. 2003. Trust and Civic Engagement in East and West. – *Social Capital and the Transition to Democracy.* G. Badescu, E. M. Uslaner (eds.). New York: Routledge, pp. 81-94
- Vaht, Ü. 1999. *Säästva arengu põhimõtete rakendamise võimalused Eestis. Magistritöö maastikuökoloogia ja keskkonnakaitse erialal.* Tartu: Tartu Ülikool
- Volken-Reinert, T. 2002. *Elemente des Vertrauens: Internetdiffusion in den Transformationsländern als Paradigmatest.* Bern: Lang
- Walker, J. (ed.). 2002. *Local Governments' Response to Agenda 21: Summary Report of LA21 Survey Response with Regional Focus.* Toronto: ICLEI

- Wichmann, M. 2005. Intervjuu Konstanzi linnaplaneerimise ja keskkonna ameti juhataja Martin Wichmanniga. Konstanz, 09.09.
- Wiemeyer, C. 2002. „Sustainable development” und die lokale Agenda 21: Ein neues Arrangement auf dem Weg zur Zukunftsfähigkeit? Eine fallstudienintegrierende Analyse aus steuerungs- und partizipationstheoretischer Sicht. Marburg: Tectum Verlag
- Wijngaarden, T. v. 2001. Indicators of Sustainable Development. – *How green is the city? Sustainability Assessment and the Management of Urban Environments*. D. Devuyt et al. New York: Columbia University Press, pp. 251-274
- Williams, E. 2006. *Innovation Assessment and Valuing IP*. Ettekande koolitusel „International Training Course on Knowledge and Technology Transfer Practices.” Tallinn, 27.02-03.03.2006
- Zak, P. J.; Knack, S. 2001. Trust and Growth. – *The Economic Journal*, Vol. 111, No. 470, pp. 295-321

LISA 1. Eesti linnalistes omavalitsustes enim kasutusel olevad indikaatorid

Eesti linnalistes omavalitsustes enim kasutusel olevad sotsiaalse dimensiooni indikaatorid

Haridus/meedia	<ol style="list-style-type: none"> 1. Omavalitsuse kulutused haridusele ühe õpilase kohta aastas (7⁴⁷) 2. Raamatukogude ja nn ühiskondlike koosviibimiskeskuste (nt kultuurimaja) külastuste arv 1000 elaniku kohta (7) 3. Avalike internetipunktide olemasolu ning arvutikohtade arv (6) 4. Põhikooli pooleli jättnud õpilaste osakaal (%) võrrelduna põhikooli lõpetajate arvuga (6)
Tervis	<ol style="list-style-type: none"> 1. Peamised surma põhjused omavalitsuses surmapõhjuse, soo ja vanuserühma järgi (6): <ol style="list-style-type: none"> A) südame-veresoonkonna haigused, insult ja sarnased haigused; B) kasvaja; C) C- hepatiit; D) Enesetapud ja kindlaks määramata põhjusega vigastused; E) Liiklusõnnetused ja traumad 2. Alkoholihoobes tekitatud kehavigastused ning vigastussurmad (k.a. tulekahjud) (4) 3. Imikusuremuskordaja (0-1-aastaste laste surmade arv 1000 elussünni kohta) (4) 4. Alakaaluliste laste (alla 2,5 kg) sündide arv 1000 elussünni kohta (4) 5. Enesetappude arv 1000 elaniku kohta aastas (4)
Rekreatsioon ja vaba aeg	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kultuurimaja/huvikeskuse olemasolu erinevate regulaarselt (vähemalt 1x nädalas) toimuvate huvialaringidega (9) 2. Kohaliku omavalitsuse toetus spordi- ja huvialaringidele (nii summa kui ka osakaal (%) kogueelarvest) (7)
Turvalisus	<ol style="list-style-type: none"> 1. Politseis registreeritud varavastaste kuritegude määr (1000 elaniku kohta) ning muutused võrreldes varasemate aastatega. Eraldi välja tuua: a) korterivargused, sissemurdmised äridesse b) mootorsõiduki vargused (8) 2. Noorte kuni 24-aastaste kuritegevuse tase: osatähtsus (%) kõigist sooritatud kuritegudest ning muutused võrreldes varasemate aastatega (4) 3. Optimismi ja kontrolli olemasolu kodanike hulgas: Kas te usute, et tulevikus läheb elu paremaks ning et ka teie võimuses on seda paremaks muuta (nt lastele paremaid elutingimusi säilitada ning luua)? (4)
Rahvastik	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rahvastiku iibekordaja (7) 2. 45 – 65-aastaste suhe alla 15 aastastesse (4)
Osalemine & koostöö	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hääletusosalus kohalikel valimistel (6) 2. Lahutuste suhe sõlmitud abieludesse (5)
Eluase & elutingimused	<ol style="list-style-type: none"> 1. Elanikkonna osakaal (%) omavalitsuses, kes elavad korterelamutes (5) 2. Elanikkonna osakaal (%) omavalitsuses, kes elavad eramajades (5) 3. Eluaseme suurus: m² elaniku kohta (5)
Vaesus	<ol style="list-style-type: none"> 1. Töötuse määr: töötute osatähtsus (%) tööjõus (8)

⁴⁷ See arv näitab konkreetset indikaatorit antud valdkonnas ära märkinud omavalitsuste arvu.

	<p>2. Alla vaesuspiiri elava elanikkonna osakaal (%) (5)</p> <p>3. Pikaajaliste töötute osatähtsus (%) võrrelduna töötute koguarvuga ning võrrelduna kogu tööealise elanikkonnaga (5)</p> <p>4. Majapidamiste osakaal (%) omavalitsuses, mis on sõltuvad sotsiaalabist (5)</p>
Sotsiaalne kaitse	<p>1. Omavalitsuse sotsiaalse kaitse kulutused: krooni elaniku kohta aastas (7)</p> <p>2. Omavalitsuse kulutused sotsiaalteenustele: osakaal (%) omavalitsuse kõigist eelarvelistest kulutustest (7)</p>
Sotsiaalne infrastruktuur	<p>1. Sõimerühma kohtade arv 1-3 aastastele 100 lapse kohta (9)</p> <p>2. Lasteaiakohtade arv 3-6 aastastele 100 lapse kohta (8)</p>
Võrdõiguslikkus	<p>1. Naiste ja meeste töötuse tase võrrelduna tööealiste naiste ja meeste osakaaluga elanikkonnas (5)</p> <p>2. Kerge vaimse ja/või füüsilise puudega inimeste tööturule kaasatus: eraldi täistööajaga töötavate ja poole kohaga töötavate puudega inimeste arv võrrelduna tööealiste elanike koguarvuga (2)</p>
Vähemuste kaitse ja integratsioon	<p>1. Eesti keele oskuse tase omavalitsuse ametnike hulgas</p>
Laste heaolu	<p>1. Taskukohaste lastele orienteeritud huvialaringide olemasolu omavalitsuses (6)</p> <p>2. Õpilaste arv ja osakaal (%) koolides, kellel on õigus saada tasuta või alandatud hinnaga koolitoitu (6)</p> <p>3. Alla 3-aastaste laste osakaal (%) kõigist alla 3-aastastest, kes ei ela koos oma vanematega (k.a. need, keda kasvatavad vanavanemad) (5)</p> <p>4. Lastekodudes ja turvakodudes (nii riiklikes kui eraalgatusel loodud) elavate alla 18-aastaste laste arv ning osakaal (%) kõigist alla 18-aastastest antud omavalitsuses (4)</p>
Isiklik tunnetatud rahulolu	<p>1. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i>: Kõige olulisemaks pean antud eluetapil järgmistest kategooriatest a) perekonda b) tööd c) sõpru-tuttavaid d) vaba aega omaette olemiseks (2)</p>

Eesti linnalistes omavalitsustes enim kasutusel olevad majandusliku dimensiooni indikaatorid

Ettevõtluse struktuur	<p>1. Ettevõtete arv 1000 elaniku kohta (6)</p> <p>2. Keskmise (kuni 50 töötajat) ja väikese (kuni 10 töötajat) suurusega ettevõtteid omavalitsuses ning selle lähiümbruses (kuni 20 km). Mõõtühik: ettevõtete arvu kasv aastas ja suhe antud regiooni suurettevõtete arvu (4)</p>
Ettevõtluse investeeringud	<p>1. Ettevõtete investeeringud teadus-/ uurimistegevusele ning innovatiivsete toodete väljaarendamisele: osakaal (%) netokäibest aastas (2)</p> <p>2. Ettevõtete investeeringud keskkonnasõbralikesse tehnoloogiasse: osakaal (%) netokäibest aastas (2)</p> <p>3. Ettevõtete Arendamise Sihtasutuselt (EAS) jt riiklikelt fondidelt taotletud ja saadud finantseeringute maht: kogusumma aastas ning saadud summa osakaal (%) võrrelduna omafinantseeringuga (2)</p>
Turism	<p>1. Ööbima jäänud turistide osakaal (%) turistide üldarvust (2)</p>

	<p>2. Sanatooriumide ja tervisekeskuste külastatavus (eraldi eestlaste ja välituristide osakaal) (2)</p> <p>3. Turismisektoris hõivatute arv võrrelduna töötajate üldarvuga (tööhõive sesoonsus) (2)</p>
Ligipääs igapäevastele teenustele	<p>1. Kui suur osa elanikkonnast (%) omavalitsuses elab avalike roheliste alade ja igapäevaste oluliste teenuste läheduses (kaugus mitte üle 500m)? (3)</p> <p>2. Töölesõiduks kuluv aeg minutites/tundides (3)</p>
Transport & keskkonnasõbralikud tarbimisharjumused	<p>1. Jalgrattateede kogupikkus võrrelduna autoteede kogupikkusega omavalitsuses (3)</p> <p>2. Jalakäijatesõbralikud tänavad (jalgrattatee ja jalakäijate teosa eraldatus; märgistuse olemasolu; piisav laius jne) (3)</p>
Jäätmemajandus	<p>1. Majapidamiste osakaal (%), kus on sõlmitud omavalitsusega (või lepingu alusel seda tööd teostava firmaga) ametlik leping jäätmete äraviimise teenuse osutamiseks (8)</p> <p>2. Olmejäätmete teke ja ladestamine: koguhulk (tonnides) ja kg inimese kohta aastas (6)</p> <p>3. Ühe tonni ametlikult kogutud tahkete jäätmete kõrvaldamise hind kroonides ühe elaniku kohta (6)</p> <p>4. Ohtlike jäätmete teke: kg/in kohta ning osakaal (%) kogu prügi hulgast (6)</p>
Energiakasutus	<p>1. Omavalitsuse majapidamiste elektritarbimine: kogutarbimine (Mio. KWh) (4)</p> <p>2. Taastuva ja mittetaastuva energia kasutamise suhe kohalikes katlamajades (% energia kogutarbimisest) (3)</p>
Vee tarbimine	<p>1. Veetorustikku läbiva vee osakaal (%), mis läheb kaduma lekete tõttu torustikus (5)</p> <p>2. Vee tarbimine: keskmine veekulu ühe elaniku kohta liitrites päevas ja nädalas (4)</p>

Eesti linnalistes omavalitsustes enim kasutusel olevad keskkonna dimensiooni indikaatorid

Atmosfäär	<p>1. Kasvuhoonegaaside emissioon (CO₂, CH₄, N₂O ekvivalenttonni elaniku kohta aastas) ning päevade arv aastas, kui see on vastavalt WHO normidele ületatud (4)</p> <p>2. Tahkete osakeste sisaldus õhus (osakeste suurus PM 10, µg/m³): päevade arv aastas, kui see on vastavalt WHO normidele ületatud (4)</p> <p>3. CO kontsentratsioon õhus (4)</p>
Vesi	<p>1. Majapidamiste osakaal (%) omavalitsuses, mis on ühendatud tsentraalsesse normidele vastava joogivee infrastruktuuri võrku (10)</p> <p>2. Kaevude vee kvaliteet (eraldi vaadelda puurkaevusid, salvkaevusid): nitraatide kontsentratsioon põhjavees (7)</p> <p>3. Ujumisvee kvaliteet ametlikes randades: mikrobioloogiline koostis (mikroorganismid, anorgaanilised ained, nitraadid, organoleptilised näitajad) ja keemiline reostatus (fenoolid jt ühendid) (7)</p>
Jäätmed	<p>1. Ühiskanalisatsiooni ja reovee käitlusesse ühendatud majapidamiste osakaal (%) kogu majapidamiste arvust (9)</p> <p>2. Veekasutuse intensiivsus (8)</p>

	Hinnang seisundile: väga hea, hea, rahuldav, halb, väga halb 3. Kogu tekitatud heitvee kanaliseerimise osatähtsus (%) omavalitsuses (7)
Maakasutus	1. Linnas asuvate metsade/parkide osakaal (%) linna üldpindalast ning nende kvalitatiivne seisukord (nö tervislik seisund) (7) 2. Elamumaa ja transpordivõrgu alla jääva maa-ala osakaal (%) linna üldpindalast ja selle juurdekasv aastas (6)
Bioloogiline mitmekesisus	1. Natura 2000 alade arv ja suurus (osakaal (%) linna üldpindalast) (4) 2. Ohustatud liikide arv ning muutused teatud ohustatud liikide populatsiooni suuruses viimaste aastate jooksul (3)
Kliima positiivsed mõjud elukeskkonnale	1. Keskmine päikeseliste tundide arv päevas (keskmistatud kogu aasta peale) (3) 2. Keskmine vihmaste ilmade arv kuus (keskmistatud kogu aasta peale) (2)

Eesti linnalistes omavalitsustes enim kasutusel olevad institutsionaalse dimensiooni indikaatorid

Kohaliku omavalitsuse regionaalpoliitiline asend ja maine	1. Omavalitsuse kaugus pealinnast ning maakonna keskusest Mõõtühik: tundides/minutites (7) 2. Linna ja selle regiooni maine (eraldi välja tuua maine majanduslikus mõttes ning sotsiaal-kultuuriline mõõde (vääruslik elukeskkond)) (6) 3. Kohaliku omavalitsuse tegevuskulude (ametnike palk, sotsiaalkindlustus jne) osakaal (%) võrrelduna kohaliku omavalitsuse kogu eelarvega (6)
Kohaliku omavalitsuse ametnike kvalifikatsioon ja koostöö erinevate ühiskonna gruppidega	1. Kõrgharidusega ametnike osakaal (%) omavalitsuses (8) 2. Viimasel viiel aastal kirjutatud projektide rahastamistaotluste ja nende rahuldamise suhe: rahuldatud rahastamistaotluste osakaal (%) (6) 3. ELi struktuurifondidele ja ühtekuuluvusfondile esitatud taotluse arvu suhe rahuldatud taotlustesse: rahuldatud rahastamistaotluste osakaal (%) (5)
Kohaliku omavalitsuse majandustegevus	1. Üksikisiku tulumaksu laekumine ühe elaniku kohta aastas (10) 2. Omavalitsuse kogutulu (nii kapital kui ka finantsid) (9) muutus võrreldes eelneva(te) aastatega 3. Keskmine aastane muutus omavalitsuse tulude osas ühe elaniku kohta (võrdlus eelnevate aastatega) (7) 4. Järgnevate kategooriate osakaal omavalitsuse tuludest: a) riigieelarvelised eraldised b) tasud teenuste eest c) kohalikud maksud d) taotletud ja rahuldatud (kaas)finantseeringud e) laenud f) muu (7) 5. Omavalitsuse laenukoormus: võlga kroonides ühe elaniku kohta eelarve aasta lõpuks (7)
Kohaliku omavalitsuse investeeringud	1. Investeeringuteks või kaasfinantseerimiseks olemasolevate finantside osakaal (%) kohaliku omavalitsuse aastasest eelarvest (7) 2. Omavalitsuse investeeringute maht (ekspluatatsioonikulud, jooksvad kulutused, kapitalimahutused) linna füüsilisse infrastruktuuri (teed, raudteed, veetorustikud, elektrivõrk, prügimajandusega seotud kommunikatsioonid jne) aastas: kogusumma ja osakaal (%)

	omavalitsuse kogu eelarvelistest kulutustest (6) 3. ELi struktuurifondide ja ühtekuuluvusfondi finantseeringud Mõõtühik: Kogusumma viimase eelarve aasta kohta ning osakaal (%) võrrelduna omainvesteeringutega (5)
--	--

LISA 2. Potentsiaalsed indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes

Potentsiaalsed sotsiaalse dimensiooni indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes

Haridus/meedia	<p>1. Internetiühendusi kodudes 1000 elaniku kohta (6)</p> <p>2. Täiend- ja ümberõppe võimalused omavalitsuses ja maakonnas: kohtade arv võrrelduna tööealise elanikkonnaga maakonnas ning vastavus tööjõuturu nõudlusele (5)</p> <p>3. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Täiend- ja ümberõppe programmides osaleva tööealise elanikkonna määr (5)</p>
Tervis	<p>1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Ennast regulaarselt suitsetajateks pidavate elanike arv ja osatähtsus (%) elanikkonnast (7)</p> <p>2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> 15-18-aastaste suitsetajate osatähtsus (%) võrrelduna kõigi 15-18-aastastega ning nende osatähtsus (%) kõigest end regulaarselt suitsetajateks pidavatest elanikest (7)</p> <p>3. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Alla 15-aastaste suitsetajate osatähtsus (%) võrrelduna kõigi alla 15-aastastega (7)</p>
Rekreatsioon ja vaba aeg	<p>1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Milline osakaal on järgmistel kategooriatel inimeste igapäevaelus (sissetuleku, soo ja vanuse alusel): a) ellujäämiseks vajalikud tegevused (söömine, magamine, poeskäimine, söögivalmistamine jne) b) õppimine c) palgatöö d) laste kasvatamine e) vaba aeg f) ühiskonna arengu heaks pühendatud aeg (7)</p> <p>2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas kodanikel on nende arvates piisavalt aega omaette olemiseks ja lõõgastumiseks (sportides, head raamatut lugedes vms) (6)</p> <p>3. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Mitu tundi nädalas keskmiselt: a) vaadatakse televiisorit b) kuulatakse raadiot c) tegeletakse kehalise treeninguga või viibitakse värskes õhus d) töötatakse/mängitakse arvuti taga e) loetakse ajalehti või raamatuid (5)</p>
Turvalisus	<p>1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kuritegevuse kartus: kuivõrd kardetakse langeda kuritegevuse ohvriks a) vargused b) isiku vastu suunatud rünnaku ohvriks (6)</p> <p>2. Vigastada või surma saanud jalakäijate ja jalgratturite arv 1000 elaniku kohta aastas (6)</p>
Rahvastik	<p>1. Keskmise laste arv perekonnas sissetuleku gruppide kaupa (7)</p> <p>2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Üksikult elavatest kodanikest koosnevate majapidamiste osakaal võrrelduna kogu majapidamiste arvuga (5)</p> <p>3. Rändeiibe kordaja: sisse- ja väljarännanute arvu vahe jagatuna keskmise rahvaarvuga antud perioodil antud piirkonnas (5)</p>
Osalemine & koostöö	<p>1. Vabatahtlike organisatsioonide arv 1000 elaniku kohta omavalitsuses (7)</p> <p>2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Elanike osakaal, kes osalevad vabatahtlikena mingil moel ühiskonnale kasulike teenuste osutamisel (7)</p> <p>3. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui korrumppeerunud on teie arvates politsei? (7)</p> <p>4. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kuivõrd usaldate ajakirjanikke ja ajakirjanduses kirjutatut? (6)</p>

	5. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui korrumppeerunud on teie arvates õigussüsteem? (6)
Eluase & elutingimused	1. Ebarahuldavad elamistingimused: majapidamiste arv, mida võib pidada normaalseks elamiseks kõlbmatuks või nõuavad tõsist remonti (7) 2. Majapidamiste arvu kasv võrrelduna elanikkonna kasvuga/kahanemisega ning keskmise leibkonna suurusega (5)
Vaesus	1. Keskmine ajaperiood kui töötu leiab uuesti tööd (7) 2. Kolme ja enamalapseliste perekondade osakaal (%) kõigist majapidamistest (6) 3. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Üksikult elavatest pensionäridest koosnevate majapidamiste osakaal (%) võrrelduna kogu majapidamiste arvuga (6)
Sotsiaalne kaitse	1. Omavalitsuse kulutused sotsiaalteenustele: krooni elaniku kohta (5) 2. Sotsiaalkorterite renditulu võrrelduna omavalitsuse sotsiaalkorteritega seotud tegevuskuludega (5)
Sotsiaalne infrastruktuur	1. Hooldekodude kohtade arv võrrelduna üle 65 a. osakaaluga elanikkonnast (8) 2. Sotsiaalkorterite piisavus ja kvaliteet (6)t: Piisavus - Sotsiaalkorterite arv võrreldes sotsiaalkorterite järjekorras olijate arvuga. Kvaliteedi skaala: väga heas, heas, rahuldavas seisukorras, ei vasta normaalsetele elamistingimustele
Võrdõiguslikkus	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kerge vaimse ja/või füüsilise puudega inimeste tööturule kaasatus: eraldi täistööajaga töötavate ja poole kohaga töötavate puudega inimeste arv võrrelduna tööealiste elanike koguarvuga (5) 2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Tööealise elanikkonna osakaal (%), kes töötab nädalas rohkem kui 40 h (5)
Vähemuste kaitse ja integratsioon	1. Õpetajate ja kasvatajate eesti keele oskuse tase koolides ja lasteaedades (4)
Laste heaolu	1. Lastekodudes ja turvakodudes (nii riiklikes kui eraalgatusel loodud) elavate alla 18-aastaste laste arv ning osakaal (%) kõigist alla 18-aastastest antud omavalitsuses (6) 2. Alla vaesuspiiri elavate laste osakaal: alla 16-aastaste laste osatähtsus (%), kes elavad leibkondades, mille aastasissetulekud/kuusissetulekud koos siiretega on väiksemad etteantud vaesuspiirist (5)
Isiklik tunnetatud rahulolu	1. Kuivõrd usaldate a) linnavolikogu b) linnavalitsust c) riigiasutuste tegevust ja nende kohapealseid üksusi d) ajakirjandust (eraldi üleriiklikku ja kohalikku) e) politseid, f) õigussüsteemi (7) 2. Kas te olete oma töö ja töökohaga rahul? (kui suure osa (%) moodustavad need hõivatud elanikkonnast, kes väga rahul või rahul) (6) 3. Võrrelduna teiste inimestega hindan oma elukvaliteeti ja rahulolu eluga tervikuna: väga hea, hea, rahuldav, puudulik, täiesti talumatu (6)

Potentsiaalsed majandusliku dimensiooni indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes

Ettevõtluse struktuur	1. Tööjõu nõudluse ja pakkumise vastavus antud piirkonnas (millise valdkonna tööjõudu oleks vaja nii lühiajaliselt kui ka pikemas
-----------------------	---

	<p>perspektiivis) (7)</p> <p>2. Keskmise (kuni 50 töötajat) ja väikese (kuni 10 töötajat) suurusega ettevõtteid omavalitsuses ning selle lähiumbruses (kuni 20 km). Mõõtühik: ettevõtete arvu kasv aastas ja suhe antud regiooni suurettevõtete arvu (6)</p> <p>3. Eesti TOP 100 jõudnud ettevõtete arv (kohtadele 1-10, 11-49, 50-100) (6)</p>
Ettevõtluse investeringud	<p>1. Ettevõtete Arendamise Sihtasutuselt (EAS) jt riiklikelt fondidelt taotletud ja saadud finantseeringute maht: kogusumma aastas ning saadud summa osakaal (%) võrrelduna omafinantseeringuga (6)</p> <p>2. Ettevõtete osakaal (%) ettevõtete koguarvust, mis kasutavad erinevaid keskkonnajuhtimis- (ISO 14001; EMAS) või keskkonna aruandluse (<i>EcoBudgeting</i>) süsteeme (5)</p>
Turism	<p>1. Ööbima jäänud turistide osakaal (%) turistide üldarvust (2)</p> <p>2. Turismisektoris hõivatute arv võrrelduna töötajate üldarvuga (tööhõive sesoonsus) (2)</p>
Ligipääs igapäevastele teenustele	<p>1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Transpordikulutuste osakaal (kõigile liikidele) võrrelduna ühe kuu sissetulekutega a) kõigis majapidamistes b) vaestes majapidamistes (viimased 2 tulukvintiili ehk vaesemad 40 % elanikkonnast. Mõõtühik: % (9)</p> <p>2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui ohutu ja funktsionaalne on lastevanemate arvates laste koolitee? (7)</p> <p>3. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui kaugel asub teile ajaliselt (kõndides) lähim a) bussipeatus b) toidukauplus c) sportimisvõimalus d) apteek e) perearstipunkt f) sotsiaalabi kontor g) lastemänguväljak h) park/haljastusala (6)</p> <p>4. Ühistranspordi kättesaadavus: ühistranspordi ühe kilomeetri hind (kr/km) ning hinna tase võrreldes teiste Eesti omavalitsuste ja regioonidega (6)</p> <p>5. Keskmise vahemaa, mida üks elanik läbib ühes kuus jala, autoga, bussiga, jalgrattaga, rongiga a) kõigis majapidamistes b) vaestes majapidamistes (viimased 2 tulukvintiili ehk vaesemad 40 % elanikkonnast). Mõõtühik: km transpordiliigiti + antud transpordiliigiga läbitud vahemaa osakaal (%) kogu läbitud vahemaast (6)</p>
Transport & keskkonnasõbralikud tarbimisharjumused	<p>1. Autode arv 1000 elaniku kohta omavalitsuses (8)</p> <p>2. Jalgrattateede kogupikkus võrrelduna autoteede kogupikkusega omavalitsuses (6)</p> <p>3. Jalakäijatesõbralikud tänavad (jalgrattatee ja jalakäijate teosa eraldatus; märgistuse olemasolu; piisav laius jne) (6)</p>
Jäätmemajandus	<p>1. Olmejäätmete teke ja ladestamine: kg prügi 1 m² kohta aastas arvestades linna pindala (4)</p> <p>2. Ohtlike jäätmete teke: kg/in kohta ning osakaal (%) kogu prügi hulgast (3)</p>
Energiakasutus	<p>1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Majapidamiste keskmine elektrikulu ühe elaniku kohta aastas (5)</p> <p>2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Energiakasutus (elekter, küte) ja väljaminekud majapidamiste kohta. Eraldi välja tuua a) linna</p>

	piirkondade kaupa b) sissetulekugruppide kaupa c) eluaseme tüüpide kaupa (korterimajad, eramajad) (5)
Vee tarbimine	1. Veetorustikku läbiva vee osakaal (%), mis läheb kaduma lekete tõttu torustikus (4) 2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Vee tarbimine: keskmine veekulu ühe majapidamise kohta liitrites päevas ja nädalas (4)

Potentsiaalsed keskkonna dimensiooni indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes

Atmosfäär	1. NO _x -, NH ₃ - ja NMVOC-emissioonide hulk ja muutused nende kontsentratsioonid õhus (5) 2. SO ₂ kontsentratsioon õhus: päevade arv kuus kui SO ₂ 24 h keskmine tase on kõrgem kui 125 µg/m ³ (3)
Vesi	1. Pestitsiidide/mürkainete määr jõgedes ja põhjavees (µg/l). Eraldi erinevad ühendid (ja kui võimalik ka reostusallikad) välja tuua (5) 2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Inimeste hinnang ujumisvee kvaliteedile Skaala: väga hea, hea, rahuldav, halb, väga halb (4) 3. Sinivetikate poolt eraldatava mürkaine (Korrenhatim Cyanotoxine) kogus. Mõõtühi: µg/l (3)
Jäätmed	1. Paberi ja klaasi sorteerimise osakaal (%) nähtavast/töenäolisest tarbimisest (toodang + import – eksport), mis töödeldakse ümber ja võetakse taaskasutusse (5) 2. Eraldi kogutavate jäätmete osakaal (%) kogu tekitatud jäätmete hulgast omavalitsuses (5)
Maakasutus	1. Mahajäetud piirkondade taaskasutusse võtmine: Osakaal (%) mahajäetud või oma senise funktsiooni kaotanud piirkondadest (nt endised sõjaväelinnakud), mis on taaskasutusse võetud elu- või tööstusrajoonina (5) 2. Puudevõrgu tihedus (puid ühel hektaril) (5)
Bioloogiline mitmekesisus	1. Ohustatud liikide arv ning muutused teatud ohustatud liikide populatsiooni suuruses viimaste aastate jooksul (4) 2. Natura 2000 alade arv ja suurus (osakaal (%) linna üldpindalast) (2)
Kliima positiivsed mõjud elukeskkonnale	1. Keskmine vihmaste ilmade arv kuus (keskmistatud kogu aasta peale) (5) 2. Keskmine päikeseliste tundide arv päevas (keskmistatud kogu aasta peale) (4)

Potentsiaalsed institutsionaalse dimensiooni indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes

Kohaliku omavalitsuse regionaalpoliitiline asend ja maine	1. Riigiasutuste arv omavalitsuses ning riigiasutustes hõivatud tööealise elanikkonna osakaal (%) (6) 2. Kohaliku omavalitsuse tegevuskulude (ametnike palk, sotsiaalkindlustus jne) osakaal (%) võrrelduna kohaliku omavalitsuse kogu eelarvega (3)
Kohaliku omavalitsuse	1. Linnavalitsuse ja linna ümbritsevate valdade koostöö intensiivsus ja tulemuslikkus

<p>ametnike kvalifikatsioon ja koostöö erinevate ühiskonna gruppidega</p>	<p>Skaala: Koostöö tihe ja tulemuslik/väga hea, koostöös esineb probleeme, kuid see on olemas ja funktsioneerib/hea, koostöö on rahuldav, tulemused kesised, koostöö on puudulik/halb, koostöö puudub/väga halb (8)</p> <p>2. Koostöö intensiivsus ja tulemuslikkus kohalike ettevõtjatega Skaala: Koostöö tihe ja tulemuslik/väga hea, koostöös esineb probleeme, kuid see on olemas ja funktsioneerib/hea, koostöö on rahuldav, tulemused kesised, koostöö on puudulik/halb, koostöö puudub/väga halb (7)</p> <p>3. Kui intensiivne ja tulemuslik on vertikaalne koostöö erinevate riiklike institutsioonide ning omavalitsuse üksuste vahel? Skaala: Koostöö tihe ja tulemuslik/väga hea, koostöös esineb probleeme, kuid see on olemas ja funktsioneerib/hea, koostöö on rahuldav, tulemused kesised, koostöö on puudulik/halb, koostöö puudub/väga halb (7)</p> <p>4. Vähemalt kahte võõrkeelt heal tasemel oskavate ametnike osakaal (%) kogu ametnikkonnast (7)</p>
<p>Kohaliku omavalitsuse majandustegevus</p>	<p>1. Erasektorile või kolmandale sektorile välja delegeeritud teenuste arv ja valdkonnad (7)</p> <p>2. Omavalitsuse laenukoormus. Mõõtühik: pikaajalist laenu kroonides ühe elaniku kohta eelarve aasta lõpuks (5)</p> <p>3. Osakaal (%) omavalitsuse poolt pakutavate teenuste kogukuludest nende teenuste eest maksmisel, mis on omavalitsuse poolt kas erasektorile või kolmandale sektorile välja delegeeritud (5)</p>
<p>Kohaliku omavalitsuse investeeringud</p>	<p>1. Omavalitsuse poolt keskkonnasõbralikumasse tehnoloogiasse tehtud investeeringute osakaal (nt kommunaalmajanduses reovee käitlus) võrrelduna kogu omavalitsuse aastase investeeringute mahuga Mõõtühik: % (7)</p>

LISA 3. Kõige ebaolulisemaks peetud indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes valdkondade kaupa

Kõige ebaolulisemaks peetud sotsiaalse dimensiooni indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes valdkondade kaupa

Haridus/meedia	1. Välisüliõpilaste arv kõrgkoolis aastas ning muutused viimaste aastate jooksul (4) 2. Keskmine ajaperiood, kui kauaks tuleb üks välisüliõpilane kõrgkooli õppima (4) 3. Ülikooli(de) välisõppejõudude keskmine Eestisse jäämise periood ja teadlasvahetuste arv aastas (4)
Tervis	1. Tööpäevade arv tööealise elaniku kohta aastas, mis on kaotsi läinud haigestumise tõttu (3)
Rekreatsioon ja vaba aeg	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i> : Kas kodanikel on nende arvates piisavalt aega omaette olemiseks ja lõõgastumiseks (sportides, head raamatut lugedes vms) (4) 2. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i> : Mitu tundi nädalas keskmiselt: a) vaadatakse televiisorit b) kuulatakse raadiot c) tegeletakse kehalise treeninguga või viibitakse värskes õhus d) töötatakse/mängitakse arvuti taga e) loetakse ajalehti või raamatuid (3)
Turvalisus	1. Teatud linna piirkondade nõ getostumise tase (4)
Rahvastik	1. Fertiilses eas ning kooselus (abielu, vabaabielu) olevate lastetute naiste osakaal võrrelduna kogu kooselude arvuga (4) 2. Esmasünnitajate haridustase (3)
Osalemine & koostöö	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i> : Kas teie enda arvates on teil sõpradega tugevad sõprussidemed (kohtute regulaarselt, usaldate üksteist, olete alati valmis vajaduse korral abistama jne)? (6) 2. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i> : Kas enda arvates pühendate piisavalt aega sõpradega suhtlemisele? (5) 3. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i> : Kas vanemaid peab armastama ja austama? a) peab alati b) ei ole seda kohustust, kui nad ei ole seda ära teeninud (5)
Eluase & elutingimused	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i> : Ülemäärased kulutused eluasemele: Sissetuleku tasemelt 40 % alumisse ossa kuuluvate majapidamiste arv, kus kulutatakse rohkem kui 30 % sissetulekust eluasemele (üür, kommunaalmaksud, remont). Aluseks aastane sissetulek (3) 2. Renditud elamispinna ühe nädala hinna suhe sissetuleku määra: keskmine nädalase rendipinna m ² turuhinna suhe keskmisse rentnike leibkonna nädala sissetulekusse (2)
Vaesus	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i> : Palgatöö tundide arv nädalas, mis kulub peamiste eksisteerimiseks vajalike vajaduste rahuldamiseks (toit, eluase jne) (4) 2. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i> : Elanikkonna osakaal (%), kes on sõlminud kolmandasse pensionisambasse sissemaksete tegemise lepingu (3)
Sotsiaalne kaitse	1. Omavalitsuse töötü sotsiaalse kaitse kulutused ja toimetulekutoetused: töötü abiraha saajaid aastas, väljamakstud abiraha

	ning töötü abiraha saajate osatähtsus tööealisest elanikkonnast (2)
Sotsiaalne infrastruktuur	1. Hooldekodude kohtade arv võrrelduna elanike üldarvuga omavalitsuses (2)
Võrdõiguslikkus	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Sissetulekute jaotamisest: a) Sissetulekud tuleks jaotada võrdsemalt b) võiks jaotada võrdsemalt, kuid tuleks stimuleerida üksikisiku jõupingutusi c) tuleks rohkem stimuleerida üksikisiku jõupingutusi (7) 2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Tööealise elanikkonna osakaal (%), kes töötab nädalas rohkem kui 40 h (4)
Vähemuste kaitse ja integratsioon	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Igapäevaselt nii eesti kui ka vene keelt kasutavate elanike osakaal (%) omavalitsuse elanikkonnast (5) 2. Eesti keele oskuse tase omavalitsuse ametnike hulgas (5)
Laste heaolu	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas töötav ema suudab oma lastega luua sama soojad ja tihedad suhted kui ema, kes ei tööta? (6) 2. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas laps vajab õnnelikuks üleskasvamiseks nii ema kui isa? (5)
Isiklik tunnetatud rahulolu	1. Kuivõrd on teie arvates kaaskodanikud impulsiivsed, seiklusi otsivad? (6) 2. Milline on teie arvates tehnoloogia arengu mõju elukvaliteedile? a) positiivne – on vajalik inimkonna heaolu tõstmiseks ning edasise eksisteerimise seisukohalt, b) tehnoloogilist arengut ja selle positiivseid mõjusid tähtsustakse üle ning liiga vähe pööratakse tähelepanu selle negatiivsetele mõjudele, c) negatiivne, toimub tehnoloogilise progressi ületähtsustamine antud küsimuses, d) tehnoloogiline areng ei mõjuta minu heaolu (6)

Kõige ebaolulisemaks peetud majandusliku dimensiooni indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes valdkondade kaupa

Ettevõtluse struktuur	1. Elanikkonna osakaal (%), kes sõltuvad kohaliku piirkonna ressursside olemasolust (nt põlevkivikaevandus Ida-Virumaal) (3)
Ettevõtluse investeeringud	1. Ettevõtete osakaal (%) ettevõtete koguarvust, mis kasutavad erinevaid keskkonnajuhtimis- (ISO 14001; EMAS) või keskkonna aruandluse (<i>EcoBudgeting</i>) süsteeme (2)
Turism	1. Kultuurilise eripära olemasolu (nt Setumaa, saared) ja selle esitlemise tulemuslikkus. Skaala: kultuuriline eripära on olemas ja hästi esitletud; kultuuriline eripära on olemas, kuid seda pole osatud välja tuua; kultuuriline eripära puudub. (4)
Ligipääs igapäevastele teenustele	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Töölesõiduks kuluv aeg minutites/tundides (2)
Transport & keskkonnasõbralikud	1. Jalgrattateede kogupikkus võrrelduna elamumaa kogupindalaga (km km ² kohta) (3)

tarbimisharjumused	
Jäätmemajandus	1. Olmejäätmete teke ja ladestamine: kg prügi 1 m ² kohta aastas arvestades linna pindala (2).
Energiakasutus	1. Omavalitsuse majapidamiste energiatarbimine võrrelduna tööstuse ja transpordi sektori energiatarbimisega (nende omavaheline suhe) (2)
Vee tarbimine	1. Reovee osakaal (%), mis võetakse osaliselt puhastatuna (nn „grey water”) kasutusele tööstusprotsessides või sarnastes valdkondades (2)

Kõige ebaolulisemaks peetud keskkonna dimensiooni indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes valdkondade kaupa

Atmosfäär	1. NO ₂ kontsentratsioon õhus Päevade arv kuus kui NO ₂ 1 h keskmine tase on kõrgem kui 200 mg/m ³
Vesi	1. Järvede eutrofeerumise tase - hinnang vetikate vohamisele: olukord väga hea (vetikate tase normis), hea (võiks vähem olla), rahuldav (peaks midagi ette võtma), halb, väga halb (4) 2. Linnakeskkonna mõju jõgede ja/või järvede vee kvaliteedile (nt Tartu puhul Emajõe vee kvaliteet enne linna suubumist ning pärast) (3)
Jäätmed	1. <i>Rahvaküsitluse küsimus</i> : Kompostimisele minevate jäätmete (nn <i>Biomüll</i>) osakaal (%) jäätmete koguhulgast (3)
Maakasutus	1. Linna laialivalgumine (<i>urban sprawl</i>): Linna piirist väljapoole valdadesse ehitatud uute elumajade suhe linna ehitatud uutesse elumajadesse Mõõtühik: arv ja % (2)
Bioloogiline mitmekesisus	1. Ohustatud liikide arv ning muutused teatud ohustatud liikide populatsiooni suuruses viimaste aastate jooksul (2) 2. Natura 2000 alade arv ja suurus (osakaal (%) linna üldpindalast) (2)
Kliima positiivsed mõjud elukeskkonnale	1. Keskmine vihmaste ilmade arv kuus (keskmistatud kogu aasta peale) (3) 2. Keskmine päikeseliste tundide arv päevas (keskmistatud kogu aasta peale) (2)

Kõige ebaolulisemaks peetud sotsiaalse dimensiooni indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes valdkondade kaupa

Kohaliku omavalitsuse regionaalpoliitiline asend ja maine	1. Ametnike 1000 elaniku kohta (3)
Kohaliku omavalitsuse ametnike kvalifikatsioon ja koostöö erinevate ühiskonna gruppidega	1. Erakorraliste valimiste sagedus kohalikus omavalitsuses (3)

Kohaliku omavalitsuse majandustegevus	1. Omavalitsuse uued võlad Mõõtühik: eelmise eelarve aasta jooksul kogunenud võlga (kroonides) ühe elaniku kohta (2)
Kohaliku omavalitsuse investeeringud	1. Omavalitsuse poolt keskkonnasõbralikumasse tehnoloogiasse tehtud investeeringute osakaal (nt kommunaalmajanduses reovee käitlus) võrrelduna kogu omavalitsuse aastase eelarvega Mõõtühik: % (1)

LISA 4. Saksamaa linnaametnike hulgas läbi viidud intervjuude küsimused

1. Wann wurde mit dem Lokalen Agenda 21 Prozess in Ihrer Selbstverwaltung angefangen und wer hat damit begonnen? Gab es einen konkreten Grund, warum sie mit diesem Prozess angefangen haben?
2. Welche sind die schwierigste und wichtigste Hemmnisse in der Ausarbeitung und in der Durchführung der lokalen Agenda 21?
3. Zusammenarbeit mit den Medien um das Thema Nachhaltigkeit für die Öffentlichkeit mehr bekannt zu machen – haben sie es versucht und wie erfolgreich es ist/war?
4. Welche sind die Hauptprobleme in der Verwaltung betreffend der Durchführung der Nachhaltigkeitsprinzipien und Indikatoren?
5. Es gibt quantitative und qualitative Indikatoren. Einer der bekanntesten qualitativen Indikatoren ist z.B. die Zufriedenheit der Menschen mit ihrer Lebensumgebung. Was denken sie aber über solche Indikatoren wie „Gibt es mindestens einen Person in Ihren Leben auf den sie sich immer verlassen können?“, „Sind Sie zufrieden mit Ihren Arbeitsplatz?“, „Vertrauen Sie Ihren Nachbarn, Polizei, Rechtssystem?“, „Darf man Menschen meistens vertrauen oder kann man nie vorsichtig genug sein?“, „Wie gross ist Ihrer Meinung nach die Wahlmöglichkeit der Menschen Ihren Lebenslauf zu beeinflussen?“ oder „Warum gibt es Mangel leidende Menschen? (Sie haben kein Glück im Leben; sie sind faul und willenschwach; weil es in unserer Gesellschaft Ungerechtigkeit gibt; es ist die unvermeidliche Begleiterscheinung der Entwicklung der Gesellschaft)“ Sind sie wichtig, um eine nachhaltige Gesellschaft aufzubauen, den Hintergrund zu verstehen?
6. Hat Ihre Selbstverwaltung ein Indikatorensystem ausgearbeitet um die Entwicklungen der Selbstverwaltung zu einschätzen und wenn, gab es Beispiele oder ein Basisindikatorensystem dafür?
7. Ist Ihnen der Begriff „Sozialkapital“ bekannt? Was verstehen sie unter diesem Begriff? Wird es in der Zukunft eine grosse Rolle spielen?
8. Ist Ihnen der Begriff *New Public Management* bekannt? Was verstehen sie unter diesem Begriff? Bitte nennen Sie Ihrer Meinung nach die wichtigste Stichwörter in Bezug auf dieses Thema.
9. Es gibt verschiedene Meinungen über den Begriff Nachhaltigkeit. Was verstehen sie unter diesem Begriff?
10. Gegenüber "Nachhaltigkeit" als politischem Begriff ist viel Skepsis angebracht. Zuviel wird versprochen, zu wenig erkennbar getan. Was denken Sie, welche sind die Gründe dafür?
11. Das Leben zeigt, dass ein Trend der Immunisierung der Gesellschaft gegen die politische Einflussnahme sich weit verbreitet hat, d.h. die Entwicklung geht in eine andere Richtung als in der Partei- und Regierungsprogrammen vorgesehen ist. Was denken sie, welche sind die Gründe und Lösungen um diesen Trend zu ändern?
12. Von welchen Bedingungen ist die Wohlfahrt der Menschen abhängig?

LISA 5. Põlva linnavalitsuses läbi viidud intervjuu küsimused

1. Mida tähendab Teie jaoks jätkusuutlikkus, säästev areng?
2. Kas Teie omavalitsuses on vastu võetud strateegiline (põhimõtteline poliitiline) otsus kohaliku Agenda 21 koostamiseks? Kui, siis kes olid Agenda protsessi algatajateks (KOV, MTÜ, üksikisik jne)?
3. Kas Teie arvates oleks linna arengu paremaks planeerimiseks vajalik vastu võtta linna jätkusuutliku arengu tegevuskava Kohalik Agenda või piisab, kui linna arengukava koostamisel on nende põhimõtetega arvestatud ning ära toodud kohustus neist lähtuda ka valdkondlike arengukavade koostamisel ja elluviimisel? Kui jah, siis kes peaks Agenda protsessi algatama?
4. Kas Teie arvates võib käsitleda Teie linna arengukava kui jätkusuutliku arengu tegevuskava?
5. Millised omavalitsuse ametnikud ja huvigrupid toetavad või on vastu Teie omavalitsuses Kohaliku Agenda 21 koostamisele (antud temaatikale üldiselt)?
6. Kuivõrd on kohalikud elanikud huvitatud oma elukeskkonna kavandamisel ja paremaks muutmisel kaasalöömises? Osalemise ja mitteosalemise põhjused?
7. Kuivõrd on kohalikud ettevõtjad huvitatud kogukonna üldisele arengule kaasaaitamisest, sotsiaalprobleemide lahendamisest jne. Omavalitsuste ja ettevõtjate vaheline koostöö – kas see on hea või eksisteerib huvipuudus (kui jah, kas see on ühe või mõlemapoolene)?
8. Millisel viisil saavad kohalikud elanikud, ettevõtjad jt ühiskonna grupid osaleda jätkusuutlikku arengut ja/või omavalitsuse arengut puudutavate küsimuste arutelul?
9. Kas Teie arvates koostöö linnade jätkusuutliku arengu kavandamisel, linnade arengu edendamisel tervikuna lihtsustab tegevuse alustamist, motiveerib tegevust jätkama, võimaldab kogemuste vahetamist, võimaldab ühisfinantseerimist, takistab tegevust kohalikus omavalitsuses, tekitab lisatööd, killustab kohalike elanike tegevust, puudub praktiline kasu?
10. Mille alusel langetatakse Teie omavalitsuses eelarveotsuseid? Millis(t)ega järgmistest väidetest nõustuksite oma omavalitsuse näite põhjal kõige enam?
  - a) Iga-aastase omavalitsuse eelarve koostamisel lähtutakse omavalitsusüksuse strateegilises arengukavas ära toodud eesmärkidest;
  - b) Iga-aastase omavalitsusüksuse eelarve koostamisel lähtutakse antud hetkel kõige problemaatilisematest jooksvatest küsimustest antud omavalitsuse jaoks;
  - c) Rahaliste ressursside piiratuse tõttu keskendutakse eelkõige omavalitsusele tsentraalselt (keskvalitsuse poolt) delegeeritud ülesannete täitmisele;
  - d) Iga-aastase finantsressursside laekumise ebastabiilsuse tõttu pole võimalik pikaajalistest plaanidest kinni pidada;
  - e) Prioriteetide kiire muutumise tõttu (vastukajana sotsiaal-majandusliku olukorra muutustele) pole võimalik pikaajalistest plaanidest kinni pidada ning seetõttu toimub ka eelarve koostamine jooksvalt vastavalt hetkeolukorra vajadustele;
  - f) Rohkem kui finantsressursside piiratus ning ebastabiilne laekumine takistab pikaajaliste eesmärkide elluviimist omavalitsuste valitsusaja kestel.

11. Kas Teie omavalitsusel on kavas taotleda Euroopa Liidu struktuurifondidest või Ühtekuuluvusfondist regionaalabi jätkusuutliku kogukonna edendamiseks?

12. Kas Teie arvates 3-aastane omavalitsuste valitsusaja kestvus on piisav

- a) lühemaajaliste strateegiliste eesmärkide (3-4 aastat) elluviimiseks
- b) pikaajaliste strateegiliste (5-...aastat) eesmärkide elluviimiseks
- c) jooksvate küsimuste lahendamiseks, kuid mitte pikaajaliste eesmärkide poole püüdlemiseks

13. Milline oleks Teie arvates sobiv valitsusaja pikkus: 4 aastat, 5 aastat, 6 aastat, 7 aastat?

14. Millised on indikaatorite väljatöötamise ja kasutamise eesmärgid Teie linnas?

- a) jätkusuutliku arengu protsessi monitooring;
- b) teadlikkuse tõstmine jätkusuutliku arengu temaatikast;
- c) elanike initsiatiivi ja osaluse tõstmine kohalike probleemide lahendamisel;
- d) kaasaaitamine poliitika kujundamisele;
- e) kaasaaitamine planeerimisprotsessile (eksperdi tasandil);

15. Millistel alustel on Teie omavalitsuses indikaatorid valitud?

- a) andmete kättesaadavus;
- b) võimalus koguda andmeid regulaarselt ilma suuremate lisakuludeta (aeg, finantsid);
- c) andmete usaldatavus;
- d) andmete võrreldavus teiste omavalitsuste või riikliku tasandi indikaatoritega;
- e) võimalus mõõta sotsiaal-majanduslikku vms nähtust kvantitatiivsetel alustel;
- f) indikaatorite arusaadavus, lihtsus;
- g) indikaatorite läbipaistvus (trendid kergesti tõlgendatavad);
- h) tegevusele suunatus (indikaatorite süsteem on koostatud sel moel, et indikaatorid näitavad lisaks seisundile, mida tuleks või võiks olukorra parandamiseks ette võtta);
- i) tasakaal (kõigi säästva arengu seisukohalt oluliste valdkondade tasakaalustatud käsitlemine).

16. Kui Teie omavalitsuses on välja töötatud indikaatorite süsteem omavalitsuses toimuvate arengute hindamiseks, siis kas tuginesite mõnele nädisindikaatorite süsteemile või teistele omavalitsuste kogemustele?

17. Võimalik on eristada kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid indikaatoreid. Üks tuntumaid kvalitatiivseid indikaatoreid on nt inimeste rahulolu oma elukeskkonnaga. Mida Te arvate sellistest indikaatoritest nagu „Kas teie elus on vähemalt üks inimene, kellele te igas olukorras loota võite?“, „Kas te olete rahul oma töö ja töökohaga?“, „Kas te usaldate oma naabreid, politseid, õigussüsteemi?“, „Kas enamikku inimestest võib üldiselt usaldada või enamikku inimesi ei tohiks üleliia usaldada?“, „Kui suur on teie arvates inimese võimalus oma elukäiku suunata?“ või „Miks on vaesuses elavaid inimesi? (neil ei ole elus vedanud; nad on laisad ja

tahtejõuetud; sest meie ühiskonnas eksisteerib ebaõiglust; see kaasneb vältimatult tänapäeva ühiskonna arenguga). Kas need on Teie arvates olulised jätkusuutliku kogukonna ülesehitamisel?

18. Kas Teile on mõiste „sotsiaalne kapital” tuttav? Mida Te mõistate selle all ja miks see võiks oluline olla?

19. Palun hinnake järgmiste takistuste olulisust jätkusuutliku ühiskonna loomisel (Kohaliku Agenda või jätkusuutliku kogukonna arenguplaani väljatöötamisel ning ellurakendamisel):

	Mõjutab väga tugevalt	Mõjutab tugevalt	Mõjutab vähe	Ei mõjuta üldse
finantsressursside vähesus	☐	☐	☐	☐
avalikkuse huvi vähesus	☐	☐	☐	☐
vähene finants- jm abi valitsuse poolt	☐	☐	☐	☐
vähene poliitiline huvi ja toetus säästvale arengule riiklikul tasandil	☐	☐	☐	☐
vähene poliitiline huvi ja toetus säästvale arengule kohalikul tasandil	☐	☐	☐	☐
ebapiisav protsessi hindamine ja tagasiside	☐	☐	☐	☐
omavalitsuste piiratud iseotsustamisõigus, vähene võimu detsentraliseerimine	☐	☐	☐	☐
riikliku regulatsiooni puudumine, mis toetaks säästva arengu alast tegevust (nt. säästva arengu põhimõtetele toodetud tooteid)	☐	☐	☐	☐
säästva arengu rakendamise praktikate toetava maksusüsteemi puudumine	☐	☐	☐	☐
protsessi hindamise kriteeriumide puudumine kohalikul tasandil	☐	☐	☐	☐

protsessi hindamise kriteeriumide raamistiku ja indikaatorite väljatöötamise abimaterjali puudumine	☐	☐	☐	☐
kvalifitseeritud tööjõu puudus	☐	☐	☐	☐
koostöö puudumine või ebapiisav koostöö erinevate administratsiooni üksuste vahel	☐	☐	☐	☐
ebapiisav ühiskondlik konsensus prioriteetide seadmisel	☐	☐	☐	☐
....	☐	☐	☐	☐

20. Millised on Teie omavalitsuses suurimad probleemid ja väljakutsed? Nimetage kolm kõige problemaatilisemat ja kiiresti reageerimist vajavat küsimust hetkel ning valdkonnad, mis suure tõenäosusega vajavad teravdatud tähelepanu 5 aasta pärast.

21. Võrreldes teiste omavalitsustega on Teie omavalitsus

- a) heal järjel
- b) keskmine
- c) halval järjel

22. Palun hinnake iseenda ja looduse suhet:

- a) inimene on loodud looduse üle valitsema ja tal on õigus tema ressursse vastavalt iseenda vajadustele kasutada;
- b) elu on ülim väärtus ning igal loomal, taimel ja kivil on õigus olemasolule ja heaolule nagu inimesel;
- c) inimene vastutab looduses tema tegevuse tagajärjel toimunud muutuste eest;
- d) loodusel on õigus olla selline nagu ta on.

Der Fragebogen besteht aus zwei Teilen: der erste Teil konzentriert sich auf die Integration der Nachhaltigkeitsprinzipien in Verordnungen und in der Durchführung der Stadtentwicklungspl ne. Im zweiten Teil möchte ich gerne ein paar statistische Angaben über Sie und Ihre Selbstverwaltung wissen.

Im Fragebogen finden Sie hinter den Fragen ein sogenanntes Formularfeld (□). Bitte antworten Sie auf die Frage, indem Sie in den Editiermodus gehen und die Kästchen dadurch ankreuzen, dass auf dem Viereck □ mit der linken Maustaste doppelklicken und danach in dem geöffneten Menü unter ‘‘Standardeinstellung’’ ‘‘Markiert auswählen. Um die Auswahl zu löschen, klicken Sie auf ‘‘nicht markiert’’.

TEIL I

Der Stadtplanungsprozess und die Rolle der nachhaltigen Entwicklung in dem Prozess

1. Welche der folgenden Definitionen charakterisiert Ihrer Meinung nach den Sinn der zukunftsfähigen Entwicklung am besten?

a) Nachhaltige Entwicklung ist eine Entwicklung, die den Bedürfnissen der heutigen Generation entspricht, ohne die Möglichkeiten künftiger Generationen zu gefährden, ihre eigenen Bedürfnisse zu befriedigen. [---] Das Hauptziel ist die Befriedigung der menschlichen Bedürfnisse und Bestrebungen [---]. (*Weltkommission für Umwelt und Entwicklung („Brundtland-Kommission“), 1987*). □

b) Der Aufbau der Gesellschaft ist nachhaltig, wenn in der Planung und in der Durchführung jeder Tätigkeit während einer Generation systematisch und zu gleichen Teilen der Mensch, seine materiellen und geistigen Bedürfnisse berücksichtigt werden; die wirtschaftliche Aktivität der Menschheit, um diese Bedürfnisse zu befriedigen und die Umwelt (mit ihren Grenzen und ihrer Tragfähigkeit), in der der Mensch agiert, müssen ebenfalls systematisch und zu gleichen Teilen berücksichtigt werden. Die Basis des ethischen Verhaltens verbreitet sich vom Menschen auf die Lebensumwelt, in der die belebte und unbelebte Natur (alle lebendige und nicht lebendige Wesen) und die Ökosysteme als Objekte der ethischen Berücksichtigung behandelt werden, also die Erde als Ganzes. □

c) Die Entwicklung ist nachhaltig, wenn der Wohlstand sich während der Zeit nicht verringert oder wenn Reichtum und Wohlstand, die von allen drei Kapitalarten (produktives Kapital, Human- und Umweltkapital) entwickelt werden, sich während der Zeit nicht verringern.
Unterstützen Sie diese Definition, präzisieren Sie bitte, ob

- die verschiedenen Kapitalarten sich ergänzen, das heißt, dass die Produktivität des einen Kapitals von der Anwesenheit der anderen abhängig ist. Die Kapitalarten sind also nicht untereinander ersetzbar.
- die Kapitalarten sind teilweise einander ersetzbar. Wichtig ist nur, dass der Wert des gesamten Kapitals sich während der Zeit nicht verringert.

d).....
.....
.....

2. Hat Ihre Selbstverwaltung sich strategisch und politisch entschlossen, die Selbstverwaltung ausgehend von den Prinzipien der Nachhaltigkeit zu entwickeln?

- a) ja
- b) nein

3. Ist es Ihrer Meinung nach nötig, in dem Planungsprozess der Stadt die Prinzipien der zukunftsfähigen Entwicklung zu berücksichtigen?

- a) ja, weil .....
- b) nein, weil .....

4. Ist es Ihrer Meinung nach nötig, den Handlungsplan der nachhaltigen Entwicklung Lokale Agenda 21 zu verabschieden, um die Entwicklung der Stadt besser zu leiten?

- a) ja
- b) nein
- c) Es genügt, die Nachhaltigkeitsprinzipien in der Erstellung des Stadtentwicklungsplans zu berücksichtigen und in diesem Plan die Pflicht zu formulieren, auch in der Erstellung und in der Durchführung der Entwicklungspläne der verschiedenen Bereiche von den Prinzipien auszugehen.

5. Angesichts der unten stehenden Kriterien⁴⁸, kann man Ihren Stadtentwicklungsplan als einen Handlungsplan der zukunftsfähigen Entwicklung sehen?

a) ja

b) nein, weil .....

.....

.....

6. Hat Ihre Stadtverwaltung eine lokale Agenda 21 verabschiedet? Falls nicht, ist sie in der Erstellung oder ist sie für die nächsten Jahre geplant?

a) verabschiedet im Jahr .....

b) in der Erstellung seit dem Jahr .....

c) geplant in den nächsten 3 Jahren

d) nicht geplant in den nächsten 3 Jahren

7. Welche Möglichkeiten haben die Einwohner, die Unternehmer und andere gesellschaftliche Gruppen der Selbstverwaltung zur Beteiligung an der Diskussionen über Fragen der zukunftsfähigen Entwicklung und/oder Entwicklung der Selbstverwaltung? (Bitte markieren Sie alle passenden Antworten)

a) durch Beteiligung an einem Runden Tisch, der für alle Interessenten geöffnet ist;

b) durch Beteiligung an verschiedenen Arbeitsgruppen der Selbstverwaltung;

c) durch Beteiligung an der Sitzungen der kommunalen Selbstverwaltung;

d) durch Beteiligung an Informationstagen der kommunalen Selbstverwaltung;

e) durch Beteiligung an Befragungen, durchgeführt von der kommunalen Selbstverwaltung;

⁴⁸ Folgende Kriterien müssen vorhanden sein, um den Entwicklungsplan als lokale Agenda 21 zu bestimmen:

- 1) Die Bürger, die Unternehmen und die gemeinnützigen Vereine innerhalb eines Selbstverwaltungsgebiets müssen eine Möglichkeit haben, an dem Entscheidungs- und Durchführungsprozess der Entscheidungen der Selbstverwaltung teilzunehmen;
- 2) Er muss eine Vision bezüglich der nachhaltig zukunftsverträglichen Entwicklung beinhalten;
- 3) Die Behandlung von wirtschaftlichen, sozialen, institutionalen und Umweltaspekten im Entwicklungsplan muss im Gleichgewicht sein;
- 4) Er muss einen Handlungsplan enthalten mit konkreten langfristigen Zielen (auch die Maßnahmen und Finanzquellen, bzw. potenzielle Quellen, um Fördermittel zu beantragen, müssen erwähnt sein);
- 5) Er muss Indikatoren und/oder Kriterien, um die Entwicklung zu bewerten, beinhalten;
- 6) Er muss Rahmen für die Bewertung und die Berichterstattung beinhalten;
- 7) Er muss eine Pflicht, einen Runden-Tisch, ein Forum oder eine Leitgruppe (bestehend aus Vertretern verschiedener Sektoren) zu bilden, enthalten, welche den Prozess beobachtet.

- f) interaktive Web-Seiten;
- g) in keiner der oben erwähnten Art und Weise;
- h) in einer anderen Art und Weise (in welcher: .....).

8. Die Bürger der Selbstverwaltung wollen am Entwurf der zukunftsfähigen Entwicklung der Stadt teilnehmen, weil:

	<i><u>ja</u></i>	<i><u>nein</u></i>
a) die Menschen interessieren sich für die Gestaltung ihrer eigenen Lebensumwelt;	☐	☐
b) die Zusammenarbeit gibt Kommunikationsmöglichkeiten und neue Kontakte;	☐	☐
c) die Menschen wollen beim Entscheidungsprozess mitsprechen;	☐	☐
d)	☐	☐
.....	☐	☐

9. Die Bürger der Selbstverwaltung wollen nicht am Entwurf der zukunftsfähigen Entwicklung der Stadt teilnehmen, weil:

	<i><u>ja</u></i>	<i><u>nein</u></i>
a) es kein Interesse an Zusammenarbeit gibt;	☐	☐
b) die Interessen zu verschieden sind;	☐	☐
c) Alltagsleben und –verpflichtungen nehmen alle freie Zeit;	☐	☐
d) die Durchschnittsbürger sehen keinen Sinn an einer Beteiligung, weil sie Vorurteile haben, dass ihre Vorschläge und Visionen sowieso nicht berücksichtigt werden;	☐	☐
e)	☐	☐

10. Wie weit sind Sie mit der Abfassung Ihrer lokalen Agenda 21?

- a) Sammlung der Ideen, Formulierung der Ausgangsaufgabe und des Ziels;

- b) Sammlung der Information, Verteilung der Information;
- c) Diskussionen, Bestimmung der Problembereiche, Aufstellen der Prioritäten;
- d) Planung der zukünftigen Handlungen, Verteilung der Aufgaben;
- e) Durchführung der Aufgaben;
- f) Beobachtung und Bewertung des Prozesses;
- g) Rückmeldung und neue Handlungen aufgrund des Feedbacks;
- h) In einer anderen Phase (*bitte präzisieren*)
- .....

11. Wer sind/waren die Initiatoren des Prozesses der nachhaltigen Entwicklung in Ihrer Stadt? (Bitte markieren Sie alle passenden Antworten)

- a) kommunale Selbstverwaltung;
- b) gemeinnützige Vereine;
- c) gesellschaftliche Gruppen, Vereine;
- d) Einzelpersonen;
- e) die Organisationen des Privatsektors;
- f) die Regierung des Bundeslands;
- g) .....

12. Wer sollte Ihrer Meinung nach die Initiatoren der Aktivitäten im Bereich Nachhaltigkeit in Ihrer Stadt sein?

- a) die Direktion der kommunalen Selbstverwaltung;
- b) die Beamten der kommunalen Selbstverwaltung;
- c) Umweltbeauftragter;
- d) an diesem Thema (Intresse habende) interessierte Bürger;
- e) Schule(n);
- f) die Privatunternehmer innerhalb eines Selbstverwaltungsgebiets;
- g) .....

13. Welche Kräfte der Selbstverwaltung und Interessengruppen unterstützen, bzw. sind gegen eine Formulierung der lokalen Agenda 21 oder gegen die Durchführung der Nachhaltigkeitsprinzipien in der Planung des lokalen Lebens?

	Offenbarer Widerstand	Gewisser Widerstand	Neutral	Gewisse Unterstützung	Offenbare Unterstützung
Die politische Direktion der Stadt	☐	☐	☐	☐	☐
Die administrative Direktion der Stadt	☐	☐	☐	☐	☐
Umweltbeamte	☐	☐	☐	☐	☐
Irgendein anderes Amt Welche?.....	☐	☐	☐	☐	☐
Links stehende Beamte, Mitarbeiter und Politiker	☐	☐	☐	☐	☐
Politisch in der Mitte stehende Kräfte	☐	☐	☐	☐	☐
Rechts stehende Beamte, Mitarbeiter und Politiker	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale Medien	☐	☐	☐	☐	☐
Umweltorganisationen	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale Unternehmer und die Verbände der Unternehmer	☐	☐	☐	☐	☐
Andere Verbände der Bürger	☐	☐	☐	☐	☐
Die Einwohner der Stadt oder Verbände der Einwohner	☐	☐	☐	☐	☐

14. Ihre Meinung: Die Zusammenarbeit mit anderen Städten beim Entwurf der zukunftsfähigen Entwicklung der Stadt...

	<i>ja</i>	<i>nein</i>
a) ... vereinfacht den Anfang der Aktivität;	☐	☐
b) motiviert, diese Aktivität weiterzuführen;	☐	☐
c) macht es möglich, Erfahrungen auszutauschen;	☐	☐
d) bietet die Möglichkeit, gemeinsame Projekte (mit gemeinsamer Finanzierung) durchzuführen;	☐	☐
e) behindert die Arbeit der Selbstverwaltung;	☐	☐
f) verursacht zusätzliche Arbeit;	☐	☐
g) zersplittert die Handlungen der Stadtbürger;	☐	☐
h) die Zusammenarbeit bringt keinen praktischen Nutzen;	☐	☐

15. Bitte markieren Sie die offiziellen Partner des Nachhaltigkeitsprozesses in Ihrer Stadt und die Art und Weise des Beitrags der Partner:

	Offizieller Partner	Leitet den Prozess	Finanzielle Unterstützung	stellt Humankapital zur Verfügung (know-how)	Kostenlose Schulung der Beamte/ Mitarbeiter der Selbstverwaltung	Freiwillige Arbeit für das Wohl der Gesellschaft	Beitrag fehlt (nimmt nicht am Prozess teil)
Lokale Selbstverwaltung	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gemeinnützige Vereine	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gruppen und Vereine der Bürgerschaft	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Einzelpersonen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Organisationen des Privatsektors	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Regierung des Bundeslands	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lokale Medien	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Bildungs- und Wissenschaftsorganisationen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andere Selbstverwaltungen in Deutschland	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andere Selbstverwaltungen im Ausland, z.B. Partnerstädte (in welchem Staat?)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

16. Falls der Prozess von der Selbstverwaltung geführt wird, welches Amt koordiniert die Ausarbeitung der lokalen Agenda 21 und trägt die Verantwortung für einen günstigen Verlauf des Prozesses? (Falls Sie eine andere Antwort gewählt haben, machen Sie bitte weiter mit Frage Nr. 19)

Politische Direktion	☐
Direktion der Verwaltung (z.B. Dezernent/Abteilungsleiter/	☐

Stellvertretender Bürgermeister) In welchem Bereich? .....)	
Umweltadministration	☐
Planungsadministration	☐
Wirtschaftsadministration	☐
Eine andere Administration z.B.	☐
Eine speziell für die Ausarbeitung und für die Durchführung der lokalen Agenda 21 gegründete Leitgruppe	☐

17. Bitte bewerten Sie die Beteiligung der verschiedenen Administrationen und Ämter an der Ausarbeitung der lokalen Agenda 21 oder ähnlichen Entwicklungsplänen:

	Nicht aktiv	Einigermaßen	Aktiv
Sozial	☐	☐	☐
Gesundheitspflege	☐	☐	☐
Wirtschaft	☐	☐	☐
Bildung	☐	☐	☐
Planung	☐	☐	☐
Umwelt	☐	☐	☐
Politische Direktion	☐	☐	☐
Direktion der Verwaltung	☐	☐	☐

18. Bitte bewerten Sie den Einfluss der folgenden Institutionen auf die Verwirklichung des Prozesses der lokalen Agenda 21 oder ähnlichen Entwicklungsplänen:

	Schwach	Neutral	Stark
Politische Direktion	☐	☐	☐
Direktion der Verwaltung	☐	☐	☐
Umweltadministration	☐	☐	☐
Planungsadministration	☐	☐	☐
Wirtschaftsadministration	☐	☐	☐
Eine andere Administration z.B.	☐	☐	☐

Umweltorganisationen	☐	☐	☐
Andere bürgerschaftliche Gruppen der Stadt	☐	☐	☐
Andere Organisationen der Stadt (z.B. Privatunternehmen)	☐	☐	☐

19. Bitte nennen Sie die Bereiche, auf die der Beginn und die Durchsetzung des Nachhaltigkeitsprozesses einen positiven Einfluss innerhalb des Verwaltungssystems der Selbstverwaltung gehabt hat (Bitte markieren Sie alle passenden Antworten)

- a) auf den Prozess der Politikbildung/-gestaltung;
- b) auf den Entscheidungsprozess;
- c) auf die Verteilung der Ressourcen unter den Ämtern;
- d) auf die Transparenz der Handlungen der Selbstverwaltung;
- e) auf die Ausarbeitung der Normen, Standards und Regeln, die die Arbeit der Selbstverwaltung regulieren;
- f) auf die Ausarbeitung und auf die Durchführung der Entwicklungspläne der verschiedenen Sektoren;
- g) auf die Entwicklung der Zusammenarbeit zwischen öffentlichem Sektor und Öffentlichkeit;
- h) auf die Entwicklung der Zusammenarbeit zwischen verschiedenen Ämtern (sowohl auf der horizontalen als auch auf der vertikalen Ebene);
- i) auf die Gestaltung und auf die Einführung des Konsultationsprozesses mit der Öffentlichkeit;
- j) auf die Entwicklung der Zusammenarbeit zwischen verschiedenen Interessengruppen;
- k) hat keinen Einfluss gehabt;
- l) einen anderen Einfluss (welche: .....)

20. Schätzen Sie auf der folgenden Skala ein, welche Priorität der Nachhaltigkeitsprozess oder die Ausarbeitung und Durchführung der lokalen Agenda 21 innerhalb des Verwaltungssystems der Selbstverwaltung hat?

- a) sehr niedrig
- b) ziemlich niedrig
- c) mittelmäßig
- d) ziemlich hoch

e) sehr hoch

21. Die Finanzierung der lokalen Agenda 21 oder eines ähnlichen Entwicklungsplans ...

- a) ... geschieht aus dem Budget der Selbstverwaltung;
- b) basiert auf Projektfinanzierung;
- c) basiert auf freiwilliger Arbeit (eine Gruppe der Gesellschaft, die sowohl den Prozess führt als auch über die Finanzen verfügt);
- d) ein Beamter/Mitarbeiter der Selbstverwaltung beschäftigt sich mit dieser Arbeit neben seinen offiziellen Arbeitsaufgaben;
- e) .....

22. Hat Ihre Stadt von internationaler, nationaler oder Länderebene Hilfe bekommen, um die lokale Agenda 21 auszuarbeiten bzw. zu entwickeln?

	Finanzielle Unterstützung	Kenntnisse (<i>know-how</i>)	Keine Unterstützung
Fonds und Fördermittel der Europäischen Union	☐	☐	☐
Organisationen der UNO	☐	☐	☐
Fonds der Ostsee (z.B. Baltic21)	☐	☐	☐
Ausländische staatliche Fonds	☐	☐	☐
Andere internationale Organisationen Name: ..... Name:	☐	☐	☐
Innerstaatliche Organisationen	☐	☐	☐

23. Plant Ihre Selbstverwaltung Mittel aus den Strukturfonds der EU oder von der Zusammengehörigkeitsfond Regionalhilfe zu beantragen um die lokale Selbstverwaltung nach nachhaltigen Prinzipien zu entwickeln?

- a) ja, weil .....
.....
- b) nein, weil .....
.....

24. Wie stark ist Ihrer Meinung nach die Integration der Nachhaltigkeitsprinzipien oder der lokalen Agenda 21 im Planungsprozess und in den Entwicklungsplänen der Selbstverwaltung Ihrer Stadt?

- a) sehr gut (die lokale Agenda 21 oder die Nachhaltigkeitsprinzipien sind im Alltagsentscheidungsprozess der Selbstverwaltung integriert);
- b) gut (die Prinzipien sind teilweise integriert);
- c) befriedigend (die Ausarbeitung und die Durchführung der Prinzipien der lokalen Agenda 21 sind nicht mit den Stadtentwicklungsplänen verbunden; es findet als einzelner/getrennter Prozess statt);
- d) mangelhaft (in der Durchführung der Verwaltungstätigkeiten der Selbstverwaltung hat man überhaupt nicht die Nachhaltigkeitsprinzipien berücksichtigt).

25. Wenn Sie zu der letzten Frage die Variante a) oder b) gewählt haben, welchen Weg hat Ihre Selbstverwaltung genommen, um die lokale Agenda 21 oder einen ähnlichen Entwicklungsplan in der Struktur und im Prozess der Entscheidungsfindung der Selbstverwaltung zu integrieren? Bitte markieren Sie alle passende Antworten. Wenn Sie bei der letzten Frage die Variante c) oder d) gewählt haben, machen Sie bitte mit der Frage Nr. 26 weiter.

- a) ein oder mehrere Beamte haben zum Thema Nachhaltigkeit eine Schulung erhalten;
- b) die Lokale Agenda 21 unterstützt ein die ganze Stadt betreffendes Projekt (z.B. Stadtentwicklungsplan);
- c) der Prozess oder die Lokale Agenda 21 unterstützt das Entwicklungsprojekt eines konkreten Stadtteils;
- d) die lokale Agenda 21 oder die Initiativen der zukunftsfähigen Entwicklung sind unter einem Amt zusammengeführt;
- e) die lokale Agenda 21 oder die Initiativen der zukunftsfähigen Entwicklung sind unter mehr als einem Amt zusammengezogen;
- f) Der Prozess der lokalen Agenda 21 oder die Initiativen der zukunftsfähigen Entwicklung werden von den in einer Leitgruppe zusammengefassten verschiedenen Vertretern der administrativen Einheiten geführt;
- g) Der Prozess der lokalen Agenda 21 ist geeignet, um die Ämter und Einheiten über die Problematik der nachhaltigen Entwicklung zu informieren;

- h) Der Prozess der lokalen Agenda 21 ist geeignet, um die Ämter und Einheiten in die Aktivitäten der zukunftsfähigen Entwicklung einzubeziehen;
- i) Der Prozess der lokalen Agenda 21 ist geeignet, um die Direktion bzw. Politiker über die Problematik der nachhaltigen Entwicklung zu informieren;
- j) die lokale Agenda oder die Initiativen der zukunftsfähigen Entwicklung werden von einer Leitgruppe angeführt, die aus den Vertretern der Administration und der Vertretern verschiedener Interessensgruppen der Gesellschaft besteht;
- k) Der Prozess der lokalen Agenda 21 ist geeignet, um die Prinzipien der lokalen Agenda 21 in die Handlungsprozesse der Selbstverwaltung zu integrieren und um die Öffentlichkeit (Bürger, Vereine der Bürger, Unternehmer, Medien) in den Aufbau der zukunftsfähigen Entwicklung einzubeziehen;
- l) eine andere Annäherung (welche: .....
.....).

26. Mit welchen folgenden Behauptungen wären Sie am Beispiel Ihrer Selbstverwaltung einverstanden? (Bitte markieren Sie alle passenden Antworten)

- a) in der Erstellung des jährlichen Budgets der Selbstverwaltung wird von den im strategischen Entwicklungsplan beschriebenen Zielen ausgegangen;
- b) in der jährliches Budget der Selbstverwaltung werden von den zur Zeit dringendsten Fragen für die Selbstverwaltung ausgegangen;
- c) Wegen der beschränkten Finanzressourcen wird die Durchführung auf die von der zentralen Ebene delegierten/geforderten Aufgaben konzentriert;
- d) Wegen der Instabilität der jährlichen Einnahmen, ist es unmöglich, langfristige Pläne zu verfolgen;
- e) Weil die Prioritäten sich so schnell ändern (als Reaktion auf die Veränderungen in der sozial-wirtschaftlichen Lage), ist es nicht möglich, langfristige Pläne zu verfolgen und deshalb wird auch das Budget nach den Bedürfnissen der tatsächlichen Lage aufgestellt;
- f) Mehr als die mangelhaften und instabilen Finanzressourcen hemmt die Dauer der Regierungsperiode der Selbstverwaltungen die Durchführung der langfristigen Zielen.

27. Eine geeignete Regierungsdauer für das Erreichen der langfristigen strategischen Ziele der Selbstverwaltungen wäre:

- a) 3 Jahre
- b) 4 Jahre
- c) 5 Jahre
- d) 6 Jahre
- e) 7 Jahre
- f) mehr als 7 Jahre

28. Bitte bewerten Sie die Wichtigkeit der folgenden Hindernisse bei der Ausarbeitung und Durchführung der lokalen Agenda 21 oder eines ähnliche Entwicklungsplänes:

	Hat einen sehr starken Einfluss	Hat einen mäßigen Einfluss	Hat keinen Einfluss
Unzureichende Finanzressourcen	☐	☐	☐
Mangelndes Interesse der Öffentlichkeit	☐	☐	☐
Ungenügende Finanz- u.a. Hilfe der Landes- und Bundesregierung	☐	☐	☐
Ungenügendes politisches Interesse an und ungenügende Unterstützung bei der zukunftsfähigen Entwicklung auf staatlicher Ebene	☐	☐	☐
Ungenügendes politisches Interesse an und ungenügende Unterstützung bei der zukunftsfähigen Entwicklung auf kommunaler Ebene	☐	☐	☐
Ungenügende Bewertung und Rückmeldung zum Prozesses	☐	☐	☐
Beschränkte Selbstständigkeit der Selbstverwaltungen (im Entscheidungsprozess), ungenügende Delegation der Macht	☐	☐	☐
Das Fehlen staatlicher	☐	☐	☐

Regulation, die die Handlungen im Bereich Nachhaltigkeit unterstützen könnte (z.B. Förderung von auf Basis der Nachhaltigkeitsprinzipien hergestellte Produkte)			
Fehlendes Steuersystem, das die Durchsetzung und die Praxis der zukunftsfähigen Entwicklung unterstützen könnte	☐	☐	☐
Das Fehlen von Kriterien auf kommunaler Ebene, mit denen man den Prozess bewerten könnte	☐	☐	☐
Das Fehlen von Hilfsmaterialien für den Rahmen von Kriterien des Bewertungsprozesses und zur Ausarbeitung von Indikatoren	☐	☐	☐
Mangel an qualifizierter Arbeitskraft	☐	☐	☐
Fehlende oder mangelnde Zusammenarbeit zwischen verschiedenen Ämtern/administrativen Einheiten	☐	☐	☐
Ungenügendes gesellschaftliches Einvernehmen über die Prioritäten	☐	☐	☐
....	☐	☐	☐

**29. Welche sind die grössten Probleme und Herausforderungen Ihrer Selbstverwaltung?
Bitte nennen Sie die drei problematischsten und die drei dringendsten Bereiche zur Zeit
und die Bereiche, die voraussichtlich in fünf Jahren im Mittelpunkt des Interesses stehen
werden.**

Zur Zeit:

- a) .....
- b) .....
- c) .....

In fünf Jahren:

- a) .....
- b) .....
- c) .....

30. Was wären Ihre Ziele bei der Ausarbeitung und Anwendung von Indikatoren in Ihrer Selbstverwaltung? Bitte markieren Sie alle passende Antworten

- a) das Monitoring des Nachhaltigkeitsprozesses;
- b) die Steigerung des Bewusstseins über das Thema zukunftsfähige Entwicklung ;
- c) die Steigerung der Bürgerinitiative und der Bürgerbeteiligung, um für die lokalen Probleme Lösungen zu finden;
- d) Mithilfe bei Gestaltung der lokalen Politik;
- e) Mithilfe bei der Gestaltung des Planungsprozesses (auf der Ebene der Experten);
- f) .....

31. Auf welcher Basis sind die Indikatoren in Ihrer Selbstverwaltung ausgewählt? (Bitte markieren Sie alle passende Antworten)

- j) die Verfügbarkeit der Daten;
- k) die Möglichkeit, die Daten auf der regulären Basis ohne größere Mehrausgaben (Zeit, Finanzen) zu sammeln;
- l) die Zuverlässigkeit der Daten;
- m) die Vergleichbarkeit der Daten mit anderen Selbstverwaltungen oder mit den Indikatoren auf der höheren (z.B. Bundesland) Ebene;
- n) die Möglichkeit, die sozial-wirtschaftlichen oder andere Phänomene auf der quantitativen Basis zu messen;
- o) die Verständlichkeit und die Einfachheit der Indikatoren;
- p) Transparenz der Indikatoren (Trends sind einfach zu interpretieren);

- q) Einfluss auf die Handlung (das Indikatorensystem ist so aufgebaut, dass die Indikatoren den aktuellen Zustand und seine Veränderung anzeigen und einen Rückschluss auf die Faktoren, die die Veränderung bewirken, zulassen;
- r) Gleichgewicht (alle wichtige Aspekte und Bereiche der nachhaltigen Entwicklung sind im Gleichgewicht zu sehen und zu handeln).

TEIL II

Information zur Selbstverwaltung und Ihrer Person

32. In welchem Bundesland befindet sich die Selbstverwaltung?

a) Baden-Württemberg	☐	i) Niedersachsen	☐
b) Bayern	☐	j) Nordrhein-Westfalen	☐
c) Berlin	☐	k) Rheinland Pflanz	☐
d) Brandenburg	☐	l) Saarland	☐
e) Bremen	☐	m) Sachsen	☐
f) Hamburg	☐	n) Sachsen-Anhalt	☐
g) Hessen	☐	o) Schleswig-Holstein	☐
h) Mecklenburg-Vorpommern	☐	p) Thüringen	☐

33. Einwohnerzahl in der Selbstverwaltung:

a) bis 5000	☐
b) 5000 – 10 000	☐
c) 10 000 – 40 000	☐
d) 40 000 – 100 000	☐
e) mehr als 100 000	☐

34. Geht es Ihrer Selbstverwaltung Ihrer Meinung nach im Vergleich zu anderen deutschen Selbstverwaltungen alles in allem ...

a) ... gut	☐
b) ... mittelmäßig	☐
c) ... schlecht	☐

35. Ihr Geschlecht:

a) männlich	☐
b) weiblich	☐

36. Ihr Alter:

.....

37. Ihr Bildungsabschluss

- a) mittlere Reife, bzw. Berufsausbildung
- b) (Fach-)Hochschulreife
- c) Promotion

38. Bitte bewerten Sie Ihre Beziehung zur Natur:

- a) der Mensch ist geschaffen, um über die Natur zu herrschen und hat das Recht, ihre Ressourcen so zu nutzen wie er es selbst will;
- b) das Leben hat den allerhöchsten Wert, und jedes Tier, jede Pflanze und jeder Stein hat ein Recht auf Existenz und Wohlergehen wie auch der Mensch;
- c) der Mensch ist verantwortlich für die Folgen, die wegen der Aktivitäten der Menschheit dort stattfinden;
- d) die Natur hat ein Recht darauf, so zu sein wie sie erschaffen wurde;
- e) .....

Vielen Dank für Ihre Mithilfe!

Kristel Joonasson, Tartu

Kristel.Joonasson@ut.ee

Platz für Ihre weiteren Kommentare und Anmerkungen:

...

LISA 7. Küsimustik Eesti linnalistele omavalitsustele

Austatud vastaja!

Pöördun Teie poole palvega osaleda Tartu Ülikooli inimgeograafia magistrandi poolt läbiviidavas teadusuuringus. Käesoleva küsitlusankeedi eesmärgiks on välja selgitada, kui kaugele on jõutud jätkusuutliku arengu põhimõtete rakendamisega Eesti linnalistes omavalitsustes. Küsimustik on jaotatud kolme ossa. Esimene osa keskendub jätkusuutliku arengu põhimõtete integreeritusele linna arengu kavandamisel. Teises osas on tähelepanu suunatud jätkusuutliku arengu indikaatoritele, kus tuuakse ära võimalikud indikaatorid Eesti linnalistes omavalitsustes ning Teil palutakse teha nende hulgast valik, lähtuvalt juba omavalitsuses kasutusel olevatest indikaatoritest (kui on) või indikaatorite süsteemi puudumisel valida välja need indikaatorid, mis suure tõenäosusega leiaksid kasutust teie omavalitsuses. Kolmas osa puudutab informatsiooni vastaja ja kohaliku omavalitsuse kohta.

Antud uuringu laiem eesmärk on välja selgitada jätkusuutliku arengu põhimõtete ja indikaatorite rakendamise kitsaskohad ning seeläbi aidata kaasa jätkusuutliku ühiskonna loomisele.

*Täidetud ankeedid palun saata e-posti aadressil kristel.joonasson@ut.ee või Tartu Ülikooli Geograafia Instituuti märgusõnaga „Omavalitsuste küsitlus“ (Vanemuise 46, 51014 Tartu) hiljemalt **30. juuniks** 2005.*

Valikvastuste puhul saab soovitud vastuse valida tehes ruudul vasakpoolse hiireklahviga topeltklõpsu ning valides seejärel avanenud menüüst Default value Checked . Valiku kustutamiseks valida uuesti Not checked.

Ette tänades,

Kristel Joonasson

I OSA

Linna arengu kavandamine ja jätkusuutliku arengu põhimõtete roll selles protsessis

1. Milline järgmistest definitsioonidest iseloomustab Teie arvates kõige paremini säästva arengu sisu?

a) Säästev arengutee aitab rahuldada käesoleva põlvkonna vajadusi, ohustamata sealjuures tulevaste põlvkondade võimalusi oma vajadusi rahuldada. Arengu peaesmärk on rahuldada inimeste vajadusi ja püüdlusi. (Brundtland)

b) Ühiskonna korraldus on säästev, kui igasuguse tegevuse planeerimisel ja elluviimisel arvestatakse ühe inim põlve jooksul süsteemselt ja tasakaalustatult inimest, tema materiaalseid ja vaimsed vajadusi, inimese (majandus)tegevust nende vajaduste rahuldamiseks ning keskkonda (oma piiride ja taluvusvõimega), kus inimene toimetab. Eetilise suhtumise alus laieneb Inimeselt Elukeskkonnale, kus eetilise arvestamise objektidena käsitletakse kõiki elus- ja elutuid olendeid ning ökosüsteeme, lõppkokkuvõttes planeeti Maa tervikuna. (Oja 2001)

c) Areng on jätkusuutlik, kui heaolu aja jooksul ei kahane ehk kogu kapitali – s.o toodetud kapitali, inimkapitali ning looduskapitali – poolt loodud rikkus ja heaolu ajas ei vähene.

Käesoleva definitsiooni pooldajatel palun täpsustada, kas:

- Looduskapital ja inimkapital on teineteist täiendavad, st. ühe produktiivsus sõltub teise olemasolust. Toodetud kapitali suurenemine ei suuda hüvitada looduskapitali vähenemist piisavalt, et säilitada pidev sissetulekute või tarbimise voog.
- Areng on jätkusuutlik, kui *kogukapitali* väärtus ehk rikkus ajas ei vähene. Erinevad kapitali vormid on omavahel osaliselt asendatavad.

d) .....
.....
.....

2. Lähtuvalt eelmisest küsimusest, milline järgmistest terminitest võtaks kõige paremini kokku definitsiooni sisu:

- a) säästev areng, sest .....
- b) jätkusuutlik areng, sest .....
- c) alalhoidlik areng, sest .....

d) .....

3. Kas Teie omavalitsuses on vastu võetud strateegiline (põhimõtteline poliitiline) otsus kohaliku omavalitsuse arendamiseks lähtuvalt jätkusuutlikkuse põhimõtetest?

a) jah

b) ei

4. Kas jätkusuutliku arengu põhimõtetega arvestamine linna arengu kavandamisel on Teie arvates vajalik?

a) jah, sest .....

b) ei, sest .....

5. Kas Teie arvates oleks linna arengu paremaks planeerimiseks vajalik vastu võtta linna säästva arengu tegevuskava Kohalik Agenda 21?

a) jah

b) ei

c) piisab, kui linna arengukava koostamisel on nende põhimõtetega arvestatud ning ära toodud kohustus neist lähtuda ka valdkondlike arengukavade koostamisel ja elluviimisel

6. Võttes arvesse alltoodud kriteeriume⁴⁹, kas Teie arvates võib käsitleda Teie linna arengukava kui jätkusuutliku arengu tegevuskava:

a) jah

b) ei, sest .....

.....

.....

---

⁴⁹ Kriteeriumid, mille olemasolu alusel võib arengukava määratleda kui Kohalikku Agenda 21 või sarnast jätkusuutlikkuse põhimõtteid sisaldavat arengukava:

8) see peab sisaldama kohalike elanike, MTÜ-de ning ettevõtete kaasamist omavalitsuse otsuste tegemise ja elluviimise protsessi;

9) sellest peab olema välja loetav konsensus (visioon) jätkusuutliku tuleviku suhtes;

10) see peab käsitlema integreeritult majanduslikke, sotsiaalseid, keskkonna ja institutsionaalseid aspekte;

11) arengukavas peab sisalduma tegevuskava koos konkreetsete pikaajaliste eesmärkidega (ära peaks olema ka toodud vahendid eesmärkide saavutamiseks või vähemalt potentsiaalsed allikad nende vahendite taotlemiseks);

12) see peab sisaldama indikaatoreid ja/või kriteeriume arengu hindamiseks;

13) selles peab olema välja toodud raamistik hindamiseks ja aruandluseks;

14) selles peab sisalduma kohustus moodustada ümarlaud, foorum, juhtgrupp (koosneb erinevate sektorite esindajatest), kes jälgib protsessi.

7. Kas Teie linnas on eraldi vastu võetud, koostamisel või algatamisel Kohalik Agenda 21 või sarnane arengukava?

- a) vastu võetud aastal .....
- b) koostamisel alates aastast .....
- c) algatamisel
- d) ei ole lähiaastail plaanis

8. Millisel viisil saavad kohalikud elanikud, ettevõtjad jt ühiskonna grupid osaleda säästvat arengut ja/või omavalitsuse arengut puudutavate küsimuste arutelul? (Palun märkige ära kõik sobivad vastused):

- a) kõigile soovijatele avatud ümarlauas
- b) erinevates töögruppides
- c) kohaliku omavalitsuse istungitel
- d) kohaliku omavalitsuse informatsioonipäevadel
- e) kohalike omavalitsuse poolt läbiviidavate küsitlustel/uuringutel osalemisel
- f) interaktiivsed veebileheküljed
- g) mitte ühelgi eeltoodud viisil
- h) mõnel teisel viisil (märkige millisel: .....)

9. Kohalikud elanikud soovivad osaleda säästva arengu kavandamisel linnas, sest:

	<u>jah</u>	<u>ei</u>
a) inimesed on huvitatud kaasalöömisest oma elukeskkonna kujundamisel	☐	☐
b) ühistegevus annab suhtlemisvõimalusi ja uusi kontakte	☐	☐
c) soovivad otsuste tegemisel kaasa rääkida	☐	☐
d)		

10. Kohalikud elanikud ei soovi osaleda säästva arengu kavandamisel linnas, sest:

	<u>jah</u>	<u>ei</u>
a) puudub huvi ühistegevuseks	☐	☐

- b) huvid on liiga erinevad
- c) inimeste igapäevatöö ja tegemised
võtavad kogu vaba aja
- d) tavakodanikud ei näe osalemisel mõtet,
kuna omavad juba eelnevalt arvamust, et
nende nägemust ja ettepanekuid nagunii
ei arvestada
- e) .....

11. Kui kaugel olete oma linna Kohaliku Agenda 21 koostamisel?

- a) ideede kogumine, lähteülesande püstitamine
- b) info kogumine, info levitamine
- c) arutelud, probleemide leidmine, prioriteetide seadmine
- d) tegevuse kavandamine, ülesannete jagamine
- e) ülesannete täitmine
- f) jälgimine ja hinnangute andmine
- g) tagaside saamine, tegevuse muutmine
- i) muu (*palun täpsustage*) .....

12. Kes olid/on jätkusuutliku arengu protsessi algatajad Teie linnas? (Palun märkige kõik sobivad vastused)

- a) kohalik omavalitsus
- b) mittetulundusühing(ud)
- c) ühiskonna grupid, ühendused
- d) üksikisikud
- e) erasektori organisatsioon(id)
- f) maavalitsus
- g) .....

13. Kes peaks Teie arvates algatama jätkusuutliku arengu alaseid ettevõtmisi linnas?

- a) kohaliku omavalitsuse juhtkond
- b) kohaliku omavalitsuse ametnikud

- c) keskkonnanõunik
- d) asjast huvitatud elanikud
- e) kool(id)
- f) kohalikud ettevõtjad
- g) .....

14. Millised omavalitsuse ametnikud ja huvigrupid toetavad või on vastu Teie omavalitsuses Kohaliku Agenda 21 koostamisele või jätkusuutliku arengu põhimõtete rakendamisele kohaliku elu planeerimisel?

	Selge vastuseis	Mõningane vastuseis	Neutraalne	Mõningane toetus	Selge poolehoid
Linna poliitiline juhtkond	☐	☐	☐	☐	☐
Linna administratiivne juhtkond	☐	☐	☐	☐	☐
Keskkonnaametnikud	☐	☐	☐	☐	☐
Mõni teine ametkond/üksus Milline?.....	☐	☐	☐	☐	☐
Poliitiliselt vasakpoolsed	☐	☐	☐	☐	☐
Tsentristid	☐	☐	☐	☐	☐
Poliitiliselt parempoolsed	☐	☐	☐	☐	☐
Kohalik meedia	☐	☐	☐	☐	☐
Keskkonnaorganisatsioonid	☐	☐	☐	☐	☐
Kohalikud ettevõtjad või ettevõtjate ühendused	☐	☐	☐	☐	☐
Teised kodanikuühendused	☐	☐	☐	☐	☐
Linnaelanikud või nende ühendused	☐	☐	☐	☐	☐

15. Kui Teil ei ole hetkel koostööd teis(t)e linna(de)ga, kas oleksite huvitatud sõpruslinna leidmisest ja koostööst?

- a) jah, sest .....
- b) ei, sest .....

16. Kas Teie arvates koostöö linnade jätkusuutliku arengu kavandamisel:

	<i>jah</i>	<i>ei</i>
a) lihtsustab tegevuse alustamist	☐	☐
b) motiveerib tegevust jätkama	☐	☐

- c) võimaldab kogemuste vahetamist
- d) võimaldab ühisfinantseerimist
- e) takistab tegevust kohalikus omavalitsuses
- f) tekitab lisatööd
- g) killustab kohalike elanike tegevust
- h) puudub praktiline kasu

17. Palun märkige järgnevalt ära jätkusuutliku arengu protsessi ametlik(ud) partner(id)

Teie linnas ja nende panus jätkusuutliku arengu protsessi: (NB! kui Teie omavalitsuses pole

Kohaliku Agenda 21 protsessiga alustatud, siis palun jätkake küsimusega nr 25)

	Ametlik partner	Juhib protsessi	Rahaline toetus	Inimkapitali kasutamine (<i>know-how</i>)	Omavalitsuse töötajate tasuta koolitamine	Vabatahtlik töö ühiskonna hüvanguks	Panus puudub (ei osale protsessis)
Kohalik omavalitsus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Mittetulundusühing (ud)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ühiskonna grupid, ühendused	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Üksikisikud	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Erasektori organisatsioon(id)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Maavalitsus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kohalik meedia	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Haridus- ja teadusasutus(ed)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Teised omavalitsused Eestis	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Teised omavalitsused välismaal (<i>mis riigis?</i>)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
....	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

18. Kui protsessi juhib kohalik omavalitsus, siis milline haldusüksus koordineerib Kohaliku Agenda 21 väljatöötamist ning omab praktilist vastutust Kohaliku Agenda 21 protsessi edukuse eest? (*Mõne teise vastusevariandi märkinutel palun see küsimus vahele jätta ning jätkata küsimuse nr 19 juurest*)

Poliitiline juhtkond	☐
Administratiivne juhtkond (kui abilinnapea, siis mis valdkonnas .....)	☐
Keskkonna administratsioon	☐
Planeerimise administratsioon	☐
Majanduse administratsioon	☐
Mõni teine administratsioon	☐
Nt	
Spetsiaalselt Kohaliku Agenda 21 väljatöötamiseks ja elluviimiseks loodud juhtgrupp	☐

19. Palun hinnake erinevate administratsioonide ja haldusüksuste osavõttu Kohaliku Agenda 21 või sarnase arengukava väljatöötamisest:

	Mitte aktiivselt	Mõningal määral	Aktiivselt
Sotsiaal	☐	☐	☐
Tervishoid	☐	☐	☐
Majandus	☐	☐	☐
Haridus	☐	☐	☐
Planeerimine	☐	☐	☐
Keskkond	☐	☐	☐
Poliitiline juhtkond	☐	☐	☐
Administratiivne juhtkond	☐	☐	☐

20. Palun hinnake järgmiste institutsioonide mõju juba käimasolevale, rakendatavale Kohaliku Agenda 21 või sarnase arengukava protsessile?

	Nõrk	Neutraalne	Tugev
Poliitiline juhtkond	☐	☐	☐
Administratiivne juhtkond	☐	☐	☐

Keskkonna administratsioon	☐	☐	☐
Planeerimise administratsioon	☐	☐	☐
Majanduse administratsioon	☐	☐	☐
Mõni teine administratsioon Nt	☐	☐	☐
Keskkonna organisatsioonid	☐	☐	☐
Teised linna ühiskondlikud grupid	☐	☐	☐
Teised linna organisatsioonid (nt ettevõtted)	☐	☐	☐

21. Palun nimetage need valdkonnad, millele jätkusuutliku arengu protsessi käivitamine ning elluviimine on avaldanud positiivset mõju omavalitsuse haldussüsteemi siseselt: (Palun märkige ära kõik sobivad vastused)

- a) poliitika kujundamise protsessile;
- b) otsuste tegemise protsessile;
- c) üksustevahelisele ressursside jaotamisele;
- d) omavalitsuse tegevuse läbipaistvusele;
- e) omavalitsuse tööd reguleerivate standardite, regulatsioonide, koodeksite väljatöötamisele;
- f) erinevate sektorite arengukavade väljatöötamisele ja ellurakendamisele;
- g) avaliku sektori ja avalikkuse vahelise koostöö arendamisele;
- h) üksustevahelisele koostöö arendamisele (nii vertikaalsel kui ka horisontaalsel tasandil);
- i) avalikkusega konsulteerimise protsessi kujunemisele ja juurutamisele;
- j) erinevate huvigruppide vahelisele koostööle;
- k) ei ole üldse mõju avaldanud;
- l) muu mõju (milline: .....)

22. Arvestades järgnevat skaalat, milline on jätkusuutliku arengu protsessi või Kohaliku Agenda 21 väljatöötamise ja ellurakendamise prioriteetsus kohaliku omavalitsuse süsteemi siseselt Teie linnas?

- a) väga madal

- b) üsna madal
- c) keskmisel tasemel
- d) üsna kõrge
- e) väga kõrge

23. Kohaliku Agenda 21 või sarnase arengukava väljatöötamise finantseerimine:

- g) toimub regulaarselt omavalitsuse eelarvest;
- h) on projektipõhine;
- i) põhineb vabatahtlikul tööel (mõni ühiskonna huvigrupp, mis juhib nii protsessi kui käsutab eelarvet);
- j) omavalitsuse töötaja teeb seda hobi korras ametliku töö kõrvalt;
- k) .....

24. Kas Teie linn on saanud rahvusvahelist või riiklikku abi Kohaliku Agenda 21 või sarnase arengukava väljatöötamiseks?

	Rahaline toetus	Teadmised (<i>know-how</i>)	Toetus puudub
Euroopa Liidu fondid	☐	☐	☐
Põhjamaade fondid (nt Põhjamaade Ministrite Nõukogu)	☐	☐	☐
ÜRO organisatsioonid	☐	☐	☐
Läänemere fondid (nt Baltic21)	☐	☐	☐
Välismaised riiklikud fondid	☐	☐	☐
Teised rahvusvahelised organisatsioonid nimi: ..... nimi:	☐	☐	☐
Riigisisesed organisatsioonid	☐	☐	☐

25. Kas Teie omavalitsusel on kavas taotleda Euroopa Liidu struktuurifondidest või Ühtekuuluvusfondist regionaalabi jätkusuutliku kogukonna edendamiseks?

- a) jah, sest .....
- b) ei, sest .....

26. Kuidas hindaksite oma omavalitsuses Kohaliku Agenda 21 või jätkusuutliku arengu põhimõtete integreeritust kohaliku omavalitsuse planeerimisprotsessi ja arengukavadesse?

- a) väga hea (Kohalik Agenda 21 või jätkusuutliku arengu protsessiga seotud põhimõtted ning tegevused on integreeritud kohaliku omavalitsuse igapäevaotsuste tegemisse);

- b) hea (on osaliselt integreeritud);
- c) rahuldav (Kohaliku Agenda 21 väljatöötamine ja jätkusuutliku arengu põhimõtete elluviimine pole seotud linna arengukava(de)ga, toimub eraldi protsessina);
- d) mitterahuldav (omavalitsuse haldustegevuste elluviimisel pole üldse arvestatud jätkusuutliku arengu põhimõtetega).

27. Kui valisite eelmise küsimuse vastuseks a) või b), siis millise lähenemise on Teie omavalitsus valinud integreerimaks Kohalikku Agenda 21 või sarnast jätkusuutliku arengu protsessi omavalitsuse struktuuri ja otsuse tegemise protsessi? Märkige palun kõik sobivad vastused (*vastusevariandi c) ja d) valinud palun jätkake küsimuse nr 28 juurest*)

- a) üks või rohkem ametnikke on saanud jätkusuutliku arengu temaatika alast koolitust;
- b) Kohaliku Agenda 21 protsess toetab ülelinnalist projekti (nt linna arengukava);
- c) Kohaliku Agenda 21 protsess toetab teatud linnaosa arendamise projekti;
- d) Kohalik Agenda 21 või jätkusuutliku arengu initsiatiivid on ühe üksuse juhtimise all;
- e) Kohalik Agenda 21 või jätkusuutliku arengu initsiatiivid on rohkem kui ühe üksuse juhtimise all;
- f) Kohalikku Agenda 21 või jätkusuutliku arengu initsiatiive koordineerib erinevate üksuste esindajate poolt koosnev juhtgrupp;
- g) Kohaliku Agenda 21 protsess on sobiv informeerimaks kõiki üksusi ja osakondi jätkusuutliku arengu temaatikast ja problemaatikast;
- h) Kohaliku Agenda 21 protsess on sobiv kaasamaks kõiki üksusi ja osakondi jätkusuutliku arengu alasesse tegevusse;
- i) Kohaliku Agenda 21 protsess on sobiv informeerimaks linna poliitilist juhtkonda jätkusuutliku arengu temaatikast ja problemaatikast;
- j) Kohalikku Agenda 21 või jätkusuutliku arengu initsiatiive koordineerib omavalitsuse administratsiooni välise huvigrupi esindajatest ning omavalitsuse esindajatest koosnev juhtgrupp;
- k) Kohaliku Agenda 21 protsess on sobiv integreerimaks Kohalikku Agenda 21 põhimõtteid kogu omavalitsuse tegevussüsteemi ning kaasamaks jätkusuutliku kogukonna ülesehitusse ka avalikkust (tavakodanikud, nende ühendused, ettevõtjad, meedia);
- l) muu lähenemine (milline: .....).

28. Millis(t)ega järgmistest väidetest nõustuksite oma omavalitsuse näite põhjal kõige enam? (Palun märkige ära kõik sobivad vastused)

- a) Iga-aastase omavalitsuse eelarve koostamisel lähtutakse omavalitsusüksuse strateegilises arengukavas ära toodud eesmärkidest;
- b) Iga-aastase omavalitsusüksuse eelarve koostamisel lähtutakse antud hetkel kõige problemaatilisematest jooksvatest küsimustest antud omavalitsuse jaoks;
- c) Rahaliste ressursside piiratuse tõttu keskendutakse eelkõige omavalitsusele tsentraalselt (keskvalitsuse poolt) delegeeritud ülesannete täitmisele;
- d) Iga-aastase finantsressursside laekumise ebastabiilsuse tõttu pole võimalik pikaajalistest plaanidest kinni pidada;
- e) Prioriteetide kiire muutumise tõttu (vastukajana sotsiaal-majandusliku olukorra muutustele) pole võimalik pikaajalistest plaanidest kinni pidada ning seetõttu toimub ka eelarve koostamine jooksvalt vastavalt hetkeolukorra vajadustele;
- f) Rohkem kui finantsressursside piiratus ning ebastabiilne laekumine takistab pikaajaliste eesmärkide elluviimist omavalitsuste valitsusaja kestel.

29. 3-aastane omavalitsuste valitsusaja kestvus on piisav

- a) lühemaajaliste strateegiliste eesmärkide (3-4 aastat) elluviimiseks
- b) pikaajaliste strateegiliste (5-...aastat) eesmärkide elluviimiseks
- c) jooksvate küsimuste lahendamiseks, kuid mitte pikaajaliste eesmärkide poole püüdlemiseks

30. Sobiv valitsusaja pikkus oleks

- a) 4 aastat
- b) 5 aastat
- c) 6 aastat
- d) 7 aastat

31. Palun hinnake järgmiste takistuste olulisust jätkusuutliku ühiskonna loomisel (Kohaliku Agenda või jätkusuutliku kogukonna arenguplaani väljatöötamisel ning ellurakendamisel):

	Mõjutab väga tugevalt	Mõjutab tugevalt	Mõjutab vähe	Ei mõjuta üldse
finantsressursside vähesus	☐	☐	☐	☐
avalikkuse huvi vähesus	☐	☐	☐	☐
vähene finants- jm abi valitsuse poolt	☐	☐	☐	☐
vähene poliitiline huvi ja toetus säästvale arengule riiklikul tasandil	☐	☐	☐	☐
vähene poliitiline huvi ja toetus säästvale arengule kohalikul tasandil	☐	☐	☐	☐
ebapiisav protsessi hindamine ja tagasiside	☐	☐	☐	☐
omavalitsuste piiratud iseotsustamisõigus, vähene võimu detsentraliseerimine	☐	☐	☐	☐
riikliku regulatsiooni puudumine, mis toetaks säästva arengu alast tegevust (nt. säästva arengu põhimõtetel toodetud tooteid)	☐	☐	☐	☐
säästva arengu rakendamise praktikat toetava maksusüsteemi puudumine	☐	☐	☐	☐
protsessi hindamise kriteeriumide puudumine kohalikul tasandil	☐	☐	☐	☐
protsessi hindamise kriteeriumide raamistiku ja indikaatorite väljatöötamise abimaterjali puudumine	☐	☐	☐	☐
kvalifitseeritud tööjõu puudus	☐	☐	☐	☐
koostöö puudumine või ebapiisav koostöö erinevate administratsiooni üksuste vahel	☐	☐	☐	☐
ebapiisav ühiskondlik	☐	☐	☐	☐

konsensus prioriteetide seadmisel				
....	☐	☐	☐	☐

32. Millised on Teie omavalitsuses suurimad probleemid ja väljakutsed? Nimetage kolm kõige problemaatilisemat ja kiiresti reageerimist vajavat küsimust hetkel ning valdkonnad, mis suure tõenäosusega vajavad teravdatud tähelepanu 5 aasta pärast.

Hetkel:

- a) .....
- b) .....
- c) .....

5 aasta pärast:

- a) .....
- b) .....
- c) .....

II OSA

Jätkusuutliku arengu indikaatorid

33. Millised on indikaatorite väljatöötamise ja kasutamise eesmärgid Teie linnas? (palun märkige kõik sobivad vastused)

- a) jätkusuutliku arengu protsessi monitooring;
- b) teadlikkuse tõstmine jätkusuutliku arengu temaatikast;
- c) elanike initsiatiivi ja osaluse tõstmine kohalike probleemide lahendamisel;
- d) kaasaaitamine poliitika kujundamisele;
- e) kaasaaitamine planeerimisprotsessile (eksperdi tasandil);
- f) .....

34. Millistel alustel on (kui on) Teie omavalitsuses indikaatorid valitud? (palun märkige kõik sobivad vastused)

- a) andmete kättesaadavus;
- b) võimalus koguda andmeid regulaarselt ilma suuremate lisakuludeta (aeg, finantsid);
- c) andmete usaldatavus;
- d) andmete võrreldavus teiste omavalitsuste või riikliku tasandi indikaatoritega;
- e) võimalus mõõta sotsiaal-majanduslikku vms nähtust kvantitatiivsetel alustel;
- f) indikaatorite arusaadavus, lihtsus;
- g) indikaatorite läbipaistvus (trendid kergesti tõlgendatavad);
- h) tegevusele suunatus (indikaatorite süsteem on koostatud sel moel, et indikaatorid näitavad lisaks seisundile, mida tuleks või võiks olukorra parandamiseks ette võtta. Mis on need tõenäolised tegurid, mis on viinud sellise olukorra tekkimiseni?);
- i) tasakaal (kõigi säästva arengu seisukohalt oluliste valdkondade tasakaalustatud käsitlemine).

35. Millised järgnevatest indikaatoritest on teie omavalitsuses kasutusel, milliste kasutuselevõttu peate tõenäoliseks, milliseid indikaatoreid muudaksite enne kasutuselevõttu, milliseid indikaatoreid peate ebaoluliseks ning milliste kohta pole tõenäoliselt võimalik andmeid koguda või kätte saada? (Käesolev indikaatorite nimekiri

sisaldab ka indikaatoreid, mille kohta andmete saamine eeldab rahvaküsitluse läbiviimist.

Antud indikaatorid on ära märgitud fraasiga – rahvaküsitluse küsimus.)

SOTSIAALNE DIMENSIOON

HARIDUS/MEEDIA	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Kõrgema hariduse ja kvalifikatsiooniga (nn kolmanda astme haridus) töajõu osakaal kogu tööealisest elanikkonnast ning vanuserühmiti	☐	☐	☐	☐	☐
Teise astme haridusega (keskharidus, kutseharidus, keskeriharidus pärast põhiharidust) töajõu osakaal kogu tööealisest elanikkonnast ning vanuserühmiti	☐	☐	☐	☐	☐
Madalama haridusega (alg- ja põhiharidus) ning erialase kvalifikatsioonita (haridustee katkestanud) töajõu osatähtsus kogu tööealisest elanikkonnast ning vanuserühmade kaupa	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse kulutused haridusele ühe õpilase kohta aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Õpetajate palgatase võrreldes Eesti keskmise õpetajate palgaga	☐	☐	☐	☐	☐
Õpetajate palgatase võrreldes keskmise õpetajate palgaga antud maakonnas	☐	☐	☐	☐	☐
PISA uuringu andmetel nende 15-aastaste osakaal, kelle lugemisoskuse tase ⁵⁰ ulatub vähemalt tasemeni 2	☐	☐	☐	☐	☐
Põhikooli pooleli jätnud õpilaste osakaal (%) võrrelduna põhikooli lõpetajate arvuga	☐	☐	☐	☐	☐
Põhikooli lõpetajate arv ja osakaal (%), kes jätkab õpinguid	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Täiend- ja ümberõppe programmides osaleva tööealise elanikkonna määr	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Keskmiselt aastas täiendõppele kulutatud aeg	☐	☐	☐	☐	☐

⁵⁰ Oskus mõista teksti ning kasutada ja seostada saadud teadmisi reaalse elu mõtestamisel.

tundides ühe omavalitsuse elaniku kohta (20-64-aastaste hulgas)					
Täiend- ja ümberõppe võimalused omavalitsuses ja maakonnas: kohtade arv võrrelduna tööealise elanikkonnaga maakonnas ning vastavus tööjõuturu nõudlusele	☐	☐	☐	☐	☐
Kõrgkoolide või nende kolledžite arv omavalitsuses ning õppekohtade arv	☐	☐	☐	☐	☐
Teadlaskonna ja tehnoloogia tippspetsialistide osakaal omavalitsuses võrrelduna kogu hõivatute arvuga	☐	☐	☐	☐	☐
Ettevõtlus(inkubaatorite)-, tehnoloogiakeskuste ning uurimisinstituutide arv omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Tööstusparkide olemasolu omavalitsuses või selle lähiumbruses	☐	☐	☐	☐	☐
Perioodiliselt (vähemalt üks kord nädalas) ilmuva kohaliku või maakondliku ajalehe olemasolu	☐	☐	☐	☐	☐
Raamatukogude ja nn ühiskondlike koosviibimiskeskuste (nt kultuurimaja) külastuste arv 1000 elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Internetiühendusi kodudes 1000 elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Avalike internetipunktide olemasolu ning arvutikohtade arv	☐	☐	☐	☐	☐
Välisüliõpilaste arv kõrgkoolis aastas ning muutused viimaste aastate jooksul	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmine ajaperiood, kui kauaks tuleb üks välisüliõpilane kõrgkooli õppima	☐	☐	☐	☐	☐
Ülikooli(de) välisõppejõudude keskmine Eestisse jäämise periood ja teadlasvahetuste arv aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Koostööprojektide arv välisülikoolidega (k.a. uute koostööprojektide arv viimase aasta jooksul)	☐	☐	☐	☐	☐
Nn külalisõpetajate arv koolides ja nende tööperioodi pikkus	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse koolide sõpruskoolide arv ja koostöö tihedus	☐	☐	☐	☐	☐

TERVIS	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Peamised surma põhjused omavalitsuses surmapõhjuse, soo ja vanuserühma järgi: F) südame-veresoonkonna haigused, insult ja sarnased haigused; G) kasvaja; H) C- hepatiit; I) Enesetapud ja kindlaks määramata põhjusega vigastused; J) Liiklusõnnetused ja traumad	☐	☐	☐	☐	☐
Alkoholijoobes tekitatud kehavigastused ning vigastussurmad (k.a. tulekahjud)	☐	☐	☐	☐	☐
Vigastussurmadest tulenev majanduskahju ning viga saanute ravi-, haiguslehe- ja ravimikulud	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Ennast regulaarselt suitsetajateks pidavate elanike arv ja osatähtsus (%) elanikkonnast	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> 15-18-aastaste suitsetajate osatähtsus (%) võrrelduna kõigi 15-18-aastastega ning nende osatähtsus (%) kõigist end regulaarselt suitsetajateks pidavatest elanikest	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Alla 15-aastaste suitsetajate osatähtsus (%) võrrelduna kõigi alla 15-aastastega	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Regulaarselt, vähemalt kolm korda nädalas ning vähemalt 20 minutit sporti harrastavate elanike osakaal (%) elanikkonnast	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> End vähemalt üks kord nädalas kehaliselt kuni higistamiseni liigutavate elanike osakaal (%) elanikkonnast	☐	☐	☐	☐	☐
Elanikkonna toitumise tase: Kehamassi indeks (BMI) kg/m ²	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui suure osakaalu (%) moodustavad omavalitsuse elanikkonna	☐	☐	☐	☐	☐

toidulauast öko-märgistatud, mahepõllumajanduslikult toodetud tooted?					
Esmatasandi arstiabi kättesaadavus: Kui kaua (keskmine päevade arv) tuleb oodata, et pääseda perearsti juurde	☐	☐	☐	☐	☐
Imikusuremuskordaja (0-1-aastaste laste surmade arv 1000 elussünni kohta)	☐	☐	☐	☐	☐
Alakaaluliste laste (alla 2,5 kg) sündide arv 1000 elussünni kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Millise osakaalu (%) moodustab haiguste ennetamine ja terviseteadlikkuse arendamine perearstide tööst? Kui sellega tegeletakse vähem kui soovitakse, siis mis on põhjused? (Puuduvad finantsid, ajapuudus tulenevalt bürokraatiast perearstisüsteemis jne)	☐	☐	☐	☐	☐
Oodatav eluiga sünnihetkel (sõltuv sissetuleku määrast, haridustasemest, elustiilist, elutingimustest, kohaliku elukeskkonna kvaliteedist, tervishoiuteenuste kättesaadavusest ning kuritegevuse määrast)	☐	☐	☐	☐	☐
Tööpäevade arv tööealise elaniku kohta aastas, mis on kaotsi läinud haigestumise tõttu	☐	☐	☐	☐	☐
AIDSi haigete ja/või HIV-nakatunute arv ning osatähtsus elanikkonnast vanuserühmiti	☐	☐	☐	☐	☐
Suguhaiguste levik kuni 24-aastaste noorte hulgas: osakaal (%) kõigist kuni 24-aastastest	☐	☐	☐	☐	☐
Alkoholismi sõltuvuses oleva tööealise elanikkonna osakaal (%)	☐	☐	☐	☐	☐
Enesetappude arv 1000 elaniku kohta aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Narkootikume (k.a. kanepit) proovinud 10-18-aastaste noorte osakaal (%) kõigist kuni 18-aastastest	☐	☐	☐	☐	☐
Narkosõltuvuses olevate 14-25-aastaste noorte osakaal (%) kõigist 14-25-aastastest	☐	☐	☐	☐	☐
Alkoholi liigtarbimisest ja narkomaaniast põhjustatud haigused:	☐	☐	☐	☐	☐

juhtumite arv aastas					
Psüühikahäiretega inimeste osakaal (%) elanikkonnast	☐	☐	☐	☐	☐

REKREATSIOON JA VABA AEG	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Kultuurimaja/huvikeskuse olemasolu erinevate regulaarselt (vähemalt 1x nädalas) toimuvate huvialaringidega	☐	☐	☐	☐	☐
Kas omavalitsuses on võimalus tasuta või sümboolse tasu eest külastada spordirajatisi, -klubisid?	☐	☐	☐	☐	☐
Kohaliku omavalitsuse toetus spordi- ja huvialaringidele (nii summa kui ka osakaal (%) kogueelarvest)	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Mitu tundi nädalas keskmiselt: a) vaadatakse televiisorit b) kuulatakse raadiot c) tegeletakse kehalise treeninguga või viibitakse värskes õhus d) töötatakse/mängitakse arvuti taga e) loetakse ajalehti või raamatuid	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas kodanikel on nende arvates piisavalt aega omaette olemiseks ja lõõgastumiseks (sportides, head raamatut lugedes vms)	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Milline osakaal on järgmistel kategooriatel inimeste igapäevaelus (sissetuleku, soo ja vanuse alusel): a) ellujäämiseks vajalikud tegevused (söömine, magamine, poeskäimine, söögivalmistamine jne) b) õppimine c) palgatöö d) laste kasvatamine e) vaba aeg f) ühiskonna arengu heaks pühendatud aeg	☐	☐	☐	☐	☐

TURVALISUS	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Politseis registreeritud varavastaste kuritegude määr (1000 elaniku kohta) ning muutused võrreldes varasemate aastatega. Eraldi välja tuua: a) korterivargused, sissemurdmised äridesse b)	☐	☐	☐	☐	☐

mootorsõiduki vargused					
Vigastada või surma saanud jalakäijate ja jalgratturite arv 1000 elaniku kohta aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Noorte kuni 24-aastaste kuritegevuse tase: osatähtsus (%) kõigist sooritatud kuritegudest ning muutused võrreldes varasemate aastatega	☐	☐	☐	☐	☐
Narkokuritegude osakaal (%) kuritegude üldarvust	☐	☐	☐	☐	☐
Teatud linna piirkondade nõuetustumise tase	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus: Optimismi ja kontrolli olemasolu kodanike hulgas: Kas te usute, et tulevikus läheb elu paremaks ning et ka teie võimuses on seda paremaks muuta (nt lastele paremaid elutingimusi säilitada ning luua)?</i>	☐	☐	☐	☐	☐
Vägivalla all kannatavate naistele turvakodu ja/või nõuandla ning piisava personali olemasolu	☐	☐	☐	☐	☐
Raporteeritud perevägivalla juhtumeid ning hinnang tegelikule olukorrale	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus: Kuritegevuse kartus: kuivõrd kardetakse langeda kuritegevuse ohvriks a) vargused b) isiku vastu suunatud rünnaku ohvriks.</i>	☐	☐	☐	☐	☐

RAHVASTIK	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Rahvastiku iibekordaja	☐	☐	☐	☐	☐
Fertiilses eas ning kooselus (abielu, vabaabielu) olevate lastetute naiste osakaal võrrelduna kogu kooselude arvuga	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmine laste arv perekonnas (k.a. üksikvanemad). Eraldi võrrelda keskmist laste arvu üksikvanemaga perekonnas ning perekondades, kus vanemad koos elavad	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmine laste arv perekonnas sissetuleku gruppide kaupa	☐	☐	☐	☐	☐

Keskmine laste arv perekonnas lähtuvalt naiste haridustasemest	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Mitut last soovitakse saada? (tulemusi vaadelda eraldi sissetulekurühmade, soo, vanuse ja haridustaseme järgi)	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmine esimese lapse sünnitamise iga	☐	☐	☐	☐	☐
Esmasünnitajate haridustase	☐	☐	☐	☐	☐
45 – 65-aastaste suhe alla 15 aastastesse	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Üksikult elavatest kodanikest koosnevate majapidamiste osakaal võrrelduna kogu majapidamiste arvuga	☐	☐	☐	☐	☐
Rändeiibe kordaja: sisse- ja väljarännanute arvu vahe jagatuna keskmise rahvaarvuga antud perioodil antud piirkonnas	☐	☐	☐	☐	☐

OSALEMINE & KOOSTÖÖ	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas enda arvates pühendate piisavalt aega lastega koosolemisele?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas teil on enda arvates tugev side ja teineteisemõistmine oma lapsega/lastega?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas enda arvates pühendate piisavalt aega sõpradega suhtlemisele?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas teie enda arvates on teil sõpradega tugevad sõprussidemed (kohtute regulaarselt, usaldate üksteist, olete alati valmis vajaduse korral abistama jne)?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kelle peale võite ebaõnne korral loota: a) perekonna ja sugulaste peale b) töandja peale c) sõbra/sõprade peale d) ei ole kelleltki tuge loota	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas enda arvates pühendate piisavalt aega vanematega koosolemisele ja nende	☐	☐	☐	☐	☐

abistamisele?					
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas enda arvates omate vanemate ja lähisugulastega häid suhteid?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas vanemaid peab armastama ja austama? a) peab alati b) ei ole seda kohustust, kui nad ei ole seda ära teeninud	☐	☐	☐	☐	☐
Lahutuste suhe sõlmitud abieludesse	☐	☐	☐	☐	☐
Vabaabielude suhe registreeritud kooseludesse	☐	☐	☐	☐	☐
Üksikult elavate elanike osakaal kogukonnas	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas enamikku inimestest võib üldiselt usaldada või enamikku inimesi ei tohiks üleliia usaldada? a) võib usaldada b) kunagi ei saa olla liiga ettevaatlik inimesi usaldades	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kuivõrd usaldate oma naabreid?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kuivõrd usaldate oma töökaaslasi?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kuivõrd usaldate oma ülemusi?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui korrumppeerunud on teie arvates politsei?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kuivõrd usaldate ametiühinguid?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui korrumppeerunud on teie arvates õigussüsteem?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kuivõrd usaldate ajakirjanikke ja ajakirjanduses kirjutatut?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui korrumppeerunud on teie arvates omavalitsuse ametnikud?	☐	☐	☐	☐	☐
Hääletusosalus kohalikel valimistel	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui palju elanikke osaleb regulaarselt ja aktiivselt vabatahtlike organisatsioonide töös? Osakaal (%) elanikkonnast vanusegruppide (alla 25 a., 25-59 a., alates 60 a.) ning	☐	☐	☐	☐	☐

organisatsiooni tüüpe (keskkonnakaitse, religioossed, poliitilised ja spordiorganisatsioonid, ametiühingud jne) kaupa					
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Noorte osalus ühiskondlikus töös: Osakaal (%) kõigist kuni 18-aastastest noortest, kes regulaarselt on tegevad mõnes ühiskonnale tulu toovas valdkonnas (nt heakorratöödel, sotsiaalabi teenuste osutamisel)	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Noorte osalus ühiskondlikus töös: Osakaal (%) kõigist kuni 18-aastastest noortest, kes kunagi on mõnes ühiskonnale tulu toovas projektis osalenud	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Vabatahtlike organisatsioonide passiivne liikmeksolek s.t ollakse küll nimekirjas, kuid organisatsiooni töös osaletakse minimaalselt. Osakaal (%) elanikkonnast vanusegruppide (alla 25 a., 25-59 a., alates 60 a.) ning organisatsiooni tüüpe (keskkonnakaitse, religioossed, poliitilised ja spordiorganisatsioonid, ametiühingud jne) kaupa	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Elanike osakaal, kes osalevad vabatahtlikena mingil moel ühiskonnale kasulike teenuste osutamisel	☐	☐	☐	☐	☐
Vabatahtlike organisatsioonide arv 1000 elaniku kohta omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐

ELUASE & ELUTINGIMUSED	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Majapidamiste arvu kasv võrrelduna elanikkonna kasvuga/kahanemisega ning keskmise leibkonna suurusega ⁵¹	☐	☐	☐	☐	☐
Elamispinna hinna suhe sissetuleku määra: keskmine uue/vana	☐	☐	☐	☐	☐

⁵¹ Keskmise leibkonna suurus - indikaator määramaks vajadust eluaseme järele: elanike arv/majapidamiste arv

elamupinna m ² turuhinna suhe keskmisse aastasesse majapidamise/leibkonna sissetulekusse					
Renditud elamispinna hinna suhe sissetuleku määra: keskmine rendipinna m ² turuhinna suhe keskmisse rentnike leibkonna aastasesse sissetulekusse	☐	☐	☐	☐	☐
Renditud elamispinna ühe nädala hinna suhe sissetuleku määra: keskmine nädalase rendipinna m ² turuhinna suhe keskmisse rentnike leibkonna nädala sissetulekusse	☐	☐	☐	☐	☐
Elanikkonna osakaal (%) omavalitsuses, kes elavad korterelamutes	☐	☐	☐	☐	☐
Elanikkonna osakaal (%) omavalitsuses, kes elavad eramajades	☐	☐	☐	☐	☐
Eluaseme suurus: m ² elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Ebarahuldavad elamistingimused: majapidamiste arv, mida võib pidada normaalseks elamiseks kõlbmatuks või nõuavad tõsist remonti	☐	☐	☐	☐	☐
Isikliku elamispinna omandamise võimaluse määr: majapidamiste osakaal (%), mis vastavad laenu võtmise nõuetele (regulaarne sissetulek jne) ja võivad lubada maksimaalset laenu turu keskmises hinnaskaalas olevale majale/korterile	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Ülemäärased kulutused eluasemele: Sissetuleku tasemelt 40 % alumisse ossa kuuluvate majapidamiste arv, kus kulutatakse rohkem kui 30 % sissetulekust eluasemele (üür, kommunaalmaksud, remont). Aluseks aastane sissetulek.	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmine sotsiaalkorteri järjekorras oleku aeg	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Rahulolu elukoha ja selle ümbrusega (nii sotsiaalne kui ka looduskeskkond)	☐	☐	☐	☐	☐

VAESUS	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Alla vaesuspiiri elava elanikkonna osakaal (%)	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse üldine hinnatase võrreldes teiste riigi piirkondadega ning Euroopa Liidu keskmise hinnatasemega	☐	☐	☐	☐	☐
Töötuse määr: töötute osatähtsus (%) tööjõus	☐	☐	☐	☐	☐
Nn musta tööjõuturu osakaal (%): ümbrikupalga alusel töötava tööealise elanikkonna suhe ametlikku töölepingut omavasse hõivatute hulka	☐	☐	☐	☐	☐
Pikaajaliste töötute ⁵² osatähtsus (%) võrrelduna töötute koguarvuga ning võrrelduna kogu tööealise elanikkonnaga	☐	☐	☐	☐	☐
Heitunute ⁵³ osakaal (%) võrrelduna kogu tööealise elanikkonnaga	☐	☐	☐	☐	☐
Noorte töötuse määr: 15-24-aastaste töötute osatähtsus (%) samaealises aktiivses rahvastikus (tööjõus) ning 15-24-aastaste töötute osatähtsus võrrelduna kogu omavalitsuse tööealise elanikkonnaga	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmine ajaperiood kui töötut leiab uuesti tööd	☐	☐	☐	☐	☐
Uute töökohtade loomine ja nende püsivus: tööhõive kasv/kahanemine kvartalite kaupa võrrelduna eelnevate aastatega	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Mediaalne ja keskmine majapidamiste sissetulek tulukvintilide kaupa	☐	☐	☐	☐	☐
Sissetulekute jaotus: 20% vaesema elanikkonna netosissetulekute suhe 20% rikkama elanikkonna netosissetulekutesse (erinevus kordades)	☐	☐	☐	☐	☐
Antud omavalitsuse keskmise leibkonna netosissetuleku suhe riiklikult kehtestatud vaesuspiiri	☐	☐	☐	☐	☐

⁵² Pikaajaline töötut – tööealine kodanik, kes otsib aktiivselt tööd juba üle 1 a.

⁵³ Heitunu - tööealine kodanik, kes on loobunud tööd otsimast

(erinevus kordades)					
Majapidamiste osakaal (%) omavalitsuses, millede sissetulekud moodustavad vähem kui poole riiklikust keskmisest majapidamise sissetulekust	☐	☐	☐	☐	☐
Majapidamiste osakaal (%) omavalitsuses, mis on sõltuvad sotsiaalabist	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Elanikkonna osakaal (%), kes on sõlminud kolmandasse pensionisambasse sissemaksete tegemise lepingu	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Miinimumpalka teenivate ja täiskohaga töötavate tööealiste elanike osakaal (%) omavalitsuses võrrelduna kogu tööealise elanikkonnaga	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Majapidamiste osakaal (%), kus üks või mitu tööelist elanikku töötavad, kuid vaatamata sellele elatakse allpool vaesuspiiri	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Palgatöö tundide arv nädalas, mis kulub peamiste eksisteerimiseks vajalike vajaduste rahuldamiseks (toit, eluase jne)	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Elanike säästmise määr s.t kui palju on võimalik igapäevaste väljaminekute kõrvalt säästa: osakaal (%) aastasest sissetulekust erinevate sissetulekugruppide kaupa	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Majapidamiste erinevate kuluartiklite osatähtsus (%) majapidamiste aastasest koguväljaminekust: a) toidule b) kommunaalkuludele (elekter, kütte, vesi, prügi) c) kultuuri- ja vaba aja sisustamisele (nt laste trennid, raamatud, kino) d) haridusele (nt keeleõpe, laste koolis ja lasteaias käimisega seotud kulud) e) riistele ja	☐	☐	☐	☐	☐

majapidamistarvetele f) reisimisele g) muud kulud					
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Üksikvanematega majapidamiste osakaal (%) võrrelduna tervikperekondadega	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Üksikvanematega majapidamiste osakaal (%) võrrelduna kogu majapidamiste arvuga	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Üksikult elavatest pensionäridest koosnevate majapidamiste osakaal (%) võrrelduna kogu majapidamiste arvuga	☐	☐	☐	☐	☐
Kolme ja enamalapseliste perekondade osakaal (%) kõigist majapidamistest	☐	☐	☐	☐	☐

SOTSIAALNE KAITSE	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Omavalitsuse sotsiaalse kaitse kulutused: krooni elaniku kohta aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse töötü sotsiaalse kaitse kulutused ja toimetulekutoetused: töötü abiraha saajaid aastas, väljamakstud abiraha ning töötü abiraha saajate osatähtsus tööealisest elanikkonnast	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse kulutused sotsiaalteenustele: osakaal (%) omavalitsuse kõigist eelarvelistest kulutustest	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse kulutused sotsiaalteenustele: krooni elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Kindla elukohata inimeste (kodutute) arv ning osatähtsus (%) elanikkonnast	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuses tegutsevate mittetulundusühingute arv sotsiaalvaldkonnas	☐	☐	☐	☐	☐
Sotsiaalkorterite renditulu võrrelduna omavalitsuse sotsiaalkorteritega seotud tegevuskuludega	☐	☐	☐	☐	☐

SOTSIAALNE INFRASTRUKTUUR	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Sõimerühma kohtade arv 1-3 aastastele 100 lapse kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Lasteiaikohtade arv 3-6 aastastele 100 lapse kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Hooldekodude kohtade arv võrrelduna elanike üldarvuga omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Sotsiaalkorterite piisavus ja kvaliteet: Piisavus - Sotsiaalkorterite arv võrreldes sotsiaalkorterite järjekorras olijate arvuga. Kvaliteedi skaala: väga heas, heas, rahuldavas seisukorras, ei vasta normaalsetele elamistingimustele	☐	☐	☐	☐	☐
Hooldekodude kohtade arv võrrelduna üle 65 a. osakaaluga elanikkonnast	☐	☐	☐	☐	☐
Turvakodude olemasolu ja kohtade arv (lastele ja lastega emadele)	☐	☐	☐	☐	☐

VÕRDÕIGUSLIKKUS	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Naiste palga osakaal (%) vastavast meeste palgast: samal tegevusalal ja samal ajavahemikul (nt tunnipalk) naiste teenitud palga summa ja meeste teenitud palgasumma jagatis väljendatuna naiste palga protsendina meeste palgast	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Sissetulekute jaotamisest: a) Sissetulekud tuleks jaotada võrdsemalt b) võiks jaotada võrdsemalt, kuid tuleks stimuleerida üksikisiku jõupingutusi c) tuleks rohkem stimuleerida üksikisiku jõupingutusi	☐	☐	☐	☐	☐
Naiste ja meeste töötuse tase võrrelduna tööealiste naiste ja meeste osakaaluga elanikkonnas	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kerge vaimse ja/või füüsilise	☐	☐	☐	☐	☐

puudega inimeste tööturule kaasatus: eraldi täistööajaga töötavate ja poole kohaga töötavate puudega inimeste arv võrrelduna tööealiste elanike koguarvuga					
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Tööealise elanikkonna osakaal (%), kes töötab nädalas rohkem kui 40 h	☐	☐	☐	☐	☐

VÄHEMUSTE KAITSE JA INTEGRATSIOON	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Etnilis(t)e vähemus(t)e töötuse määr (%) võrreldes eestlastega	☐	☐	☐	☐	☐
Eesti keele oskuse tase omavalitsuse ametnike hulgas	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kodune keel segarahvuselistes perekondades	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Igapäevaselt nii eesti kui ka vene keelt kasutavate elanike osakaal (%) omavalitsuse elanikkonnast	☐	☐	☐	☐	☐
Õpetajate ja kasvatajate eesti keele oskuse tase koolides ja lasteaedades	☐	☐	☐	☐	☐

LASTE HEAOLU	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Alla 3-aastaste laste osakaal (%) kõigist alla 3-aastastest, kes ei ela koos oma vanematega (k.a. need, keda kasvatavad vanavanemad)	☐	☐	☐	☐	☐
Lastekodudes ja turvakodudes (nii riiklikes kui eraalgatusel loodud) elavate alla 18-aastaste laste arv ning osakaal (%) kõigist alla 18-aastastest antud omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Ametlikel andmetel ning hinnanguliselt omavalitsuses elavate tänavalaste arv ja osakaal (%) võrrelduna kõigi alla 18-aastaste lastega	☐	☐	☐	☐	☐
Alla vaesuspiiri elavate laste osakaal: alla 16-aastaste laste osatähtsus (%), kes elavad leibkondades, mille aastasissetulekud/kuusissetulekud	☐	☐	☐	☐	☐

koos siiretega on väiksemad etteantud vaesuspiirist					
Noorte (kuni 24 a.) arv ja osakaal (%) kogu noorte hulgast, kes ei õpi ega tööta	☐	☐	☐	☐	☐
Alaealiste prostituutide arv ametlikult ning hinnanguliselt omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Naiste keskmine peale sünnitust lapsega koju jäämise aeg	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas töötav ema suudab oma lastega luua sama soojad ja tihedad suhted kui ema, kes ei tööta?	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Lastega suuremate ühiste ettevõtmiste (ühised väljasõidud, matkad, heakorratööd jne) keskmine arv kuus	☐	☐	☐	☐	☐
Taskukohaste lastele orienteeritud huvialaringide olemasolu omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Alatoidetud ja ületoidetud laste osakaal (%): alla 5-aastaste laste keskmine kaal võrrelduna WHO standarditega vastava eagrupi keskmise kaalu osas	☐	☐	☐	☐	☐
Õpilaste arv ja osakaal (%) koolides, kellel on õigus saada tasuta või alandatud hinnaga koolitoitu	☐	☐	☐	☐	☐
Alla 18-aastaste rasedate ja noorte emade arv 1000 alla 18-aastase naise kohta ja/või osakaal (%) võrrelduna kõigi alla 18-aastaste naiste arvuga omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kas laps vajab õnnelikuks üleskasvamiseks nii ema kui isa?	☐	☐	☐	☐	☐

ISIKLIK TUNNETATUD RAHULOLU (kõik rahvaküsitluse küsimused; tulemusi vaadelda eraldi soo, vanuse, rahvuse, haridustaseme ja sissetuleku taseme kaupa)	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Võrrelduna teiste inimestega hindan	☐	☐	☐	☐	☐

oma elukvaliteeti ja rahulolu eluga tervikuna: väga hea, hea, rahuldav, puudulik, täiesti talumatu					
Kui suur on teil teie arvates valikuvabadus iseenda elukäiku suunata?	☐	☐	☐	☐	☐
Kas te olete oma töö ja töökohaga rahul? (kui suure osa (%) moodustavad need hõivatud elanikkonnast, kes väga rahul või rahul)	☐	☐	☐	☐	☐
Milline järgmistest nõudmistest on töökoha valikul peamiseks tingimuseks: a) töö peaks olema huvipakkuv b) meeldivad töökaaslased c) eneseteostusvõimalused d) hea töötasu e) ühiskonnale kasulik ja inimeste poolt hinnatud ja austatud	☐	☐	☐	☐	☐
Riigi/omavalitsuse osalust ühiskondliku elu reguleerimisel a) pean piisavaks b) võiks teatud valdkondadesse rohkem sekkuda c) pean hetkel täiesti ebapiisavaks	☐	☐	☐	☐	☐
Kõige olulisemaks pean antud eluetapil järgmistest kategooriatest a) perekonda b) tööd c) sõpru-tuttavaid d) vaba aega omaette olemiseks	☐	☐	☐	☐	☐
Üldiselt pean ennast õnnelikuks inimeseks a) jah b) ei	☐	☐	☐	☐	☐
Kuivõrd hindate lihtsat ja loomulikku elulaadi? a) Pean väga oluliseks ja üritan seda ka ise järgida, b) pean oluliseks, kuid tihtipeale ei õnnestu seda järgida, c) ei ole selle peale mõelnud, ei pea oluliseks seda järgida, d) see on igav ja mõttetu	☐	☐	☐	☐	☐
Miks on omavalitsuses puudustkannatavaid inimesi? a) sest neil ei ole elus vedanud b) sest nad on laisad ja tahtjõuetud c) sest meie ühiskonnas on ebaõiglust d) see kaasneb vältimatult tänapäeva ühiskonna arenguga	☐	☐	☐	☐	☐
Kuivõrd usaldate a) linnavolikogu b)	☐	☐	☐	☐	☐

linnavalitsust c) riigiasutuste tegevust ja nende kohapealseid üksusi d) ajakirjandust (eraldi üleriiklikku ja kohalikku) e) politseid, f) õigussüsteemi.					
Keda ei soovita naabriteks: a) kriminaalse minevikuga b) alkohoolikud c) suur perekond d) emotsionaalselt ebastabiilsed e) AIDS-i haiged f) narkomaanid g) homoseksualistid, h) teisest rassist või i) religioonist inimesed j) mustlased ja juudid	☐	☐	☐	☐	☐
Partikulaarse usalduse tase kogukonnas: 1) Kas enamikku inimesi võib usalda? 2) Kas enamikku rahvuskaslasti võib usaldada? 3) Kas oma perekonnaliikmeid võib usaldada? 4) Kas naabreid võib usaldada?	☐	☐	☐	☐	☐
Milline on teie arvates tehnoloogia arengu mõju elukvaliteedile? a) positiivne – on vajalik inimkonna heaolu tõstmiseks ning edasise eksisteerimise seisukohalt, b) tehnoloogilist arengut ja selle positiivseid mõjusid tähtsustakse üle ning liiga vähe pööratakse tähelepanu selle negatiivsetele mõjudele, c) negatiivne, toimub tehnoloogilise progressi ületähtsustamine antud küsimuses, d) tehnoloogiline areng ei mõjuta minu heaolu	☐	☐	☐	☐	☐
Eesti eesmärgid lähima 10 aasta jooksul: a) säilitada kord riigis b) lasta inimestel kaasa rääkida tähtsates riigiasjades (k.a. omavalitsuse tasandil) c) võidelda hindade tõusu vastu d) kaitsta sõnavabadust	☐	☐	☐	☐	☐
Kuidas peaks järgima ülemuse tööhüüside, kui nendega täielikult nõus ei ole? a) tuleb ikkagi järgida ülemuse	☐	☐	☐	☐	☐

juhiseid b) oleneb asjaolust c) peab ise veenduma, kas selline tegevus on otstarbekas					
Kas teie arvates a) konkurents on kahjulik, sest toob välja inimese halvad küljed b) on edasiviiv jõud nii majanduses kui ka isiklikus elus stimuleerides tööle ja uutele ideedele	☐	☐	☐	☐	☐
Mida peaksid vanemad eelkõige oma lastele õpetama? a) tööarmastus b) omakasupüüdmatust c) sõltumatust, iseseisvust d) austust ja lugupidamist teiste inimeste vastu e) austust ja lugupidamist teiste inimeste ning looduse vastu f) ettevõtlikkust, pealehakkamist g) sihikindlust h) sõnakuulelikkust ja kombekust i) empaatiavõimet j) oskust taluda ebaõnnestumisi	☐	☐	☐	☐	☐
Kuivõrd on teie arvates kaaskodanikud kibestunud, allasurutud, rahulolematud, umbusklikud, stressis ning mures erinevate igapäevaprobleemide tõttu?	☐	☐	☐	☐	☐
Kuivõrd on teie arvates kaaskodanikud ärritunud, verbaalselt ja/või füüsiliselt agressiivsed, koondunud ühiskonnale ohtlikesse gruppidesse (nt narkomaanid)?	☐	☐	☐	☐	☐
Kuivõrd on teie arvates kaaskodanikud impulsiivsed, seiklusi otsivad?	☐	☐	☐	☐	☐

MAJANDUSLIK DIMENSIOON

ETTEVÕTLUSE STRUKTUUR	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Eesti TOP 100 jõudnud ettevõtete arv (kohtadele 1-10, 11-49, 50-100)	☐	☐	☐	☐	☐
Ettevõtete arv 1000 elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmise (kuni 50 töötajat) ja väikese (kuni 10 töötajat) suurusega ettevõtteid omavalitsuses ning selle lähiümbruses (kuni 20 km). Mõõtühik: ettevõtete arvu kasv aastas ja suhe antud regiooni suurettevõtete arvu.	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmise ja väikese suurusega ettevõtetes hõivatute arv võrrelduna antud linna ja/või regiooni suurettevõtetes hõivatute arvuga	☐	☐	☐	☐	☐
FIEde ja väikeettevõtete osakaal (%) võrrelduna kogu ettevõtete arvuga omavalitsuses (%) ja selle lähiümbruses (kuni 20 km)	☐	☐	☐	☐	☐
Tegevust alustanud ja tegevuse lõpetanud ettevõtteid aastas (eraldi vaadelda suur- ning keskmise suurusega ja väikeettevõtteid)	☐	☐	☐	☐	☐
Ettevõtluse konsultatsioonifirmade olemasolu ja arv (k.a. riiklike firmade suhe, nt EASi harukontorid, erakapitalil põhinevatesse)	☐	☐	☐	☐	☐
Linna mono- või polüfunktsionaalsus lähtuvalt ettevõtluse valdkondlikust mitmekesisusest	☐	☐	☐	☐	☐
Elanikkonna osakaal (%), kes sõltuvad kohaliku piirkonna ressursside olemasolust (nt põlevkivikaevandus Ida-Virumaal)	☐	☐	☐	☐	☐
Primaar-, sekundaar- ja tertsiaarsektori osatähtsus majandustegevuses: hõivatute arv ja hõivatute arvu vastastikune suhe antud sektorites	☐	☐	☐	☐	☐
Tööjõu nõudluse ja pakkumise vastavus antud piirkonnas (millise	☐	☐	☐	☐	☐

valdkonna tööjõudu oleks vaja nii lühiajaliselt kui ka pikemas perspektiivis)					
Välisosalusega ettevõtete arv ettevõtete koguarvust omavalitsuses (muutused viimas(t)e aasta(te) jooksul)	☐	☐	☐	☐	☐
Välisinvesteeringuid elaniku kohta aastas (linn ja selle lähiümbrus: kuni 20 km)	☐	☐	☐	☐	☐
Töökohtade teke uutel kõrgemat kvalifikatsiooni nõudvatel erialadel: (nt biotehnoloogia ja biomeditsiin, IT ja telekommunikatsioon). Mõõtühik: töökohti kokku ning uusi töökohti 1000 elaniku kohta aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Teise omavalitsusse tööle käivate elanike osakaal (%) võrrelduna elanike üldarvuga omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Lisandväärtus (kulutused palkadele ja töötuskindlustuse sissemaksed + kasum põhitegevusest) ettevõtete tegevusest peamiste sektorite kaupa (primaar-, sekundaar- ja tertsiaarsektor)	☐	☐	☐	☐	☐

ETTEVÕTLUSE INVESTEERINGUD	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Ettevõtete investeeringud teadus-/uurimistegevusele ning innovatiivsete toodete väljaarendamisele: osakaal (%) netokäibest aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Ettevõtete ning teadus- ja arendusasutuste koostöö intensiivsus omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Ettevõtete investeeringud töötajate koolitamisele: osakaal (%) netokäibest aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Ettevõtete tehnoloogia uuendamise määr võrreldes selle amortisatsiooniga	☐	☐	☐	☐	☐
Ettevõtete investeeringud keskkonnasõbralikesse tehnoloogiatesse: osakaal (%) netokäibest aastas	☐	☐	☐	☐	☐

Ettevõtete osakaal (%) ettevõtete koguarvust, mis kasutavad erinevaid keskkonnajuhtimis- (ISO 14001; EMAS) või keskkonna aruandluse (<i>EcoBudgeting</i>) süsteeme	☐	☐	☐	☐	☐
Ettevõtete Arendamise Sihtasutuselt (EAS) jt riiklikelt fondidelt taotletud ja saadud finantseeringute maht: kogusumma aastas ning saadud summa osakaal (%) võrrelduna omafinantseeringuga	☐	☐	☐	☐	☐

TURISM	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Ööbima jäänud turistide osakaal (%) turistide üldarvust	☐	☐	☐	☐	☐
Sanatooriumide ja tervisekeskuste külastatavus (eraldi eestlaste ja välituristide osakaal)	☐	☐	☐	☐	☐
Turismisektoris hõivatute arv võrrelduna töötajate üldarvuga (tööhõive sesoonsus)	☐	☐	☐	☐	☐
Kultuurilise eripära olemasolu (nt Setumaa, saared) ja selle esitlemise tulemuslikkus. Skaala: kultuuriline eripära on olemas ja hästi esitletud (3), kultuuriline eripära on olemas, kuid seda pole osatud välja tuua (2), kultuuriline eripära puudub (1)	☐	☐	☐	☐	☐

LIGIPÄÄS IGAPÄEVASTELE TEENUSTELE	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui kaugel asub teile ajaliselt (kõndides) lähim a) bussipeatus b) toidukauplus c) sportimisvõimalus d) apteek e) perearstipunkt f) sotsiaalabi kontor g) lastemänguväljak h) park/haljastusala	☐	☐	☐	☐	☐
Kui suur osa elanikkonnast (%) omavalitsuses elab avalike roheliste alade ja igapäevaste oluliste teenuste läheduses (kaugus mitte üle 500m)? a) primaarsed tervishoiuteenused	☐	☐	☐	☐	☐

(perearstipunkt, apteek) b) ühistransport (vähemalt iga 30 min tagant) c) koolimaja d) toidukauplus (värskete puu- ja juurviljadega) e) klaasi- ja vanapaberi konteinerid f) park/haljastusala g) sportimisvõimalus h) lastemänguväljak i) pank					
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Töölööduks kuluv aeg minutites/tundides	☐	☐	☐	☐	☐
Ühistranspordi kättesaadavus: ühistranspordi ühe kilomeetri hind (kr/km) ning hinna tase võrreldes teiste Eesti omavalitsuste ja regioonidega	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmine vahemaa, mida üks elanik läbib ühes kuus jala, autoga, bussiga, jalgrattaga, rongiga a) kõigis majapidamistes b) vaestes majapidamistes (viimased 2 tulukvintiili ehk vaesemad 40 % elanikkonnast). Mõõtühik: km transpordiliigiti + antud transpordiliigiga läbitud vahemaa osakaal (%) kogu läbitud vahemaast	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Transpordikulutuste osakaal (kõigile liikidele) võrrelduna ühe kuu sissetulekutega a) kõigis majapidamistes b) vaestes majapidamistes (viimased 2 tulukvintiili ehk vaesemad 40 % elanikkonnast. Mõõtühik: %	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui ohutu ja funktsionaalne on lastevanemate arvates laste koolitee?	☐	☐	☐	☐	☐
Uute majade/korterite suhe (%): kesklinnas versus linna välispiiril või väljaspool linnapiiri	☐	☐	☐	☐	☐
Linna infrastruktuuri (strateegiline) planeerimine vastavalt jätkusuutliku arengu põhimõtetele. Üldine hinnang (teedevõrk, elurajoonide asetus, tööstuspiirkonnad jne): väga hea (3),	☐	☐	☐	☐	☐

hea (2), rahuldav (1)					
-----------------------	--	--	--	--	--

TRANSPORT & KESKKONNASÕBRALIKUD TARBIMISHARJUMUSED	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Jalgrattateede kogupikkus võrrelduna autoteede kogupikkusega omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Jalgrattateede kogupikkus võrrelduna elumumaa kogupindalaga (km km ² kohta)	☐	☐	☐	☐	☐
Jalakäijatesõbralikud tänavad (jalgrattatee ja jalakäijate teosa eraldatus; märgistuse olemasolu; piisav laius jne)	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Elanikkonna osakaal (%), kes kasutab regulaarselt igapäevasõitudeks peamiselt ühistransporti, autot, jalgratast, käib jala	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kui oluline on lastevanemate arvates kasvatada lapsi säästvaid eluviise pooldavateks kodanikeks?	☐	☐	☐	☐	☐
Autode arv 1000 elaniku kohta omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Majapidamiste arv, kus on vähemalt üks auto	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Milliseid transpordiliike kasutatakse vaba aja käikude tegemiseks (auto, ühistransport, jalgratas, jalgsi) ning nende käikude pikkus ja osakaal (%) võrreldes kogu läbitud vahemaaga (nt ühe päeva või nädala jooksul). Auto puhul ka keskmine inimeste arv autos.	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Keskmine käikude ⁵⁴ arv argipäeval ning nendeks kasutatavad transpordivahendid (jalgsi, auto, ühistransport, jalgratas,	☐	☐	☐	☐	☐

⁵⁴ Käik on inimese teekond lähtepunktist sihtkohta (1. käik: töökoht; kauplus/turg; kool ja lasteaed 2. käik: töölt koju; kauplus/turg kodu; töökoht-kauplus; töökoht-söögikoht; kool-kodu 3. käik: kauplus-kodu; kodu-kauplus; söögikoht-töökoht; kodu-puhkekoht 4. käik: kauplus-kodu; töökoht-kodu; puhkekoht-kodu 5. käik: kodu-puhkekoht; kauplus-kodu, puhkekoht-kodu).

takso)). Auto puhul ka keskmine inimeste arv autos.					
---	--	--	--	--	--

JÄÄTMEMAJANDUS	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Olmejäätmete teke ja ladestamine: koguhulk (tonnides) ja kg inimese kohta aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Olmejäätmete teke ja ladestamine: kg prügi 1 m ² kohta aastas arvestades linna pindala	☐	☐	☐	☐	☐
Ühe tonni ametlikult kogutud tahkete jäätmete kõrvaldamise hind kroonides ühe elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Majapidamiste osakaal (%), kus on sõlmitud omavalitsusega (või lepingu alusel seda tööd teostava firmaga) ametlik leping jäätmete äraviimise teenuse osutamiseks	☐	☐	☐	☐	☐
Aasta jooksul tekkinud tööstusjäätmete osakaal (%) prügi koguhulgast omavalitsuses (tonnides) ning teke liigiti (liigid: mineraalsed jäätmed, kemikaalide jäätmed, mittemetallilised jäätmed, setted, loomsed ja taimsed jäätmed, metallijäätmed, segatavajäätmed)	☐	☐	☐	☐	☐
Ohtlike jäätmete teke: kg/in kohta ning osakaal (%) kogu prügi hulgast	☐	☐	☐	☐	☐

ENERGIAKASUTUS	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Omavalitsuse majapidamiste elektritarbimine: kogutarbimine (Mio. KWh)	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Majapidamiste keskmine elektrikulu ühe elaniku kohta aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse majapidamiste energiatarbimine võrrelduna tööstuse ja transpordi sektori energiatarbimisega (nende omavaheline suhe)	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Energiakasutus (elekter, küte) ja väljaminekud majapidamiste kohta. Eraldi välja tuua a) linna piirkondade	☐	☐	☐	☐	☐

kaupa b) sissetulekugruppide kaupa c) eluaseme tüüpide kaupa (korterimajad, eramajad)					
<i>Osaliselt rahvaküsitluse küsimus:</i> Taastuvenergia osakaal energiatarbimises omavalitsuses: päikeseenergia, tuule-, vee- ja geotermaalne (nn maaküte) energia ning biomassist saadud energia osakaal energia kogutarbimises. Eraldi võiks vaadelda majapidamiste ja tööstuse energiaallikate kasutust. Mõõtühik: osakaal (%) energia kogutarbimisest.	☐	☐	☐	☐	☐
Taastuva ja mittetaastuva energia kasutamise suhe kohalikes katlamajades (% energia kogutarbimisest)	☐	☐	☐	☐	☐
Majade ehituskvaliteet (soojuspõlvavuse efektiivsus)	☐	☐	☐	☐	☐

VEE TARBIMINE	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Vee tarbimine: keskmine veekulu ühe elaniku kohta liitrites päevas ja nädalas	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Vee tarbimine: keskmine veekulu ühe majapidamise kohta liitrites päevas ja nädalas	☐	☐	☐	☐	☐
Veetorustikku läbiva vee osakaal (%), mis läheb kaduma lekete tõttu torustikus	☐	☐	☐	☐	☐
Reovee osakaal (%), mis võetakse osaliselt puhastatuna (nn „grey water”) kasutusele tööstusprotsessides või sarnastes valdkondades	☐	☐	☐	☐	☐

KESKKONNA DIMENSIOON

ATMOSFÄÄR	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Kasvuhoonegaaside emissioon (CO_2 , CH_4 , N_2O ekvivalenttonni elaniku kohta aastas) ning päevade arv aastas, kui see on vastavalt WHO normidele ületatud	☐	☐	☐	☐	☐
Osooni kahjustavate ainete tarbimine Mõõtühik: päevade arv kuus kui O_3 8 h keskmine tase on kõrgem kui $120\mu\text{g}/\text{m}^3$	☐	☐	☐	☐	☐
Tahkete osakeste sisaldus õhus (osakeste suurus PM_{10} , $\mu\text{g}/\text{m}^3$): päevade arv aastas, kui see on vastavalt WHO normidele ületatud	☐	☐	☐	☐	☐
SO_2 kontsentratsioon õhus: päevade arv kuus kui SO_2 24 h keskmine tase on kõrgem kui $125\mu\text{g}/\text{m}^3$	☐	☐	☐	☐	☐
NO_2 kontsentratsioon õhus Päevade arv kuus kui NO_2 1 h keskmine tase on kõrgem kui $200\text{mg}/\text{m}^3$	☐	☐	☐	☐	☐
NO_x -, NH_3 - ja NMVOC-emissioonide hulk ja muutused nende kontsentratsioonis õhus	☐	☐	☐	☐	☐
CO kontsentratsioon õhus	☐	☐	☐	☐	☐
Elanikkonna osakaal (%), kes on rohkema kui 65 dB müra taseme mõju all (24 h keskmine)	☐	☐	☐	☐	☐

VESI	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Ujumisvee kvaliteet ametlikes randades: mikrobioloogiline koostis (mikroorganismid, anorgaanilised ained, nitraadid, organoleptilised näitajad) ja keemiline reostatus (fenoolid jt ühendid)	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Inimeste hinnang ujumisvee kvaliteedile. Skaala: väga hea (5), hea (4), rahuldav (3), halb (2), väga halb (1).	☐	☐	☐	☐	☐

Kaevude vee kvaliteet (eraldi vaadelda puurkaevusid, salvkaevusid): nitraatide kontsentratsioon põhjavees	☐	☐	☐	☐	☐
Majapidamiste osakaal (%) omavalitsuses, mis on ühendatud tsentraalsesse normidele vastava joogivee infrastruktuuri võrku	☐	☐	☐	☐	☐
Linnakeskkonna mõju jõgede ja/või järvede vee kvaliteedile (nt Tartu puhul Emajõe vee kvaliteet enne linna suubumist ning pärast)	☐	☐	☐	☐	☐
Järvede eutrofeerumise tase - hinnang vetikate vohamisele: olukord väga hea (vetikate tase normis), hea (võiks vähem olla), rahuldav (peaks midagi ette võtma), halb, väga halb	☐	☐	☐	☐	☐
Järvevee, jõevee BOD (<i>biochemical oxygen demand</i>) biokeemiline hapnikutarve	☐	☐	☐	☐	☐
Pestitsiidide/mürkainete määr jõgedes ja põhjavees ($\mu\text{g/l}$). Eraldi erinevad ühendid (ja kui võimalik ka reostusallikad) välja tuua.	☐	☐	☐	☐	☐
Lämmastiku ja fosforiühendite kontsentratsioon merre suubuvates jõgedes ($\mu\text{g/l}$)	☐	☐	☐	☐	☐
E. coli-bakterite hulk ujumisrandade vees	☐	☐	☐	☐	☐
Sinivetikate poolt eraldatava mürkaine (Korrenhatim Cyanotoxine) kogus Mõõtühik: $\mu\text{g/l}$	☐	☐	☐	☐	☐

JÄÄTMED	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Ühiskanaliseerimise ja reovee käitlusesse ühendatud majapidamiste osakaal (%) kogu majapidamiste arvust	☐	☐	☐	☐	☐
Kogu tekitatud heitvee kanaliseerimise osatähtsus (%) omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Heitvee lämmastiku ja fosfori reostuskoormus Hinnang seisundile: väga hea, hea,	☐	☐	☐	☐	☐

rahuldav, halb, väga halb					
Orgaaniliste reoainete reostuskoormus Hinnang seisundile: väga hea, hea, rahuldav, halb, väga halb	☐	☐	☐	☐	☐
Veekasutuse intensiivsus Hinnang seisundile: väga hea, hea, rahuldav, halb, väga halb	☐	☐	☐	☐	☐
Kas prügilas asukohavalikul ja rajamisel on arvestatud keskkonnakaitselisi nõudeid, et nõrgvetega ei toimuks põhjavee ja pinnavete reostamist? Skaala: Vastab keskkonnakaitselistele nõuetele (keskkonnamõju hindamine tehtud ja korras) (3), vastab osaliselt nõuetele (2), ei vasta üldse nõuetele (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Tahkete jäätmete likvideerimismeetodite osakaal (%): a) sanitaarsele täitepinnasele b) tuhastatakse c) ladestatakse avatud prügimäele d) taaskasutusse e) muu meetod	☐	☐	☐	☐	☐
Kui suur hulk tekkinud jäätmetest ladestatakse prügilatesse: koguhulk tonnides ning osakaal (%) koguhulgast	☐	☐	☐	☐	☐
Eraldi kogutavate jäätmete osakaal (%) kogu tekitatud jäätmete hulgast omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Vanapaberi ja klaasi kogumise konteinereid elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Paberi ja klaasi sorteerimise osakaal (%) nähtavast/töenäolisest tarbimisest (toodang + import – eksport), mis töödeldakse ümber ja võetakse taaskasutusse	☐	☐	☐	☐	☐
<i>Rahvaküsitluse küsimus:</i> Kompostimisele minevate jäätmete (nn Biomüll) osakaal (%) jäätmete koguhulgast	☐	☐	☐	☐	☐

MAAKASUTUS	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Elumumaa ja transpordivõrgu alla jääva maa-ala osakaal (%) linna	☐	☐	☐	☐	☐

üldpindalast ja selle juurdekasv aastas					
Mahajäetud piirkondade taaskasutusse võtmine: Osakaal (%) mahajäetud või oma senise funktsiooni kaotanud piirkondadest (nt endised sõjaväelinnakud), mis on taaskasutusse võetud elu- või tööstusrajoonina	☐	☐	☐	☐	☐
Linna laialivalgumine (<i>urban sprawl</i>): Linna piirist väljapoole valdadesse ehitatud uute elumajade suhe linna ehitatud uutesse elumajadesse Mõõtühik: arv ja %	☐	☐	☐	☐	☐
Elanike arvu suhteline juurdekasv võrrelduna elamumaa ja transpordivõrgu alla jääva maa-ala suhtelise juurdekasvuga Mõõtühik: %	☐	☐	☐	☐	☐
Nn rekreatiivsete alade osakaal (%) linna kogupindalast	☐	☐	☐	☐	☐
Puudevõrgu tihedus (puid ühel hektaril)	☐	☐	☐	☐	☐
Linna asuvate metsade/parkide osakaal (%) linna üldpindalast ning nende kvalitatiivne seisukord (nö tervislik seisund)	☐	☐	☐	☐	☐
Avalikuks kasutuseks avatud rohelist alad: m ² elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐

BIOLOOGILINE MITMEKESISUS	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Ohustatud liikide arv ning muutused teatud ohustatud liikide populatsiooni suuruses viimaste aastate jooksul	☐	☐	☐	☐	☐
Natura 2000 alade arv ja suurus (osakaal (%) linna üldpindalast)	☐	☐	☐	☐	☐

KLIIMA POSITIIVSED MÕJUD ELUKESKKONNALE	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Keskmine vihmaste ilmade arv kuus	☐	☐	☐	☐	☐

(keskmistatud kogu aasta peale)					
Keskmine päikeseliste tundide arv päevas (keskmistatud kogu aasta peale)	☐	☐	☐	☐	☐

INSTITUTIONAALNE DIMENSIOON

KOHALIKU OMAVALITSUSE REGIONAALPOLIITILINE ASEND JA MAINE	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Omavalitsuse kaugus pealinnast ning maakonna keskusest Möötühik: tundides/minutites	☐	☐	☐	☐	☐
Linna ja selle regiooni maine (eraldi välja tuua maine majanduslikus mõttes ning sotsiaal-kultuuriline mõõde (väärtuslik elukeskkond))	☐	☐	☐	☐	☐
Riigiasutuste arv omavalitsuses ning riigiasutustes hõivatud tööealise elanikkonna osakaal (%)	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse regionaalpoliitiline ja -majanduslik asend rahvusvaheliselt	☐	☐	☐	☐	☐
Kohaliku omavalitsuse tegevuskulude (ametnike palk, sotsiaalkindlustus jne) osakaal (%) võrrelduna kohaliku omavalitsuse kogu eelarvega	☐	☐	☐	☐	☐
Ametnikke 1000 elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐

KOHALIKU OMAVALITSUSE AMETNIKE KVALIFIKATSIOON JA KOOSTÖÖ ERINEVATE ÜHISKONNA GRUPPIDEGA	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Kõrgharidusega ametnike osakaal (%) omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Viimasel viiel aastal kirjutatud projektide rahastamisaotluste ja nende rahuldamise suhe: rahuldatud rahastamisaotluste osakaal (%)	☐	☐	☐	☐	☐
ELi struktuurifondidele ja ühtekuuluvusfondile esitatud taotluse arvu suhe rahuldatud taotlustesse: rahuldatud rahastamisaotluste osakaal (%)	☐	☐	☐	☐	☐
Vähemalt kahte võõrkeelt heal tasemel oskavate ametnike osakaal (%) kogu ametnikkonnast	☐	☐	☐	☐	☐
Mitu korda aastas osaleb keskmiselt	☐	☐	☐	☐	☐

üks ametnik erinevatel täienduskoolitustel või erialastel seminaridel?					
Kui intensiivne ja tulemuslik on horisontaalne koostöö erinevate omavalitsuse üksuste vahel? Skaala: Koostöö tihe ja tulemuslik/väga hea (5), koostöös esineb probleeme, kuid see on olemas ja funktsioneerib/hea (4), koostöö on rahuldav, tulemused kesised (3), koostöö on puudulik/halb (2), koostöö puudub/väga halb (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Kui intensiivne ja tulemuslik on vertikaalne koostöö erinevate riiklike institutsioonide ning omavalitsuse üksuste vahel? Skaala: Koostöö tihe ja tulemuslik/väga hea (5), koostöös esineb probleeme, kuid see on olemas ja funktsioneerib/hea (4), koostöö on rahuldav, tulemused kesised (3), koostöö on puudulik/halb (2), koostöö puudub/väga halb (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Erakorraliste valimiste sagedus kohalikus omavalitsuses	☐	☐	☐	☐	☐
Linnavalitsuse ja linna ümbritsevate valdade koostöö intensiivsus ja tulemuslikkus Skaala: Koostöö tihe ja tulemuslik/väga hea (5), koostöös esineb probleeme, kuid see on olemas ja funktsioneerib/hea (4), koostöö on rahuldav, tulemused kesised (3), koostöö on puudulik/halb (2), koostöö puudub/väga halb (1)	☐	☐	☐	☐	☐
Koostöö intensiivsus ja tulemuslikkus kohalike ettevõtjatega Skaala: Koostöö tihe ja tulemuslik/väga hea (5), koostöös esineb probleeme, kuid see on olemas ja funktsioneerib/hea (4), koostöö on rahuldav, tulemused kesised (3), koostöö on puudulik/halb (2), koostöö	☐	☐	☐	☐	☐

puudub/väga halb (1)					
Koostöö intensiivsus ja tulemuslikkus kohalike elanikega Skaala: Koostöö tihe ja tulemuslik/väga hea (5), koostöös esineb probleeme, kuid see on olemas ja funktsioneerib/hea (4), koostöö on rahuldav, tulemused kesised (3), koostöö on puudulik/halb (2), koostöö puudub/väga halb (1)	☐	☐	☐	☐	☐

KOHALIKU OMAVALITSUSE MAJANDUSTEGEVUS	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Üksikisiku tulumaksu laekumine ühe elaniku kohta aastas	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse kogutulu (nii kapital kui ka finantsid) muutus võrreldes eelneva(te) aastatega	☐	☐	☐	☐	☐
Keskmine aastane muutus omavalitsuse tulude osas ühe elaniku kohta (võrdlus eelnevate aastatega)	☐	☐	☐	☐	☐
Järgnevate kategooriate osakaal omavalitsuse tuludest: a) riigieelarvelised eraldised b) tasud teenuste eest c) kohalikud maksud d) taotletud ja rahuldatud (kaas)finantseeringud e) laenud f) muu	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse laenukoormus: võlga kroonides ühe elaniku kohta eelarve aasta lõpuks	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse uued võlad Mõõtühik: eelmise eelarve aasta jooksul kogunenud võlga (kroonides) ühe elaniku kohta	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse laenukoormus Mõõtühik: pikaajalist laenu kroonides ühe elaniku kohta eelarve aasta lõpuks	☐	☐	☐	☐	☐
Osakaal (%) omavalitsuse poolt pakutavate teenuste kogukuludest nende teenuste eest maksmisel, mis on omavalitsuse poolt kas erasektorile või kolmandale sektorile välja delegeeritud	☐	☐	☐	☐	☐

Erasektorile või kolmandale sektorile välja delegeeritud teenuste arv ja valdkonnad	☐	☐	☐	☐	☐
---	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

KOHALIKU OMAVALITSUSE INVESTEERINGUD	Kasutusel	Võiks võtta kasutusele	Muudaks	Ebaoluline	Andmed pole kättesaadavad
Omavalitsuse poolt keskkonnasõbralikumasse tehnoloogiasse tehtud investeeringute osakaal (nt kommunaalmajanduses reovee käitlus) võrrelduna kogu omavalitsuse aastase eelarvega Mõõtühik: %	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse poolt keskkonnasõbralikumasse tehnoloogiasse tehtud investeeringute osakaal (nt kommunaalmajanduses reovee käitlus) võrrelduna kogu omavalitsuse aastase investeeringute mahuga Mõõtühik: %	☐	☐	☐	☐	☐
Omavalitsuse investeeringute maht (ekspluatatsioonikulud, jooksvad kulutused, kapitalimahutused) linna füüsilisse infrastruktuuri (teed, raudteed, veetorustikud, elektrivõrk, prügimajandusega seotud kommunikatsioonid jne) aastas: kogusumma ja osakaal (%) omavalitsuse kogu eelarvelistest kulutustest	☐	☐	☐	☐	☐
Investeeringuteks või kaasfinantseerimiseks olemasolevate finantside osakaal (%) kohaliku omavalitsuse aastasest eelarvest	☐	☐	☐	☐	☐
ELi struktuurifondide ja ühtekuuluvusfondi finantseeringud Mõõtühik: Kogusumma viimase eelarve aasta kohta ning osakaal (%) võrrelduna omainvesteeringutega	☐	☐	☐	☐	☐

III OSA

Informatsioon kohaliku omavalitsuse ja vastaja kohta

36. Kohalik omavalitsus asub ..... maakonnas:

a) Harju	f) Lääne	k) Saare
b) Hiiu	g) Lääne-Viru	l) Tartu
c) Ida-Viru	h) Põlva	m) Valga
d) Jõgeva	i) Pärnu	n) Viljandi
e) Järva	j) Rapla	o) Võru

37. Linna/alevi/Tallinna puhul ka linnaosa nimi.....

38. Elanike arv kohalikus omavalitsuses:

- a) kuni 3000
- b) 3000 – 5000
- c) 5000 – 10 000
- d) 10 000 – 40 000
- e) üle 40 000

39. Millised on edasise sotsiaal-majandusliku arengu seisukohalt kolm kõige olulisemat majandusharu Teie kohalikus omavalitsuses?

Hetkel

10 aasta pärast

- a) .....
- b) .....
- c) .....

40. Kas Teie kohalik omavalitsus on Teie arvates, võrreldes teiste omavalitsustega:

- a) heal järjel
- b) keskmine
- c) halval järjel

41. Küsimustiku täitja on:

- a) mees
- b) naine

42. Ametikoht

- a) linnaepea
- b) abilinnapea (millise valdkonna eest vastutav: .....)
- b) keskkonnanõunik
- c) arendusnõunik
- d) .....

43. Täitja vanus

.....

44. Haridus

- a) kõrgem
- b) kesk või keskeri

45. Kas loodus on Teie jaoks ainult ressursiallikas?

- a) jah
- b) ei

46. Palun hinnake iseenda ja looduse suhet:

- a) inimene on loodud looduse üle valitsema ja tal on õigus tema ressursse vastavalt iseenda vajadustele kasutada
- b) elu on ülim väärtus ning igal loomal, taimel ja kivil on õigus olemasolule ja heaolule nagu inimesel
- c) inimene vastutab looduses tema tegevuse tagajärjel toimunud muutuste eest
- d) loodusel on õigus olla selline nagu ta on
- e) .....

SUMMARY

The Concept and Evaluation Process of Sustainability. Case Studies from Estonian and German Urban Local Governments.

Rapid changes towards the aggravation of the state of world environment have raised the question about the possibility to satisfy the growing needs of increasing consumer society. Related to this problem the question of sustainability has emerged, the essence of which is, how to sustain balance between the needs and the opportunities in the consumption of resources (natural, human, financial, time and information resources) to assure livable living environment to the next generations. During the 1990s the term „sustainability” was declared as the field of priority for the next 21th century. Unfortunately for today it has lost its popularity and by many people in Estonia as well as in other countries it is considered out-of-date question.

Taking account this fact, one of the aims of the present Master thesis is to bring out the bottlenecks in the so far dominating concept of sustainability through considering different aspects of sustainability and its evaluation process. The analysis is based on literature as well as on empirically collected data. The second aim of the Master thesis is, resting on the sustainability concept developed in the first chapter of the thesis, to propose the most suitable methodology for the evaluation of sustainability in Estonian local governments and potential indicators to assess the progress of Agenda process.

The aim of the present thesis was not to propose ready-to-use solutions, an ideal framework for working out indicators and for sustainability evaluation (it would not have been also realistic), but rather technical source material in the form of methodology as well as practical tips, based on which it would be easier to go on in defining and evaluating the sustainability of a community, in developing indicators and carrying out the principles of sustainability. The methodology comprises the theoretical model of sustainability as well as the principles of building up an indicator system (chapters 1 and 2). The third chapter brings out so far collected experiences in launching and developing an Agenda process, mainly based on examples of German local authorities, and according to the results of questionnaire carried out among Estonian local governments, potential indicators to assess the sustainability of these communities.

So far there exists no common receipt to achieve sustainability. There cannot be such a single solution, because it is a continuous searching and learning process with an aim to maintain and expand the choices of human beings. Therefore it is not correct to say, that one or other approach to sustainable development or community is wrong. Nevertheless, during the process of raising the well-being of a person or a community it is essential to keep in mind that in the interests of long-term existence of mankind, it has to be done within the carrying capacity of environment.

In addition to natural resources, its laws and natural evolution, the human factor itself constitutes the limits to the development of human society. Especially the quality of human resources. Innovative societies with educated population have more potential to react to the threats and changed situations and ability to foresee the problems. A high level of technological competence enables to expand the field of future choices.

The sustainability concept described above reached its peak 10-15 years ago, when, in opinion of general public of developed countries, environmental problems compared to socioeconomic issues, were considered a bigger threat to the sustainability of mankind. Two reasons can be brought out why the concept of sustainability has lost its strenght. At the individual level the

misuse of the concept (a popular term that can be found from the campaign promise to the advertisement of some kind of product), and the disappointment caused by the absence of concrete results that partly indicates the level of administrative capacity, but also points out that the expectations and activity of people are orientated on the achievement of prompt results.

At the macro level: changed world (evolution in human society) that compared to former situation can be characterized by the following headwords – continuously accelerating development, fleetingness, upswing of competition, fetishism of things, upsurge in technological development, decrease of distances, spread of mass culture, increase in socio-economic inequality, etc. Instability is one of the most important catchwords in the characterisation of the modern world. This increases uncertainty regarding the future. The feeling of certainty is the most important component besides trust and optimism in the concept of social capital.

Social capital is exactly this aspect that is still missing in the discussions about sustainability. So far the main and recurrent principle of sustainable development has been the notion that while satisfying the needs of human beings one has to consider the carrying capacity of environment in order to ensure living and development possibilities to the next generations. This approach is correct, but a little incomplete. A parallel goal should be the maintenance and increase of the level of social capital, because these two goals are interlinked: decrease in interpersonal conflicts conditioned by distrust and uncertainty will establish a platform to the formation of common values and will activate the collaboration between different groups of society (e.g. entrepreneurs and scientists, public servants and citizens) thereby contributing to the achievement of postmaterialistic aims like wellbeing in the broad meaning of this term, incl. sustainable living environment. Stability (the feeling of certainty regarding the future) and the low level of social conflicts promote sustainable development. The history of mankind has shown that conflicts have had a positive influence to the technological innovation, but considering the long-term continuity of humanity it should be balanced by high level of social innovation and social capital.

Living in the conditions of transition period and liberal market economy has helped to undermine the social capital of Estonians, the level of trust and spirit of cooperation between people and between different groups of society, favoring individualistic and utilitarian behaviour. As a result of this a high level of particularized thick trust characterizes the society. There is lack of bridging and linking social capital. The present situation is not favoring the development of civil society nor long-term economic growth (e.g. the creation of regional clusters competitive in the Nordic, European or world context). Several governments of post-communist countries face the dilemma: to promote policies that boost economic growth, which in the long-run would probably not be sustainable without the support of social capital or to allocate more resources into the fields that favor the alleviation of socioeconomic problems (e.g. education, health, environment), as a result of which, with high probability, the economic growth at least temporarily will slow down.

Solely the financial allocations are not enough for effective promotion of these fields. For example, to boost innovation and to create a knowledge based society the growing allocations from government budget to research and development are not enough, because technological and social innovation processes are not based on a linear model. This process is intertwined with interactions between individuals, organisations and their surrounding environment. Trust has an essential role in giving a positive nature to these relations. The conflict of interest is intrinsic to the democratic social order, where everybody has a right on their own opinion as long as they do not threaten the life or property of fellow citizens. These conflicts are not unsurpassable, however, possession of good cooperation and negotiation skills are not sufficient in solving

social problems. In finding answers to the questions regarding sustainability objectives accepted by the majority of inhabitants (a vision) and a social pact (on local level municipal pact) concerning the measures to strive towards these objectives are needed. This can be achieved only if there exists a similarity of values.

Sustainable development in its nature is an endogenous process, not a normative behaviour forced by the law. Through governmental policies and legislative power (e.g. taxes, laws) the state is only capable to enforce the frame for sustainable development. The triggering force to this endogenous process is a change or changes that influence a critical mass in the society. These changes can reveal itself in a certain critical situation (economic breakdown, natural catastrophe, etc.) or as a second possibility, values favoring sustainability will develop stepwise during a long-term process of cultural change. The best way to make lay persons aware of the essence of sustainable development is to illustrate this in the context of their everyday life. For example during the last years floods in Germany have taken place more often as before and have caused a lot of economic damage. However, these floods have also united the people living in the catastrophe area to rebuild their environment and later on to achieve other common goals.

Besides emphasizing the borders set by natural environment, and also the importance of innovation and technological development, the level and quality of social capital – an effectively operating network of relations - is essential regarding the sustainability of a society/community. All these three aspects determine the size of accessibility space regarding sustainability. High level of innovation capacity and social capital help to increase the scope of activities of a community.

As there exists many possibilities to interpret the term sustainable development, a lot of different indicators and systemization modes of indicators is worked out to be sure that the development runs in a desired direction. The indicator systems of sustainable development does not exist *per se* – the indicators have to be aggregated to a conceptual framework that is based on a shared vision of sustainability. There is no worldwide accepted indicator system to measure the sustainability of a society or a community. It is not possible to have such a system, because the choice of indicators depends first of all on the region (in its geographical meaning, especially regarding the environmental indicators) and context (cultural, political, social, etc.). An important message that was emphasized in the interviews with the German local government officials was, that the indicator systems do not have to be comparable one-to-one. The comparability should be possible only regarding the concrete fields of activity (environmental quality, social security, etc.)

Based on the theories about systematization of indicators that are brought out in the second chapter of the Master thesis, and on the questionnaire and interviews carried out among German and Estonian local government officials, the best method for the selection and systematization of indicators for Estonian local governments is the Hartmut Bossel method and its modifications, or similar methods (e.g. the barometer of Prescott-Allen)) that could be altered according to the aims and priorities of the creators of these new indicator systems. Three reasons, why exactly these methodologies are considered most suitable for Estonian urban local governments, are:

- 1) Most of Estonian local governments are small units with limited amount of financial and human resources. The databases are therefore small in size, often unsystematic, sometimes inaccurate. Additionally, taking account different methodologies in collecting the data, it is very hard to compare the local governments one-to-one basis;
- 2) Based on the theory of Hartmut Bossel the characteristics of surrounding environment largely condition the needs and behaviour of a system. While different regions operate in the conditions

of different socioeconomic and environmental context, the problems that the cities of the same size face could also vary in different regions. Wishing to give a possibly adequate picture of present situation and trends with possibly few indicators it is reasonable to concentrate on the most problematic issues, making it thereby impossible to compare the local authorities on similar basis. Bossel sees here a following solution: all ecological and social systems have basic needs that from the point of view of sustainability of these systems and of total system should be satisfied on possibly high level. The level of implementation of these basic needs could be the basis for the comparison of local governments;

3) Bossel's method belongs to the group of so called „soft systems” that gains increasing support at the moment. Important aspects of these systems are the usage of qualitative indicators in the evaluation of sustainability and attaining a high level of participation during the process of working out indicators. More important than the results the accompanying learning process, specification of the term of sustainable development, awareness raising about the problematic of sustainability in a given community, and enhancement of citizens' initiative and participation in the settlement of local problems are considered essential by the present supporters of „soft systems”.

Indicators help to establish a vision of a community and could be used as means in the evaluation and implementation process of sustainability. They could also act as a trigger to the definition process of sustainability from the point of view of a community or a society.

The main problems in launching the local Agenda process, seen from the perspectives of German civil servants, are obtaining of political approval to the process and finding consensus between different standpoints and interests. In the long-term, in addition to the conflict of interests, keeping up the motivation among citizens as well as among local government officials and the vagueness of the term sustainability generate hard moments regarding the continuity of Agenda process. The interviewed officials emphasized that the biggest obstacle in implementing the vision of sustainability is the principle of fleetingness on the political and institutional level, in economy and in social actions, that contradicts the principle of sustainability.

In Estonia it is problematic to amass a critical mass of interested citizens in the process, also political will and support is lacking. Compared to German local authorities cooperation issues were strongly emphasized by Estonian civil servants: insufficient common understanding in setting up the priorities and lack of or insufficient collaboration between different units and institutions of public sector as well as between private and public sector indicate to the problematic of dominating values and attitudes in the society and to the shortage of social (network)capital.

Based on the experiences of German local governments, a local Agenda process could be an aggregative force that might contribute in the establishment of community's vision, goals and priorities, and in the reduction of tensions inside of administration as well as between local government officials and citizens. The experience of German local governments indicates that the Agenda process does not always results in adopting the Local Agenda 21, but the learning process and benefits gained from the process are considered of value: capacity to collaborate and to find compromises, capacity to understand the other party and its problems, etc. Hence, it is a process contributing in the enhancement of social capital of a community/society.

Meeting complex and inter-related economic, social and environmental challenges of the sustainable development requires a strategic and institutionally integrated policy response in which whole community shares the responsibility for formulating and implementing trans-

sectoral solutions. Institutional flexibility and partnership are essential for creating a sustainable community. This is the challenge of urban governance.

Considering current dominating tendencies in the world, the welfare of mankind is largely dependent on the quality of life of cities and on the existing level of social cohesion - on the amount and quality of social capital that affects also the economic growth of a region. The decisions made by city government are very important in influencing these aspects, but at the same time it is not wise to underestimate the citizens' contribution. They should be involved in the planning and decision making processes that concern the developments in their living environment, and there should be possibilities for collaboration of different community groups (e.g. Agenda process). Indicators are the best measures in the formation of future policies, enabling to evaluate the present situation as well as possible consequences of future decisions. The most important thing to keep in mind is, that the development of a city is not isolated from the development of surrounding region (regarding environmental effects as well as socioeconomic developments), because every subsystem influences the sustainability of total system: local government the sustainability of its surrounding region, region the sustainability of the country, country the sustainability of e.g. European region. From the point of view of the continuity and well-being of mankind, the concept of sustainability will never lose its actuality. Societies and their surrounding environments change, technologies and cultures change, values and aims change, and a sustainable community/society has to approve these changes within the limits of Bossel's accessibility space – it has to be allowed a continuous, viable and vigorous development.